

HADİS İNKÂRCILIĞI

Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar

Prof. Dr. Saffet Sancaklı

rağbet

HADİS İNKÂRCILIĞI

Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar

Prof. Dr. Saffet Sancaklı

Günümüzde hadis karşıtlığında büyük bir artış olduğu gözlenmektedir. Hadissiz Kur'ân Müslümanlığı söylemi bir fitneye dönüşmüş durumdadır. Sanki dinin, sadece Kur'ân'dan ibâret olduğu algısı verilmekte ve hadise şüpheyle bakılmakta, kaynak olarak görülmemektedir. Sünnet düşmanlığı, İslâm'ı tahrif etmek ve bozmak demektir. "İslâm Sünnet'tir, Sünnet de İslâm'dır." Çünkü İslâmî hükümlerin % 80'i sünnete dayanmaktadır. Sünneti kabul etmemek demek bütün bu ahkâmı yok saymak demektir. Onun için peygamberimize yaşayan Kur'ân, yürüyen Kur'ân, canlı Kur'ân denmiştir. Sünnetsiz Kur'ân İslâm'ı söyleminin aslında hiçbir dayanağı ve tutarlılığı yoktur. Kur'ân ve Sünnet, Müslümanlar için olmazsa olmaz vazgeçilmez unsurlardır. Hadis karşıtlarının savunduklarının önemli bir bölümü, müsteşriklerin iddiaları ile neredeyse bire bir örtüşmektedir. Aklı başında ve samimi olan bir Müslümanın bu bâtıl görüşlerin peşinden gitmesi mümkün değildir.

Sünnet'i reddetmek ve onu İslâm'ın kaynağı olarak kabul etmemek, Peygambersiz bir din tasavvur etmek demektir. Kur'ân ve Sünnet, İslâm dinini meydana getiren, et ve tırnak gibi birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütünün iki parçasıdır. Yüce Allah'a iman eden bir kişi, aynı zamanda O'nun elçisi, dininin tebliğcisi konumunda olan peygamberine inanmak ve O'na itaatı da kayıtsız şartsız kabullenmek mecburiyetindedir. Yaptığımız bu çalışmada hadis karşıtlığının günümüzün bir fitnesi olduğu, hadissiz Kur'ân Müslümanlığı söyleminin bir fantezi ve hayal olduğu, Hz. Peygamber'in yetki alanının sadece tebliğden ibaret olmadığı, hüküm koyma ve beyan yetkisinin olduğu, kendisine bildirildiği kadarıyla gaybı bileceği, ilk müfessir oluşu, sünnetin vahiyle olan ilişkisi, sünnetin bağlayıcılığı, sünnete itaat ve ittibanın gerekliliği, sünnetin delil oluşu, hadislerin peygamberimiz döneminde yazıldığı, hadisin Kur'ân'a arz edilmesinde art niyetli hareket edilemeyeceği gibi konulara temas edilmiş ve ilmi olarak cevaplar verilmiştir.

rağbet yayınları

9 786059 475303

HADİS İNKÂRCILIĞI

Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar

Prof. Dr. Saffet Sancaklı

1959 yılında Sancak bölgesinde dünyaya geldi. Tüm tahsil hayatını Bursa'da geçirdi. 1986 yılında U.Ü.İlahiyat fakültesinden birincilikle mezun oldu. Aynı fakültede 1989 yılında yüksek lisansı, 1997 yılında doktorasını tamamladı. Mayıs 2004 yılında Doçent, Ekim 2009'da da Profesör oldu. 1987-1997 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığında öğretmen ve idareci olarak çalıştı. 1997 yılında Malatya İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalına öğretim üyesi olarak atandı. 1997-1999, 2008-2009 yılları arasında aynı fakültede dekan yardımcılığı görevini yaptı. 2009-2013 tarihleri arasında dekanlık yaptı. Arapça, İngilizce ve Sırpça dillerini bilmektedir. Evli olup dört çocuk babasıdır. Çeşitli dergilerde makaleleri yayınlandı. Çok sayıda ulusal ve uluslararası sempozyumlarda tebliğler sundu. Yayınlanmış eserleri:

1- "Sünneti Doğru Anlamak" Rağbet Yay., 4. bsk., İstanbul, 2013.

2- "Hadislerde Fakirlik ve Zenginlik Problemi", Rağbet Yay., 3. bsk., İst., 2015.

3- "Hz. Peygamber'in Mesajlarında Örnek Toplum", Nun Yay., İst., 2009.

4- "Sosyal Hayatla İlgili Hadis Makaleleri", Malatya, 2011

HADİS İNKÂRCILIĞI

Hadis Karşıtlarının İddiaları ve Cevaplar

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

rağbet yayınları

RAĞBET YAYINLARI

HADİS İNKÂRCILIĞI

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

İstanbul, 2017

ISBN : 978-605-9475-30-3

Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 35859

Yayınevi Editörü
Coşkun Horoz

Kapak Tasarımı
Abdüsselam Ferşatoğlu

Sayfa Düzenleme
Melek Koç

Baskı - Cilt
Step Ajans
Göztepe Mahallesi Bosna Caddesi
No.11 Bağcılar / İSTANBUL
Tel. 0212 446 88 46 Fax. 0212 446 88 24

RAĞBET YAYINLARI
Sümer Mahallesi 30 Sokak No:24/A Zeytinburnu / İstanbul
Telefon: 0212 528 85 19 Faks: 0212 528 85 20
www.ragbetyayinlari.com - bilgi@ragbetyayinlari.com
facebook.com\ragbetyayinlari / instagram.com\ragbetyayinlari / twitter.com\ragbetyayinlari

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR 9

ÖNSÖZ 11

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI 15

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS KARŞITLIĞI OLGUSU

I-HADİS KARŞITLIĞI FİTNESİ 21

II-HADİSSİZ KUR'ÂN MÜSLÜMANLIĞI SÖYLEMİNİN TUTARSIZLIĞI 25

III-HADİS KARŞITLIĞININ KISA BİR TARİHÇESİ 29

A-Hicri II.Asırda Şafii Döneminde Hadis Karşıtlığı 29

B-XIX.Asırda Hadis Karşıtlığının Hindistan'da Ortaya Çıkması 31

C-XIX.Asırda Hadis Karşıtlığının Mısır'da Ortaya Çıkması 34

C-Ülkemizde Hadis Karşıtlarının Öncüleri 38

IV- ORYANTALİSTLERİN ART NİYETLİ HADİS SÖYLEMLERİ 42

V-HADİS/SÜNNET KARŞITLIĞI VE KUR'ÂN'IN MÂNÂ TAHRİFİ 48

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET/HADİS KARŞITLIĞININ ANALİZİ VE İLERİ SÜRÜLEN İDDİÂLARA CEVAPLAR

I-AKILCILIK VE BİLİMCİLİK ÖNYARGISI 58

II-KENDİLERİNİ PEYGAMBER YERİNE KOYANLAR 66

III-SÜNNET'İN DELİL OLUŞUNA ŞÜPHEYLE BAKIŞ/SÜNNET'İN GÜVENİLİR OLMADIĞI İDDİÂSI 67

IV-HADİS KARŞITLARININ BÂZI ÂYETLERE DAYALI İDDİÂLARI 70

V-HADİSLERİN İKİ YÜZ SENE SONRA KAYNAKLARDA TOPLANDIĞI İDDİÂSI 81

VI-HADİSLERİN KUR'ÂN-I KERİM'E DENK OLDUĞU İDDİÂSI 88
VII-HADİSLERİN KUR'ÂN'A ARZI MESELESİ 90
VIII-HADİSİN KUR'ÂN'A AYKIRI OLDUĞU İDDİÂSI 97
IX-HADİSLERİN SAYISI 101
X-HADİSLERDE ÇELİŞKİ OLDUĞU İDDİÂSI 103
XI-UYDURMA HADİSLERİN DİĞER HADİSLERLE KARIŞTIRILDIĞI İDDİÂSI 105
XII-HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA HADİSLERİN YAZILMADIĞI İDDİÂSI 108
XIII-HADİSLERİN KORUNMASI MESELESİ 118
XIV-HADİSLERİN HABER-İ VÂHİD OLDUĞU İDDİÂSI VE HADİSLERİN HAFİFE ALINMASI 124
XV-HADİS KARŞITLIĞINA HADİSLERDEN CEVAPLAR 136
XVI-SAHÂBE VE TÂBİİ'NİN HADİS KARŞITLARINA SÖYLEDİKLERİ 142
XVII-DİĞER ÂLİMLERİN BU KONUDAKİ GÖRÜŞLERİ 149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN YETKİ ALANININ DOĞRU TESBİTİ VE SÜNNET'İN DELİL OLUŞU

I-HZ. PEYGAMBER'İN YETKİ ALANININ DOĞRU TESBİTİ 157
II-HZ. PEYGAMBER'E İMÂN ETMENİN İÇERİĞİ/MÂHİYETİ 159
III- HZ. PEYGAMBER'E İTÂAT EDİLMESİNİN MÂNÂSI 161
IV- HZ. PEYGAMBER'E İTTİBÂ ETMENİN EHEMMİYETİ VE MANASI 171
V- HZ. PEYGAMBER'İN KUR'ÂN'I BEYÂN YETKİSİ 173
VI-SÜNNET'İN KAYNAK DEĞERİ 181
VII-HZ. PEYGAMBER'İN HÜKÜM KOYMA YETKİSİ 185
VIII-DİNİ AHKÂMIN ÇOĞUNUN HADİSE DAYANMASI 193
IX-HZ. PEYGAMBER'İN İÇTİHÂD ETME YETKİSİ 197
X- SÜNNET'İN BAĞLAYICILIĞI MESELESİ 202
XI- SÜNNET'İN KISMEN VAHİY KAYNAKLI OLMASI 211
XII- HZ. PEYGAMBER'İN GAYBI BİLME YETKİSİ 222
XIII- KUR'ÂN-I KERİM'DE GEÇEN HİKMET KAVRAMININ SÜNNET OLARAK YORUMLANMASI 231
NETİCE 235
KAYNAKÇA 239

Eserimi eşim ve oğullarıma ithaf ediyorum.....

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.tez	Adı geçen tez
a.g.tebliğ	Adı geçen tebliğ
A.Ü.İ.F.D.	Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.İ.F.Y.	Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Yayınları
b.	İbn (oğul)
bkz.	Bakınız
bsk.	Baskı
c.	Cilt
D.E.Ü.İ.F.D.	Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
D.İ.A.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
D.Ü.İ.F.D.	Dicle Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
D.V.Y.	Diyânet Vakfı Yayınları
F.Ü.İ.F.D.	Fırat Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
İ.A.	İslâm Ansiklopedisi (M.E.B.)
Krş.	Karşılaştırınız
Mad.	Maddesi
M.Ü.İ.F.V.Y.	Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neşr.	Neşreden

O.M.Ü.İ.F.	Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi
S.D.Ü.İ.F.D.	Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
sh.	Sahife
terc.	Tercüme eden
trs.	Tarihsiz
U.Ü.İ.F.D.	Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı
Yay.	Yayınları

ÖNSÖZ

Hadis ilmi, günümüzde en çok gündeme gelen ve tartışma/polemik konusu yapılan bir ilim dalıdır. Özellikle son zamanlarda Sünnet karşıtlığı, inkârcılığı ve Sünnet'in güvenilirliği gibi konular, çok sık olarak değişik konumlarda ve platformlarda göndeme gelmekte ve bunun olumsuz etkilerinin olduğunu üzülerek müşahede etmekteyiz. Maalesef hadis karşıtlığı hareketi, insanı salt Kur'ân Müslümanlığına, İslâm Kur'ân'dan ibarettir anlayışına götürmektedir. Örneğin, bu bağlamda kader, kabir azabı, mucize, şefâat, terâvih gibi pek çok mesele çok basit sebeplerden dolayı reddedilebilmektedir. Öte yandan bu durum, Kur'ân Müslümanlığı gibi etkileyici, yaldızlı söylemlerle câzip hale getirilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde git gide bu söylemler daha da yaygınlaşmakta, hadislerin bize gelişi şüpheli ve güvenilmez denilerek hadise karşı olumsuz bir tavır takınılmaktadır. Dolayısıyla bu meselenin günümüzün fitnelerinden birisi olduğu söylenebilir. Bu meseleyi fazla önemsemeyip, pasif kalan ve basit görenler de, artık bu gidişatın hayır getirmeyeceğini itiraf etmekte ve bu harekete karşı tavır almanın gereği üzerinde durmaktadır.

Maalesef, medyaya çıkan bazıları da, bu duruma âlet olmakta, insanların zihinlerini karıştırmayı bir marifet saymaktadır. Sanki hadisler konusunda şüpheler uyandırmak ve bazı hadisleri reddetmek asli görevlerindenmiş gibi hareket etmektedirler. Örneğin, televizyona çıkan bir akademisyen kendisine sorulan tüm soruları sadece

Kur'ân'ı baz alarak cevaplandırmakta, sünneti hiçbir şekilde gündeme getirmemektedir. Sanki din, sadece Kur'ân'dan ibâret olduğu algısını dinleyicilere vermeğe çalışmaktadır. Kendisine "sen sünnete karşı mısın?" diye sorulsa "hayır" deyip kamuflaj takdiğini kullanarak rahatlıkla insanları yamltabilmektedirler. Bunun örneklerini defalarca müşahede etmişizdir. Buna gizli sünnet inkarcılığı da denebilir. Başka bir örnek verecek olursak, Ramazan ayında televizyon ekranına çıkıp teravihin hadislerde olmadığını ispatlamaya çalışanları de görmekteyiz. Bu olumsuz etki sonucunda pek çok kişinin, terâvih namazını kılmayı terk ettiğini, camilerimizdeki cemaatin eskiye nazaran azalmış olduğunu müşahede etmekteyiz Günümüz insanında en büyük eksiksikliğin samimiyetsizlik ve ihlâssızlık olduğu kanaatindeyiz. Pek çok problemin kökeninde bu yatmaktadır. Makam, şan, şöhret, ilgi ve alkış, bu tür insanların çıkış noktasını oluşturmaktadır. Farklı şeyler söyleyeceksin ki, insanların ilgisini ve rağbetini çeksin diyen kişilerin şunu da düşünmesi gerekir; dini anlatan kişilerin görevi, insanları dinden, imândan, peygamberden, ahlâktan ve ibâdetlerden uzaklaştırmak, insanların zihinlerinde dini değerlere karşı şüphe ve tereddütler uyandırmak mı, yoksa tersi midir? İnsanlarlara zarar mı veriyorlar, fayda mı veriyorlar bunu düşünmeleri gerekir.

1980'li yıllardan önce de aşırı görüşlere kendini kaptıran insanlar çıkmıştır. Özellikle İran devriminin câzibesine kapılıp Şiâya kayanlar, Cuma namazının kılınmasının câiz olmadığını söyleyenler, parti kurmanın ve oy vermenin şirk olduğunu söyleyenler, ülkemizin dâru'l-harb bölgesi olduğunu dolayısıyla fâiz ve benzeri şeylerin mübâh olduğunu söyleyenlerin yanında, İslâm'ı sadece ahlâka indirgeme çabaları vb.lerinin olduğunu hep müşâhede ettik. Dolayısıyla her dönemde bu tür negatif düşünen küçük çaplı marjinal akımlar her zaman olagelmiştir. Unutmamak gerekir ki, tarih boyunca tüm bu olumsuzluklara rağmen büyük bir kesim, sürekli orta yol üzerine olmuş ve İslâm'ın emrettiği mu'tedil çizgide kalmayı başarmıştır.

Bu konuda böyle bir kitap hazırlamaya keşke mecbur olmasaydık da, insanımıza daha faydalı olacak başka konularda bir eser hazırla-

mak için mesâimizi harcasaydık. Ancak bu konuda çok daha fazla yaralar açılmadan, tahribatlar olmadan meselenin hakikatini ortaya koymayı bir sorumluluk olarak addediyoruz. Yaptığımız çalışma, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde hadis karşıtlığı olgusuna temas edilmektedir. İkinci bölümde sünnet/hadis karşıtlığının analizi ve ileri sürülen iddiâlara cevaplar başlığı altında konu irdelenmektedir. Üçüncü bölümde ise, Hz. Peygamber'in yetki alanının doğru tesbiti ve sünnetin delil oluşu konusu üzerinde durulmaktadır. Daha önce yayımlanan bazı çalışmalarımızdan da istifade edilmiştir.[1]

Çalışmalarımız esnasında tenkit, yardım ve katkılarını esirgemeyen değerli mesâi arkadaşlarıma, özellikle Doç. Dr. Veysel Özdemir, Yard. Doç. Dr. Serkan Demir, Yard. Doç. Dr. Salahattin Yıldırım'a, kitabın basımını üstlenen Rağbet yayınları sahibi ve yayınevi mensuplarına en kalbî teşekkürlerimi arz ederim.

Cenâb-ı Allah'tan çalışmalarımızda kolaylıklar ve muvaffakiyetler ihsân etmesini niyaz ederim.

Prof. Dr. Saffet SANCAKLI

1 Özellikle "Sünneti Doğru Anlamak" isimli çalışmamızdan azami derecede faydalandık. Çünkü bazı konular kitap başlığını doğrudan ilgilendirmektir.

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ ve AMACI

Yaşadığımız şu modern dönemde İslâm dünyasının hadislere bakış açısı, onları değerlendirme kriterleri, Hz. Peygamber'in yekti alanını belirlemede geçmişten çok farklı bir takım yaklaşımlar söz konusudur. Bu farklılıklar kimi zaman hadislerin ihmâline, kimi zaman da hadislerin tamamıyla reddine yol açmaktadır. Tarihte hadislere karşı ilk tepkinin "Hüküm ancak Allah'ındır." âyetini slogan edinerek ortaya çıkan Hârici mezhebinin doğuşuyla neşet ettiğini söyleyebiliriz. Ancak Hâriciler arasında sünnete son derece mesafeli duranlar olmasına rağmen sünneti topyekûn reddetme faaliyeti de gözlenmemektedir. Yani bu kısmi hadis karşıtlığıdır. İlk olarak sünneti topyekûn inkâr hareketi ise; Müslümanlar arasında değil, batılı oryantalistler arasında gelişmiştir. Bu kişilerin ortaya attıkları sünnetin inkârı meselesi zamanla İslâm dünyasında da kendini göstermiştir. Özellikle İngiliz sömürgesi altında olan Hindistan ve Mısır gibi bölgelerde, oryantalistlerin önemli görevlerde bulunması, bazı Müslümanların da onlardan etkilenmeleri sonucunu doğurmuş, bu da Kur'âniyyûn akımıyla kendisini göstermiştir. Bununla birlikte Türkiye'de de bu akımın tezahürü olarak meâlciler diye adlandırılan grupta ya da Kur'ân İslâm'ı söylemlerinde ortaya çıkmaktadır. 50-100 kadar veya daha fazla bazı hadislerde problem varsa bu hadislerin tetkiki ve incelenmesinin yapılması yerine tüm hadisleri veya bir kısmını bu yüzden reddetmek, hadis külliyatına karşı şüphe uyandır-

mak, hangi akla, vicdana, ahlaka ve insafa sığmaktadır? Hadislerin anlaşılması problemini, hadislerin reddedilmesine gerekçe yapmak da doğru değildir. Hadislerin anlaşılması için kişinin alt yapı mahiyetinde bilmesi gereken bazı hususlar söz konusudur. Bu hususlara sahip olmayan, kolaylıkla yanlışa düşebilir veya kusuru kendinde değil de hadiste arayabilirler. Hatta çıkmaza girdiğinde de hadise karşı cephe alabilmektedirler.

İslâm dünyasında özellikle sömürgecilikle birlikte başayan ve gittikçe etki alanını genişleten modernizm ve modernist akımların bir sonucu olarak müslüman bilgin ve entellektüeller arasında İslâm yeniden sorgulanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Batı medeniyeti karşısında askeri, siyasi ve kültürel alanda alınan yenilgiler, büyük ölçüde yanlış yorumlanan dine mal edilmeye çalışılmış ve bu çerçevede "yeniden Kur'ân'a dönme; Sünnet'in körü körüne taklitçisi olmama" fikri yoğun biçimde işlenmeye başlanmış, bazı kişi ve gruplarca "sadece Kur'ân ile yetinme" düşüncesi bayraklaştırılmaya çalışılmıştır. Bu söylem çerçevesinde özellikle modernizmin normlarıyla İslâmî değerleri bağdaştırabilmek için gerekli esnekliğin elde edilebilmesi amacıyla Kur'ân yorumlarında Sünnet'in devre dışı tutulması hedeflenmiştir.[1] Kriz dönmelerinde bu tür ihtilaflar, tartışmalar, problemler normal zamanlardan daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bir otorite boşluğu yaşandığı için bu tür problemlerin üstesinden gelinemiyor. Herkes din konusunda kendini yetkin bularak konuşmakta, fetva verebilmektedir.

Özellikle son zamanlarda bir takım kimseler, "Bize Kur'ân kâfidir. Allah bize onu göndermiş ve sadece ona dayanmamızı istemiş başka bir kaynakla bizi mesul tutmamıştır." deyip bilerek veya bilmeyerek, kasıtlı veya kasıtsız Allah'ın Rasûlü'nün sünnetini devreden çıkartmaya çalışmakta; bu maksatla, onun dinde hüccet oluşu, sıhhati ve râvîleri hususunda şüphe uyandırmaya gayret etmekte;

1 Adem Yerinde, *Ahkâm âyetlerinin tefsirinde sünnetin yeri,* doktora tezi, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997, sh., 412.

bazıları da, bu gibi anlayışların etkisinde kalarak sünnete uymakta gevşeklik gösterip "Sünnet'e uyulsa da olur, uyulmasa da olur." gibi bir tavır sergilemekte ve herhangi bir konuda bir hadis delil olarak zikredildiği zaman önemsemeyip dudak bükmektedirler. Bu tavırları ile sanki demek istemektedirler ki: "O da delil mi? Bana en azından Kur'ân'dan bir âyet göstermelisin!" veyahut dini bir mesele konuşulurken "Bu Kur'ân'da var mı?" şeklinde soru sormakta ve bu sorunun altında hadisin hafife alındığı, itibarsızlaştırıldığı görülmektedir. Esasında böyle bir soru sormak da yanlıştır. Çünkü bu sorunun altında Sünnetin fonksiyonunu anlamamak söz konusudur. Aynı zamanda Selefin "Hadis olmasaydı hiç birimiz tam olarak Kur'ân-ı Kerim'i anlayamazdık." sözünü de burada hatırlatmak gerekir.[2]

Bazı insanlar da, biz hadisi reddetmiyoruz demelerine rağmen zımnen başka bir platformda, doğrudan veya dolaylı yoldan reddettikleri ortaya çıkmaktadır. Reddenlerden arasında işine geldiği zaman veya savunduğu bir görüşe delil göstermek için zayıf bir hadisi, hatta uydurma bir hadisi delil olarak kullananlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla böylesine bocalayanların ve zikzak çizenlerin olması maalesef daha üzücüdür. Bu tavır, ilimle iştigal edenlere yakışır bir durum da değildir. Bazıları da, kabul etmediği, reddettiği bir konunun nasslarda varolduğu halde olmadığını iddia ederler. Örneğin; en çok gündeme gelen mucize, miraç, kader, kabir azabı, şefâat, terâvih namazı gibi meselelerde İslâm âlimleri, naslara dayanarak delil getirip kabul ettikleri halde onlar, reddedici, inkar edici bir tavır takınmaktadırlar. Bir insan, isterse dinî hiç kabul etmeyebilir, bu kendi tercihidir. Ancak bu kimsenin, tartışılan veya gündeme gelen bir meselenin nasslarda var olduğu halde yok deyip kestirip atması ve insanları yanıltması, ilmî bir anlayış, ahlâkî bir duruş değildir. Maalesef asırlar boyunca bu konuların nasslarda var olduğunu söyleyen ve buna inanan âlimleri yok kabul ederek, kendi akıllarına, heva ve heveslerine göre parelel bir din

2 Mevlüt, Güngör, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer, *Sünnet'in Dindeki Yeri (sempozyum)*, Ensar Neşr., İst., 1997, sh., 57-58.

oluşturulmaya çalışılmaktadır. Bu da, sünnet dışlanarak ve Kur'ân tek kaynak alınmak suretiyle yapılmaya çalışılmaktadır.

Sünnet karşıtlığı ile neyi kastettiğimizi merak edenlere şunları söyleyebiliriz. Buradaki kastımız; ister Hindistan ve Mısır olsun, isterse diğer ülkeler veya bizim ülkemiz olsun, hadis ve sünnet düşmanlığı yapan, sünneti doğrudan veya dolaylı olarak reddedenlerdir. Dünyanın neresinde olursa olsun hadissiz/sünnetsiz Kur'ân Müslümânlığı söylemini savunan kişileri kastediyoruz. Esasında hadis karşıtlarının ortak söylemi, her zaman aynı değildir, bazıları hadisleri tamamen reddediyor, bazıları akla uymayanları, bazıları Kur'ân'a aykırı olanları reddetmek gerektiğini söylüyorlar. Bazıları da günümüz değerlerine uymayan hadisleri reddetmek gerektiğini ifade ediyorlar. Dolayısıyla böylesine farklılıklar ortaya çıkmış olsa da ortak payda hadislerin kısmen veya tamamen reddi söz konusudur.

Biz de bu çalışmamızda onların söylem ve iddialarına yönelik ilmi cevaplar vermeğe çalışacağız. Burada hiçbir kuruluşu veya bireysel bazda kişileri hedef almayıp, İslâm'ın doğrularını ve konuyla ilgili delilleri ortaya koymaya çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

HADİS KARŞITLIĞI OLGUSU

I-HADİS KARŞITLIĞI FİTNESİ

Din alanında geçmişte ve günümüzde bazı fitnelerle karşı karşıya olduğumuz hepimizin malumudur. Günümüzde bunların başında sünnetin reddedilmesi, mezhepsizlik, alimlere karşı düşmanlık gibi fitnelerin olduğu müşâhede edilmektedir. Ancak günümüzde en çok tartışılan konuların başında hadis meseleleri gelmektedir. Bu meslelerle ilgili kafaları, zihinleri karıştıran pek çok iddiâ ve soru ortaya atılmaktadır. Ortaya atılan bu iddiâların hedefi, hadisin güvenilir olmadığı noktasında şüpheler uyandırmak, neticede hadisleri itibarsızlaştırılarak dışlanmasını sağlamaktır. Bazı kişilere bu söylemler ilk edapta hoş ve cazibeli gelebilmekte ve bu görüşlerin etkisi altında kalabilmektedir. Bunun günümüzün en büyük fitnesi olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu görüşlerin hızla yayıldığını, tehlikeli bir duruma geldiğini görüyoruz. Bu alanda makul ve mutedil düşünen ilim adamlarının kapsamlı çalışmalar ve faaliyetler yapması gerekmektedir. Sünnet düşmanlığı, İslâm'ı tahrif etmek ve bozmak demektir. Meşhur zâhid Bişr b. el-Hâris el-Hâfî'nin (ö.227/842): *"İslâm Sünnet'tir, Sünnet de İslâm'dır."*[1] sözü meseleyi çok güzel bir şekilde özetlemektedir. Sünneti kaldırmak demek İslam'ı kaldırmak demektir. Bu da çok tehlikeli bir durumdur. Sünnet karşıtlığı bu açıdan düşünüldüğünde en basitinden bir ihânettir. Çünkü İslâmî hükümlerin % 80'i sünnete dayanmaktadır. Sünneti kabul etmemek demek bütün bu ahkâmı yok

1 İbn Ebî Ya'lâ, Kâdî Ebu'l-Hüseyn Muhammed, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, Beyrut ts., II, 41.

saymak demektir. Dolayısıyla Kur'ân'ın açılımı olan sünnet, İslâm'ın pratiğe yansımış şeklidir diyebiliriz. Onun için peygamberimize yaşayan Kur'ân, yürüyen Kur'ân, canlı Kur'ân denmiştir. Eğer Sünnet olmasaydı Kur'ân'm bir kısmı hiç anlaşılmazdı.

Atalar dini, uydurulmuş din, gelenek gibi söylemlerle insanların zihinlerini karıştıran, fitne ve fesât çıkaran, bu cenahta olan kişilerin bu aykırı görüşlere sahip olmalarının bazı sebepleri arasında şu gerekçelerin ileri sürülmesi de dikkat çekicidir. Kabir azabının hadislerde var olmadığını iddia eden bir kişi, kendisine kabir azabıyla ilgili bir ateistin soru sorduğunu ve bu soruyu cevaplayamadığı için bütün düşüncelerinin alt üst olduğunu, bundan dolayı kabir azabıyla ilgili araştırmalar yaptığını ve daha önceki olumlu görüşlerini değiştirdiğini ifade etmektedir. Sonuç olarak kabir azabının olmadığı görüşüne bu şekilde ulaştığını ifade etmektedir. Veya gayr-i Müslimlere, batılılara bazı dini meseleleri izah etmekte zorlanıyoruz, o halde bu görüşlerimizi onlara uygun hale getirerek, esneterek değiştirmemiz gerekir gerekçesiyle İslâm'ın şurasından burasından kırparak onlara şirin göstermek için bu şekilde hareket ettiklerini itiraflar edenler söz konusudur. Acaba batılıların/gayr-i Müslimlerin istediği şekilde İslâm'ı anlattıklarında İslâm'ı o kişiler kabul edecekler mi? Yaşadığımız bu modern dünyada sadece itikat, ibâdet ve ahlâktan ibâret bir din anlayışının hakim olmasını isteyen insanlar var. Hakikaten bir ilim adamının bu hallere düşmemesi gerekir. Çünkü, modern değerlerle çatışan bir din istenmiyor. Özellikle muâmelat konusunda bunu görüyoruz. Muâmelat kısmının çıkarılmasını isteyenler var. Bunun propagandası da alenen yapılmaktadır. Dolayısıyla sadece sünnet'in değil, bizzat İslâm'ın kendisinin reddedilmesine çalışılmıştır.

Hadis karşıtlarına göre, Kur'ân'da hiçbir sorun ve problem yok, ancak, hadisler adeta problemden geçilmemektedir. Hâlbuki hadislerde işlettikleri mantığı/usulü âyetlere de aynı şekilde uygulama cesâretini gösterememektedirler. Halbuki Kur'ân'da da benzer türden yüzlerce problemle karşılaşmak mümkündür. İslâm âlimleri, asırlar-

ca bu problemler üzerinde kafa yormuşlar ve konuyla ilgili binlerce eser ortaya koymuşlardır. Kur'ân'da çelişkili âyetler ismiyle tez yapılıp kitap olarak basılmış bir yayın söz konusudur. Hadis karşıtları, Bir hadise uydurma damgasını vurmak için yeterli gördüğü sebebin aynısına herhangi bir Kur'ân âyetinde rastladığında, en olmadık tefsir, tevil ve yorumlar yapabilmektedirler.

İşin aslına nüfûz edebilmeyi mümkün kılacak yetkinliğe, dürüstlüğe, cesârete ve de fikir nâmusuna sahip ulemâmız, hadislerde problem teşkil eden, çatışıyor gibi görünen malzemeye dâir *Müşkilu'l-Hadis* unvanı altında geniş bir literatür vücûda getirmekle kalmamışlar; aynı durumun Kur'ân için de geçerli olduğunu görmelerine mâni olacak komplekslere sahip olmadıkları için, vâkıa ile telif edilmesi güç gibi duran veyâhut birbiriyle çatışıyor gibi görünen âyetleri de "*Müşkilu'l-Kur'ân*" başlığı altında birçok hacimli eserde enine boyuna masaya yatırmışlardır. Âyet ve hadislerdeki güç meseleleri ele alan bu "Müşkil" literatürünün en kadim ve en kapsamlı örneklerinden birisi, hicrî üçüncü asırda yani günümüzden yaklaşık 1200 sene önce yaşamış meşhur Hanefî fakihi İmam Tahavî'nin onaltı ciltte matbu *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*'ıdır.[2]

Diyebiliriz ki, "Kur'ân İslâmı" veya "Kur'âncılık söylemi" modern dönemdeki şekliyle bir bakıma hadis inkârcılığı anlamına gelmektedir. "Kur'ân İslâm'ı söyleminin aslında tarihî hiçbir dayanağı yoktur. Zira İslâm tarihi boyunca hadisleri toptan reddeden, İslâm Kur'ân'dan ibarettir diyen hiçbir fırka, grup olmamıştır. Kur'ân ve Sünnet, Müslümanlar için olmazsa olmaz vazgeçilmez unsurlardır.

ed-Dümeynî, konuyla ilgili şu yorumu yapmaktadır: "Ashabın davranışları, ister onun bu konudaki sözlerini ezbere bilsin, isterse bilmesin büyük oranda Hz. Peygamber'i (s.a.v.) örnek alma şeklinde idi. Onlar dini konudaki bir hükmü ya Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadis olup olmadığını sorarak veya lafız ya da mana ola-

2 Fikret Çetin, Bu âyetler ya hadis olsaydı Caner Bey? (Tipik bir Kur'ancı zihnin kod çözümü), http://sahniseman.org/bu-ayetler-ya-hadis-olsaydi-caner-bey/ erişim: 20.05.2017.

rak rivayet edilen bir metin olmaksızın onun sünneti olması ile de yetinerek hareket ediyorlardı. Hz. Peygamber'in sünneti ve İslâm'ın temel hükümleri bu şekilde nesiller boyu tevatür yoluyla nakledilmiştir. Bu fiili rivayete, onu teyit eden ve açıklayan, ihtilaf anında başvurmada esas olan yazılı rivayet de eşlik etmiştir. Şu anda XV. hicri asırda yaşayan bizler, insanlara Hz. Peygamber'in namazı nasıl kıldığı konusunda bir hadis bilip bilmediğini soracak olursak, çoğunun bilmediğini görürüz. Bununla birlikte namazın şeklini, rükünlerini, sünnetlerini bildiklerine şahid oluruz. Onların namazın nasıl kılındığını bilmelerinin hadisleri ezberleme ve tedvin etme sayesinde olduğu kanaatinde değiliz. Aksine onlar bunu, kitlelerin birbirlerine nakletmeleri sayesinde öğrenmişlerdir. Şu halde hadis nakli ve bu hadislerin söz konusu fiili duruma paralel olması, ihtilaf anında başvurmak üzere açıklayıcı ve te'kit edici bir unsur olmaktan öteye gitmemektedir."[3]

Hadisle ilgili olumsuz söylemleri ileri sürenlerin hadis usulünden, hadis tarihinden, sened ve metin tenkidinden bihaber olduğunu, yeterince bu konularla ilgili kitapları okumadıklarını, en basit bir hadis meselesini dahi ilmi olarak bilmediklerini görmekteyiz. Sahih hadisin, zayıf hadisin ilmi bir tanımını yapamazlar. Kur'âniyyun ekolünün bir fıkıh, tefsir ve hadis usulü gibi alt yapıları da yoktur. Hadise muhalif olan bir kişiyle karşılaşan bir hadis hocası, hadis muhalifine Kur'ân'da kişinin torunuyla evlenilmesinin yasak olduğuna dair bir âyetin olmadığını, bu durumda sen torununla evlenebilir misin diye sorduğunda, Kur'ân'da yasak yoksa evlenirim cevabını vermiştir. Hadisi inkar eden başka birisi de, Kur'ân'da olmadığı için çocuğunu sünnet etirmeyeceğini ifade etmiştir. Başka bir ilahiyat hocası da, bir gün hadisi inkâr eden birisinin kendisini ikna etmek için yanına geldiğini, hayli uzun uzun tartıştıktan sonra namazı kılmak için

3 Misfir Gurmullâh ed-Dümeynî, *Mekâyîsü nakdi mütûni's sünne,* Medine 1992, sh., 163-164. Tercüme Mustafa Ertürke'e aittir. Bkz., Mustafa, Ertürk, Nebevî Sünnet'in Târihî Gerçeklikteki Konumu Açısından "Kur'ân İslâm'ı" Söyleminin İlmî Değeri, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 1, sh., 25-26.

ayağa kalktıklarını, aynen Hanefilerde olduğu üzere namazı beraber kıldıklarını anlatır. Hoca, namaz sonunda ezân, kâmet, subhâneke vb. pek çok konu hep hadise dayandığını ifade ettiğinde, o şahsın kendisine herhangi bir cevap veremediğini söylemiştir. Hadis karşıtlarının hemen hemen hepsinin branşının hadis olmaması, tarihçi, edebiyatçı, felsefeci gibi branşlarda çalışmış olmaları da dikkat çekicidir. Bunun da sevindirici bir husus olduğunu söylemekle beraber, hadisçilerin hadis ilmini bilmeleri neticesinde sapıtmalarının mümkün olmadığını bize göstermektedir. Alt yapısı yetersiz olan bu insanların ileri sürdükleri düşüncelerin de ilmi hiçbir değerinin olamayacağını rahatlıkla söyleyebiliriz. Örneğin bir ilâhiyatçının tıp alanında bir doktor gibi veya mühendislik alanında bir mühendis gibi konuşması, o alanlarla ilgili bazı şeyleri iddia etmesi ne kadar ilmidir ve doğrudur? Böyle bir durum karşısında o branşın elemanları da o kişiyi anında afaroz ederler, cahillikle suçlayarak buna fırsat vermezler. Maalesef din alanında yaşanan boşluktan istifade edilerek ileri-geri konuşan, ahkâm kesen, fetvâ veren, hele hele kendine göre farklı din anlayışları ortaya koyan pek çok insan söz konudur. Ancak hadis karşıtları, bu açıklarını karşı tarafı tahkir edici bir uslüb ve yaklaşım tarzını uygulayarak kapatmaya çalışmaktadırlar. Hadis karşıtları, maalesef inkârî ve istihzâî bir uslup kullanmaktadırlar.

II-HADİSSİZ KUR'ÂN MÜSLÜMANLIĞI SÖYLEMİNİN TUTARSIZLIĞI

Sömürgecilikle birlikte İslâm dünyasını ablukası altına alan modernizm, müslüman ükelerde sosyal, siyasal ve kültürel alanlarda köklü değişimlerin yaşanmasına, yeni yeni fikirlerin ve düşünce akımlarının zuhuruna yol açılmıştır. Bunun tabii bir uzantısı olarak da İslâm'ı yeniden yorumlama, onu, tabir yerinde ise çağdaşlaştırma ya da modernleştirme teşebbüsleri ortaya çıkmıştır. Bu teşebbüsler çerçevesinde önemli İslâm merkezlerinde son dönemlerde "yeniden öze dönme, Kur'ân'a dönme gibi söylemler" sık sık seslendirilen sloganlar haline gelmiştir. Bu düşüncede olanlara göre, sünnet ne İslâm hukukunun ikinci kaynağı olma, ne de Kur'ân'ın doğru anlaşılması ve

yorumlanması için hareket noktasını oluşturma gibi bir rolü üstlenebilecek bir konumunda değildir.[4]

Bizim anlayışımıza göre Sünnet, Kur'ân'dan ayrı ve bağımsız bir şey de değildir. Sünnetin delil kaynağı sadece Kur'ân değildir, aynı zamanda hadislerdir. Sünnetin delil oluşu konusunda tarih boyunca âlimler arasında hiç bir ihtilaf söz konusu değildir. Ancak sübutuyla ilgili ihtilaflar söz konusudur. Hadis tenkidi, metin tenkidi, hadisin sağlamını sakiminden ayırt etmeği hedef alır. Hadis karşıtlığı ise hadisleri tümden reddetmektir. Hz. Peygamber'e âidiyeti konusundaki araştırmalar yapmak hadis tenkidiyle alakalı hususlardır. Sübût ve sıhhati konusunda ehil olanlar araştırabilir. Bazılarının durumu ise hadis tenkidiyle ilgilidir. Eğer birisi, samimi bir şekilde şu hadisin peygamberimize âidiyeti konusunda bazı şüphelerim var, hadis tenkidi açısından bunun araştırılması gerekir diyorsa bu makul karşılanabilecek bir husustur. Bu işin uzmanı ehliyet ve liyakat sahibi olan bir kişi, o hadisi enine boyuna araştırır ve ortaya çıkacak neticeye göre hareket eder. Bazıları da, önce bir fikir sahibi oluyor, sonra bu fikrine göre, nassları tevil-tefsir veya red edebiliyor. Bunlar hem ilim adamına yakışmayan bir durum, hem de ilmi bir yaklaşım tarzı değildir. Bugün, maalesef bu şekilde hareket eden bir çok akademisyen vardır. Eğer objektiflikten bahsedilecekse, öncelikle ön yargılardan uzak kalınarak, konu ilmi olarak enine boyuna incelenir, araştırılır ve ortaya gerçeklerin çıkmasına katkı sağlanır. Ortaya çıkan sonuca göre de bir fikir sahibi olunur. Yani önce fikir, sonra delil değil, önce delil ve tetkik sonra ortaya çıkan sonuca göre, bir fikre sahip olunur.

Kur'ân müslümanlığı, Kur'ân İslâm'ı, Kur'ân merkezli İslâm gibi ilgi çekici, câzibeli, insanların zihinlerini çeldirici, fitne-fesat kokan sözler ortaya koyarak, bunları ilk defa duyanlar, bundan etkilenebilmektedir. Atalar dini, uydurumuş din gibi bazı yaftalarla insanların dini anlayışıyla adeta alay edilmektedir. Bugün bir ekip olarak "Uydu-

4 Bu tür iddialar için bkz., Shabbir Muhammad, *The Authority and Authentisity of Hadith as a Source of Islamic Law*, New Delhi 1982. sh. 93, Naklen: Yerinde, agtez, sh., 2.

rulan Din ve Kur'ân'daki Din" ismiyle kitap yazanlar, kitaba isimlerini yazdırma cesaretini dahi gösterememişlerdir. Kendilerini gizleyerek korkaklık ve cesaretsizlik örneği sergilemişlerdir. Bizim ilim tarihimizde cesur, kalendar, karakterli, dik duruşlu ilim adamları, canı pahasına bildikleri ve inandıkları ilmî gerçekleri korkmadan, çekinmeden haykırmışlar ve söyleyebilmişlerdir. Maalesef bugünkü bazı kişilerde bu özellikleri görememekteyiz. Yağcılık yapan, eğilip-bükülen, boyun eğen bir kişiliğe sahip insanlarla karşılaşmaktayız.

Bir kısmı, biz hadisi inkâr eder miyiz, hadisi inkâr etmiyoruz derler, ancak internet videolarındaki konuşmalarına bakıldığında bazen açıktan, bazen de zimnen hadisleri reddetmektedirler. Burada ikili bir oyun söz konusudur. Gelecek tepkiden korkulduğu için taktik ve takiyye uygulanmaktadır. İnternette video kayıtlarında olan bir konuşmada hadisçi olmayan bir akademisyen, sunucunun "O halde Kur'ân birinci kaynak değil mi hocam?" diye sorduğunda "Birinci kaynak değil, tek kaynaktır." uyarısında bulunmaktadır. Daha da ileri giderek freni tutmayan bazıları ise, "Sünneti ikinci kaynak olarak kabul etmek şirktir." diyecek kadar meseleyi ileri noktalara götürmektedir. Herkes biliyor ki, Din, salt Kur'ân'dan ibaret olmayıp, Din=Kur'ân+Sünnettir. Hadissiz Kur'ân Müslümanlığı söyleminin hiçbir ilmi dayanağı ve gerekçesi yoktur, batının bir projesi olup, ideolojiktir.

Bugün moda haline gelmiş ve düşünülmeden sorulan sorulardan birisi de, dini bir konu tartışılırken "Kur'ân'da var mı?" şeklindeki sorudur. O konu Kur'ân'da yoksa, akabinde eğer bu konu önemli olsaydı bu, Kur'ân'da olurdu şeklinde bir yaklaşım tarzı serdedenler, bir nevi hadisi hafife almakta ve hadisin dindeki yerini ve önemini kavrayamamaktadırlar. Kur'ân'da yeri var mı, şeklindeki bir soruyu bazıları kasıtlı olarak sormaktadır. Halbuki İslâmî bir meselenin Kur'ân'da yerinin olması şart değildir. Allah, önemli konuları Kur'ân'da zikrettim, önemsiz olanları zikretmedim şeklinde bir ifade kullanmıyor. Dolayısıyla hiçbir zaman Kur'ân'ın dışındaki konular önemli değil manasına gelmez. Halbuki Sünnet'in o kadar geniş bir etkisi var ki, İslâm dünyasında Müslümanlar arasında birlikteliği sağlayan çok

önemli bir fonksiyon icra etmektedir. Birleştirici, kaynaştırıcı, uzlaştırıcı özelliklere sahiptir.

Muhammed Gazâlî, bu hususa işaret ederek "Hz. Muhammed'in hayatı, Kur'ân'ın emir ve yönlendirmelerini bizzat tatbik etmekten ibaretti. İbadet, ahlâk, cihâd ve muamele hususunda o yeryüzünü değiştirip yepyeni bir medeniyet tesis eden canlı bir Kur'ân'dı. Eğer bu amelî ve kavlî Sünnet olmamış olsaydı, Kur'ân hayal aleminde sabit nazarî felsefelere benzerdi."[5] demektedir. Sünnet'in bizim için bağlayıcı olmadığını söyleyenlerin görüşlerini ispat için ileri sürdükleri tezlerin hiçbiri bilimsel gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu tezlerin ileri sürülüş biçiminden bu çevrelerin hem Kur'ân'ı anlama ve yorumlamada metodolojik problemleri olduğu hem de Sünnet'in günümüze intikaline ilişkin sahâbe asrından başlayarak ulemanın ortaya koyduğu titiz çalışmalar hakkında bilgi eksikliklerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.[6]

Kur'ancı söylem, Müslümanca bir hayatı metinden üretmeyi önerir. Daha açıkçası, bu söylemin en temel iddiasına göre İslâm ve Müslümanlık en doğru biçimiyle sadece Kur'ân metninden üretilmelidir. En başından sorunlu gözüken bu iddia kesinlikle temelsiz ve isabetsizdir. Çünkü hayat, hele hele Müslümanca bir hayat, mana ve mesajı keşfedilmesi gereken bir metin olarak algılanan Kur'ân'dan üretilemez. Diğer bir deyişle, sahih ve sağlıklı Kur'ân okumalarıyla daha güzel bir Müslümanlık yaşanmaz, yaşanamaz. Çünkü Müslümanlık denen pratik tecrübe, vahyin nüzul süreci tamamlandıktan sonra tarihin hiçbir uğrağında salt kitaptan/metinden üretilmemiş; bilakis yaşayan Sünnet ve gelenek sayesinde spontane biçimde öğrenilmiş ve nesilden nesile de intikal ettirilmiştir. Hz. Peygamber'in zamanında İslâmî hayat Kur'an'dan üretilmişti; ancak Kur'ân o zaman bir metin değil, Hz. Peygamber'in dilinden sâdır olan ve aynı

5 Gazalî, Muhammed, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet*, (çev. Ali Özek), İstanbul 1992, sh. 192

6 Recep, Çetintaş, Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı: 27, sh. 87

zamanda onun söz ve davranışlarıyla somutlaşan bir keyfiyete sahipti. Bu açıdan bakıldığında ilk nesil Müslümanlar, İslâmî hayatı Hz. Peygamber'in rehberliğinde bizzat ondan görerek, onun örnekliğini içselleştirerek öğrendiler ve kendilerinden sonraki nesillere de bunu bir bilgi konusu olarak değil, fiili bir tecrübe, yaşanan bir gerçeklik olarak intikal ettirdiler. Kaldı ki, ilk nesil Müslümanlar imân ve teslimiyeti de Kur'ân'ın dil, üslup ve nazım-mana bütünlüğündeki ihtişama duydukları hayranlıktan öte, Hz. Peygamber'in şahsında gördükleri mükemmel örneklikten dolayı tercih ettiler. Bu itibarla denebilir ki İslâm bilgi ve sözel tebliğden ziyade; davranış ve temsilin konusudur; dolayısıyla bugünkü sorun da temelde Kur'ân'ı bilmemek ve anlamamaktan çok, zaten bilinen ve anlaşılmış olan Kur'âni değerleri hayata katmayı göze alıp almamakla ilgilidir.[7]

III-HADİS KARŞITLIĞININ KISA BİR TARİHÇESİ

Hadise karşı muhalefet hareketinin veya hadis inkârcılığının kısa bir tarihçesine baktığımızda ilki, hicri ikinci asırda gerçekleşmiş, ikincisi de benzeri bir hareket olarak XIX.asırda kültür ve medeniyet açısından batının hegemonyası altında kalındığı bir ortamda ortaya çıkmıştır. Öncelikle Hindistan ve Mısır'da bu hareketler kendini göstermiş, daha sonra başka yörelere de sirayet etmiştir. Bu hareketlerde yer alan gruplar içerisinde Sünnet'i kısmen reddedenler olduğu gibi, Sünnet'i tamamen reddedenler de olmuştur. Dolayısıyla hadis karşıtlığı söyleminin bazı izlerini Hicri ikinci asırda bulmak mümkündür. Uzun bir süreçten sonra hadis karşıtlığı hareketi, XIX.asırda tekrar ortaya çıkmış ve günümüze kadar belli aşamalardan geçerek gelmiştir.

A-Hicri II.Asırda Şafii Döneminde Hadis Karşıtlığı

Şâfiî (ö.204/819), kendi döneminde ortaya çıkan hadis muhâlifleriyle mücâdele etmiş ve bu tür kişilerle ilgili olarak "el-Ümm" adlı

7 Mustafa, Öztürk, Modern Döneme Özgü Bir Kur'ân Tasavvuru-Kur'ancılık ve Kur'ân İslâmi Söyleminin Tahlil ve Tenkidi-, *Marife: Bilimsel Birikim*, 2010, cilt: X, sayı: 3, sh., 39.

eserinin "Cimâu'l-İlim" kısmında bunlar için özel bir bölüm açmıştır.[8] Şâfiî, yaşadığı dönemde Sünnet'e karşı oluşturulan menfi hareketleri üç grupta toplamaktadır: **Birinci grupta olanların iddiası şöyledir:** Kur'ân her şeyi açıklamıştır. Hadis ise, insanlar tarafından nakil ve rivâyet edilmektedir. Durum böyle olunca; Sünnet, din ve teşri'de Kur'ân-ı Kerim'e karşı nasıl müvâzî delil olarak kabul edilir. Kur'ân'ın hadise muhtaç olmadığı ve hadis râvilerinin, hata, unutkanlık ve yalandan sâlim olmadıkları sebebiyle hadisin İslâm teşri'inde yerinin olmadığı görüşü ileri sürülmektedir. **İkinci grubun görüşü de şöyledir:** Bir konuda vârid olan hadisler, ancak Kur'ân tarafından o konuda açıklama yapılmış ise kabul edilir. Bunun dışındakiler kabul edilemez.Yâni Sünnet'in Kur'ân'a ilave hüküm getiremeyeceği ileri sürülerek Sünnet kısmen devre dışı bırakılmaktadır. **Üçüncü görüşe göre,** sadece mütevâtir hadisler kabul edilmeli, haber-i vâhidler ise reddedilmelidir. Bu gruba göre de hadislerin tamamına yakın bir kısmı inkâr edilmiş olmaktadır.

Şâfiî, bu grupların görüşlerini aktarmakla beraber bu görüş sahiplerine gereken cevapları vermiştir. Ancak Şâfiî, bu görüş sahiplerinin hangi mezhepten ve kimler olduğunu açıklamamıştır.[9] Hudârî, bahsedilen bu görüş sahiplerinin İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) ifâde ettiği gibi en-Nazzâm(ö.221/835) ve el-Câhız(ö.255/869) gibi mu'tezilenin ileri gelen kelâmcılarından olabileceğini, çünkü bunların hadise hücum ettiklerini söylemiştir.[10] Burada hadis karşıtların kimler olduğu ve kaç kişi olduğu konusunda kesin bir bilgiye ulaşılamamaktadır, sadece tahmini şeyler söylenmektedir. Hatib el-Bağdâdî de (ö.463/1071), hadise muhâlif olan gruplar arasında bid'atçılar, mu'tezile kelâmcıları ve ehl-i sünnet dışı fırkaların olduğuna dikkat

8 Bk. Şâfiî, *Kitâbu'l-Ümm,* (Cimâu'l-İlim), 2.bsk., Beyrut, 1973, VII, 273-289.

9 Şâfiî, a.g.e., VII, 273-289 (Özetle nakledilmiştir.).

10 Hudârî, *İslâm Hukuku Târihi,* (terc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yay., İst., 1974, sh., 198.

çekerek benzer görüşleri aktarmaktadır.[11] Kanaatimizce burada bu kişilerin kimler olduğu pek fazla önemli değildir. Önemli olan husus, daha o dönemde Sünnet'e karşı bir muhalif hareketin olduğunun bilinmesi ve tesbit edilmesidir. Ancak şu hususu da belirtmek gerekir ki, bunlar çok büyük bir grup, ya da bir mezhep olduğu söylenemez. Marjinal ve küçük bir grub insanın bu olumsuzluk içerisinde olduğu görülmektedir. Daha sonra bu tür söylemlerin devam etmemesi ve seslerinin kısa bir süre içerisinde kesilmesi de bunu teyid etmektedir.

B-XIX.Asırda Hadis Karşıtlığının Hindistan'da Ortaya Çıkması

Hicrî II. asrın sonlarına yakın zamanlarda Sünnet'i red ve inkâr yanlısı küçük bir topluluğun var olduğu ve bunların ikinci asrın sonuna kadar kalabildikleri, bu tarihten sonra bunların ardından hiç kimsenin bu işe kalkışmadığı görülür. İslâm dünyası XI asır gibi uzun bir süre boyunca bu fitneden yana emniyette yaşamıştır. XIX. asra kadar herhangi bir inkarcılık söz konusu olmayıp, XIX. asırda batılılar İslâm ülkelerini işgal edince tekrar hadis inkarcılığı başlamıştır. Batı sömürgeciliği neticesinde kısmı ve toptan inkarlar XIX. asırda gelmiştir. 1850'lerde Hindistan, İngilizlerin işgaline uğramış ve İngilizlerin sömürgesi olmuştur. Akabinde Mısır da aynı yıllarda İngilizlerin sömürgesi haline gelmiştir. Onbir asırdır uyuyan hadis karşıtlığı fitnesi, böylece tekrar uyanmış oldu. Sömürgeciler, İslâm üzerine yetkin ve hâkim olmak için ve Müslümanları parçalayıp, düzenlerini yıkarak darmadağın etmekten ibâret olan emperyalist planlarının gerçekleşmesi adına çirkin düşünce ve fikir akımlarını yaymaya başladılar. Sömürgeciler, Sünnet'e yaptıkları saldırıları, O'nun hüccet oluşuna, Sünnet'i rivâyet edenlerin dürüst ve samimiliğinde şüpheler uyandırmaya yöneltmişlerdir.[12]

---

11 Bkz. Hatib el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, thk., M.S.Hatipoğlu, A.Ü.İ.F.Y., Ank.,1972, sh., 20-21.

12 Muhammed Tâhir Hekim, *Sünnet'in Etrafındaki Şüpheler*, terc., Hüseyin Asan, Pınar Yay., İst., 1985, sh., 39-40.

Mevdûdî, Sünnet inkârcılığının kronolojik seyrini anlatırken bunun bir kısım sebepleri hakkında şu açıklamalarda bulunur: Hicrî II. asırda ortaya çıkan Sünnet'i inkâr etme hareketi, uzun bir aradan sonra XIX. asırda tekrar kendini göstermiştir. Bu fitnenin ilk doğuşu Irak'ta olmuştu. Şimdi de dirilişi Hindistan'da oldu. Burada bunu başlatan Sir Seyyid Ahmet Han (ö.1898) ve Mevlevî Çerağ Ali (ö.1898) idi. Daha sonra Mevlevî Abdullah Çekrâlevî (ö. 1914) bunun bayraktarlığını yaptı. Onu Mevlevî Ahmedüddîn Amritseri (ö.1936) ve onu da Muhammed Eslem Çerâcpûrî (ö.1955) izledi. Ve en sonunda bu saltanat Gulam Ahmet Perviz'e (ö.1985) geçti ki, kendisi bunu dalâlete kadar götürmüştür. Bu fitnenin ikinci doğumunun nedeni de, hicri II. yüzyıldaki ilk doğumuna benzemektedir. Yani İslâm düşüncesi, yabancı felsefe ve gayr-i müslim medeniyet ve kültürle karşılaşınca dışarıdan gelen bütün fikir ve akımları eleştirel açıdan incelemek yerine, tamamen akla ve mantığa uygun kabul ederek, İslâmı bunların kalıbına dökmeye kalkışmakla olmuştur.[13] Gulam Pervizle ilgili olarak Hindistan'daki devrin alimleri, kendisinin irtidat ettiğine karar vermiş ve bin kadar alim bu fetvayı imzalamıştır.[14]

Sömürgecilikle hadis inkârcılığının birbiriyle irtibatlı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Hindistan XIX. asırda sömürgeleştirildiğinde Müslümanlar cihâd ederek bağımsızlık için uğraş göstermişlerdir. İngilizler, cihadın silahla yapılmasının farz olmadığını ve bunun caiz olmadığını, bazı ilim adamlarına kabul ettirerek, fetva vermelerini sağlamışlardır. Cihâdın nefisle yapılan mücadele şeklinde anlaşılması gerektiğini, silahlı cihadın ise, İslâm'ın kabul etmediği bir durum olduğunu kabul ettirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla esas cihâdın İslâm'da olmadığını ileri sürerek dini dejenere etmeye gayret etmişlerdir. Çerağ Ali ve Mirza, bu grubun başını çekiyordu. Burada görüldüğü üzere oryantalistler, gerektiğinde Kur'ân'ı da sorguluyorlar, Kur'ân

13 Mevdûdî, *Sünnet'in Anayasal Niteliği*, terc. N. Ahmet Asrar, 3.bsk., Bengisu Yay., İst., 1997, sh., 8.

14 Bk. Mübârekfûrî, *Tuhfetül ahvezi*, VII, 425.

üzerinde şüpheler uyandırmaya da çalışıyorlardı. Amaçları topyekun müslümaları İslâm'dan uzaklaştırmaktır.

"Kur'ân'ın tek kaynak olduğu" görüşünü savunan ve kendilerine "Kur'âniyyûn" ya da "Ehl-i Kur'ân" denilen bu kimseler, sünnetin hucciyyetini tamamen inkâr etmişlerdir. Bunların inkârlarının ardında ise sünnetin kaynağının vahiy olmadığı görüşü yatmaktadır. Bu ekol, sünnet inkârcılığı zemininde sünnetin vahiy ile ilişkisini reddetmektedir. Bunlara göre, "sünnet vahiy değildir. O, sadece insanların Allah Resûlü'ne nispet ettikleri sözlerden oluşmaktadır. Allah Resûlü'ne Kur'ân dışında herhangi bir vahiy de gelmemiştir."[15] Dinî hükümlerin kaynağını sadece Kur'ân'la sınırlayan ve başka hiçbir kaynağı kabul etmeyen, Luther, Calvin, Zwingli gibi Hıristiyan reformcu önderlerin "sacra scriptura sui ipsis" (Kutsal metinleri kendilerinden hareketle yorumlama) girişimini hatırlatan bu yaklaşımın,[16] dışarısıyla bağlantılı olmadığı söylenemez.

İngilizlerin İslâm coğrafyasını işgal ettiği modern döneme kadar tarihte Hz. Peygamber'in dindeki otoritesini reddeden bir fırka, bir mezhep çıkmamıştı. Onlarca bid'at fırka türemiş olmasına rağmen, sünneti topyekûn reddeden olmamıştır. Tarihte ilk kez modern dönemde, İngilizlerin Hindistan'ı işgal etmesiyle Allah Resûlü'nün dinî otoritesi direkt olarak hedef alınmıştır. Bu yapılan, bir İngiliz projesiydi. Sünnet karşıtlığını benimseyenler bundan sonra hep onların getirdiği delilleri tekrar ettiler. İngilizlerin "Sir" unvanı verdikleri Seyyid Ahmed Han, Hz. Peygamber'in (sas) misyonunu postacı misyonuna indirgemiş, ona göre bir postacının görevi emanet olarak taşıdığı mesajı adresine ulaştırdıktan sonra nasıl sona eriyorsa, Hz. Peygamber'in misyonu Allah'ın mesajını (Kur'ân-ı Kerim'i) insanlığa ulaştırdıktan sonra sona ermiştir.[17]

---

15 İlâhîbahş, Hâdim Hüseyn, *el-Kur'âniyyûn ve şubuhâtuhum havle's-sünne*, Mektebetu's-Sıddîk, Taif, 1989, sh., 214.

16 Şehmus, Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, İnsan Yayınları İstanbul, 2002, sh., 15.

17 Serdar Demirel, Modern Bid'at; Hadis Karşıtlığı, http://www.yeniakit.com.tr//modern-bidat-hadis-karsitligi-8437.html, erişim: 01.10.2016.

Kur'ancılık düşüncesinin Hint alt-kıtasında ortaya çıkışı ve bir ekol haline gelmesinin değişik sebepleri vardır. Öne sürülen bu sebeplerin başında, Hindistan'ın İngilizlerin eline geçtiği 1857 yılı öncesindeki ve sonrasındaki İngilizler tarafından yapılan Hıristiyan propagandası ile Oryantalistlerin İslâm kültür ve medeniyeti hakkındaki art niyetli çalışmalarının olduğu öne sürülmektedir.[18] A. Sprenger ismindeki müsteşrik de, Hindistan'da Delhi'deki İslâmi İlimler Fakültesinin Dekanlığına getirilmiştir.

C- XIX. Asırda Hadis Karşıtlığının Mısır'da Ortaya Çıkması

Hindistan'dan sonra bu hareket Mısırda'da kendini göstermiştir. Çünkü Mısır da, Hindistan gibi uzun bir süre İngilizlerin sömürgesi olmuştur. Çağımız İslâm dünyasında hadise cephe alan ve sünneti reddedenlerin başında Mecelletü'l-Menâr dergisi 9. dönem 7. ve 12. sayılarında "el-İslâm huvel Kur'ânu'l-vahdeh" / İslam sadece Kur'an'dan ibarettir yazısıyla meşhûr olmuş olan Dr. Muhammed Tevfik Sıdkî (ö.1920) gelmektedir.[19] Bu hareketin içerisinde Muhammed Abduh da yer almaktadır. Abduh, müslümanların bu asırda Kur'ân'dan başka rehberinin olmadığını, bu kitaplar ümmetin içinde olduğu sürece ayağa kalkmasının mümkün olmadığını söylemiştir. Abduh'un açtığı bu yolda el-Menâr Dergisinde Tevfik Sıdkî devam etmiştir. Tevfik Sıdkî'ye göre, tek kaynak Kur'ân'dır, hadisler ise tarihseldir, Hz.Peygamber zamanında yazılmadığı ve râvilerinin yanılmaları sebebiyle hadis kabul edilemez. İlim erbâbı, hadis inkarcılarının bu görüşlerinin tutarsızlığı ve zayıflığı konusunda en küçük bir tereddüte kapılmamaktadır.[20] Çünkü onların iddiaları ve söylemleri tamamen delilsiz ve tutarsızdır.

---

18 Şahin, Güven, *Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi-*, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sayı: 11, s., 385.

19 Bkz. Mustafa Sıbâî, *İslâm Hukukunda Sünnet*, terc., Edib Gönenç, Evs Yay., İst., 1981, sh., 162.

20 Sıbâî Mustafa, age., sh., 164.

Seyyid Şerif Rıza, yazılarıyla Tevfik Sıdkî'yı desteklemiş, hadisleri, mütevâtir olan ve olmayan şeklinde ikiye ayırmıştır. Mütevâtir hadislerin delil olarak alınması, diğerlerinin ise alınmasının zorunlu olmadığını dile getirmiştir. Akabinde Ahmet Emin, bu olumsuz süreci devam ettirmiştir. Onun, Sünneti dışlayıcı yönü vardır. Daha sonra bunları İsmail Ethem ve Ebu Reyye takip etmiştir. Özellikle Ebû Reyye "Sünnetin Aydınlatılması" isimli eserinde hadis karşıtlığı fikirleriyle meşhur olmuştur. O, öncekilerin söylediklerini aynen tekrar etmiştir. Kitabında başta Goldziher olmak üzere sürekli müsteşrikleri referans veren Ebu Reyye, Macar asıllı katı bir Yahudi olan Goldziher'i aynen takip etmekte, onu şeyh olarak kabul etmektedir. Ebû Reyye ile ilgili şu değerlendirme yapılmaktadır: Ebû Reyye'nin en çok eleştirilmesi gereken yönü, onun iktibaslarında dürüst davranmamış olmasıdır. İlim ehlinden beklenen ise ilmî emanete sâdık davranılıp iktibasta bulunurken dikkatli olunması ve ideolojik yaklaşılmamasıdır. Ebû Reyye'nin, kendilerinden nakilde bulunduğu müelliflerin söylemediklerini, sanki onların savunduğu fikirlermiş gibi ileri sürmesi, bilimsel ve etik olmaktan uzaktır. Rivâyetleri aktarırken bazı kelimeleri atladığı, görüşlerine destek bulmak için çok tali kaynakları zikrettiği görülmektedir.[21] Ebû Reyye ilim ahlakına uymamıştır. O'nun hayalinde canlandırdığı düşüncelerin asılsız bazı rivayetlerin çarpıtılarak okuyucuya ilmi neticelermiş gibi arzedilmiş olmasıdır. Ebû Reyye, sahabenin ileri gelenlerini hadis rivayetine karşı gösterebilmek için elinden gelen gayreti sarfetmiş ve bu uğurda kaynaklarda ne bulmuşsa sahih, zayıf, uydurma demeden, kitabına dercedivermiştir. Ebû Reyye'nin en büyük marifetlerinden bir tanesi de herhangi bir rivayetin işine gelen kısmını alıp, diğer kısımlarını hazfetmesidir.[22] Diğer hadis karşıtlarında da gizleme, çarpıtma, keyfi yorum çok yaygın olaraka görülmektedir.

---

21 Bayram, Kanarya, Ebû Reyye'nin Bazı Temel Hadis Meseleleri ile İlgili İddialarına İbn Yahya'nın Verdiği Cevaplar, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED)*, 2016, cilt: VIII, sayı: 16, sh. 168-169.

22 Mehmet Emin Özafşa-Mehmet Görmez, Ebu Reyye ve Kitabı Üzerine, *İslâmî Araştırmalar*, 1991, c.: V, sayı: 1, sh., 64-66.

Mustafa es-Sıbâî, Goldziher'in oryantalistlerin en tehlikelisi ve bu alanda en saptırıcısı olduğunu ifade eder.[23] Abdülcelil Çelebi de, Goldziher hakkında "Mısır'a gelen, Ezher'de okuyan ve Müslümanların sarığı ile dolaşan bu müsteşriğin hücumlarıyla vahye ve risâlete şüphe düşürmenin ve saldırının zirveye ulaştığını söyler."[24]

Musa Cârullah, Sünnet'in İslâm'ın temel kaynaklarından birisi olamayacağını iddia eden ve sahih hadislerle sünnetleri reddederek kendilerine ehl-i Kur'ân adını veren bu ekol mensuplarının, Kur'ânı bize tebliğ eden Hz. Peygamber'in sünnetlerine bilhassa Kur'ân adına karşı çıkmalarının, Kur'ânla apaçık bir istihzadan başka bir anlam taşımadığını söylemektedir.[25] Çünkü Sünnet inkârcılarının delilleri, eski dönemdeki Sünnet inkarcılarının delillerinden farklılık göstermez. Aynı şekilde bu inkar, bilgi ve anlamaya dayanmamaktadır. Aksine yanlış anlamaya, batı kaynaklı fikir sömürgeciliğinin yankısına, kötü maksatlara dayanmaktadır.[26] Bu ekolün sahipleri, Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ın dışındaki, hissi mucizelerini kabul etmemektedirler. Hatta bazıları Kur'ân'da anlatılan diğer peygamberlere ait hissi mucizeleri tevil ederek bunların harikuladeliklerini reddetmektedirler. Ayrıca şefâati ve kabir hayatını; kabirdeki azap ve sevabın varlığını kabul etmezler. Cennet nimetlerini ve cehennem azabını psikolojik yönden tahlil ederek, bunlar hakkında anlatılanların birer temsili anlatım olduklarını söylerler.[27] Sünnet'i terkedip sadece Kur'ân'la amel fikrinde olanların öncelikle kendi anlayışlarına göre kolay bir din yaşamak istemekte olduklarında şüphe yoktur.[28]

---

23 Sıbâî, a.g.e., sh., 169.

24 Muhammed Gazali, *Fıkıhçılara ve Hadisçilere Göre Nebevi Sünnet*, İst., 1998, sh., 306.

25 Bigiyef, Musa Cârullah, *Kitabu's-Sünne*, Ankara, 1998, sh., 3.

26 Mahmut, Denizkuşları, *Sünnet'i Terk Kur'ân'la Amel Meselesi*, Ribat Yay., Konya, trs., sh., 192, sh., 82 vd.

27 Bkz., İlahibahş, Hadim Hüseyin, *el-Kur'âniyyun ve Şüpehâtuhum Havle's-Sünne*, Taif, 1989, sh., 307-313, 333-352, 353-354; Abdülhamit, Birışık, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul, 2001, sh., 322.

28 Denizkuşları, a.g.e., sh.,191.

Kur'ân-ı Kerim'i bizlere tebliğ eden İslâm Peygamber'inin sünnetlerini reddeden bir kimsenin kendisini *Ehl-i Kur'ân* diye isimlendirmeye hiçbir hakkı olamaz. Hem En'âm hem de Rûm sûrelerinde şöyle buyurulmuştur: *"Dinlerini parça parça edip gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir ilişkin yoktur..."*[29] Dinin bir kısmına inanıp bir kısmını inkâr ederek bölüp parçalayan kimse, aynı zamanda, Allah'ın insanlara emrettiği, Hz Muhammed'in hem ümmetine, hem de bütün insanlığa miras bıraktığı dinden ayrılmış olur. Binaenaleyh, Hz. Peygamber'in sünnetlerini inkâr eden kimse asla *Ehl-i Kur'ân* adını alamaz.[30] Çünkü Kur'ân, itaat ve ittibâ kavramlarını kullanarak peygamberimizin izinden, yolundan, sünnetinden gidilmesini öngörmektedir.

Kısaca, fitneye dayanan bu ekolün Sünnet etrafındaki iddia ve söylemlerini maddeler halinde özetleyebiliriz: 1. Allah'ın Kitabı bize yeter 2. Sünnet, Allah tarafından gönderilmiş bir vahiy değildir 3. Sünnet doğrultusunda hüküm vermek, hükümde şirk koşmaya götürür 4. Risâlet asrında sünnet şari değildi 5. Rasulullah'ın sözleri, o dönemin şartlarına uygun olarak ve ashabının ihtiyaçlarını gidermek için söylenmiştir. Dolayısıyla yaşadığı dönemle sınırlıdır, yani tarihseldir. Günümüzün şartları ise tamamen farklıdır 6. Senet ve metin açısından Sünnete tenkidin girmesi, sünnetin tedeyyün sıfatını ortadan kaldırmıştır 7. Sünnet, müslümanlar arasında ayrılığa sebep olmaktadır.[31] Bütün bu iddia ve söylemlere karşı aşağıda geniş bir şekilde temas edilerek, ikna edici cevaplar vermeye çalışağız.[32]

---

29 En'âm, 6/159. Ayrıca bk., Rûm, 30/32.

30 Bigiyef, Musa Cârullah, a.g.e., sh., 7.

31 Geniş bilgi için bk., İlahibahş, a.g.e., sh, 209-257; Güven, agm., sh., 390.

32 Bu görüşlerin çürütülmesiyle ilgili olarak yapılan pek çok çalışmada gerekli cevaplar verilmiştir. Bk. Abdülğani Abdulhâlik, *Hucciyyetü's-Sünne*, terc.Dilaver Selvi, Şûle Yay., İst., 1996, sh., 179 vd.; Sıbâî, a.g.e., sh.,162-175; Denizkuşları, age., 82 vd.; Nihat, Hatiboğlu, *Kur'ân-ı Kerim'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*, Ta-ha Yay., Ank., 1999, sh., 42 vd. ; Muhammed Tahir Hekim, age., sh.,100 vd.; İbrahim Hatipoğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, Hadisevi, İstanbül, 2004, sh., 366-372.

C-Ülkemizde Hadis Karşıtlarının Öncüleri

Ülkemizde uzun süredir periyodik ve sistemli olarak hadis karşıtlığı faaliyetlerinin yürütüldüğü müşahede edilmektedir. Önceleri pek belli etmeden bu tür faaliyetler yürütülürken, şimdilerde pek çok ortamda hiç çekinilmeden hadis karşıtlığı çok açık bir şekilde yapılmaktadır. Türkiye'de özellikle 1970'li yıllardan 80'li yılların sonuna kadar kendinden söz ettirmeyi başaran Mealcilik akımı ile Hüseyin Atay, Yaşar Nuri Öztürk, Edip Yüksel, Muhammed Nur Doğan, İhsan Eliaçık, Fereç Hüdür gibi isimlerle, İktibas, Hak Söz, Kalem gibi dergiler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler buna örnek olarak verilebilir.[33] Temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: 1- İslâm'ın tek kaynağı Kur'ân'dan ibarettir. Kur'ân dışındaki hiçbir şey dinde huccet ve kaynak vasfı taşımaz. 2- Sünnet dinde aslî kaynak olarak görülemez. 3- Geleneksel İslâm'da biriken yanlışlardan ve onun etkilediği Kur'ân anlayışından kurtulmak gerekir. Kur'ân herkesin anlayabileceği bir kitaptır.[34]

Kurâncılık söylemini çok erken tarihlerde başlatan en popüler ismi Yaşar Nuri Öztürk, *"Kur'ân'daki İslâm"* adlı kitabının önsözünde şöyle demektedir: "Dinin içeriğini, çerçevesini Kur'an çizer. Bunun dışında hüküm kaynağı aramak aldanış, kabullenmekse şirktir. Kur'ân'ın tebliğcisi olan Hz. Peygamber bu ana kaynağın dışında hiçbir şey söylemez ve söylememiştir. Onun yaptığı, ana kaynağın zaman üstü buyruklarına açıklama getirmek ve o buyrukları canlı örneklerle insan hayatına kazandırmaktır. O halde, Hz. Peygamber'e mal edilen bir söz veya fiil, Kur'ân'daki buyruklarla çelişir yahut Kur'ân'da olmayan bir hüküm koyma durumunda görülürse, o söz veya fiilin Hz. Peygamber'e nisbeti kabul edilemez. Bunun aksini söylemek, Allah

33 Birışık, age., sh., 178; Mustafa Öztürk, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur'ancılık*, Ankara Okulu, Ankara, 2013. sh. 134, 137.

34 Bkz., Mehmet Görmez, *Kur'ân İslâmı ve Kitâbü's-Sünne*, Musa Cârullah Bigiyef'in Kitâbü's-Sünne tercümesi takdim yazısı, Ankara Okulu, 1998, sh., II.

dışında din sahibi ve koyucusu içat etmek olur ki bunun Kur'ân'dan onay alması mümkün değildir."[35] Dikkat edilirse ehl-i sünnet dışı söylemlerde bulunan bu kişi, kendi görüşlerini kabul etmeyenleri kolaylıkla şirkle, tekfirle suçlayabilmektedir. Hadis karşıtı olan modernistlerin tehditkar yaklaşım tarzları da düşündürücüdür. Ayrıca kendi görüşlerini kabul ettirmek için böyle bir yola girmeleri de onların acziyetlerini göstermektedir. Yaşar Nuri Öztürk'ün "deist" olduğu da söylenmektedir. Bu da ayrı bir sorun olarak karşımıza çıkmakta ve üzerinde durulması gereken bir husustur.

Y. Nuri Öztürk'ün bu konudaki ilham kaynağı olan birisi de herkesin bildiği üzere Hüseyin Atay olduğu söylenir. Edip Yüksel üzerinde de etkili olduğu bilinir. "Kur'ân'da her hükmün şartı ve sebebi vardır." fikrini savunan Atay, dini akıl ve Kur'an'dan ibaret sayar. Ona göre, Kur'ân dışında kalan bütün söz, fikir ve ictihadlar din sahasının dışına, yani kültür sahasına aittir. Buna göre Hz. Peygamber'in sözleri, içtihâdları, sünnetleri ve kendi dönemlerinde sahâbenin ve bilhassa ilk dört halifenin içtihâdları, mezhep imamlarının, müctehidlerin ve diğer bütün âlimlerin görüş ve içtihadları dinin değil din kültünün bir parçasıdır.[36] İslâm'ın din bilgisi kaynağı akıl ve Kur'ân'dır.[37] Bunun için akıl ve Kur'ân birlikte ele alındığında, akıl önce, Kur'ân sonradır, Kur'ân akla uyacaktır, akıl Kur'ân'a değil.[38] İslâm derken de demek istediği "Kur'ân İslâmı"dır.[39] Bu iki yazarı takip eden farklı şahıslar da , hadis karşıtlığını bu çerçevede yürütmekte, yukarıdaki görüşlerin benzerlerini iddia etmektedirler. Örneğin takipçilerinden birisi, hadislerin dinin kaynağı olmadığını, dinin kaynağının sadece Kur'ân olduğunu rahatlıkla söyleyebiliyor.

---

35 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'daki İslâm*, İstanbul 1997, sh. 8.

36 Hüseyin Atay, *İslâm'ı Yeniden Anlama*, Ankara 2001, sh. 56; Hüseyin Atay, *Kur'an'a Göre Araştırmalar*, Ankara, 1995, V/47.

37 Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, V/48.

38 Atay, *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, V/20.

39 Hüseyin, Atay, Medeniyeti Sivil Toplum Kurar, (Makale) http://www.islamdunyasi.com, erişim: 11.05.2006.

Günümüzde Reşad Halife'nin başlatıp Edip Yüksel'in devam ettirdiği hareket de sadece Kur'an'a dayanan bir İslâm anlayışını savunmaktadır. Bu düşünce sahiplerine göre Kur'an haricinde hiçbir dini kaynak esas alınmamalı ve sünnet tamamen reddedilmelidir. Mesela Edip Yüksel Reşad Halife'yle mektuplaşmaya başladığı 1 Temmuz 1986 tarihinden itibaren fikirlerinin değiştiğini, hadise ve sünnete ortaçağ Arap kültürü ve öğretileri şeklinde baktığını, onları Kur'ân'a ortak koşmaktan vazgeçtiğini açıkça söylemektedir. Ayrıca o, "Kur'ân'dan başka dini kaynakları reddederek İslâm'da reform hareketlerini destekleyen 'Renaissance Institute', 'International Community of Submitters' ve 'The Monotheist Productions' gibi kuruluşlar için İngilizce makale ve kitaplar." yazdığını ifade etmektedir.[40]

Ülkemizde son zamanlarda hadis karşıtı söylemleriyle çok sık bir şekilde gündeme gelen ve eleştirilen isimlerden birisi de Mustafa İslamoğlu'dur. İslamoğlu'nun görüşleri pek çok noktadan eleştirilmektedir. Örneğin onun hakkında yapılan eleştirilerden biri şöyledir: "Malum, 'indirilen din uydurulan din' diye bir slogan attı ortaya. Kendisinin sonradan hidâyete ererek icat ettiği dini Allah'ın gönderdiği din, Müslümanların Hz. Peygamber'den (sas) beri inandığı, yaşadığı, davet ettiği dini ise uydurulan din ilan etti. Bunu meşrulaştırmanın yolunu da tarihî ilim birikimimizi, medeniyet tecrübemizi çarpıtarak sunmakta ve bunun oluşmasına öncülük eden ulemâyı karalamakta buldu. İslâm ulemâsını zaman ve mekân farkı gözetmeden topyekûn uydurulmuş bir din üzerinde ittifak etmekle suçluyor. En fazla da Sünnet karşıtlığı yapıyor. Bunu da diline pelesenk ettiği bazı rivâyetler üzerinden hadis külliyatını karalayarak, çarpıtarak, karikatürize ederek yapıyor. Evet, muhalif olabilir. Farklı da düşünebilir. Ama Müslümanların müesses değerlerini karalama hakkı olmasa gerek."[41]

---

40 Mustafa, Ertürk, Nebevî Sünnet'in Târihî Gerçeklikteki Konumu Açısından "Kur'ân İslâm'ı" Söyleminin İlmî Değeri, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2003, cilt: I, sayı: 1, sh., 12.

41 Serdar Demirel, *İslamoğlu, Müslümanları yoruyor başlıklı yenişafak gazetesindeki köşe yazısı*, 29 Aralık 2016.

İsmail Lütfi Çakan, hadise karşı muhâlif olanlarla ilgili şu yorumu yapmaktadır: Olaya, kültürler arası savaş noktasından bakıldığı zaman, bu girişimlerin, siyasal istiklâl mücadelesindeki vatan ihanetinden çok daha büyük bir ihanet olduğu anlaşılacaktır. Zira bu, ümmet çapında yürütülen kültürel istiklâl mücadelesinde, kimlik ve kişilik savaşında irtikab edilen bir ihanettir. Parolanın, "Kur'ân'la yetinme" olması, temeldeki sünnet ve İslâm düşmanlığı cinayetini hafifletmez, aksine daha da ağırlaştırır. Çünkü İslâm düşmanlığına, "Kur'ân taraftarlığı" gerekçe ve vesile kılınmaktadır. Asıl düşman çirkin yüzünü saklamayı başarmış, ortada oltaya takılmış, beyin ve yüreklerinden avlanmış bir takım aldatılmış yerli aydınlar kalmıştır. Bunlar, iddia ve çağrıları ne olursa olsun aldatılmışlığın acısını temsil etmektedirler. Ne kadar acıdır ki, İslâmî kimlik ve kişilik mücadelesinde henüz yeterli birikim ve kıvam elde edilememişken, gelişmekte olan bu İslâmî potansiyel, batının sunduğu bilimsel görünümdeki düşman şablonuna uygun olarak sünnetsiz, yoz bir istikâmete sürüklenmek istenmektedir. İslâmî hareket ve araştırmalar, "Kur'ân'la yetinme" çağrıları etrafında sünnetsiz bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmaktadır.[42]

Formüle edecek olursak; Kur'ân'a muhalefet etmeyen bir insan, sünnete de muhalefet edemez, çünkü Kur'ân, sünnet karşıtlığını kesinlikle reddeder. İslâm'ın Rasulullah zamanında ilk defa pratiği yapıldı, merkezde peygamber vardı. Sünnet belirleyici, uygulayıcı, yaşayan İslâm'dır. Tarih boyunca sürekli olarak "Din, Kitap ve sünnetten ibarettir." görüşü bütün bir ümmet tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Din, sadece Kur'ân'dan ibâret olmadığı gibi, sadece sünnetten ibaret de değildir. Peygamberimiz için ben sadece Kur'ân'a uyarım şeklinde bir ayet yok, ben vahye uyarım şeklinde gelen âyetlerdeki ifadeler çoktur ve bu ifadelere dikkat etmek gerekir. Çünkü vahiy, sadece Kur'ân'dan ibaret olmadığı gibi, vahiy eşittir kitap da değildir.

42 İsmail L. Çakan, *Sünnetsiz İslâm Arayışları*, http://www.tahavi.com/makaleler/114.html, erişim: 09.06.2017.

Tek kaynak da Kur'ân değildir. Ümmet tarih boyunca kendi bildiği doğru çizgiden şaşmamıştır.

IV- ORYANTALİSTLERİN ART NİYETLİ HADİS SÖYLEMLERİ

Oryantalizm; Müslüman doğu medeniyetinin (din, edebiyat, dil ve kültürü içine alacak şekilde) bütün unsurlarını inceleyerek İslâm dünyası hakkında batılıların sistematik bir bilgiye sahip olmalarını sağlayan, İslâm ve Batı medeniyeti arasındaki mücadelede Batı uygarlığı lehine veriler elde etmeye çalışan bir akımdır. Oryantalizmin Arapça karşılığı "İstişrak"tır. İstişrak ile ilgilenen kişilere de Müsteşrik denilir.[43]

Louis Massignon isimli bir râhip âdeta bunun sonuçlarını bize şöyle bildiriyor: "Müslümanların her şeyini tahrif ve mahvettik. Dinleri, inançları, ahlakları, dine bakışları ve insani duyguları mahvoldu. Onların manevi değerlerini, batı medeniyeti potasında eriterek kendimize benzettik. İslâmiyet'ten uzaklaştırdık. İslâmiyet'i öğrenmeyi, yaşamayı, namaz kılmayı ve Kur'ân-ı Kerim öğrenmeyi, suç ve gericilik olarak göstermeyi başardık. Artık çoğu, tam olarak, hiçbir şeye inanmıyorlar..."[44]

Batılılar, tarih boyunca İslâm'a ve Müslümanlara düşman olmuşlar ve Müslümanlarla sürekli savaş halinde olmuşlardır. Asırlarca süren haçlı seferleri de bunun bir göstergesidir. Osmanlıyı çökertikten sonra stateji değişikliğine giderek Müslüman ülkeleri içten çökertme faaliyetlerine, İslâm'ı bozmaya, tahrip etmeğe girişmişlerdir. Oryantalisler, ilk olarak Kur'ân'ın Allah'dan gelmediğini, yani vahiy olma-

43 *Günümüz Din Ve Fikir Hareketleri Ansiklopedisi*, Hazırlayan: Milletlerarası İslam Gençlik Konseyi, Çeviri: Kemal Hoca, Risale Yayınları, İst-1990, sh., 135.

44 Rahip Louis Massignon tarafından söylenmiştir. İlkadım Dergisi Mayıs 2004. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk., Ubeydullah İmamoğlu, "Emperyalizm'in Keşif Kolu: Oryantalizm" www.gencbirikim.net/emperyalizmin-kesif-kolu-oryantalizm/, erişim: 25.06.2017.

dığını ispat etmeye çalışmışlardır. Peygamberimizin Kur'ân'ı başkasından öğrendiği, onun ruhen saralı birisi olduğu gibi pek çok gerçek dışı iftira ve iddialarda bulunmuşlardır. Oryantalisler, aynı zamanda Kur'ân'ın vahiy olmadığını, "Muhammed'in kitabı" şeklinde bir iddiada bulunurlar. Onun için İslâm'a "Muhammedinizm" derler. Buradaki hedef; Kur'ân'a yönelik dejenere etme hareketiydi. Bunda başarılı olamayınca peygamberimizin şahsiyetini, siretini ve hadislerini hedef aldılar. Hadislere de aynı şekilde hadislerin güvenilir olmadığını ve hepsinin veya çoğunun uydurma olduğunu iddia ettiler. Dolayısıyla oryantalistler, sünnete gelenek (tradition) demek suretiyle sünneti itibarsızlaştırma yoluna gitmektedirler.

İslâm'ın ve ehl-i sünnet'in keskin kılıcı Osmanlının akınları karşısında sürekli mevzi kaybeden garbın aklına, askeri olmayan stratejiler üzerinde kafa yormak geldi. İlk defa dönemin İspanyol kardinali Segovialı John (ö.1458) İslâm dünyasının askeri olarak çökertilemeyeceğini söyleyerek, İslâmî yayılmanın teolojik argümanlarla engellenebileceğini öne sürmüştü. John'un hayalleri her ne kadar yaşadığı dönemde gerçekleşecek zemin bulamamışsa da vakti geldiğinde askeri olarak da zayıf düşmeye başlayan İslâm dünyasına karşı İslâm'ı öğrenip Müslümanlara karşı kullanmak üzere yeni karakollar kurma fikri hayata geçmeştir. Sacy (ö.1838), Karl Pfander (ö.1865), Ernest Renan (ö.1892), Sprenger (ö.1893), William Muir (ö.1905), Ignaz Goldziher (ö.1921), Snouck Hurgronje (ö.1936), Louis Massignon (ö.1962) gibi daha nice Oryantalist işte bu sinsi planın bir meyvesi olarak zuhur etmiştir. Onların peşinden giden, onları taklid eden yerli temsilciler zuhur etti. Maalesef ki suret-i haktan görünmeleri sebebiyle de bunların tesiri onlardan da fazla olmaktadır. Uzun bir süreden beri Anadolu'nun berrak zihinli çocukları Avrupa'ya gidiyor, bu oryantalistlerin ya da onların talebelerinin kontrolünde öğrenim görüyorlar ve dinlerini onlardan öğreniyorlardı. Oryantalistlerden aldıkları bu görüşleri bulundukları ülkelerde yaygınlaştırıyorlardı.[45]

45 Dirayet Dergisi, *Mukaddime*, sayı: 1, İstanbul, 2016.

Bu durum, sadece bizim ülkemiz için değil, bütün bir İslâm dünyası için söz konusudur. Goldziher'lerin, Schacht'ların, Juynboll'ların hadise tradition/gelenek deyip sünneti çökertmeyi amaçlamışlardır. Buna da maalesef ülkemizde âlet olanlar olmuştur. Onların bu söylemlerini değişik şekillerde ortaya koymaktadırlar. Örneğin hadise karşı değiliz ama, nasıl güveneceğiz, uydurmalar var, zan ifade ediyor, âhâd hadisler delil değildir gibi bir çok tutarsız söylem ortaya atarak bu işi doğrudan veya dolaylı yoldan yapmaktadırlar. Bazen bu söylemlerini belli etmeden, maskeli bir şekilde insanlara lanse etmektedirler. Bu da meselenin başka bir yüzüdür. Oryantalistler, aleyhte olan haricilerin, mutezilî ve şiânın dökümanlarını, malzemelerini azami derecede kullanmışlardır. Bazı konularda karşılaştırmalar yapıldığında bu durum ortaya çıkmaktadır.

Yaşar Kandemir, oryantalistlerin hadislere yönelik tenkitlerini maksatlı tenkitler olarak algılamış ve onlar için şu ifadeleri kullanmıştır: "Esasında bu konuda oryantalistlerin sözlerine itibar ettiğimiz için zihinlerimiz karışmaktadır. Onlar ne babalarının hayrına ne de Allah rızası için konuşuyorlar. Sadece acaba nerede bir açık bulur da bu milletin inancını sarsarım, kafalarını karıştırırım hesabı yapıyorlar. Tabi belli bir ilmi disiplin içinde bu işi yaptıkları için onların bu çalışmaları bazı Müslüman âlimlerin çok hoşuna gitmektedir. Bu kişiler oryantalistlere hayran kaldıkları için de onlara teslim oluyorlar. Bu son derece yanlış bir tutumdur."[46]

Oryantalistik çalışmaların genel gayelerini, sırasıyla dini, ticârî, ilmi ve siyasi olmak üzere dört kategoride ele alıp incelemek mümkündür. Yahudilik veya Hıristiyanlık karşısında İslâm'ı küçük düşürmek ve onun insanların kalbindeki kudsiyetini ortadan kaldırmak için harekete geçen oryantalistler, Kur'ân'a yönelik şüpheler uyandırmanın imkansızlığını anladıktan sonra hadislere yönelmişlerdir. Asıl amaç, Müslümanların Sünnet'e olan inancını ve bağlılığını ortadan

46 Orhan Yılmaz, M. Yaşar Kandemirle Hadis ve Sünnet Üzerine Bir Söyleşi, (yayınlanmamış) İstanbul, 19. 03. 2016, sh. 3.

kaldırmak ve bu yolla kendi kutsal metinlerine yönelik tartışmaları bertaraf etmektir.[47]

Oryantalislerin en önde gelenlerinin Yahudi olduğunu bilmekteyiz. Dolayısıyla onlar, İslâm'ı tahrip etmek için çok çaba sarfetmişlerdir. Temel İslam bilimleri alanında araştırma yapan şarkiyatçılar içerisinde özellikle A. Sprenger, Ignaz Goldziher, T.W.J. Wensinck, J. Schacht ve J. Robson ağırlıklı olarak hadis konusu üzerinde durmuşlar ve hadis alanındaki çalışmalarında literal ve tarihsel araştırma gibi modern eleştiri yöntemlerini uygulayarak hadisin esasen kuşkulu ve şüpheli karakter taşıdığını isbatlamaya çalışmışlardır. Müsteşriklerin Sünnet konusunda uyandırdıkları şüphelerin de etkisinde kalarak sadece Kur'ân'a referansla İslâm'ı yeniden yorumlamanın mümkün olabileceği görüşünu savunan modernist intellijensiya, bilerek veya bilmeyerek dini batı yaşam normlarıyla uygunluk arzeden soyut bazı ilkeler düzeyine indirgeme amacına hizmet etmektedirler. Zira İslâm'ın ayrılmaz ve vazgeçilmez parçasını oluşturan Sünnet'i Kur'ân'dan koparma teşebbüsü, İslâm dünyasında düşünce, kültür, sosyal ve siyasal hayat üzerinde yıkıcı bir etki yapacaktır.[48]

Schacht'a göre, "Hadis kaynaklarında yer alan isnadların ve bunların Hz. Peygamber'e kadar nispetinin hiçbir değeri yoktur."[49] A'zamî'nin dediği gibi, Schacht'a göre hadisler külliyen yalandır ve tamamı hicrî III. asırda ortaya çıkmıştır. Bu sebeple metinlerden önce isnadların varolduğunu düşünemeyiz. Şu hâlde ona göre "önce metinler, sonra isnadlar ortaya çıkmış olmalı"dır.[50] Dolayısıyla Oryantalistler hadisin uydurma olduğunu iddia etmişlerdir.[51] Goldziher,

---

47 Mehmet, Görmez, Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler Üzerine, *İslâmiyât*, 2000, cilt: III, sayı: 1, sh., 16-17.

48 Yerinde, agtez., sh., X

49 Bk. Schacht, Foreign Elements in Ancient Islamic Law, *Journal of Comparative Legislation and International Law*, vol. XXXII, 1950, parts III, IV, s. 9.

50 Mustafa A'zamî, "Müsteşrik Schacht ve Nebevî Sünnet", *Oryantalist Yaklaşıma İtirazlar içinde*, (çev. M.Emin Özafşar) *Araştırma Yayınları*, Ankara, 1999, sh., 74.

51 Geniş bilgi için bk, Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İFAV, İstanbul, 2015, sh., 107 vd.

Schacht ve Juynboll gibi oryantalistlerin hadisler konusundaki belli başlı iddiaları; hicrî II. ve III. asırlarda fıkhî ihtiyaçlara binâen müctehid imamların görüşlerinin hadisleştirildiği ve bunlara güvenilmeyeceğidir.[52]

Bilimsel anlamda, hadisi ilk olarak ele alan, Alman asıllı, Avusturyalı İngiliz vatandaşı Alois Sprenger (1813-1893) olmuştur. İngiliz Doğu-Hindistan şirketi adına Hindistan'da çalışmalarını sürdüren Sprenger, hicri V. yüzyıldan itibaren sadece hadis kaynaklarına değil, müelliflerin tenkidinden geçmeden istinsah edildikleri için, yazılan hiçbir esere güvenilemeyeceğini iddia etmiştir.[53]

"Müsteşriklerin şeyhi" kabul edilen Goldziher'in Sünnet'e bakışı, başta öğrencisi Schacht olmak üzere, kendisinden sonraki oryantalistleri etkilemiştir. Goldziher, "Muhammedanische Studien" adlı eserinde özellikle sünnet-hadis bahsi üzerinde yoğunlaşmıştır. Goldziher, Sünnet'i toplumda Peygamberle birlikte ve ondan sonra onun yolunda olanların oluşturduğu gelenek olarak tarif eder. Böyle bir gelenek ile dinsel yasaların ve geleneksel törenlerin ayrıntıları, Peygamberin gözleri önünde ve onun rızasıyla yerine getirilen ve ilk Müslümanların da, İslâmiyet'in kurucularının da uymuş oldukları bir âdet olarak kutsallaşır. Goldziher'e göre işte Sünnet, bu kutsallaşan âdetlerdir. O, Sünnet'i Peygamberden sonra da oluşturulmaya devam edilen (yaşayan) bir gelenek olarak yorumlamıştır.[54] Yani, Peygamberimizden sonra gelenlerin O'na atfettiği ve fakat aslında O'na ait olmayan bir yığın söz ve uygulamalardır. Goldziherle ilgili şu değerlendirme de dikkat çekicidir: "Oryantalist Goldziher, durmadan her kongresinde hadis râvisi olan Ebu Hureyre'yi ve İmam Zuhrî'yi yalancılıkla itham etmiştir. Bununla kalmayıp Buhârî ve

52 İbrahim Kutluay, Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabıa Abbott, *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumu,* 26-29 Nisan 2012, sh., 311.

53 Görmez, a.g.e., sh., 16.

54 Bk. Ignaz Goldizher, *Muhammedanische Studien*, Halle, Max Niemeyer, 1989, Birinci Bölüm s. 25. Ignaz Goldziher, Vorlesungen, Carl Winter Üniversiteatsverlag, 1963, sh., 36.

Müslim gibi hadis kitaplarını fırsat buldukça eleştirmiş, İslâm şeriatinde de reform olması gerektiğini savunmuştur. Atatürk'ün Türkiye'ye uyguladığı kanunları uygarlık olarak nitelendirerek bunu her Müslüman ülkeye numune olarak sunmuştur."[55] Goldziher'in Ebu Hureyre'yi hedef tahtasına oturtması aslında sahabenin güvenirliliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir. Buhâri ve Müslim'i eleştirmesi de aynı şekilde bütün hadis külliyatının güvenilir olmadığını ortaya koymaktır. Hedefleri, parçadan hareketle bütüne karşı bir savaş ve bütünü tahribtir.

Goldziher'in hadislerin belirli siyasi, içtimâi ve iktisadi sebeplere dayalı olarak birkaç asırlık bir sürede oluştuğu fikri, bu hadislerin güvenilirliğini zedelemektedir. Dolayısıyla ona göre hadisler, bize Hz. Peygamber'in ifadeleri olarak değil, ancak o ve arkadaşları ile sonraki dönemler hakkında bilgiler sağlaması açısından bir kıymet taşıyabilir.[56] Goldziher', talebesi Schacht ve bunu takip eden Fazlurrahman üzerinden ülkemize ulaşmış oldular. Batıya ihtisasa gidenler maalesef bu kişilerin etkisinde kalarak ülkemize döndüler. Bir zamanlar bu müsteşriklerin görüşleri yaygın bir şekilde ortalıkta yer alıyorken, şimdilerde modernistlerin görüşleri onların yerini almış vaziyette, onlara adeta ihtiyaç duyulmamaktadır.

Batı'dan gelen görüşleri tamamıyla benimseyenler, aynı zamanda oryantalist söylemin temsilcisi konumunda olduğunu da ortaya koymaktadırlar. İslâm toplumunun Batı karşısındaki mağlup ve mahkum konumunun zirveye çıktığı XIX. yüzyılda "her şey"in Kur'ân'da mevcut olmadığını herkes gibi onlar da farkındaydılar. Lakin, Kur'ân'ın hayata geçirilmiş formu olan Sünnet'in devre dışı bırakılması, adeta bir moda haline getirilmeye çalışılmaktadır. Halbuki Sünnet, Kur'ân'ın Allah'tan gelen bir vahiy olduğunu söylemekte, İslâm dininin Allah tarafından gönderildiğini yine sünnet ifade etmektedir. Hz. Peygamber, bizi Kur'ânla buluşturmuştur. Haber-i vâhid yoluyla

55 Alaaddin Palevi, *Peygambersiz Bir Din,* İ'tisam Yayınları, 2015, sh., 72.

56 Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien,* sh., 129-132.

Kur'ân'ın vahiy olduğu bildirilmiştir. Şayet meselelere bu şekilde şüpheyle bakılacak olursa o zaman, Kur'ân'ı kim bize nakletti, aynı kişiler değil mi gibi istifhamlar/şüpheler zihinlerde oluşacaktır.

V-HADİS/SÜNNET KARŞITLIĞI VE KUR'ÂN'IN MÂNÂ TAHRİFİ

Tarih boyunca dinlere karşı yapılan en büyük ihânet onları tahrif etmek ve bozmaktır. Geçmişte Allah'ın vahyi olan İncil, Tevrat ve Zebur tahrif edilmiştir. Bu tahrifatı yapanların kimler olduğunu düşündüğümüzde bunların ateistlerin veya dinsizlerin olmadığını, bizzat Kur'ân bu tahrifatı onların din adamlarının yaptığını bildirmektedir. Hahamlar, papazlar, rahipler bu işin aktörleriydi. Şunu da belirtmek gerekir ki, İslâm dinine karşı bu tahrif girişimleri de durmayıp, kıyamete kadar devam edecektir. Günümüzdeki yapılan tahrifatın ise çok çeşitli şekillerinin olduğunu görmekteyiz. Özellikle ülkemizde yakın geçmişte dindarlara karşı yoğun bir tepkinin olduğunu müşahede etmekteyiz. Mânevi değerlerin zayıflatılması ve dinden insanları soğutmak için bazı yasakların uygulandığını, dindar insanları gerici, yobaz, mürteci, softa, çağdışı gibi yaftalarla yıllarca yaftaladıklarını biliyoruz. İslâm dininin bizleri geri bıraktığını ve ilerlemeye mani bir din olduğunu yıllarca empoze etmeye çalıştılar. Bunun için de İslâm dininin reforme edilmeye, yontulmaya ihtiyacının olduğunu ileri sürdüler. Bu da sistemli bir projenin bir parçasıydı. Bizzat bu olumsuzlukları yaşayanlardanız. Laiklik ve sekülerizm de, insanımızı dinden uzaklaştırma projesi idi, bu proje ile dini sosyal hayattan tecrid ederek, bireysel planda kalplere, toplumsal planda vicdanlara hapsetmeyi planlamışlardı.

Sünnet ve hadisi reddetmek aynı zamanda bir batı projesi olup, bir oyun ve tuzaktır. Bunu bazı ilahiyatçılar, nasıl farkedemiyorlar, anlamak mümkün değildir. Hem emperyalizme karşı çıkıyorlar, hem de bu oyuna gelerek batının oyuncağı/piyonu oluyorlar. Bu büyük bir çelişkidir. Batının İslâm dünyasına neler yaptıklarını geçmişte ve günümüzde her gün haberlerden seyrediyor ve öğreniyoruz. Emperya-

lizme karşı çıkılacaksa topyekun karşı çıkılmalıdır. Çünkü günümüzde sömürü her alanda kendini göstermektedir.

Bilindiği gibi, Kur'ân'ın lafzı asırlarca korunmuş ve kıyâmete kadar da korunacaktır, ancak manası korunmuş değildir. *"Muhakkak ki, Kur'ân'ı Biz indirdik, onu koruyacak olan da Biz'iz."* (Hicr, 15/9) Dolayısıyla lafzını kimse değiştiremez, lafzıyla oynayamaz, ancak manası üzerinde bir takım oyunlar oynanabilir. Nitekim bugün yapılmak istenen de budur. Oryantalistler, Kur'ân'ın peygambere ait olmadığını uzun süre iddia da bulunmuşlar, Hz. Peygamber'in, Kur'ân'ı Yahudi ve Hristiyanlardan aldığını, onlardan öğrendiğini iddia etmişlerdir. Ancak bunda başarılı olamayınca manasını tahrif etmek için onun beyanı, tefsiri ve tatbikatı olan hadis üzerinde kuşkular, şâibeler, şüpheler ortaya koymaya çalışmışlardır. İşte bu da, Kur'ân'ı mana yönüyle tahrif etmenin başka bir boyutudur. Esasında tahrif, lafzi tahrif, manevi tahrif olmak üzere ikiye ayrılır. Bir âyete öyle bir mana verilir ki, o âyetin manası yüzseksen derece değiştirilebilir. Kur'ân'da geçen bir kelimeyi lügatı açıp kendi aklına göre istediği manayı seçebilir. Örneğin sadece meallerden hareketle hüküm çıkarmaya çalışan birisi, kıyâmetin kopmasıyla ilgili âyetleri incelemiş, neticede kıyametin kopması ve sura üflenmesiyle ilgili âyetler hep mazi sigasıyla geçtiği için kıyâmetin önceden koptuğu kanaatine varmış ve bunu savunmuştur. Kendisine Arap dili ve belagatinde istikbalde kesin olarak gerçekleşecek olan şeylerin mazi sigasıyla kullanıldığı ifade edilince şaşırıp kalmıştır. Alakası olmayan manaları insana şeytan da empoze edebilir. Hadis dışlandığı zaman istenilen mananın verilme yolu da sonuna kadar açılmış olur. Dolayısıyla Kur'ân'ın manen korunması, ancak sünnetle mümkündür. Neticede Peygamberin sünneti beni ilgilendirmez diyerek hafife almak, çok tehlikeli bir durumdur.

Orhan Çeker, konuyla ilgili şu yorumu yapar: Kur'ân'ı lafzan tahrif edemiyeceğini bilen, hatta ümidini kesen bu tür insanlar, geçmişte de, şu anda da artık manevi tahrife yeltenmişler, Kur'ân'ı manen yozlaştırabilmenin yollarına tevessül etmişlerdir. Yani Kur'ânın lafzı aynen duracak ama, o lafızlara yüklediğiniz mana, İslâm'a tamamen

yabancı olacak. Bunlar bir yandan işlerinin kolaylaşması için, İslâm'ı mevzii olarak müslümanın zihninde tahrip etmeye çalışıyorlar. Kafalarda var olan İslâmi bilgilerin, sözüm ona "Gerçek İslâm"la ilgisi olmadığını söyleyip duruyorlar. İşte bu, güya "Gerçek İslâm" müslümanın zihnindeki, yine sözüm ona "uyduruk" İslâm'la yer değiştirmeli imiş. Görev şu: Adı İslâm (hem de Gerçek İslâm) olan ama muhtevası İslâm'la hiç ilgisi olmayan bir din icad etmek. Sünnet düşmanlığı, masum bilimsel bir mes'ele olmayıp, ideolojik bir meseledir. Sünnet devre dışı bırakılacak olursa Kur'ân, ma'nen çok kolay tahrif edilir. Çünkü Kur'ân'ı manevi tahriften koruyan şey, sünnettir. Sünnet devrede olmayacak olursa, dinin direği namaz bile ortadan kalkar. Kur'ân'ı anlamada sünnet devrede olduğu sürece, bu yönde çaba sarfeden insanlar manevi tahrifi yapamayacaklardır. Bunu çok iyi bildikleri için, durmadan sünnete saldırmaktadırlar.[57]

Sünnete olumsuz bakan kesimler arasında ileri sürülen görüşlerden birisi de; ortada indirilen din ve uydurulan bir din olduğu iddiasıdır. Hatta bazıları da atalar dini yaftasını da ileri sürerler. Gelmiş geçmiş bunca âlim, asırlarca İslâm'ı yanlış anlamış, yanlış bir din telakkisini bize anlatmışlar ve neticede ortaya uydurma bir din çıkmıştır. Dinin bize intikal etme silsilesini koparmak işte bu en tehlikeli bir durumdur. Bir insanın anne-babasını en iyi tanıyan ve bilen ailesi ve yakın çevresidir. Çünkü onlar, en uzun olarak onların yanında kalmışlar, onların her şeylerine muttali olmuşlardır. Peygamberimizi de en doğru tanıyan ve en iyi bilen kuşkusuz sahabedir. Çünkü sahâbe, sürekli onun yanında bulunmuş, sohbetini takip etmiş, onun her halini müşahede etmişlerdir. Daha sonra da bu silsilede tâbiin, tebeu tâbiin ve diğer nesiller gelmektedir. Bütün bu nesilleri karalayarak, bunlar dini yanlış anladılar, bize yanlış bir din anlatılıyor demek en basitinden insafsızlıktır veya cehaletin zirveye çıktığı bir durumdur.

57 Orhan, Çeker, Prof. Dr. Salim Öğüt'ün Makalesi Üzerine Kısa Bir Ta'lîk , *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı: 8, sh., 39-40.

İslâm, 14 asırdır sanki hiç anlaşılmamış ve yaşanmamış, sil baştan İslâmı yeniden inşa etmeğe çalışmak ne kadar tuhaf ve garib bir şeydir. Halbuki Sünnet inkar edildiğinde Kur'ânla istenildiği şekilde oynamak mümkündür. Kendi Kur'ân yorumlarını dayatma yoluna gidebileceklerdir. Bu konuda ümmetin tüm âalimlerinin, yanlışlık ve gaflet içerisinde olduğunu iddia etmek tarihi hiç okumamak ve bilmemek demektir. Öncekileri itibarsızlaştıralım, etkisizleştirelim, daha sonra kendi görüşlerimiz daha fazla dikkat çeksin anlayışıyla mı hareket ediliyor acaba? Halbuki bu görüşte olanlar, şu yolu takip etseler; öncekilerin şu şu görüşlerini ben kabul etmiyorum, ancak buna da saygı duyuyorum, benim görüşüm ise budur diyebilirler. Hele hele toptancı bir yaklaşımla, uydurulmuş din gibi hezeyanlarda bulunarak dini alanda yıkıcılık ve bölücülük yapmaktadırlar. İnsanlar arasında böyle bir fitne çıkarmak ve fitnenin daha sonra da şiddete dönüşmesine sebep olmak çok daha tehlikeli bir durumdur.

Mealci söylemin "Kur'ân herkes tarafından anlaşılabilir." iddiası, muhkem-müteşâbih, nâsih-mensuh yahut âyetlerdeki belâgat incelikleri, haberi sıfatlarla ilgili âyetlerin te'vili konulardan öte hidayet ya da imân ve sâlih amellerle müzeyyen bir kimlik inşasına yönelik mesajların anlaşılmasıyla ilgili olsa gerektir. Kur'ân'ı bu yönüyle anlamak için Arapça bilmek gerekli değildir. Tabiatıyla, "Arapça bilmeden Kur'ân anlaşılmaz." şeklindeki bir mazeret de geçerli değildir. Her Müslüman, kendisi için hayati önemi hâiz mesajlar taşıyan Kur'ân'ı -Arapça bilmese de- "sıhhatli bulduğu çevirilerden"(?) rahatlıkla öğrenebilir.[58] Onlara göre, Kur'ân'ı anlama ve yorumlama faaliyetinde klasik tefsirlerdeki rivayet malzemesine müraacat etmek gerekli değildir ve hatta çok sakıncalı olduğu bile söylenebilir.[59] Bu şuna benzemektedir; hasta olan bir insanın doktora gitmeden bir tıb kitabını okuyarak hastalığını tedavi etmeye çalışmasıdır. Buna teşebbüs eden

58 Bkz., Ramazan Yelken, "Anlamadan Kur'ân Okumak", *Kalem,* sayı: 3, sh., 14.

59 Feride Ocakoğlu, *1980-1990 yılları arasında Türkiye'de mealcilik akımı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Şanlı Urfa, 2010, sh., 39.

kişiye karşı tıb otoriterileri güler geçerler. Dolayısıyla bu negatif görüşler karşısında bu kişilerin dış merciler tarafından yönlendirilmediğini söylemek herhalde mümkün değildir.

Hint İslâm modernistlerinin öncüsü Seyyid Ahmed Han'ın fikirlerinden etkilenen bu ekolün kurucusu Abdullah Çekralevi'ye göre, Kur'ân, her bakımdan eksiksiz bir kitaptır; dolayısıyla dini konulara ilişkin farz, nafile ve ibaha türünden her şey onda mevcuttur. Tıpkı Türkiye'deki mealciler ve Kur'âncılar gibi, başta hadis ve sünnet olmak üzere geleneğin tasfiye edilmesi gerektiği fikrini savunan bu ekol, ister istemez İslâm'la ilgili her şeyi Kur'ân'dan istihraç etmeye çalışmış ve bu anlayış zorunlu olarak sınır tanımaz bir yorum özgürlüğüne yol açmıştır. Kur'ân'dan başka kaynağa ihtiyaç olmadığı fikrinden ne denli ilginç yorumlar türediğini görmek bakımından Ehl-i Kur'ân ekolünün bilhassa namaz ve namazın eda keyfiyetiyle ilgili şu görüşleri ilginçtir. Farz namazları beş vakte bölünmüş zaman dilimlerinde kılma zorunluluğu yoktur. Kaldı ki salât kelimesi Kur'ân'da bilindik anlamda namaza da delâlet etmez. Allah'ın salatı emretme amacı ilk nesil Müslümanları eğitmektir. Daha açıkçası, âyette de bildirildiği[60] üzere salâtın temel gayesi çirkin davranışlardan, kötülüklerden alıkoymaktır. Bu itibarla salat amaç değil araçtır. Öte yandan, namazın edasında şekil önemli değildir. Namaz salt kıyamda da eda edilebilir. Dolayısıyla secdesiz ve rükusuz namaz pekala makbul ve muteberdir. Kısacası, bir Müslüman namazı ne şekilde kılmaktan hoşlanıyorsa o şekilde kılabilir. Son olarak namaz beş vakit değil iki veya üç vakittir.[61] Haccı da istedikleri mevsimde yapılabileceğini söylerler. Oruç konusu da keyfi tutumlarına bağlıdır. Dolayısıyla hadis dışlandığı zaman, hadissiz bir dinin ortaya çıkması, sünnetsiz ve peygambersiz ibâdetlerin ortaya çıkması da kaçınılmaz olacaktır. Böylece Kur'ân'ı istediğiniz yöne çekmeniz, manasıyla oynamanız mümkündür. Batılı bir

60 Ankebut, 26/45.

61 Bkz. Mustafa Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları,* Ankara Okulu Yay., Ankara 2005, sh., 153-157; J.M.S. Baljon, *Kur'ân Yorumunda Çağdaş Yönelimler,* çev. Şaban Ali Düzgün, Fecr Yay., Ankara 1994, sh., 100-102; Ocakoğlu, agtez., sh., 36-37.

düşünürün dediği şu söz insanın aklına geliyor: "Allah'ı hayattan silip atarsak her şey mübâh olur." Bunun gibi sünneti devredışı bırakırsak Kur'ân İslâmı adı altında İslâmı istediğiniz gibi yaşayabilirsiniz. Bu da insanı İslâm dışı bir hayata götürecektir.

Dolayısıyla "Bize Kur'ân yeter." anlayışıyla peygamberimizi, onun sünnetini dikkate almadan Müslümanca yaşamaya çalışmak mümkün değildir. Bu, tarihin hiçbir döneminde de gerçekleşmemiştir. Peygamberimize inanmayan, sünnetini benimsemeyen bir anlayış, İslâm anlayışı olamaz. Peygambere imân etmeden, Kur'ân ile sünnetin arasına mesafe koyularak ebedi kurtuluşa ulaşılamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜNNET/HADİS KARŞITLIĞININ ANALİZİ VE İLERİ SÜRÜLEN İDDİÂLARA CEVAPLAR

XIX. yüzyıldan itibaren İslâm coğrafyasının çeşitli bölgelerinde yaşanan olumsuz olaylar, fikir hareketleri, Müslüman ilim ve fikir adamlarının zihinlerini meşgul etmeye başlamıştır. Anılan yüzyılda sünnet etrafındaki problemlere yönelik tartışma platformu oluşturmak suretiyle meseleyi yeniden güncelleştiren şahsiyetler olmuştur. İslâmî gelenekte genel kabul gören Sünnet telakkisine tümden karşı çıkan bir hareketin öncüleri olarak temayüz eden bu şahsiyetler, daha ziyade hadislerin güvenilirliği, nebevî örnekliğin otoritesi ve Hz. Peygamber'e itaatin anlamı ile sünnetin hucciyeti gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Daha sonra bu hareket, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Türkiye özelinde mealciler şeklinde adlandırılan bir grup, Mısır'da da Muhammed Tevfik Sıdkî (ö.1920) ve Ahmed Subhi Mensûr (ö.1949) gibi kişiler tarafından *"İslâm sadece Kur'ân'dan ibarettir."* söylemi çerçevesinde temsil edile gelmiştir. İslâm ümmetinin Batı karşısındaki mağlubiyet ve mahkumiyetinin yegane sorumlusunun sünnet ve Müslümanların sünnet telakkisi olduğunu ileri süren bu şahsiyetler, İslâm'ı yalnızca Kur'ân metnine indirgeyerek *"Ehl-i Kur'ân ekolü"* olarak tarihe geçmiş ve o günden bu yana "İslâm modernistleri" sıfatıyla sevenleri tarafından takdir, karşıtları tarafından da tenkit edilmişlerdir.[1]

Sünnet inkârcıları, sünneti kabul etmeyişlerinin gerekçelerini daha geniş bir şekilde şöyle ifade ederler: Sünnet, Kur'ân gibi vahye dayanmaz, yazılmamış, korunmamış, güvenilmezdir, delil değildir,

1 Muhittin, Düzenli, "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'ân Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2012, sayı: 33, sh., 102-103.

hüküm koyma yetkisi sadece Allah'a aittir. Kur'ân dışında hüküm koymak şirktir, her şeyin açıklanması Kur'ân'da vardır, hadise ihtiyaç yoktur, sünnet tarihseldir. Kur'ân, Allah tarafından korunmuştur, sünnet için böyle bir şey söz konusu değildir. Kur'ân kat'îdir, hadisler ise zannîdir, dolayısıyla bilgi kaynağı olamazlar. Mütevâtir hadisler azdır. Hadisler akla mantığa aykırıdır, insanları dinden soğutmaktadır. Şüphe, tereddüt ve fitne içeren bu ve buna benzer ileri sürülen iddialar, ilmi olmayıp, tutarlılığı ve dayanağı olmayan iddialardır.

Bütün bunlara aşağıda temas edilerek ilmî manada cevaplar verilecektir.

I-AKILCILIK VE BİLİMCİLİK ÖNYARGISI

Hadislere karşı olumsuz tavır takınanların geçmişte olduğu gibi günümüzde de, rasyonalist eğilime sahip oldukları ve itirazların genelde bu akılcı zihniyetten kaynaklandığı görülmektedir. Bu tavır, İslâm dünyasında geçmiş âlimlerin kabul ettikleri bir takım hadislerin tekrar gözden geçirilmesi ve hadislerin yeniden tasfiyeye tâbi tutulması yönünde giderek bir eğilimin doğmasına yol açmıştır.[2] Dini de deney ve gözleme tabi tutarak âdeta laboratuvara sokmaya çalışırlar. Durum böyle olunca mucize, miraç, gayb gibi, bazı metafizik konuları inkâr yoluna gidebiliyorlar.

Modern dönemde sünnetin önemi ve onu bize ulaştıran hadis rivâyetlerinin bilgi değeri yoğun tartışmalara konu olmuştur. Esasında bir açıdan düşünüldüğünde pozitivizmin ortaya çıkmasından beri dinin kendisi de tartışma konusu olmuştur. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İslâm dünyasındaki münevverler üzerinde ağırlığını hissettiren Batılı rasyonalist-pozitivist akımlar, sünnet karşıtlığından, modernist yorumlarla işlevsiz hale getirilmesine kadar muhtelif derecelerde sünnetin ve geleneksel İslâm anlayışının sorgulanmasına yol açmıştır.[3]

---

2 Hayri Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet,* Fecr Yay., Ank., 1993, sh., 148.

3 Mehmet, Özşenel, İtikâdi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve

Aklın mutlak hükümranlığının hâkim olduğu bu dönemde "Bilimsel akıl" denilen akıl, modern akıldır. Özünde sekülerizm olan bu akıl vahye hakem tayin edilirse varılacak sonuç İslâm'ın bilimsel okumaların nesnesi kılınmasıdır. Bu da sonuç itibarıyla İslâm'ı sekülerleştirecektir. Ortada objektif; ideolojilerden, bir dünya tasavvurundan, bir değer önermesinden bağımsız bir akıl yoktur, olamaz. Modern Batı geleneği içerisinde kodları inşa edilmiş "bilimsel aklı" baz alarak, bir diğer ifade ile bugünün Batı eksenli verilerine bakarak geçmişi şekillendirmek, hâkim olan seküler paradigmadan yola çıkarak hadisleri eleme faaliyeti aslında Hz. Peygamber'e ne demesi ve ne dememesi, ne yapması ve ne yapmamasını dikta etmek gibi bir faaliyete dönüşebilir.[4] Bilimsel bilginin sabit ve değişmeyen bir bilgi olduğunu söyleme imkânı bugün ki teknik ve bilimsel bilginin ışığında bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir hadisin bugünkü bir bilimsel bilgiyle çeliştiğine peşin hüküm vermek, aceleci bir tutum olacaktır. Bilimsel bilgilerin hakikati keşf edildikçe, şer'î naslarda problem olmadığı gerçeğinin daha iyi anlaşılması bugün mümkün olduğu gibi, ebediyyete kadar da mümkün olacaktır.[5]

İdeolojik addedilebilecek okuma biçimlerinden biri de, pozitivizm ve rasyonalizmin egemen olduğu günümüzde, yeterli bilgi ve birikimine sahip olmaksızın, gerekli inceleme ve araştırma yapmaksızın, hadisleri sırf kendi aklına aykırı düştüğü gerekçesiyle derhal reddetme şeklinde kendini gösteren temayüllerdir. Aklına yatmayan her hadisi "Emevi uydurması" olarak gören ve izah edilebilir makul hadisleri dahi bir kalemde reddeden bu zihinsel tutumu; geçmişte muhaddislerin hadislerin sahihini sakiminden ayırdetmek amacıyla zaman zaman akl-i selime başvurması ile, günümüzde gerçekleştiri-

---

Kevserî'nin Konuya Bakışı, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2014, cilt: XIX, sayı: 37 (2), sh., 170-171.

4 Serdal Demirel, *"Hadis Kitapları Ayıklanmalı" Teklifi, Yeni Akit, köşe yazısı,* Erişim: 09 Ekim 2016.

5 Fatih, Çimen, Hadislerin Yanlış Anlaşılmasına Etki Eden Faktörlere Genel Bir Bakış, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: IV, sayı: 2, sh., 224

len hadis tenkit çalışmalarında "akla arz" kriterinin kullanılmasından ayırdetmek gerekir. Aynı şekilde, sünnet ve hadiste zikredilen herhangi bir meseleyi "Kur'ân'da yok!" mantığıyla reddetme kolaycılığı da bu kabildendir.[6]

Kimileri, hadisin sıhhat durumuyla alakalı olarak şu kriteri ortaya koyar: akla uyan hadisler sağlamdır, akla uymayanlar sağlam değildir. Halbuki din olayı tamamen gayb ile ilgili bir hadisedir. Dini olayları pozitif ilimlerde olduğu gibi laboratuvara sokarak test edilemez. Kur'ân'da akılla izah edilemeyen mucizeler vardır, bunların akılla izahı mümkün değildir, izah edilse mucize olmaz. Kimileri de, Kur'ân'a arz ederiz, aykırı olanlar sağlam değildir, akla aykırı olmayanlar ise sağlamdır derler. Bunu hangi akılla yapacaklar, tabiki aklını ön plana çıkararak bunu yapacaklardır. Salt akıl ile hareket edildiği zaman pek çok âyet ve hadise yaklaşımımız olumsuz olacaktır. Örneğin, Hızır kıssası hadis olsaydı bunu çok kolay bir şekilde reddedenler olacaktır. Akılcılık, o derecede ileri mesafelere varmış ki, bir videoda ilahiyat fakültesindeki bir eleman, bazı âyetleri bazı arkadaşların önüne hadis olarak koydum, değerlendirdiler, neticede akla aykırı olduğunu söylediler demektedir. Hadisler konusunda maalesef bazılarının yaklaşım tarzı bu istikamette seyretmektedir. Akılcılık, insanı hangi boyutlara kadar sürükleyebilmekte, nerelere kadar getirmektedir.

Öte yandan, önyargılı anlayışın bir tezâhürü olarak, âdeta Batı'yı kurtuluşun kıblesi gibi görüp, oradan gelen her şeyi mutlak doğru kabul etmek suretiyle, Kur'ân'in nassları Batı felsefesinin o dönemde öne çıkardığı rasyonalist ve natüralist düşüncelerin normlarına uygun hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, akıl, nassın doğruluk değerini ölçecek derecede ön plana çıkarılmış, ayrıca natüralist felsefenin "evrendeki her şey sebep-sonuç ilişkisi ekseninde cereyan eder ve hiçbir şey bu eksenin dışına çıkamaz." şeklinde özetlenebilecek temel

6 Bünyamin, Erul, Hadislerin Anlaşılması Meselesi (İslâm Geleneğinde Hadisleri Farklı Okuma Biçimleri), *Güncel Dini Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler), 02-06 Ekim 2002*, 2004, sh., 107-108.

prensibinden hareketle, Kur'ân'da özellikle geçmiş peygamberlere izâfe edilen birtakım mucizeler ya reddedilmiş veya Kur'ân'daki mitolojik tasavvurları ayıklama adına akla uygun şekilde metaforik olarak yorumlanmıştır. Bu bağlamda, Kur'ân salt bir metin gibi telakki edilerek, ilâhî kelamdaki lafızların nüzul döneminde ne anlam ifade ettiklerine bakılmaksızın kelimelerin sözlük anlamları üzerinde kelime oyunlarına başvurulmuş ve böylece sünnete ittibâ ile ilgili âyetler son derece geçersiz bir bağlamda te'vil edilerek sünnetin gereksizliği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kelimenin üzerinde oynanacak kadar geniş bir anlam içeriğine sahip olmaması durumunda ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, kadim Bâtınîler'in bile gıpta edeceği te'viller üretmişlerdir.[7]

Bugün, sünneti dini bir kaynak olarak değerlendirmeme ve onu tamamen reddetme eğiliminde olan grup veya kişilerin dayandıkları delillerin genel olarak geçmişte de aynı eğilimi paylaşanların ileri sürdükleri delillerden alındığı ve hemen hemen tamamen onlann tekrarı niteliğinde olduğu görülmektedir. Ancak belirtilmelidir ki, geçmişteki sünnet inkarcılığının temelinde daha çok sübut bakımından sünnet verilerine duyulan güvensizliğin yatmasına karşı, günümüzdeki sünnet inkarcılığının temelinde özellikle modernizmin etkisiyle dinin etki alanını daraltmak amacıyla sünneti reddetme fikrinin yattığı mülahaza edilmektedir. Bu noktada geçmişteki sünnet inkârcılığı ile günümüz sünnet inkarcılığı arasında esaslı bir fark vardır.[8]

Modern düşüncede başat olan böyle bir aklın kullanımı, son dönem İslâm düşüncesinde de görülmeye başlanmıştır. Böyle olunca İslâm dini ve kültür dünyasında var olan bazı şeyler, bu aklın baskınlığı doğrultusunda izah edilmiş, bu akla aykırı düşen şeyler de hurafe ve uydurma olarak nitelendirilmiştir. Örneğin, Fazlurrahman'ın Cibrîl hadisiyle ilgili yapmış olduğu izah bunu güzel bir şekilde yansıtmaktadır. Bilindiği gibi İslâm kültüründe Cibrîl hadisi çok meşhurdur.

7 Düzenli, agm., sh., 1.

8 Yerinde, agtez., sh., 124.

Bu hadiste, Cebrâil'in, Sahâbe tarafından fiziksel güzelliğiyle bilinen Dihyetü'l-Kelbi suretinde görünerek Hz. Peygambere, imân, İslâm, ihsân ve kıyâmetin ne zaman kopacağına dair sorular sorarak cevaplar aldığı anlatılmaktadır. Sözü edilen bu hadisi yorumlayan Fazlurrahman, Cebrâil'in, insan şekline bürünmesinin aklen imkânsız olduğunu söyleyerek, İslâm kültür dünyasında meşhur olan bu hadisi âdeta yok saymıştır. Burada görüldüğü gibi modern düşüncenin baskınlığı, Cebrâil'in insan şekline bürüneceği görüşünü bir hurâfe olarak nitelendirmektedir.[9]

Günümüz İslâm dünyasında, modern düşüncenin etkisiyle İslâm düşüncesinde var olan mucizelere yönelik de çok farklı argümanlar ortaya konulmuştur. Örneğin, Mehmet Azimli, "Siyeri Farklı Okumak" adlı eserinde, savaşlarda meleklerin Müslümanlara yardım ettiğini gösteren âyetlerin mecâzî anlamlar ifade ettiğini, meleklerin savaşmalarını fiilî savaşma olarak değil, mecaz olarak yorumlamanın en makul açıklama türü olacağını dile getirerek[10], kanaatimizce, meleklerin fiilî savaşa katılmalarını modern başat aklın verilerine uygun düşmediği sonucuna ulaşmaktadır. Yine, Muhammed Abduh'un, Fil suresindeki Ebâbil kuşlarının, müşrik ordusuna atmış olduğu taşların, fiili olarak gerçekleşen olaylar değil, sembolik olduğunu ve bunun, çiçek hastalığına işaret ettiğini söylemesi de, bu olayın, modern başat aklın verilerine uygun düşmediğinden, böyle bir neticeye ulaştığı kanaatindeyiz.[11]

"Kıyâmet yaklaştı ve ay yarıldı"[12] âyeti, tefsirlerde farklı şekillerde açıklanmış olsa da, Y. Nuri Öztürk'ün bu âyete ilişkin şu yorumu, bir rasyonalizasyon örneğidir: "Ayın yarılmasına ilişkin mucize ha-

9 Bk. Fazlur Rahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alpaslan Açıkgenç, Fecr Yayınları, Ankara, 1993, sh., 196- 197; Ruhattin Yazoğlu, Modern Düşüncenin Verilerinden Yola Çıkarak Yapılan Yanlış Din Yorumları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Ekim, Şanlıurfa, 2016, sh., 617.

10 Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2010, sh., 252-275.

11 Yazoğlu, a.g.teb., sh., 618.

12 Kamer, 54/1.

berler, bize göre insanoğlunun aya inişi ve oradan bazı taşların dünyaya getirilmesiyle gerçekleşmiştir. İşte bu olay, kıyametin yaklaşmış olduğuna bir işarettir. Ay taşlarının aydan alınıp dünyaya getirilmesi, ayın yarılmasının ta kendisidir."[13] Yine Y. N. Öztürk'ün, *"Hal böyle iken Allah'tan ve onun âyetlerinden sonra hangi hadise iman ediyorlar."* (fe-bi eyyi hadisin ba'dellahi ve ayatihi yü'minun.)[14] şeklinde çevirdiği ayetteki söz kelimesine ilişkin şu yorumudur: Buradaki hadis kelimesini söz anlamında tercüme edip ayetlerdeki açık mucizeyi anlam kaydırmasıyla örtmeye çalışmak günahtır. Âyet, açık bir biçimde Allah'a ve onun ayetlerine karşılık hadise inanmaktan söz etmektedir. Ve işin sırrı buradadır. Böyle olduğu içindir ki, bu günahı işleyenler öz Rablerinin âyetlerine nankörlükle suçlanmış ve onların uydurma hadisleri rehber edinmelerine karşılık âyette: *"Hidâyet rehberi işte bu Kur'ân'dır."* buyurularak[15] ilahi espri iyice pekiştirilmiştir.[16]

Mucizelerin sembolik olduğuna dair günümüzde birçok fikir ileri sürülmüştür. Bu kanaatlerin tamamının modern düşüncenin etkisiyle ortaya konulduğunu düşünmekteyiz. Kur'ân'da geçen mucize vb. şeyleri, sembolik olarak yorumlamanın birçok probleme sebebiyet vereceği, zâhirî anlamları göz ardı edip, bâtınî birtakım anlamlara neden olacağı, bunun da, göreceliği ortaya çıkaracağı kanaatini taşımaktayız. İslâm dininin verileriyle alakalı ortaya konulacak yorum ve değerlendirmelerin arka planında, modern düşüncenin baskınlığı değil, İslâm düşüncesinin sahih kaynakları olmalıdır. Bu sahih kaynaklardan yola çıkılarak yapılacak değerlendirmelerin, yanlış din algısını ortadan kaldıracağını düşünmekteyiz [17]

Batı dünyasında aydınlanma süreciyle birlikte akla çok farklı bir anlam yüklenmiş, daha önceki zamanlarda bir araç olarak tasavvur

13 Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'ân'daki İslâm*, İstanbul, 1997, sh., 21.

14 Casiye, 45/6.

15 Casiye, 45/11.

16 Öztürk, age., sh., 265

17 Yazoğlu, a.g.teb., sh., 618

edilen akıl, amaç haline getirilmiştir. Aklın bu şekilde tasavvur edilmesi, bu kültürde var olan manevi her şeyi ortadan kaldırmış, seküler ve paragmatist bir dünya görüşünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı dünyasında var olan bu anlayışın kanaatimize göre kaygı vericidir.[18] Bize de bunun yansıması, özellikle de dini yorumlama konusunda çok olumsuz bir şekilde gerçkleşmiştir.

Mu'tezile akılcılığını bile mutlak değil, kısmî bir akılcılık olarak görmek mümkündür. Örneğin Mu'tezile'ye göre kabir azâbı konusu, aklın alanına değil, naklin alanına giren bir hususdur[19] ve bu nedenle nasslarda vârid olduğu şekliyle bu hususlara imân etmek gerekir. Meselâ Kâdî Abdulcebbâr (ö.415/1024), kabir azâbı meselesinin, sual, münker-nekir, mîzân ve sırat gibi akılla anlaşılamayıp sadece nakil ile bilinebilecek bir konu olduğunu söyler. O, bu konuyla ilgili gelen rivâyetler de sahîh olduğundan, bu hususta nasslarda vârid olanı kabul etmenin en sağlam ve en tutarlı yol olduğunu belirtir.[20] Bu nedenle nasslarda vârid olduğu şekliyle bu hususlara imân etmek gerekir. Bu nedenle, ona göre, ölü, (dirilerin) ayaklarının sesini duyar[21] hadisinden yola çıkarak, ölüye azâb edilmesinin hak olduğunu söyler.[22]

Kur'ân, işlevsiz akıldan değil, fonksiyoner ve aktif akıldan söz eder. Çünkü ancak fonksiyoner akıl düşünce üretebilir, hak ile bâtılı birbirinden ayırt edebilir ve bu özelliği dolayısıyla da insanı diğer yaratıklardan üstün kılabilir.[23] Allah'a imân etmek naklen değil, aklen vâciptir. Yani akıl, din olmadan da bazı hususları vâcip kılabilir. An-

18 Tuncay İmamoğlu, Düşünce-Eylem İlişkisi Açısından Din Algısı Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Ekim 2016, Şanlıurfa, sh., 640.

19 Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse,* sh., 732.

20 Kâdî Abdulcebbâr, *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile,* Tunus, 1974, sh,. 202.

21 Buharî, Cenâiz, 68.

22 Kâdî Abdulcebbâr, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse,* sh. 732.

23 Krş. Bakara, 2/164; En'âm, 6/151; A'râf, 7/179; Mehmet, Kubat, İslâm Düşüncesinde Aklın Vahiy Karşısındaki Konumu, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2011, cilt: VIII, sayı: 1, sh., 97.

cak yine de akıl naklin önüne geçemez. Çünkü bütün dinî gerçekleri idrak etmekte yeterli değildir. Beş duyu nasıl sınırlı ise, aklın da idrak gücü ve sahası sınırlıdır.[24]

İslâm âlimleri, aklı göze, vahyi de ışığa benzetmişlerdir. Onlara göre nasıl ışık olmadan gözün görmesi mümkün değilse, akıl olmadan da vahyin anlaşılması mümkün değildir. Yani vahiy olmadan aklın her zaman doğruya ulaşabilmesi oldukça zordur. Akıl, ancak vahyin gölgesinde hareket ettiğinde gerçekleri tam olarak idrak edebilir. Çünkü akıl ile elde edilen bilgiler sınırlıdır, geçmişi ve geleceği kuşatabilen mutlak ve mükemmel bir kaynak değildir ve insanın dünya ve âhiret saadeti için gerekli olan tüm bilgileri tek başına üretemez. En önemlisi de, akıl yoluyla elde edilen bilgilerin benimsenmesini sağlayacak manevî bir yaptırım gücü yoktur. Bu nedenle İslâm düşüncesinde tüm varlık ve olayların bilgisini kuşatmadaki gücü konusunda aklın eksik ve sınırlı olduğu, üzüntü, hastalık, şehevî istek ve arzular, hırs ve tamah gibi sağlıklı düşünmeyi engelleyen hususların etkisinde kaldığı, dolaysıyla da vahyin yönlendirmesine ihtiyaç duyduğu kabul edilmiştir.[25]

Modernizm, pozitivizm, rasyonalizm, kapitaliz, materyalizm, feminizm, sekülerizm gibi izmlerin şemsiyesi ve etkisi altında dini kabul, yorum ve değerlendirmelerin yapılması, insanı bir nevi çıkmaza sürükler. Maddeci bir akılla dini ve manevi meseleleri açıklamak ve yorumlamak ne kadar doğrudur, insanı ne kadar hakikate ulaştırır? Burada bir nevi Batıda ortaya çıkan Martin Luther'in yolundan gitme eğilimi söz konusu olmaktadır. Din alanını modernleşmenin etkisi altında bırakmak dini açıdan en tehlikeli işlerden bir iştir. Çünkü modernizmin aklı maddeciliğe dayanmaktadır. Böyle bir akıl ile metafizik bir alan olan din alanını dizayn etmek dini tahrif etmekten başka bir işe yaramaz. Bu da dine yapılabilecek en kötü işlerden birisidir. Ne aklı putlaştırmak, ne de aklı köleleştirmek. Doğrusu; aklı olması gereken yerde takdir etmektir.

24 Hanifi Özcan, *Maturidide Bilgi Problemi*, İstanbul, 1998, sh., 60, 160.

25 Kubat, agm., sh., 113.

II-KENDİLERİNİ PEYGAMBER YERİNE KOYANLAR

Dikkat edilirse sünnet karşıtları, hadisi reddettiklerinde İslâm'ın anlaşılması noktasında bu sefer hadisin ve Peygamberin yerine kendilerini koyduklarını ve boşluğu bu şekilde doldurduklarını, İslâm'ı istedikleri şekilde yorumladıklarını görmekteyiz. Çok rahat tefsir yapabilmekte, istedikleri şekilde içtihat edebilmektedirler. Dolayısıyla kendi açıklamalarını, görüşlerini, izahlarını, yorumlarını peygamberin yerine koymaktadırlar. Her şeyi biz yeniden dizayn ederiz şeklinde bir anlayış ortaya çıkmaktadır. İslâm'ı istedikleri şekilde dizayn etme imkanına sahip olduklarını zannederek insanları yanıltabileceklerini düşünerek, saatlerce konuşup İslâm'ı istedikleri şekilde yorumlamaktadırlar. Halbuki bu tür şeyleri peygambere layık görmemektedirler. Bizleri de kendi İslâmi anlayış ve görüşlerini kabul etmeye zorlamaktadırlar. Hatta kabul etmeyenlere alayvari/hakaretvari yaklaşımlar sarf edebilmektedirler. En fazla yaptıkları da, karşı tarafı şirkle itham ederek kendi görüşlerini kabule zorlamaktadırlar.

Şayet hadis dışlanırsa, Peygamber itibarsızlaştırılırsa her bir kişi, kendisini Hz. Peygamber'in yerine koymuş olup, neticede milyonlarca yeni müslümanlık anlayışı ortaya çıkmış olur. Bir Muhammedi devre dışı bırakırsanız ortaya binlerce Muhammed çıkar. Hadissiz/sünnetsiz Kur'ân Müslümanlığı anlayışına dayalı bir İslâm medeniyeti inşa edilebilir mi, siyer, tefsir, fıkıh, kelam vb ilimler nasıl inşa edilir? İslâm tarihi hadis olmadan nasıl inşa edilir? Her şeyden önce İslâm dini yaşanabilir mi? Bu tam bir çıkmaz sokaktır. Aklı başında ve samimi bir insan bu çıkmaz sokağı tercih edemez.

Halbuki İslâm âlimleri, İslâm'ın anlaşılması noktasında ilmi bir hiyerarşi ortaya koymuştur. İlk dönemlerde selef-i sâlihinin hadise bakış açısı, hadisi âyetin alternatifi olarak değil de, her iki kaynak onlar tarafından birlikte beraber ele alınmakta, yani her iki kaynak birbirlerinin tamamlayıcısı olmaktadır.

Aklımıza uymayan bir rivâyet için benim peygamberim böyle söylemez, şimdi olsa şöyle söylerdi, böyle yapardı demek doğru de-

ğildir. Zamana ve zemine göre şöyle derdi, böyle derdi gibi şeyleri peygamberimize isnad etmek bir nevi modern manada uydurmacılık yapmak demektir. Şimdi olsa mantığı esasında dini bozar, böyle bir şey olamaz. Bazı hadisler için "Bence hadis değil...", "Bana hadis gibi gelmiyor..." veya "Benim peygamberim böyle söylemez." gibi yaklaşım tarzları da hiç hoş değildir.

Unutmayalım ki, Peygamberimizin bir özelliği de *"cevâmiu'l-kelim"* kabiliyetine sahip olmasıdır. Aynı zamanda hadislerde edebi unsurlar da söz konudur. Günümüzde dahi bir demeç veren bir kişinin anlaşılması noktasında bazı spekülasyonlar söz konusu olabilmektedir. Örneğin yapmış olduğu konuşma değişik yerlere çekilince tekrar tashih edici mahiyette bir açıklama yapma ihtiyacı duymaktadır.

Dolayısıyla hadislerin anlaşılması ve yorumlanması noktasında altyapı mâhiyetinde bilinmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan habersiz olan bir kişinin, önüne çıkan her hadisi doğru anlaması mümkün değildir. Hz.Peygamber ile içinde yaşadığımız asır arasında 1400 küsür sene gibi çok uzun bir sürecin bulunması, hadislerin doğru anlaşılmasında karşımıza bazı problemlerin çıkmasını kaçınılmaz kılmaktadır. 14 asır önce yaşamış olan muazzez ve evrensel Peygamber ile aramızda bu denli uzun bir zaman kesitinin geçmesi hasebiyle, hiçbir cehd ve gayret göstermeksizin, bir takım metod ve bilgilere sahip olmaksızın Hz.Peygamber'i ve O'nun hadislerini ilk bakışta anlamak veya anlaşılma noktasında hiçbir sıkıntı ve problem yaşamamak mümkün değildir. Sahâbe dahi Hz.Peygamber'in her sözünü anında anlamakta güçlük çektiği için anlamadığı noktaları O'na sormaktan çekinmemiş ve onların soruları üzerine verilen cevaplar sayesinde bazı hadislerin daha doğru anlaşılmasına katkıda bulunmuşlardır.

III-SÜNNET'İN DELİL OLUŞUNA ŞÜPHEYLE BAKIŞ/ SÜNNET'İN GÜVENİLİR OLMADIĞI İDDİÂSI

Sünnet muhâliflerinin ileri sürdükleri iddiaların başında sünnetin güvenilir olmadığı iddiası yer almaktadır. Bu kimseler hadisin günümüze gelişi/intikali konusunda şüphelerin olduğunu ileri sürmek-

tedirler. Halbuki hadis tarihi, hadis usulü okuyanlar, hadisin bize olan intikalinin basit bir şekilde değil de sened yoluyla geldiğini, senedi olmayan hadise, hadis denmediğini bilirler. Hadis=sened+metindir. Metni olmayan hadise de hadis denemez. Bir hadisin senedinin olması da yeterli olmayıp, bu senedin ravilerinin cerh-tadile tâbi tutulduğunu, neticede sıhhat açısından sahih, hasen, zayıf ve mevzu hadis çeşitlerinin ortaya çıktığı söz konusu olmaktadır. Muhaddislerin sened, ravi, cerh-tadil konularında yaptıkları çalışmalar incelendiğinde akıllara durgunluk vermektedir. Binlerce râvi araştırılarak tetkik edilmekte ve kaynaklarda durumları, kişilikleri, biyografileri, olumlu-olumsuz yönüyle yer almaktadır. Bugün de isteyen herkes, bu ravileri tanıma imkanına sahiptir. Dolayısıyla hadisin bize intikali konusunda çok büyük cehd ve gayretler sarf edilmiştir. Hadis tenkidi yapıldığı gibi metin tenkidinin de yapıldığını biliyoruz.

Hadisler çok erken dönemlerde, bazı sahâbe tarafından yazıya geçirilmiş (kitâbet), hemen peşinden de onları iki kapak arasında toplama (tedvin) faaliyeti başlamıştır. Özellikle tedvin, hadis ilminin teşekkül sürecini başlatan çok önemli bir gelişmedir. Bu faaliyet, başta hadis bilen ilk neslin artık vefât etmeye başlaması ve özellikle de bid'at ehlinin hadis uydurma faaliyetleri olmak üzere, İslâm toplumunda Hz. Peygamber'in vefatından kısa süre sonra meydana gelen gelişmeler karşısında ulemanın başvurduğu bir savunma çabası konumundadır. Zira hadislerin yazılmasına, ashâb tarafından daha Hz. Peygamber'in sağlığında başlandığı düşünülürse, tâbiîn devrinde bunun giderek yaygınlaşması ve bu ikinci neslin, gerek karşılaştıkları, gerekse bizzat gittikleri sahâbeden işittikleri hadisleri yazıya geçirmesi gayet tabiî olmalıdır. Bu da kitâbetten tedvine geçiş dönemine delâlet eder.[26]

Hadislerin sahifelere, deri ve benzeri parçalara, kemiklere yazılıp kaydedilmesi, ezberlenmesi sahabilerin çalışma ve gayretiyle Rasû-

26 Mutlu Gül - Hüseyin Kahraman, Hz. Ebû Bekr ve Hz. 'Umer'in Hadis Tedvînine Bakışları ile İlgili Rivayetleri Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD]*, 2015, cilt: LVI, sayı: 1, sh., 153.

lullah (s.a.v) zamanında başlamıştır. Hz. Peygamber'in (sav) vefatından sonra da hadislerin kayıt altına alınması durmayıp yazıyla beraber ezberlenerek devam etmiştir. Tâ ki, resmen devlet eliyle tedvin edilinceye kadar. Hadislerin sistemli ve devlet eliyle, resmi olarak bir araya getirilmesine hicri birinci asrın sonları ve ikinci asrın başlarında ümmetin emiri Ömer b. Abdulaziz (ö.101/719) tarafından el atılmıştır.[27] Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman'ın da halifelikleri döneminde Kur'ân'ı cem' ve istinsâh ettikleri bilinmektedir. Burada da her iki faaliyet tedvin, cem ve istinsah umera eliyle, devletin müdahalesiyle resmi olarak yapılmıştır. Kur'ân'ının cem'i ile hadislerin tedvini birbirine çok benzemektedir. Her iki durumda da nassların kaybolma endişesi söz konusu olduğu için devletin bir dahli olmuştur. Ancak devlet eli müdahale etmeden önce ferdi olarak hem Kur'ân'ın cem'i ve hem de hadislerin tedvini söz konusudur.

Sahâbe, insan olması cihetiyle hıfz bakımından diğer insanlar gibidir. Hata, unutkanlık vb. arızalar onlar için de sözkonusu olabilmektedir. Bu hataların giderilmesi ve hadisin en doğru şekilde tesbit edilmesi, birden fazla sahabenin tanıklığı ile sağlanabilmektedir. Hz. Peygamber'in temiz sünnetine yalan karışmaması ya da tahriften korunması son derece önemliydi. Resulullah'a yalan isnad etmenin sorumluluğunun şuurundaydılar. Bu korkuyladır ki, kimi sahabiler çok hadis rivayetinden kaçınmışlar, az rivayeti iyi görmüşler ve her fırsatta hadisin sağlamlığını tesbit etmek için deliller aramışlardır.[28] Hz. Âişe'nin, Hz. Ömer'in, hatta Hz. Ebû Bekir'in zaman zaman 'hasbünâ kitâbüllah' (bize Allah'ın kitabı yeter) ifadelerinden bu naif düşüncenin temellerini başlatanlar sadece rivâyet istismarcısı olabilir."[29] Çünkü sahabe, hadis rivayetinde çok hassas, ihtiyatlı ve temkinliydi. Aynı

27 Bk., Kamil Çakın, *İlk Hicri Asırlarda Hadis Etrafındaki Şüpheler ve Hadis İnkarcılığı*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1990, sh.,103.

28 Çakın, agtez., sh.,128.

29 Mehmet Görmez, *"Kur'ân İslâm'ı ve Kitâbü's-Sünne", Mûsâ Cârullah, Kur'an ve Sünnet İlişkisini Farklı Bir Yaklaşım:* Kitâbü's-Sünne (trc. Mehmet Görmez) içinde, Ankara 1998, sh., IV.

zamanda Kur'ân'ın nâzil olmaya devam etmesini düşünerek onun hadislerle karıştırılmaması ve onun gönüllere iyice yerleştirilmesi konusunda da çok hassas, ihtiyatlı ve temkinliydi. Onların bu yönlerini başka yerlere çekmek ilmi bir anlayışla bağdaşmaz.

Tarihi süreç içerisinde Hz. Peygamber'in konumu, bazen toptan reddedilebildiği gibi, bazen de kısmen dışlanmıştır. Mesela, ilk mezheplerden Hâriciler (İbâdiyye dışında) hadisi toptan reddetmiş, buna karşılık Şiâ ve Mutezile, kendilerine has bir anlayış ve metodla kısmen reddetmişlerdir. Ancak neticede her iki tür inkar da hadis inkarı olarak isimlendirilebilir. O halde, diyebiliriz ki, ister kısmen olsun ister toptan olsun, nakledilmiş olan hadisleri reddetmek inkâr kavramının bir parçası olmaktadır.[30] Te'vilde aşırı gitmek de hadisi iptal etmek gibidir.[31]

IV-HADİS KARŞITLARININ BÂZI ÂYETLERE DAYALI İDDİÂLARI

Hadis karşıtları, sünnete karşı olumsuz bakışları konusunda ileri sürdükleri iddialarına mesned olarak bazı âyetleri delil olarak gösterirler. Ve bu âyetleri maalesef kendi istedikleri şekilde gerçeklere aykırı, ilmi anlayışa ters bir şekilde zorlayarak te'vil ve tefsir ederler. Aynı zamanda bu âyetleri bağlamlarından koparark bu yola girerler. Burada aşırı derecede bir çarpıtma söz konusudur. Burada onların delil olarak ortaya koydukları âyetler ve yorumları üzerinde duracağız.

Kur'ân'ın Kat'î (Kesin Bilgi), Hadislerin Zannî Olduğu İddiâsı

Hadis karşıtlarının; hadis zannîdir, çünkü çoğu haber-i vâhiddir, halbuki biz, zandan kaçınmakla emrolunduk şeklinde iddiâları söz konusudur. Hadisin zanniliğini iddia edenler, İslâm'ın ve İslâm toplumunun çeşitli meselelerini sadece Kur'ânla çözmeye kalkarlar.

30 Çakın, agtez., sh.,134.

31 Çakın, agtez., sh.,136.

Halbuki Kur'ân-ı Kerim'in sübûtunun kesinliğinde hiçbir şüphe yoktur, kat'idir. Fakat delalet ettiği manalar her yerde kesin değildir. Bu manalardan birini tercih eden kimse, bu delaletin kat'i, diğerlerinin geçersiz olduğunu söyleyemez. Aksine, onun delalet ettiği mananın zanni olduğuna inanır. Bu durumda iş, delaleti zanni olan şeye uyma meselesine gelir.[32] Dolayısıyla kat'i delalet ile zanni delalet aynı olmasa da zanni delalete itibar edilir.

Genel olarak sıhhati tesbit edilen hadisin mükellefe ilim verdiğini, yakîn sağladığını, amelin farz olduğunu belirten görüş kâhir ekseriyetin görüşüdür.[33] Haber-i vahidlerin bilgi değeri konusunda pek çok görüşün olduğunu biliyoruz. Âhad hadislerin kati bilgi ifade etmediği, zanni bilgi ifade ettiği meseleleri üzerinde ittifak söz konusu değildir. Kimilerine göre kesin/yakini bilgi ifade eder, kimilerine göre de kesin/yakini bilgi değil, bilgi/ilim ifade etmektedir. Kimilerine göre de zan ifade etmektedir.[34] Kıblenin değişmesini haber veren kişi, hilali gözetleyenin haberiyle amel edilmesine dair hadisler, Hz. Peygamber'in öğretici olarak bazı kişileri çeşitli bölgelere göndermesine dair hadislerle sürekli amel edilmiştir.[35] Hatta vahyi bize getiren ve haber veren bir kişi yani Hz. Peygamber'dir. Benzer pek çok örnek göstermek mümkündür.

Onların delil olarak ileri sürdükleri şu âyet-i kerimeler söz konusudur: *"Elif, Lam, Mim. Bu o kitabdır ki kendisinde hiç şüphe yoktur."*[36] *"Sana vahyettiğimiz kitab hakikatin ta kendisidir."*[37] Başka bir âyet-i kerimede de şöyle buyrulur: *"Onların çoğu zandan başkasına tabi' olmaz. Hakikatte zan ise haktan hiç bir şeyin yerini tutmaz. Şüphesiz ki*

32 Mustafa, el-A'zamî, Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmâli Meselesi, çeviren: Abdullah Aydınlı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, sayı: 8, sh. 290 vd.

33 Ali Osman, Koçkuzu, *Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi*, sh., 18.

34 Bkz. Serahsi, *el-Usul*, I, 321.

35 Yavuz Köktaş, *Hadis Tarihi ve Usulü*, STS Yayınları, Ankara, 2015, sh., 235.

36 Bakara, 2/31.

37 Fatır, 36/31.

Allah, onlar ne işlerse kemaliyle bilendir."[38] Bu âyetteki "hakk'ın manası" kesin olarak sabit olan iş"dir. Kur'ân'ın yasakladığı zan hakikat, kesin bilgi ve vahiy karşısındaki zandır. Bu zan hakikat karşısında hiçbir şey ifade etmez. Dolayısıyla imân ve tevhid konularında zannın yeri yoktur. Kur'ân'ın pek çok âyetinde Allah Teâlâ'nın, inanç konularında zanlarına tabi olanları kınadığını görürüz.[39] *"Kuruntu (zan) ise, şüphesiz, haktan hiç bir şeyi ifade etmez."*[40] Zanna uymakla yapılan i'tiraz, Hz. Peygamber'in hadisleriyle amel eden kimseler için, aşağıdaki sebeblerden dolayı söz konusu olamaz. 1-Çünkü haber-i âhadlar, zanni de olsalar Kur'ân'da da delalet ettiği mana zanni olan ayetler vardır. Şu halde, zannilik bakımından aralarında biçbir fark yoktur. 2-Allah Teâlâ'nın kınadığı şey, kat'i delile mukabil zanna uymaktır. Çünkü kınanmış olan şey; sarih, sabit olan hakka muhalefet konusunda zanna uymaktır. Burada durum böyle değildir. Bilakis biz zanna; kendisine kesin bir emir, sarih ve sabit bir hak muhalif değilken, Allah'ın uyulmasını emrettiği yerde uyarız.[41]

Âyetlerde zannın kınanması kesin bir hükme zan ile karşı gelmektir. Ayrıca Kur'ân'ın sübutunun kati olduğu ancak, delâlet ettiği manaların her yerde kat'i olmayıp, bazı âyetlerin zanni olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla bazı âyetlerin delaleti zanni diye reddedilemiyorsa, hadislerin hem sübut ve hem de delâletlerinin zanni olması sebebiyle reddedilmesi de söz konusu olamaz. Hadisin sübut ve delâleti üzerinde yoğunlaşmak yerine hadisleri reddetmek gerçekten basitliktir. Âlimler yıllarca nassların sübut ve delâleti yönünde çaba sarfetmişlerdir.

Naslar, zannilik ve kat'ilik bakımından dört ayrı kategoride incelenebilir:

1-Delâleti ve sübutu kat'i olanlar

2-Sübûtu kat'i ancak delâleti zanni olanlar

---

38 Yunus 10/36.

39 Örneğin bkz., Necm, 53/28; Yunus, 10/36, En'âm, 6/148, Nisâ, 4/157.

40 Necm, 53/28.

41 el-A'zamî, agm., sh., 295.

3- Sübûtu ve delâleti zanni olanlar

4- Sübûtu zanni ancak delâleti kat'i olanlar

İlk iki kısım, hem Kur'ân hükümlerinin delilleri hem de sünnet hükümlerinin delilleri arasındadır. Üçüncü ve dördüncü kısımlar ise sadece nebevi sünnete hastır. Dolayısıyla sünnetin hem sübûtu, hem de delâlet açısından kat'i olanları da söz konusudur. Haber-i vâhid konusu ileride detaylı olarak işlenecektir.

Her şeyin Kur'ân'da Var Olduğu İddiâsı

Sünnet inkârcılarının ileri sürdükleri iddiâlardan birisi de şu âyet-i kerimedir: *"Biz Kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*[42] Onların iddiâsına göre Allah'ın şeriatında Kur'ân'dan başka herhangi bir şey kabul edilmez. Kur'ân, tek başına her ihtiyaca cevap verebilecek, onun dışında başka bir kaynağa ihtiyaç olmadığı görüşünü ileri sürerler. Halbuki, her şeyin bilgisini Kur'ân'da bulmak mümkün değildir, çünkü Kur'ân, ansiklopedik bir kitap değildir, temel ilke ve prensipler söz konusudur, teferruat ve tafsilat söz konusu değildir. Âyette kitap ile ne kastedildiği konusunda değişik görüşler vardır. Sadece kitapla Kur'ân'ın kastedildiğini kesin olarak söyleyemeyiz, levh-i mahfuz olduğunu söyleyenler de vardır. Aynı zamanda onlara göre Kur'ân, açıklanmaya da muhtaç değildir. Ancak, Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Sana (bu) kitabı her şeyin apaçık bir beyan olmak üzere peyderpey indirdik."*[43] *"Size kitabı açıklanmış olarak indiren O'dur."* [44] Onlara göre, Kur'ân'ın açıklanmaya ihtiyacı olduğunu söylediğimiz zaman bu Kur'ân'ı açıkça yalanlamak, Kur'ân'ın içindeki herhangi bir işte noksanlık veya fazlalık olmadığını belirten ve vahyi indiren Zât'ı tekzib etmek olur. Bunun için Allah'ın şeriatinde sünnet veya hadis gibi başka bir şeyden yardım istemek mümkün değildir. Halbuki yukarıdaki âyet-i kerime, sünnetin teşriine ihtiyaç olmadığını ispat etmek için kesin bir

42 En'am, 6/38.

43 Nahl, 16/ 89.

44 En'âm, 6/114).

delil teşkil etmesi mümkün değildir. Kur'ân'ın her şeyi açıklamasının sadece insanlığı hidayete ulaştıracak ilkelerle ilgili olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu takdirde bile, Kur'ân'ın dini hususlarda her türlü bilgiyi içermediği görülecektir. Ayrıca Kur'ân her şeyden önce bir hukuk kitabı metni değildir.[45] Onların mantığıyla hareket edildiğinde hiçbir kimse tefsir edemez, içtihadda bulunamaz, daha önceki müçtehitlerin içtihatlarının da bir değeri yoktur.

Anlaşılan o ki, onlar, Kur'ân-ı Kerim'i inceleme konusunda yeterli bir zaman harcamamışlardır. Çünkü onların ileri sürdükleri delillerin çoğu *"Sana (bu) kitabı her şeyin apaçık bir beyan olmak üzere peyderpey indirdik."*[46] âyetine dayanıyordu. Fakat bizzat Kur'ân şöyle buyurur: *"Biz sana da Kur'an'ı indirdik. Ta ki insanlara, kendilerine indirileni açıklayasın."* [47] Kur'ân'ı indiren Zât, Peygamberini, indirdiğini açıklamakla mükellef tutmuşsa, bir müslüman için bunu reddedip Kur'ân'ı (müstakillen) tek başına anlaması ve kendi gücüyle tefsir etmesi, sonra da Hz. Peygamber'in (s.a.s.) getirdiklerini bir tarafa atması caiz olur mu? Şu âyet-i kerime bunlara uygun düşmez mi? *"Yoksa siz Kitab'ın bir kısmına inanıyorsunuz da bir kısmını inkar mı ediyorsunuz? Şu halde içinizden böyle yapan(lar)ın cezası dünya hayatında bir rüsvaylıkdan başka (bir şey) değildir. Kıyâmet gününde de onlar azabın en çetinine itileceklerdir. Allah, ne yaparsanız (hiç birinden) gâfil değildir."*[48] Kur'ân-ı Kerim; Hz. Peygamber'den (s,a.s.) gelenleri kabul etmeyi bize tavsiye eder: *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan da sakının."* [49] Şu âyetle bize emirde bulunan da O'dur: *"Allah ve peygamberi bir işe hükümettigi zaman gerek mü'min olan bir erkek, gerek mü'min olan bir kadın için (ona aykırı olacak) iş-*

45 Burak Yurtsever, *Hz. Peygamberin Kuran dışındaki hükümleri,* Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 1999, sh., 45.

46 Nahl, 16/89.

47 Nahl, 16/44.

48 Bakara, 2/85.

49 Haşr, 59/7).

lerinde kendilerine muhayyerlik yoktur. Kim Allah'a ve Resulüne isyan ederse muhakkak ki o, apaçık bir sapıklıkla yolunu sapıtmıştır." [50] Burada Hz. Peygamber'in hüküm verdiği ifade edilir. Dolayısıyla Kur'ân nassıyla Kur'ân'ı açıklamaya me'mur olan kimse Resulullahtır. Biz de onun açıklamasını, emirlerini, yasaklarını kabul etmeye mecburuz. Bunların hepsi Kur'ân-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır.[51]

Dinin Tamamlandığı İfadesininin Çarpıtılması ve Yanlış Anlamlara Çekilmesi

"Bugün sizin için dininizi tamamladım." (Mâide, 5/3) Bu âyette sünnetin teşride müstakil olamayacağı hatta sünnete ihtiyaç bulunmadığını ispat sadedinde delil olarak ileri sürülen ayetlerden biridir. Dolayısıyla Kur'ân'ın başka bir şeye ihtiyacı olamayacağı şeklinde bir akıl yürütmeye dayanılarak sünnetin teşride müstakil olamayacağı sonucu çıkarılmak istenmektedir. Halbuki âyetin siyak-sibakına bakılacak olursa, dinin tamamlanmasından kast edilenin, müşriklerin Mekke'deki hakimiyetlerinin sona ermesi, Kâbe'nin onlardan temizlenmesi ve sadece tevhid ehlinin Kâbe'yi tavaf ederek haccetmesi-yani hakkın batıla, tevhidin şirke galebesi olduğunu söyleyen müfessirler yanında,[52] âyetten kastın, dinin esaslarının ve hükümlerinin tamamlanması olduğunu söyleyen müfessirler de vardır.[53] Ancak, bu ayetin inişinden sonra bir çok ahkâm âyetinin nâzil olduğunu söyleyerek, ayetten kastın dini hükümlerin tamamlanmasının olamayacağını ileri sürenler de vardır. Sünnet'in müstakil teşri yetkisini red için gerekçe olarak ileri sürülen Kur'ân'm eksiksiz oluşuna dair âyet-i kerimeler, genel ilkeler ve temel esaslar açısından olduğunun anlaşılması gerekir.[54] Kur'ân'da herşeyin bilgisinin bulunmadığını, onun herşeyi açıklamasının sadece insanlığı hidâyete erdirecek temel prensiplerle ilgili

50 Ahzâb, 33/36).

51 el-A'zamî, agm., sh., 295-296.

52 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (I-IX), Eser Kitabevi., İst. trs., III, 158.

53 Reşit Rıza, *Tefsirul Menar,* Mısır, ty., VI, 155-156.

54 Yurtsever, agtez., sh., 45-46.

olduğu hususunu ortaya koyar. Hatta bu hususlarda bile, Kur'ân insanlığın ihtiyacı olan her şeyi açıkça ortaya koymaz. Nitekim ibâdet, muamelât, ukûbât vb. gibi birçok meselenin tafsîlât ve teferruatını Kur'ân'da bulamayız. Bunları bize Sünnet açıklar[55]

Bu ve benzeri âyetleri zâhiri anlamda alarak Kur'ân'da dini açıdan her insanın ihtiyaç duyabileceği her şeyin mevcut olduğunu; dolayısıyla başka hiçbir kaynağa gereksinim kalmadığını soylemenin gerçeklerle pek uyuşmadığı görülmektedir. Herkesçe bilinen bir gerçektir ki, namaz, zekat, oruç, hac vb, ibadetlerden, suç ve ceza, miras, evlenme, borçlar, ticaret vb. gibi hukuki konulara kadar pek çok alanda Kur'ân sadece genel prensipler/ilkeler vazetmiştir. Buna göre Kur'ân her konuda insanın ihtiyacı olan her şeyi açıklamıştır, dolasıyla başka hiçbir bilgiye ihtiyaç yoktur demek her şeyden önce bu gerçeğe ters düşmektedir. Bu sebepledir ki, Peygamber (s.a.s.) kendi döneminde Kur'ân'ın genel ilkelerini gerek sözleriyle ve gerekse pratikteki uygulamalarıyla beyan etmiş bazı konularda ayrıntılı bir takım açıklamalarda bulunarak gerektiği yerlerde lazım olan tamamlayıcı bilgileri vermiştir. Kısaca, Kur'ân, genel ilkeler ve temel esaslar açısından gerekli olan herşeyi bildirmiş, bunların ayrıntılı açıklamasına ise dinde huccet saydığı Sünnet, icmâ, kıyas vb. diğer beyân kaynaklarına havale etmiştir. Bu sebeple Kur'ân ve Sünnet'i sanki birbirinin rakibi iki ayrı dini kaynakmış gibi değerlendirip tamamen değişik bağlamlarda nâzil olan âyetlerden destek aramak doğru değildir.[56]

"Hüküm Ancak Allah'ındır." Âyetini Yanlış Yorumlamaları

Sünnet konusunda olumsuz tavır takınanların ileri sürdükleri delillerden biri de, *"Hüküm ancak Allah'ındır."*[57] âyetidir. Geçmişte Hâricilerin Sünnet'in dinde huccet olmadığı konusunda bu âyeti delil olarak kullandıkları bilinmektedir. Âyete bakılarak dinde hüküm verme

55 M. Hayri, Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1993, sh., 148-149.

56 Yerinde, agtez., sh., 125-126.

57 el-En'âm, 6/57; Yusuf, 12/40, 67.

yetkisinin sadece Allah'a mahsus bir yetki olduğu, Peygamber de dahil başka hiçbir şahsın böyle bir yetkiye sahip bulunmadığı, dolayısıyla Peygamber'in bile Kur'ân'da yer almayan bir hüküm veremeyeceği ileri sürülmektedir. İslâm'ın sadece Kur'ân'dan ibaret olduğu düşüncesini dini hükümleri ve bunların mahiyetini kavrayan ve yaşayan bir Müslümanın savunması mümkün değildir. Çünkü din, Kur'ân ve sünnetten oluşmaktadır. Kur'ân'da yer alan hükümler genellikle mücmel ve müphemdir. Bunların açıklanması Sünnet'e dayandığı gibi ayrıntılarla ilgili pek çok şeri hüküm de Sünnet'le sabit olmuştur. Sünnet, Kur'ân âyetlerinin sosyal ve ferdi hayattaki açılımını oluşturmaktadır. Bu sebeple insan ve toplum hayatında Sünnet'i devre dışı bırakma bir anlamda Kur'ân'ı muslümanların yaşamından silmek olacaktır.[58] *"Hüküm ancak Allah'ındır."* demek Allah, ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaşabileceğimiz her konuda detaylı hükümleri de tek tek göndermiştir, demek değildir. Aksine bu ibarenin anlamı, hüküm vermede başvurulması gereken temel ilkeleri ve değerleri vazetmek sadece Allah'a mahsustur, demektir. Hz. Peygamber'in bu ilkeleri göz önünde bulundurarak, Kur'ân'da açıkça çözümü bulunmayan konulara çözüm getirmesi ise, *"Hüküm ancak Allah'ındır."* ilkesine aykırı değildir.[59]

Tarihte Hâriciler bir âyet okuyarak sapmışlardı. Hâricilerin yaklaşımı şöyle; *"Hüküm ancak Allah'ındır."* âyetine isnad ederek kendileri dışındakilerini topyekun kafir ilan ettiler. Sıffin savaşından sonra hakem tayin edildiği için karşı taraf topyekun kâfir olmakla suçlanmıştır. Hakem olayında Hz. Ali'ye denildi ki sen Allah'tan başka hakem tayin ettin, kâfir oldun, karşı taraf da kâfir, peşlerinden giden de kâfir, sessiz kalanlar da kâfir, onlara göre hariciler hariç herkes kâfir oldu. Ve bütün bu insanlarla savaşırız dediler, dolayısıyla ayete aykırı iddiasıyla veya âyete dayalı olarak saptılar, kendi heva ve heveslerine uyarak yoldan çıktılar. Halbuki Kur'ân-ı Kerim'de eşler arası anlaşmaz-

58 Mustafa es-Sıbâi, *es-Sünne ve mekânetüha fi't-teşri'i-İslâmi*, Beyrut, 1985, sh., 165; Yerinde, agtez., sh., 130.

59 Kırbaşoğlu, age., sh., 176.

lıkta hakem tutulması şöyle anlatılmaktadır: *"Eğer aralarının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar düzeltmek isterlerse, Allah aralarını bulmaya onları muvaffak kılar. Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir ve her şeyden haberi olandır."* Dolayısıyla Hâricilerin ve bu görüşte olanların iddialarının tutarlı olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Ben-i Kaynuka Yahudileri peygamberimize ihanet edince 25 gün muhasara altında kalarak teslim olmayı kabul etmişler, ancak aralarında hüküm verilmesi için hakem tayin edilmesini istemişlerdir. Peygamberimiz de onların istediği kişiyi hakem tayin edeceğini kabul etmişlerdir. Sa'd b. Muâz'ı hakem olarak kabul ettiler. Ve Sa'd b. Muâz'ın verdiği hükmü de kabul etmiştir.[60] Aynı zamanda Ahzâb 36. âyetinde geçen *"Allah ve peygamberi bir işe hüküm ettigi zaman..."* ifadelerinde Peygamberimizin hüküm vermesinden bahsedilmektedir. İşte bütün bunlar, Hâricilerin nasıl bir yanlış yolda olduklarını açıkça göstermektedir.

Nitekim Hz. Ali, Abdullah b. Abbâs'ı Hâricîlerle müzakereye gönderirken, "Onların yanına git ve fakat onlarla tartışırken Kur'ân'la istidlalde bulunma; çünkü Kur'ân çeşitli anlamlara elverişli bir metindir. Sen onlarla sünnet üzerinden tartış." demiştir. Bu rivâyetin başka bir varyantında da İbn Abbâs, "Ey mü'minlerin emiri! Ben Allah'ın kitabını onlardan çok daha iyi biliyorum; çünkü Kur'ân bizim hanemize nazil oldu." deyince Hz. Ali'nin, "Evet, doğru söylüyorsun ama, Kur'ân bünyesinde çok anlamlar barındıran, çok manalara ihtimal veren "zü vücûh" bir kitaptır. Sen bir manadan söz ederken onlar diğer/farklı bir manayı öne sürerler. Nitekim Hâricilerin yoldan çıkmasına sebep ya da gerekçe olarak ileri sürülen de bir âyettir. Bu yüzden, sen onlarla sünnet üzerinden tartış; çünkü onlar sünnet karşısında manevra/manipülasyon imkânı bulamazlar." diye karşılık verdiği belirtilmiştir.[61]. Nitekim görüyoruz ki, tarih boyunca ortaya çıkmış

60 Bkz. İbn Sa'd, *Tabâkatü'l-Kübra*, III, 424-426.

61 Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fî ⊠Ulûmi'l-Kur'ân*, Beyrut 2002, I. 446; Şerîf er-Radî, *Nehcü'l-Belâğa*, Beyrut 1996, sh., 378.

bütün bid'at fırkalar Kur'ân'a dayanarak vücut bulmuşlar. Hepsinin Kur'ân'dan delilleri vardır. Kendisini Kur'ân'la refere etmeyen hiçbir bid'at, akım, ekol, ideoloji ve mezhep yoktur.

Sünnetin teşride müstakil olmadığına dair kabul edilen delillerden "hüküm Allah'ındır." iddiâsını biraz daha incelediğimizde *"Hüküm ancak Allah'ındır."* meâlindeki âyet Kur'ânın muhtelif surelerinde üç ayrı yerde geçmektedir. İlk geçtiği âyetin meali şudur: *"De ki: Şüphesiz ben, Rabbimden (gelen) kesin bir belge üzereyim. Siz ise onu yalanladınız. Sizin acele istediğiniz azap benim elimde değil. Hüküm ancak Allah'ındır. O, hakkı anlatır. O, hakkı batıldan ayırt edenlerin en hayırlısıdır."*[62] Açıkça görülmektedir ki, bu âyet, genel anlamda yasama yetkisine kimin sahip olup olmaması ile alakalı değildir. Konu müşriklerin, Hz. Peygamberi susturabilmek için ortaya attıkları "kendilerine azabın gelmesi isteğinin gerçekleşmesinin Hz. Peygamberin değil, Allah'ın elinde olduğu hususu ile ilgilidir. Bu husus âyetten kolayca anlaşıldığından söz konusu âyetin delil olarak kullanılması, onun manasının saptırılması anlamına gelir.

İkinci âyetin meâli de şudur: *"Siz Allah'ı bırakıp; sadece sizin ve atalarınızın taktığı birtakım isimlere (düzmece ilâhlara) tapıyorsunuz. Allah, onlar hakkında hiçbir delil indirmemiştir. Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler."*[63] Bu âyet-i kerime incelendiğinde bununla sünnetin otoritesiyle ilgisinin bulunmadığı kolayca görülür. Çünkü bu âyetteki sözler Hz. Yusuf tarafından zindandaki arkadaşlarını şirkten kurtarmak amacıyla söylenmiştir. Ayetin siyak-sibakına bakılınca, tartışma konusunun Hz. Peygamber'in veya sünnetinin otoritesi değil, şirkin yanlışlığı ve uluhiyetin sadece ve sadece Allah'a mahsus olduğudur. Üçüncü âyetin meâli de şudur: *"Sonra da, "Ey oğullarım! Bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah'tan gelecek hiçbir şeyi sizden uzaklaştıramam. Hüküm*

62 En'âm, 6/57.

63 Yusuf, 12/40.

ancak Allah'ındır. Ben O'na tevekkül ettim. Tevekkül edenler de yalnız O'na tevekkül etsinler" dedi."[64] Bu âyet, Hz. Yakub'un oğluna yaptığı nasihatlerle ilgilidir. Şayet başkasına bir şey gelecek olursa, bunun Allah'ın takdiri olduğunu kendisinin de bu durum karşısında hiçbir şey yapamayacağını ifade etmek için bu sözleri söylemiştir. Kısaca bu âyeti kerimelerden sünnetin otorite olmadığı ve teşride müstakil hüküm koyamayacağı anlamını çıkarmak mümkün değildir. *"Hüküm ancak Allah'ındır."* demek yüce Allah'ın ihtiyaç duyduğumuz ve karşılaşabileceğimiz her konuda detaylı hükümleri teker teker vazetmiş demek değildir. Aksine bunun anlamı; hüküm vermede başvurulması gereken temel ilkeleri ve değerleri vazetmek sadece Allah'a mahsus demektir. Hz. Peygamber'in bu ilkeleri ve değerleri göz önünde bulundurarak, Kur'ân'da açıkça çözümü bulunmayan konularda müstakil hükümler vazederek çözümler getirmesi, *"Hüküm ancak Allah'ındır."* ilkesine aykırı değildir.[65] Görüldüğü gibi âyetlerdeki manaları zorlayarak anlamaya çalışmak veya siyak-sibakına bakılmaksızın sadece zahirine bakarak sonuç çıkarmak mümkün değildir.

Kısaca diyebiliriz ki, Kur'âniyyun ekolü, yalnızca Kur'ânla yetinme düşüncesine sahip olan şâz bir topluluktur. Sünnetin sıhhatine yönelik tartışmaları merkez edinerek vardıkları bu neoktada, ilginçtir ki, ortaya ne yaşanabilir bir İslâm modeli sunabilmişler ne de dayandıkları argümanlar, eleştirdikleri hadisler kadar dahi tutarlı olabilmiştir. Belki de bu ekolün en büyük handikapları, genellemecilikleri ve tarihi yok sayma kolaycılığına kaçmalarıdır. Genel olarak sünnet karşıtlarının gerekçelerini iki bağlamda özetleyebiliriz. Bunlardan ilki hadislerin dini değerine yönelik itirazlar, diğer kısmı hadislerin sübutuna yönelik itirazlardır. Kur'ân'ın tek kaynak olarak yeterli olduğu fikri, sünnet karşıtlarının dayandıkları delillerin başında gelir. Ancak bu fikirlerini temellendirmede, yer yer âyetleri bağlamından koparmak suretiyle yorumlamışlar yer yer de hüccetini

64 Yusuf, 12/67.

65 Yurtsever, agtez., sh., 46-48.

dahi kabul etmedikleri hadisleri delil sunmak suretiyle, ilmi bir tutarsızlığa düşmüşlerdir. Şu bir gerçektir ki, sünnet karşıtları Kur'ân'ı yorumlama konusunda, herhangi bir insana tanıdıkları yetkiyi, Hz. Peygamber'den esirgemek suretiyle ciddi bir yanılgıya düşmektedirler. Netice itibariyle, Sünnet karşıtı görüş sahipleri, düşüncelerini ne ayetle temellendirebilmiş ne de uygulamada yaşanır bir İslâm modeli sunabilmişlerdir. Ayrıca, bu görüşleriyle, selefin ve İslâm Cemaatinin ekseriyetine muhalif hareket etmişler, tarihte ve günümüzde hep azınlık olarak kalmışlardır.[66]

V-HADİSLERİN İKİ YÜZ SENE SONRA KAYNAKLARDA TOPLANDIĞI İDDİÂSI

Hadis karşıtlarının iddiâları ile müsteşriklerin iddiâları bir birleriyle örtüşmektedir. Hadislerin kitaplarda toplandığı iddiası tamamen müsteşriklerin bir iddiasıdır. Goldziher, Schacht ve Juynboll gibi oryantalistlerin hadisler konusundaki belli başlı iddiaları; hicrî II. ve III. asırlarda fıkhî ihtiyaçlara binaen müctehid imamların görüşlerinin hadisleştirildiği, orijinal hadisin esasen kısa olduğu, uzun rivâyetlerin daha sonra oluşturulduğu, kusurlu isnâdların daha sonra tamamlandığı, bir dönemde gerçekleşen fıkhî tartışmada bir hadisin kullanılmamış olmasının onun daha sonra uydurulduğuna delil sayılması gerektiği gibi iddialarda bulunmuşlardır.[67]

Müsteşrikler tarafından ileri sürülen bu iddialar, tamamen ilmî gerçeklere aykırı ve kasıtlı olarak ileriye sürülen iddialardır. Hz. Peygamber zamanında hadislerin hıfz ve kitâbet yoluyla zabtedildiği bir gerçektir. Günümüz ilim adamlarından Mustafa el-A'zamî, 52 kadar sahabenin hadis yazdığını ispat etmektedir. Bu veriler de göster-

66 Fatma Tuğut Karaduman, *Hz. Peygamberi dışlayan bir İslam anlayışının yaşanabilirliği,* (yüksek lisans) Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2011, sh., 91-92.

67 İbrahim Kutluay, Çağdaş Oryantalistlerin İsnâda Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabia Abbott, *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumu,* 26-29 Nisan 2012, sh., 311.

mektedir ki, ashâb arasında hadisleri kaydedenlerin sayısı küçümsenmeyecek derecede idi. Yazma ve hıfz faaliyeti tâbiîn, tebeu tâbiîn ve daha sonraki dönemlerde devam etmiştir. Onlar güvenilir kişiler oldukları için Rasûlullah (s.a.v.) tebliğini onlara iletmiş, onlara da daha sonra gelenlere ulaştırma görev ve sorumluluğunu yüklemiştir. Bu görevin onlara verilmiş olması onlar için bir şereftir. Sahâbilerin hadisleri tahrif ettiğini ya da eksilttiğini söylemek, kendilerine birtakım eksiklikler yakıştırmak, onlara dil uzatmak münâfıklık olarak kabul edilmiştir. Bu noktada eğer bir şüphe ve güvensizlik söz konusu olursa, daha sonraki aşamada Kur'ân'ın bize gelişiyle ilgili olarak da bazı şüpheler ortaya atılabilir. Çünkü Kur'ân'ın bize gelmesinde aracı olan nesil sahâbe neslidir. Dolayısıyla hadisin bize intikalini sağlayan sahâbeye güvenmek durumundayız. Nitekim müsteşriklerin sadece sahabeyle ilgili değil, Kur'ân'la ilgili de iftiraları söz konusudur.

Bu meselenin bir de tarihi boyutu vardır. Yazının o günkü toplumda güvenirlilik durumu, hafızadan geridedir. O zaman yazılı malzemelerde, gerek noktalama ve harekeleme yetersizliği, gerekse yazılanların tek veya birkaç nüsha halinde olmaları sebebiyle yanlışlıklar ve tahrifler yapma kolaylığı vardı. Bu da o günkü şartlarda yazıya güveni, hafızaya oranla azaltmaktaydı. Şu halde mühim olan bir şeyin aslına uygun bir şekilde korunmuş olmasıdır. Bu koruma da ancak güvenilir bir kimse sayesinde mümkündür. Delil kabul edilen şeyin lafzı da, manası da, yazılı şekli de korunacak olsa durum değişmeyecektir. Hepsinde adâlet sahibi bir insana ihtiyaç vardır. Bu durumda delilin korunmasında esas olan güvenilir/âdil insandır, yazı değildir. Yazılı belgeyi de bir insan koruyacaktır. Eğer bu insan güvenilir biri ise, elindeki belgeye güvenilir. Aksi halde onda tahrifat yapmış olabilir. Bütün bunlara rağmen yazının, hâfızanın yanında kullanılmış olması ilave bir güven sağlamış olamaz mıydı? Niçin en azından bunun için yazı kullanılmamıştır? Hâfızanın yanında yazının da kullanılması şüphesiz hafızayı teyid ederdi. Bu yola başvurulmamış olmasının sebepleri şu hususlar olmalıdır: Yazı bilenlerin belki hepsinin vahiy

kâtibi olarak görevlendirilmiş olması sebebiyle Kur'ân'la karışma endişesi. Muhtemelen bunun için resmi yazım yapılmamış ama, özel yazıma müsaade edilmişti (Abdullah b. Amr İbni'l-As örneği). Hz. Peygamber'in söylediği her sözü, yaptığı her işi dakika dakika yazmak ameli olarak mümkün değildi. Zaten mühim olan mananın tespit edilip koruma altına alınmasıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in sözleri mu'cîz değildir. Onlar ibâdetlerde kıraat edilmezler. Kur'ân ise böyle değildir. Lafız ve manası da mu'cizdir, ibâdetlerde kıraat edilir. Tek harfinin okunmasına bile sevap verilir.[68]

Araplarda ve Peygamber (s.a.v.) döneminde yazı sanatının çok fazla gelişmediği bilinmektedir. Bunun sebebi olarak da insanların hafızalarına güvenlerinden kaynaklanmaktadır. Bu konuyla ilgili Talat Koçyiğit şunları söylemektedir: Öyle ki, özellikle biyografik eserlerde bu kavmin hafıza gücünü belirten pek çok misalleri görmek mümkündür. Meselâ: İbn Abbâs, Mescid-i Harâm'da hiç işitmediği kasideyi bir defa dinlediği zaman onu hemen ezberlemiş ve orada bulunanlara hata yapmaksızın tekrar etmişti. Yine Katâde, kendisine sahabeden Câbir b. Abdullah'ın hadislerini ihtiva eden bir sahife okunduğu zaman onu hemen ezberlemişti.[69]

Hz. Peygamber, sahâbîleri sünnetine göre amel etmeye teşvik etmiş, onların sünnete göre amel etmelerini takrir etmişti. Böylece sünnetin ameli olarak yayılmasını, sonraki nesillere ulaşmasını sağlamıştı. Eğer hüccet olmasaydı buna imkan vermezdi. Bu imkanı verdiğine göre, eğer sünnetin yazılması, onun delil olması için gerekli olsaydı bunu da asla ihmal etmezdi.[70] Hz. Peygamber'in kendi sözlerini belleyip nakletmeye teşvikini ve sözün ulaştırılacağı kimsenin onu daha iyi anlayabileceğini ifade eden meşhur hadistir. Dolayısıyla hadis rivayeti konusunda sürekli teşvik vardır.

---

68 Abdullah, Aydınlı, Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu,* 2001, 2003, sh., 150.

69 Koçyiğit, *Talat, Hadis Usulü,* sh., 21.

70 Aydınlı, a.g.m., sh. 149.

Ashâba ait olan, tamamen bireysel çaba ve şahsa özel düşüncelerin ürünü olan bu hadis sahifelerinin pek azı tam ve müstakil olarak bize ulaşmıştır. Bununla birlikte, söz konusu sahifeler hakkında hadis edebiyatının ilk ve en muteber kaynaklarında açık bilgi ve belgeler bulunabilmektedir. Ayrıca bu sahifelerin birçoğunun muhtevaları Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i gibi arşiv niteliğindeki eserlerde yer almaktadır.[71]

Hadislerin yazılması göz önüne alındığında yaklaşık hicrî IV. yüzyıla kadar geçen süreç, hadislerin yazılmasının keyfiyetine itibarla üç ayrı dönem olarak ele alınmaktadır. Hz. Peygamber'in ve Ashâbın yaşadığı zamanı da içine alan hicrî I. yüzyılın sonlarına kadar olan ve genelde ezberlemek maksadıyla hadislerin yazıldığı dönem 'tesbît dönemi', Hz. Peygamber'e ait her türlü bilginin kaydedilmeye başlandığı, ancak herhangi bir sistematikliği olmaksızın biriktirildiği I. asrın sonlarından II. asrın ilk yarısına kadar geçen zamana tekabül eden dönem 'tedvin dönemi' ve gerek toplanan tedvin mahsullerinin, gerekse sözlü olarak alınan hadislerin, muhaddis tarafından belirli bir sistem kullanılarak muntazam bir şekilde tasnif edildiği II. asrın ortalarından IV. asrın başlarına kadar geçen süreç ise 'tasnif dönemi' olarak adlandırılmaktadır. Hz. Peygamber'in ashâbı, onun sünnet ve hadislerini diğer insanlara iletmeyi kendileri üzerindeki bir sorumluluk olarak algılamışlardır. Zira ilk dönemlerden itibaren hem ezberlenmiş hem de yazılmıştır. Ashabın görerek ve duyarak aldıkları hadisleri koruyup nakletmeleri ise hıfz ve kitâbet yoluyla gerçekleşmiştir. Bu iki ameliyenin birbirini destekler mahiyette, eş zamanlı olarak meydana geldiği, hatta hadisleri yazan çoğu sahabînin rivayetleri ezberlemek amacıyla kaydettikleri bilinmektedir.[72] Dolayısıyla bu iki döneme tesbit dönemi denilmektedir. Ashâb tarafından

71 İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyâtı – Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri.* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997, sh., 15.

72 Salih Şengezer, *Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007, sh., 1-3; Yavuz, Ünal, *Cumhuriyet Türkiye'si Hadis Çalışmaları* (1920-1997), Etüt Yayınları, Samsun, 1997, sh., 15.

başlatılan hadislerin ezberlenmesi, tedvin ve tasnif aşamalarında da devam etmiştir. İslâmiyet'in başlarında yazı kültürü çok zayıf olan Araplarda, İslâmiyet'in etkisiyle okur yazarlık oranı, kısa süre içerisinde büyük artış göstermiştir. Kısaca yukarıda bahsedilen üç safhayı şöyle gösterebiliriz: 1- Kitâbet ve takyîd (bir şeyi yazmak ve kayda geçirmek) 2- Cem' ve tedvin (bir araya toplamak) 3- Tasnif ve tertîb (sınıflayıp düzenleme)[73].

Hatîb el-Bağdâdî, bu çerçevedeki bütün faaliyetleri Takyîdu'l-İlm adlı eserinde ortaya koymaya çalışmıştır. Hatîb'in yaptığı çalışma hala aşılmış değildir. Hatîb el-Bağdadî'nin çağdaşı İbn Abdilberr de, Câmiu Beyâni'l-ilim ve Fadlihi isimli eserinde bu konuyu ele almıştır. Çağımızda Mustafa el-A'zamî, Dirâsâtun fi'l-Hadisi'n-Nebevî ve Tarihi Tedvinihi adlı kitabında yaklaşık hicri ilk 200 yıl boyunca yazma işinde bulunan muhaddislerin faaliyetlerini çok ciddi bir şekilde incelemiş ve bu alanda çok bariz faaliyet gösterenlerden yaklaşık 500 kişiyi zikretmiştir. O, bunları kronolojik bir tarzda ele almış, sahabeden başlayıp tabiin dönemine kadar inmiştir. Sahâbe'den 52 kişi, hicrî birinci asır tabiîlerinden 53 kişi, tâbiunun küçüklerinden 99 kişi, tâbiûnun küçükleri ve etbâ-ı tâbiinden 252 kişinin hadis yazma işinde bulunduğunu tespit etmiştir. Bu, onlardan hadis alıp yazanları hesaba katmadığımızda ortaya çıkan sayıdır. Zira sadece onlardan hadis alıp yazanlar onların birkaç katıdır. Nitekim bu konu, el-Azamî'nin kitabının 241 sayfasını doldurmuştur. Bu konu, kitabın "Peygamber (s.a.v.) döneminden, yaklaşık hicrî ikinci asrın ortalarına kadar hadisi tespit faaliyeti" başlığını taşıyan dördüncü bölümünü oluşturmaktadır. Ancak yazar, bunu aşıp hicri ikinci asrın

73 Geniş bilgi için bk., İsmail, Cerrahoğlu "Tefsir ve Hadis Kitâbetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1962, sh., 39-57; Talat, Koçyiğit, Hadislerin Toplanması ve Yazı İle Tespiti; Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, Terc: Yavuz, Hulusi, sh., 250-251; İsmail Lütfi, Çakan, age., İstanbul, 1997; Kemal, Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslâm Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara,1991; Ömer, Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2005.

sonlarına kadar inmiştir. Zira vefat tarihi itibariyle en son hadis yazan kişi, h. 201'de vefat eden Ali b. Asım b. Suheyb el-Vâsıfî'dir.[74]

İlk resmi tedvin Ömer b. Abdülaziz (ö.101/719) döneminde yapılmıştır. Bu da gösteriyor ki, resmi tedvin, hicrî I. yüzyılın sonlarında başlamış olup daha sonra da devam etmiştir. Bu demek değildir ki, gayr-i resmi tedvin bu tarihten önce hiç yapılmamıştır. Böyle bir yanlış algı da çok yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır. Buhârî, Sahîh'inde şöyle rivâyet etmektedir: Ömer b. Abdülaziz, Ebû Bekir b. Hazm'a şunu yazdı: "Bak, Allah Rasûlü'ne (s.a.v.) ait hadisleri yaz. Zira ben ilmin yok olmasından ve ulemanın göçüp gitmesinden korkar oldum. Sadece Peygamber'e (s.a.v.) ait olan hadisleri kabul edin. Âlimler ilmi ifşa etsinler, [belirli yerlerde] oturup ders versinler. Ta ki bilmeyenler öğrensin. Zira ilim gizli bir şey haline gelmedikçe yok olmaz."[75]

Bu talimata icabet eden İbn Şihâb ez-Zührî de der ki: Ömer b. Abdülaziz, sünnetleri toplamamızı emretti. Biz de onları defterler halinde yazdık. Ömer, başında yönetici (sultan) bulunan her bölgeye bir defter gönderdi.[76] Hadislerin tedvini için pek çok seyahatler (rihleler) yapılmış, çok sayıda kişi, hayatını bu işe vakfederek sahabîlere veya tâbiîlere ulaşmaya çalışmışlardır. Burada dikkati çeken nokta, devletin resmî girişimiyle elde mevcut bütün malzemenin bir araya toplatılması isteğidir. Halbuki gayr-i resmi tedvin, hem öncesinde hem de sonrasında sürekli var olmuştur.

Hicri ikinci asırda yazılan eserler; "Muvattâ, Musannef, Câmi', Sünen" gibi başlıklar taşırken bazıları da "el-Cihâd, ez-Zühd, el-Meğâzî, es-Siyer" gibi daha özel başlıklar taşımaktadır. Bu çağda hadise dair eser vermekle meşhur olanlar:

---

74 Bk. Mustafa el-A'zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, Terc: Yavuz, Hulusi, 240-251; Muhammed Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, Rağbet Yayınları, sh., 89-93.

75 Buharı, İlim, 34.

76 İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 76.

1. H. 148'de Kûfe'de vefât eden İbn Ebî Leylâ

2. H. 150'de Mekke'de vefât eden Ebû Muhammed Abdülmelik b. Abdülaziz b. Cüreyc

3. H. 151'de Medine'de vefât eden Muhammed b. Yesâr el-Muttalibî

4. H. 153'de Yemen'de vefat eden aslen Basralı olup sonradan San'â'ya yerleşen Ma'mer b. Râşid

5. H. 156'da Basra'da vefat eden Saîd b. Ebî Arûbe

6. H. 156'da Şam'da vefat eden Ebû Amr Abdurrahman b. Amfel-Evzâî

7. H. 158'de Medine'de vefat eden Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Zi'b

8. H. 160'da Basra'da vefat eden er-Rebî' b. Subeyh el-Basrî

9. H. 160'da Basra'da vefat eden Şu'be b. el-Haccâc

10. H. 161'de Kûfe'de vefat eden Ebû Abdillah Süfyan b. Saîd es-Sevrî

11. H. 161'de Kûfe'de vefat eden Zâide b. Kudâme

12. H. 164'de Medine'de vefat eden Abdülaziz b. Abdullah el-Macişun

13. H. 175'te Mısır'da vefat eden el-Leys b. Sa'd el-Fehmî

14. H. 174'te Mısır'da vefat eden Abdullah b. Lehia

15. H. 176'te Basra'da vefat eden Ebû Avâne Vaddâh

16. H. 176'da Basra'da vefat eden Ebû Seleme Hammâd b. Seleme b. Dünya

17. H. 179'da Medine'de vefat eden İmâm Mâlik b. Enes

18. H. 181'de Horasan'da vefat eden Abdullah b. Mübârek

19. H. 188'de Rey'de vefat eden Cerîr b. Abdullah ed-Dabbî

20. H. 195'de Kûfe'de vefat eden Yahyâ b. Zekeriyya b. Ebi Zaide, Muhammed b. Fudayl

21. H. 197'de Mısır'da vefat eden Abdullah b. Vehb el-Mısrî

22. H. 197'de Kûfe'de vefat eden Vekf b. el-Cerrâh er-Revâsî

23. H. 198'de Mekke'de vefat eden Süfyân b. Uyeyne

24. H. 204'de Mısır'da vefat eden Ebû Abdillah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî

25. H. 211'de San'â'da vefat eden Abdurrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî[77]

Sonuç itibariyle yukarıdaki liste ve açıklamalar bize gösteriyor ki, hicri ilk iki asırda hadisler hıfz, kitâbet, tatbik, tedvin ve tasnif açısından korunup daha sonraki nesillere aktarılmıştır. Dolayısıyla müsteşriklerin bu konudaki yalanları ve gerçek dışı söylemleri, onların ne kadar art niyetli olduklarını ve konuları çarpıttıklarını bize göstermektedir.

VI-HADİSLERİN KUR'ÂN-I KERİM'E DENK OLDUĞU İDDİÂSI

Hadis karşıtlarının ortaya attıkları iddiâlardan birisi de, sünneti kabul edenlerin hadislerin âyetlere denk veya eşit olduğunu söyledikleri iddiasıdır. Bu da tamamen onların uydurdukları bir hususdur. Çünkü, kaynak olarak düşündüğümüzde Allah kelamının önüne hiçbir şey geçemez, Allah kelamına hiçbir şey denk ve eşit değildir. Bugün bunu iddia eden de yoktur. Hadisler ve âyetler, dayandığı kaynak itibariyle hiçbir zaman birbirine eşitlenemez. Çünkü her şey Al-

77 Geniş bilgi için bkz., er-Râmehûrmuzi, *el-Muhaddisu'l-fasıl*, sh., 611-620; İbn Ebi Hâtim, *el-Cerh vet-ta'dil*, I, 129 (Takdime); Hâtib el-Bağdâdi, *el-Câmi li ahlâki'r-râvi ve adâbi's-sâmi*, thk. Mahmud et-Tahhan, Riyad 1983, II, 281; Ebû Tâlib Muhammed b. Ebi'I-Hasen el-Mekki, *Kutu'l-kulûb fi muameleti'l-mahbub*, Kahire 1310, I, 159; Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbeli, *Şerhu İlelit-Tirmizi*, thk. Subhi es-Samerrai, Beyrut 1985, sh. 52; Mehmet, Özşenel, Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2008, cilt: XII, sayı: 34, sh., 193-194; Muhammed Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, Rağbet Yayınları, sh., 116-119.

lah sayesinde vardır, Allah'ın yaratması, yönetmesi, idare etmesi söz konusudur. Kur'ân'dan sonra en çok okunan kitap Buhârî'nin hadis eseridir denildiğinde Allah kelamıyla eşittir manasına gelmez. İkinci sırada en çok okunan kitabı belirtmek için söylenmiş bir sözdür. Kimse Allah'ın kelâmı ile peygamberin sözünü eşit görmez. İslâm tarihinde "Kur'ân-ı Kerîm eşittir Sünnet'tir." diyen tek bir âlim yoktur. Dolayısıyla Kur'ân, Sünnet olmadığı gibi, Sünnet de Kur'ân değildir.

Kanaatimizce, hadisin Kur'ân'a denk tutulacağı endişesi, diğer faktörlerden daha sonra ortaya çıkmıştır. Zira, Müslümanlar, bir yandan Kur'ân'ın emirlerini yerine getirmeye çalışırken, diğer yandan Hz. Peygamber'in çizdiği yolda yürüyorlar; Kur'ân'ı onun anladığı, anlattığı ve yaşadığı bir şekilde anlıyorlardı. Onlara göre, Kur'ân'ı anlayabilmek için Resûlün sünnetine ihtiyaç vardı.[78] Burada sünnetin işlevini ve yetkisini kabul etmeyi Kur'ân'a denk olarak görüyorlarsa bunu da açıkça net bir şekilde söylemeleri gerekir. Dolambaçlı yollardan meseleyi kamuflaj etmeye çalışmak da doğru değildir.

Sünnet, Kur'ân'ı anlamada bir kılavuz ve rehberdir. Sünnet, Kur'ân'ı doğru anlamanın şartıdır. Sünneti dikkate almadan Kur'ân'ı doğru anlama imkânı yoktur. Murâd-ı ilâhî'yi ortaya koyan, onu daha doğru anlamayı ve yaşamayı sağlayan nebevî sünnettir. Aynı zamanda murâd-ı Rasulüllah'ı bizlere anlatmaktadır. Sünneti göz ardı ederek Kur'ân'ı anlamaya çalışmak, okyanusta istikametini kaybetmiş birinin kılavuzsuz ve rehbersiz bir şekilde yol almaya çalışmasına benzer.

Hz. Peygamber'in, vahyin ilk muhatap ve uygulayıcısı oluşu gerçeği, Kur'ân gibi bir vahyî unsurun ihtivâ ettiği hüküm ve esaslar açısından ele alındığında, sünnetin müstakil bir kaynak olarak kabul edilmesini de gerektirmektedir. Buna göre sünnetin 'Kur'ân dışında olması' demek, Kur'ân'a muhalefet ve alternatif olma anlamında değil; onda olmayan hükümlerin vaz'edilmesi veya mücmel, âmm, hass formundaki âyetlerin beyân ve tahsisi şeklinde bir "şer'î delil" olması anlamına gelmektedir. Buradaki temel amaç, Allah'ın "kelâ-

78 Çakın, agtez., sh., 242.

mı" olması itibariyle formel bir yapıya sahip olan Kur'ân vahyini, Hz. Peygamber'in "kelamından" ayrı değerlendirmektir. Nitekim sahâbe ve onlardan sonraki nesillerin "Allah'ın kitabı ve Rasûlü'nün sünneti" şeklindeki bir ayrımla sergiledikleri yaklaşım da buna dayanmaktadır. Bu manadaki sünnetin, Kur'ân'la bir değer yarışmasına sokulmasının ise pratik bir faydası yoktur. Zira her ikisi de Allah'ın, Peygamberimize olan lütuflarıdır.[79] Kur'ân-ı Kerim ve sünnet, birliktelik açısından her ikisi et ve tırnak, tohum ve toprak gibi birbirinden ayrılmaz bir bütündür.

VII-HADİSLERİN KUR'ÂN'A ARZI MESELESİ

Hadis karşıtları, bazı hadisleri Kur'ân'a aykırı gerekçesiyle tasfiye etme yöntemi olarak sürekli ileri sürdükleri ve gündeme getirdikleri husus hadislerin Kur'ân'a arzı meselesidir. İsrarla bunu gündeme getirmeleri onların iyi niyetli olmadığını göstermektedir. Çünkü arz işlemini kendi çıkarları için işletmektedirler. Hadis-Kur'ân bütünlüğü işlenirken hadis tarihinde "*arz hadisi*" olarak geçen ve hadislerin Kur'ân'a arz edilmesiyle ilgili bu hadisin sıhhati hakkında ve hadislerin Kur'ân'a arzı konusunda da bazı bilgiler vermek istiyoruz. Çünkü bu konu üzerinde bugün de bazı tartışmalar yapılagelmektedir. "Özellikle günümüzde entellektüeller başta olmak üzere pek çok müslüman, hadislerin senetlerinin sağlam olmasının yetmediğini, metinlerinin yani muhtevalarının da Kur'ân'la çelişip çelişmediğinin kontrol edilmesi gerektiğini dile getirmektedirler. Özetle söylenmek istenen şudur: Eğer bir hadis Kur'ân'daki bir hükme, bir inanca, bir ilkeye, bir habere veya bunlardan birden fazlasına ters düşüyorsa reddedilmelidir. Çünkü Hz. Peygamber Kur'ân'a ters bir şey söylemez ve yapmaz. Eğer Kur'ân'la hadis arasında çelişki varsa o hadis peygambere ait değildir. Yani sahîh değildir. Şu halde işin uzmanları bir an önce bütün hadisleri Kur'ân'la test etmeli ve müslümanlar Kur'ân'a uygunluğu sâbit olan hadislerle gönül rahatlığı ile

79 Bkz., Mustafa Genç, *Sünnet-vahiy ilişkisi,* Beka Yayıncılık, İst., 2015, sh., 40-41.

amel etmelidirler. Böylece hadis diye dine sokulmuş uydurma hadisler temizlenmiş olacaktır."[80]

Bahsi geçen arz hadisi şöyledir: *"Benden nakledilen hadisleri Allah'ın Kitabına arz edin. Ona uygun ise ben söylemişimdir, aykırı ise ben söylememişimdir."*[81] Âlimler tarafından bu hadisin sıhhati hakkında pek çok görüş beyân edilmiştir. Bunların en başında Şâfiî, bu hadis için *"râvîsi meçhûldür"* diyerek bu hadisi kabul etmez.[82] Hattâbî bu hadis için uydurma manasına gelen *"Aslı yoktur, bâtıldır."* ifadesini kullanır.[83] Suyûtî (ö.911/1505) *"Miftâhu'l-Cenne"* isimli eserinde konuya geniş yer ayırmış ve hadisin değişik versiyonlarını kaydederek hiç birinin sağlam olmadığını belirtmiştir.[84] İbn Abdilberr (ö.463/1070) ilim ehli indinde bu hadisin peygambere nispetinin sâbit olmadığını ifade eder.[85] Abdurrahman b. Mehdi de (ö.198/813), bu hadisi zındıkların ve hâricîlerin uydurduklarını söyler.[86] Beyhakî (ö.458/1065) ise, hadisin senedinde inkıtâ olduğunu ifade eder. Bununla birlikte Beyhakî, hadisin başka tariklerle de geldiğini, ancak hepsinin zayıf olduğunu belirtir.[87] Ayrıca hadisin uydurma olduğunu söyleyenler de vardır.[88]

Netice olarak, değişik lafızlarla ve senedlerle nakledilen arz hadisine İslâm âlimlerinin çoğu sıcak bakmamışlar ve bu hadisi reddetmişlerdir.[89] Ali Toksarı da, arz hadisini Zındıklar veya Râfızîler'in

---

80 Salahattin, Polat, *Hadis Araştırmaları*, sh., 239.

81 Şâfiî, er-Risâle, thk. M. Seyyid Keylânî, (1969 Kahire baskısından ofset) Kültür Yay. İst., 1985, sh., 104; İbn Abdilberr, a.g.e. II, 191; Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, I, 86.

82 Şâfiî, a.g.e., sh., 105. Müellif hadiste geçen meçhûl râvinin kim olduğunu açıklamamıştır.

83 Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut. 1981, IV, 299.

84 Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, sh., 42-47.

85 İbn Abdilberr, a.g.e. II, 191.

86 Şâtıbî, el-Muvâfakât, terc. M. Erdoğan, İz Yay., İst, 1990, IV, 16.

87 Suyûtî, a.g.e., sh., 44.

88 Bk.Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa*, thk., Abdurrahman b. Yahya, Kahire, 1960, sh., 278-283; Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-Hasene*, sh., 36; Aclûnî, a.g.e., I, 86.

89 Değişik tariklerle gelen hadisin sıhhat açısından değerlendirilmesi, hadisle amel eden-

uydurduklarını söyledikten sonra şu yorumu yapmaktadır: "Hadisleri Kur'ân-ı Kerim'e arzetmek sûretiyle âyetlere muhâlif olan haberlerin kabul edilmemesi gibi son derece masûmâne bir gerekçe ile bu hadisi uydurmuşlardır. Böylece bunlar, önlerine gelen her türlü hadisi Kur'ân-ı Kerim'e arzederek, âyetleri te'yid eden haberleri kabul edip, diğerlerini kabul etmemekle Sünnet'in tebyîn ve müstakil hüküm koyma fonksiyonunu ortadan kaldırmayı hedeflemiş olabilirler. Hadislerin dindeki yerine bu şekilde değer biçmek ise, Sünnet'in hiçbir teşriî değeri olmadığını kabul etmek manasına gelir."[90]

Ebûbekir Sifil'in konuyla ilgili tespitleri şöyledir: "Arz'ın birçok şartları ve incelikleri vardır. Tanıdığım birçok kişi, hadisi Kur'ân'a arz etmeden önce kendine arz ediyor! Hadislerin Kur'ân'a arzı meselesi son derece önemli. Zira günümüzde şu veya bu isim altında ortaya çıkan bid'at yapılanmaların temel hareket noktalarından birisini oluşturuyor. Denebilir ki, "Hanefî mezhebinde de hadislerin Kur'ân'a arzı diye bir usul kriteri vardır. Dolayısıyla bu durumu "bid'at" olarak nitelemek yanlıştır." Ancak Hanefîlerin hadislerin Kur'ân'a arzından anladığı ile günümüz bid'at ehlinin anladığı birbirinden farklı şeylerdir. Söz gelimi Hanefîler –hiçbir istisna söz konusu olmaksızın– evli zanilerin cezası, kadının halası ve teyzesi üzerine nikâhlanması gibi fıkhî, kıyamet alametleri, kabir azabı, şefâat, sırat, mizân... gibi itikadî hükümleri kabul ve gereğince amelde Ehl-i Sünnet'i oluşturan diğer kesimlerden hiçbir şekilde farklı düşünmezken, şimdiki bid'at ehli tarafından bu meseleler "Kur'ân'a aykırı" olduğu gerekçesiyle reddedilmektedir.[91] "Eğer arzın kabulü bizi, sünnetin sadece Kur'ân âyetlerini teyit edebileceği, tebyin (umumi lafzı tahsis, mutlakı takyit, mücmeli tafsil) veya müstakil hüküm koyamayacağı neticesine götü-

---

lerin görüşleri ve mezheplerin arz anlayışı için bk.Toksarı, a.g.e., sh., 115-118,126-127,137-151; Ahmet, Keleş, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, İnsan Yay., İst., 1998, sh., 71-77, 84-101.

90 Toksarı Ali, a.g.e., sh.,125-126.

91 Ebubekir Sifil, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, https://ebubekirsifil.com/gazete-yazilari/hadislerin-kurana-arzi/ erişim: 07.02.2017.

recekse bu tür arza sadece Şâfii değil, arzı en çok kullanan Hanefiler de karşı çıkmışlardır."[92]

Bununla beraber konu üzerinde doktora tezi yapan Ahmet Keleş, hadise menfî bakanları zikrettikten sonra araştırmasında şu tespitleri yapmaktadır: "Arz hadislerinden bazıları muteber hadis mecmûalarında muhaddisler ve Usûl-i Fıkıh kitaplarında da[93] bazı hanefî âlimleri tarafından zikredilmiş ve tahriç edilmiştir. Arz hadislerinin bu şekilde rivâyet edilmesi, bu konudaki hadislerin tamamının mevzû sayılıp geçilmesinin isabetli olmayacağını bize göstermektedir."[94] "Meşrûiyyetini Hz. Peygamber'den, sahâbeden ve daha sonraki bir çok âlimin uygulamalarından alan arz yönteminin, Sünnet'in değerlendirilip anlaşılmasında oldukça önemli bir kriter olduğu kanaatindeyiz. Bu yöntemden yararlanmaya ise, geçmiş devirlerden daha çok bizim çağımızın da ihtiyacı olduğunu düşünüyoruz."[95]

Yukarıda verilen hadis, genel olarak sıhhat açısından her ne kadar kabul edilmese de hadisin içerdiği muhtevânın doğru olduğunu söyleyen, Sünnet'in Kur'ân'a arz edilmesini savunanlar olduğu gibi, bu görüşün yanlış olduğunu ve tehlikeli durumlara götüreceğini savunanlar da olmuştur.[96] Hatta bazıları, arz hadisini Hz. Peygamber'e itaati öngören âyetlere aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmişlerdir. Bazı kişiler tarafından Sünnet'i Kur'ân'a arzetmek, Kur'ân'da bulunmayıp sadece Sünnet ile sâbit olan her şeyin reddedilmesi olarak anlaşılmış, dînî hükümlerin çoğunun da Sünnet ve özellikle âhâd haberlerle sâbit olmasından dolayı bunu kendilerine göre dînî ahkâmın çoğunu kabul etmeme ve dolayısıyla Allah'ın itaat etmeyi emredip, karşı gelmeyi

92 Ali, Toksarı, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Kayseri, 1994, sh., 144.

93 Örnek olarak bk. Serahsî, a.g.e., I, 365. Serahsî hadisi eserinde zikretmekte ancak hadisçiler gibi hadisin sıhhati hakkında bir kritik yapmamaktadır.

94 Keleş, a.g.e., sh., 79. Yazar, arz uygulamasının leh ve aleyhinde olan görüş ve delilleri kitabında geniş olarak zikretmektedir. Geniş bilgi için bk. a.g.e., sh., 84-101.

95 Keleş, a.g.e., sh., 103.

96 Bkz. ed-Dümeynî, Misfir b. Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, terc. İlyas Çelebi-Adil Bebek-Ahmet Yücel, Kitabevi Yay., İst., 1997, sh., 258-259.

yasaklamasına rağmen Rasûlullah'ı kabul etmeme ve onu yalan söylemekle suçlama olarak değerlendirilmiştir.[97] Ahmet Akseki de, konuyla ilgili çekincelerini şu şekilde dile getirir: "Rivâyet olunan arz hadisine peygamberin hadisi nazarıyla bakacak olursak, Kur'ân-ı Kerim'de açık olarak bulunmayan bir hükmü ihtivâ eden hadislerin hiçbiri peygamberden değildir, diye hükmetmek lâzımdır. Bu ise dini yıkmaktan başka bir şey değildir."[98] Ali Osman Koçkuzu, arz hadisiyle ilgili şu yorumu yapar: Sünnet'i teşride kaynak saymayı hazmedemeyenlerin *"arz hadisi"* diye adlandırılan bir haberle, peygamberimizden gelen hadislerin, Allah'ın kitabında benzerini aradıkları da bilinmektedir. Dinin pek çok hükmünü yalnız başına tespit eden Sünnet'in, böyle bir kayda -hangi manada olursa olsun- tâbi tutulamayacağını ifade eden ilim adamları, adı geçen hadisin sıhhatinden şüphe etmişlerdir. Hadisi kabul edenlerin nokta-i nazarları da ayrıdır. Onlara göre, Sünnet'in müstakillen getirdiği bir hükmün bile, Kur'ân-ı Kerim'de mutlaka aslı vardır. Her ikisinin vazifeleri müşterektir.[99]

Sahâbeden itibâren bütün İslâm âlimleri arzı, sünnetin Kur'ân'a muhâlif hüküm koyamayacağı şeklinde anlamışlar ve tarih boyunca bunu her konuda uygulamışlardır. Ayrıca Kur'ân ve sünnetin birbirine muhâlif hüküm içeremeyeceklerini belirtmişlerdir. Sahâbe nakledilen bir hadisin Kur'ân'ın sarih hükümleri arasında çelişki gördüklerinde Kur'ân'ı esâs almışlar ve rivâyet edilen haberde bir illet bulunduğunu farzederek onunla amel edilmemesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Sahâbenin bu uygulaması bize bir yöntem vermektedir.[100] Burada ihtilâfa yol açan ve açıklığa kavuşturulması gereken en önemli mesele, arzdan ne kastedildiğinin açık ve net bir şekilde ortaya konulmasıdır. Hadislerin Kur'ân-ı Kerim'e arzı demek, sadece Kur'ân-ı Kerim'de aslı vaya benzeri bulunan, bir başka ifade ile, âyetleri te'yid

97 ed-Dümeynî, a.g.e., sh., 258.

98 Ahmet, Akseki, *Riyâzü's-Sâlihîn ve Tercemesi*, (Mukaddime), D.İ.B.Y., 7. bsk., Ankara., 1981, I, XXI.

99 Koçkuzu Ali Osman, a.g.e., sh., 19.

100 Toksarı, a.g.e., sh., 130-131.

eden hadislerin kabul edilip diğerlerinin reddedilmesi mi, yoksa sarih âyetlerle ters düşen hadislerin kabul edilmemesi mi demektir? Birinci türden arzı, arz hadisi ister sahih olsun isterse olmasın Ehl-i Sünnet'e mensup hiçbir İslâm âlimi kabul etmemiştir. Bu neviden arzı, Sünnet'i teşri'î değerden dolayı da olsa düşürüp, Kur'ân-ı Kerim âyetlerini keyiflerine göre te'vil ederek, kendi kötü emellerine kavuşmak isteyen Zındıklar ile aşırı Râfizîler vb.leri, kabul edebilir. Bu şekilde düşünenler, Kur'ân-ı Kerim'e aykırı gerekçesiyle sahîh olan bir çok hadisi red yoluna gitmişlerdir.[101] Arz yönteminde dikkat edilmesi gereken hususların başında bu işi ehliyetli uzman kişilerin yapması ve aşırı gidilmemesidir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, arzı ulu orta değil de belli bir metodoloji çerçevesinde yapmalıyız. Örneğin, herhangi bir yerde rastladığımız veya işittiğimiz bir hadisi elimize alıp, Kur'ân'ın altı bin küsür âyetiyle karşılaştırmak sûretiyle arz yapamayız. Önce elimizdeki hadisin bütün varyantlarını tespit edeceğiz. Sonra bu hadisi Sünnet'in bütünlüğü içerisinde ilgili diğer hadisler içerisinde değerlendireceğiz. Sonra o hadisle ilgili âyetleri, yine Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde inceleyeceğiz. Tâbir câizse, her iki değerlendirmenin neticelerini birbirine arzedeceğiz. Bir âyeti diğer âyetlerden, bir hadisi de diğer hadislerden bağımsız olarak değerlendirirsek bütünlüklerini ihlâl etmiş oluruz. Bu da bizi onları yanlış anlamaya, dolayısıyla arzın hatalı sonuç vermesine götürebilir.[102] Arz işlemi öncelikle mevsûkiyeti genel kabul görmüş hadisler yerine, sıhhati ihtilâflı veya diğer bazı problemleri bilinen hadisler üzerinde uygulanmalıdır. Özellikle sıhhati tartışmalı hadislerde arz işlemi çok pratik sonuçlar doğurabilir.[103]

Arz hadisi diye bilinen bu rivâyetlerin sahih olmayışı, Hz. Peygamber'in hadislerinin Kur'ân'a arzedilmesinin ve herhangi bir rivâyetin Kur'ân'a aykırılığı sebebiyle mevzu sayılmasının önünde bir engel teşkil etmez. Zira bir rivâyetin sahih sayılmasının ilk ölçüsü

101 Toksarı, a.g.e., sh.,128-129.

102 Selahaddin Polat, *Hadislerin Kur'ân'a Arzının Problemleri*, sh.,178.

103 Selahaddin Polat, *Hadis Araştırmaları*, sh., 186.

onun Kur'an'm sarih nassına aykırı olmaması gerektiğidir. Resul-i Ekrem'den sahih olarak geldiği sabit olan bir haberi kabul etme mecburiyeti vardır. Ondan geldiği sâbit ve sahih olan bir haber, bize ilk bakışta Kur'ân'a aykırı intibaı verebilir. Gerçekte ise onun Kur'ân'a aykırılığı söz konusu değildir. Yani her bir haberi Kur'ân'a doğrulatmak veya Kur'ân'da o haberin aynısını aramak gibi bir mantık geçerli olamaz.[104] Said İbn Cübeyr (ö.95/714)'in belirttiğine göre, bir gün kendisi Nebi (s.a.v.)'den bir hadis nakletmişti. Bir adam, bunun Allah'ın Kitâbı'na muhalif olduğunu söyledi. Bunun üzerine Said: "Dikkatli ol! Ben sana Resulullah'dan (s.a.v.) bir hadis naklediyorum; sen onu Allah'ın kitabına arzediyor, onunla çeliştiğini söylüyorsun. Allah'ın Resulü (s.a.v.), Allah'ın Kitabı'nı senden daha iyi biliyordu." dedi.[105]

Sünnet'in her hükmünün arka planını, yani ortamını iyi tespit etmek esastır. Bununla bağlantılı olarak Peygamberimizin sünnetinden her birinde esas aldığı ilkeyi ve prensibi tâyin önemlidir. Yâni her Sünnet'in hangi şartlarda ve hangi gayelerle ortaya konulduğu tespit edilmelidir. Bu tespitlerde Sünnet-Kur'ân bütünlüğü ve ilişkisine de dikkat edilmelidir. Çünkü Kur'ân'ı Sünnet tefsir ettiği gibi, bazen de Sünnet'i Kur'ân tefsir eder. Aynı şekilde Sünnet'in bütünlüğüne riâyet için incelenen konuyla alakalı bütün hadisleri bir araya getirmek lazımdır. Belki de hadisler birbirini tefsir etmektedir.[106]

Arzla ilgili yapılan bir makale çalışmasında şu sonuca varılmıştır: Ehli hadis, hadis tenkidinde -gerek teorik planda gerek uygulamada- arz metodunu kullanmıştır. Mevzuat kitapları bunu açıkça göstermektedir. Doğrusu, hadisçilerin hadis metnine hiç önem vermedikleri ve sadece hadisin isnadı üzerinde durdukları iddiası şayet bazı müsteşriklerin yaptığı gibi kasıtlı bir tavır değilse, hadis kültürüne vakıf olmayanların cehaletinden ibarettir. Ancak, bu metodun, bir dizi

104 Raşit, Küçük, *Kur'ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği*, Sünnet'in Dindeki Yeri (Sempozyum), Ensâr Neşriyat, İst., 1997, sh.,148.

105 Darimi, Mukaddime, 49.

106 Salahattin, Polat, *Hadis Araştırmaları*, sh., 267.

sakıncalarını da dikkate almaya değer mahiyettedir. Israrla vurgulanması gereken nokta, Kur'an'a arz metodunun tek başına fonksiyoner olmadığı ve diğer hadis tenkid metodları dikkate alınmadan uygulanmak istendiği takdirde faydadan çok zarar sağlayacağı hususudur.[107]

Netice olarak, arz hadisi her ne kadar sıhhat açısından kabul edilmese de, hadisleri tasfiye gibi gizli bir emel ve hedef olmaması, uygulamada aşırı gidilmemesi şartıyla hadislerin Kur'ân ile bir arada ele alınarak düşünülmesi ve değerlendirilmesinde bir sakınca yoktur. Sahâbe arasında bu işi en yaygın bir şekilde Hz. Âişe yapmıştır.[108] Bu konuda Hz.Âişe'nin uygulamalarını gözardı etmemek gerekir.

VIII-HADİSİN KUR'ÂN'A AYKIRI OLDUĞU İDDİÂSI

Hadis karşıtlarının bir bahanesi de, pek çok hadisin Kur'ân'a aykırı olduğunu söylemeleridir. Buradan hareketle hadislere karşı güvenilemeyeceğini gündeme getirmektedirler. Halbuki âyet-i kerimeler içerisinde dahi anlamak da zorluk çektiğimiz ve âlimlerin anlaşılması noktasında ihtilâfa düştükleri âyetler söz konusudur. Daha önce sözünü ettiğimiz üzere "Kur'ân'da Çelişkili Gibi Görünen Âyetler" ismiyle tez çalışması da yapılmış ve basılmıştır. Buradaki çelişki hiç kuşkusuz bize göredir. Dolayısıyla İslâm âlimleri, tarihi süreç içerisinde bütün bu meseleleri şeffaf bir şekilde tartışmış, görüşlerini beyan etmiştir. Aynı durum, âyet ve hadis arasında cereyan etmesi de gâyet doğaldır, yadırganacak bir şey değildir. Bu konuda da kaynaklar içerisinde pek çok bilgi bulmak söz konusudur. Bütün bunlar yeni keşfedilen, yeni icad edilen şeyler olmayıp, aksine yeni şeylermiş gibi ortaya koymak hedef saptırmaktan başka bir şey değildir.

---

107 Kâmil, Çakın, Hadis'in Kur'an'a Arzı Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1993, cilt: XXXIV, 247, 260-261.

108 Hz. Âişe'nin hadisçiliğini esas alan müstakil eserler ve makaleler de hazırlanmıştır. Bk. Bedreddîn Zerkeşî (ö.794/1391), *el-İcâbe li İrâdi ma İstedrekethu Âişetu ale's-Sahâbe* (thk. Saîd Afgânî), 3. bsk., el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1990; M.Said, Hatipoğlu, *Hz.Âişe'nin Hadis Tenkitçiliği*, A.Ü.İ.F.D., sayı: XIX, Ank., 1973; Nevzat, Âşık, *Hz. Âişe'nin Hadisçiliği*, Öğrenci Basımevi, İzmir, 1987.

Kur'ân ile hadis arasındaki zâhiren varolan tenâkuz bazen cem ve te'lif, bazen de tahsîs, takyid veya nesih yoluyla ortadan kaldırılabilir. Bunların örneklerini kaynaklarda bulma imkanımız mevcuttur. Sahîh bir hadisin âyete aykırı olması düşünülemez. Böyle bir aykırılık varsa bu, görünürde olan bir aykırılık olup, bizim aklımıza göründüğü şekliyledir. Bu, gerçek bir çelişki değildir. Çünkü, Kur'ân ve Sünnet, bir bütünün parçaları gibidir. Her ikisi aynı hedefe doğru âdeta atbaşı olarak gitmektedir. Şâfiî (ö.204/819) ve Şâtıbî (ö.790/1388) gibi birçok âlim, Sünnet'le âyet arasında bir tenâkuzun olamayacağını açıkça ifâde ederler.[109] Şâfiî, konuyla ilgili görüşünü şöyle beyân eder: Yüce Allah, insanlar için iki huccet ortaya koymuştur. Birisi Kur'ân-ı Kerim, diğeri ise, Kur'ân-ı Kerim'de kendisine uyulması farz kılınan Hz. Peygamber'in Sünnet'idir. Dolayısıyla Sünnet'in Kur'ân'a muhâlif olması düşünülemez.[110]

Hz. Peygamber'den sahîh ve sağlam bir yolla gelen Sünnet'in, Kur'ân'a muhâlif bir hüküm bildirmesi mümkün değildir. Bazen lafız olarak, sanki aralarında bir zıtlık var gibi görünse de aslında birinin anlatmak istediği, diğerinin aynıdır. Bazen âyet ve hadisin murâdı, müçtehide gizli kalmakta ve ilk anda aralarında çelişki var zannedilmektedir. Aslında böyle bir çelişki söz konusu değildir.[111] İbn Hazm da (ö.456/1064), kesinlikle sahîh hadislerin Kur'ân'a muhâlif olamayacağı görüşündedir. Ona göre hadisler ya Kur'ân'da olan bir hükme ilâve veya ma'tûf veyahut mücmel olanın müfessiridir.[112] Muhammed Hamidullah ise: "Fiiliyatta ben şahsen Kur'ân-ı Kerim'le müşahhas tezat teşkil eden bir tek hadis bilmiyorum" diyerek konuyla ilgili kanaatini açıklamaktadır.[113] Dolayısıyla hadislerin hakikatte Kur'ân'a açıkça aykırı olması demek onların Hz.Peygamber'in sözü olmaması demektir.

---

109 Bk. Şâfiî, a.g.e., sh., 90 ; Şâtıbî, a.g.e., IV, 19.

110 Şâfiî, a.g.e., sh., 90. Hadislerin Kur'ân'a aykırılığı konusunda örnekler çerçevesinde yapılan bir çalışma için bk., Yavuz Köktaş, *Kur'ân'a Aykırı Görülen Hadisler*, İnsan Yay., İst., 2014.

111 Abdulganî Abdulhâlik, a.g.e., sh., 297.

112 İbn Hazm, el-İhkâm fi Usûli'l -Ahkâm, II, 255.

113 Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası*, terc., M.S.Mutlu, Yağmur Yay., İst., 1965, sh., 58.

Muhaddisler, özellikle mevzû hadisleri sahih hadislerden ayıklama konusunda "hadislerin Kur'ân'a aykırı olmamasını" prensip olarak kabul etmişler ve bu bağlamda Kur'ân'a aykırı olan mevzu hadisleri reddetmişlerdir. Örneğin, *"Kadınlar, evlerin lambalarıdır, fakat onlara okuma yazmayı öğretmeyiniz."* uydurma hadisi[114] başta Alâk sûresinin ilk âyetleri olmak üzere ilimle ilgili pek çok âyete, hatta sahîh hadislere de[115] açık bir şekilde aykırıdır. *"Dünyanın ömrü yedi bin senedir. Biz yedinci binin içinde bulunmaktayız."* uydurma haberi[116] tamamen kehânetle ilgili olup Kur'ân'ın pek çok âyetine aykırıdır.[117] Kıyâmetin ne zaman kopacağını Allah'tan başka kimse bilemez. Nitekim Hz. Peygamber'e (sav.) Cebrâil tarafından böyle bir soru tevcih edilmiş ve Hz. Peygamber de (sav.) ince bir üslûpla *"Sorulan sorandan daha bilgili değildir."* diyerek[118] kıyâmetin ne zaman kopacağını kimsenin bilemeyeceğini anlatmak istemiştir. *"Kötü ahlaklı olmak, affedilmeyecek bir hatadır."*[119], *"Ashâbıma sövmek affedilmeyecek bir günahtır."*[120] mevzû hadisleri *"Şüphesiz ki Allah, kendisine ortak koşulması dışında dilediği kimseyi affeder."*[121] âyetine aykırıdır. *"İsmim, içinde bulunan bir eve fakirlik girmez."*[122], *"İsimleri Ahmed ve Muhammed olan kimseler Cehenneme girmez."*[123], *"Doğan çocuğuna teberrüken Muhammed ismini*

114 Aclûnî, a.g.e., II, 316.

115 İbn Mâce, Mukaddime, 17. Ayrıca bk. Okiç M. Tayyib, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Ankara, 1973.

116 İbn Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâru'l-Münîf*, trs., A.Ebû Gudde, Mektebetü İbn Teymiyye, Kâhire, trs., sh., 80.

117 Bkz. A'râf, 7/187; Lokmân, 31/34; En'âm, 6/50.

118 Buhârî, İmân, 38.

119 Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Zaîfe ve'l-Mevzûa*, Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 1992, I, 247.

120 Aclûnî, a.g.e., I, 444.

121 Nisâ, 4/48.

122 İbnu'l-Cevzî, *Kitâbu'l-Mevzûât*, thk., A.Muhammed Osman, 2.bsk., Dâru'l-Fikr, 1983, I, 156.

123 Bkz.İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 157; İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 61; İbn Arrak, *Tenzihu'ş-Şeriati'l-Merfûa*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 198, I, 226.

verenin hem çocuğu, hem de kendisi, Cennet'tedir."[124], *"Yüzü güzel olan, siyah gözlü insanlara azâb edilmez."*[125], *"Güzel yüze bakmak ibâdettir."*[126] şeklinde gelen mevzû hadisler, insanı kurtuluşa götürecek kriterleri, ilkeleri beyân eden pek çok âyete aykırı düşmektedir. Bu tür rivâyetler, kurtuluşu basite indirgemekte ve hedef saptırmaktadır. Halbûki âyet-i kerimelerin bu konuda öngördüğü husus öncelikle kişinin imân sahibi olması ve amel-i sâlih işlemesidir. *"Veled-i zina cennete giremez"*[127], *"Zina yapanların çocukları, kıyâmet gününde maymun ve domuz olarak haşrolunacaktır."*[128], *"Zina yoluyla doğan kişi, babası ve çocuğu Cennet'e giremez."*[129] gibi uydurma haberler de suçların şahsîliğini anlatan *"Hiç bir günahkar bir başkasının günahını çekmez."* âyetine[130] aykırıdır. *"Onlarla (kadınlarla) istişâre ediniz, (ancak) onlara muhâlefet ediniz."*[131] mevzû hadisinin de *"Ana-baba aralarında danışarak ve anlaşarak (çocuklarını) sütten kesmek isterlerse, ikisine de sorumluluk yoktur."*[132] âyetine aykırılığı âşikârdır.

Bu tür mevzû hadislerin, daha ilk bakışta mevzû oldukları, Kur'ân'a, hatta sahîh hadislere ve dinî prensiplere aykırı oldukları apaçık ortadadır. Dolayısıyla mevzû hadislerin tesbitinde Kur'ân kriteri önemli ölçüde rol oynamaktadır.

---

124 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I,157; İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh ., 61.

125 Elbânî, a.g.e., I, 255.

126 İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 62.

127 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., III, 110-111; İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., sh., 133; Aliyyü'l- Kârî, *Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa,* sh., 362, thk., Muhammed b. Lütfi es-Sebbâğ, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986; Aclûnî, a.g.e., II, 372.

128 İbn Arrâk, a.g.e., II, 220.

129 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., III,110.

130 Fâtır, 35/18. Ayrıca şu âyet-i kerimeye bk. En'âm, 6 /164; Müddessir, 74/38; Necm, 53/38-39.

131 Sehâvî, *Mekâsidü'l-Hasene*, thk., Muhammed Osman, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1994, sh., 297; Aclûnî, a.g.e., II, 3.

132 Bakara, 2/233.

IX-HADİSLERİN SAYISI

Hadisler konusunda çokça spekülasyon yapılan konulardan birisi de, hadislerin toplam sayısı konusudur. Âyetlerin tamamının sayısı konusunda da uzun yıllar zihinler karıştırılmış, konu çarpıtılarak bazı şüpheler oluşturulmaya çalışılmıştır. Genel olarak âyet-i kerimelerin toplam sayısı olarak 6666 âyet-i kerime olduğu ifade edilir. Çeşitli kriterler esas alınmak suretiyle farklı sayılar çıkarılsa da yıllarca insanların kandırıldığı söylenmiştir. Halbuki âyetlerin tamamında ne bir eksilme, ne de bir ziyade söz konusudur. Sadece sayım konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur. İşte hadislerin sayısı konusunda da benzer bir çarpıtma ve hedef saptırma söz konusudur. Birisi ortaya çıkıp sadece 500 hadis vardı diyerek peygamberimizin ağzını bantlamaya, onu konuşturmamaya, başka birisi de çıkıp bir-iki milyon hadis varmış diyerek hiç susmadan konuşan bir peygamber imâjı ortaya koymaya çalışmaktadır. Her iki yaklaşım tarzı da ilmi gerçeklere aykırı olup, bu konuda ne kadar câhilâne bir tutum içerisinde oldukları müşâhede edilmektedir. Bu, konu tamamen teknik bir konudur. Bütün hadisçiler, bu meselenin nasıl olduğunu enine boyuna bilirler. Biraz hadis tekniği açısından meseleyi araştırmış veya ehline sormuş olsalar, bu galiz hatayı yapmazlardı. Ancak burada da onlar, iyi niyetli olmadığı için zihinlerde şüphe uyandırmayı tercih ederler.

Örneğin, bir hadisi peygamberimizden birinci tabakada olan sahabe işitiyor, o hadisi sahabeden 50 kişi sahabenin talebeleri olan tâbiûn işitip nakletmişse bu hadis, hadis tekniği açısından 50 hadis demektir. Eğer tâbiinden işiten 70 kişi hadisi nakletmişse bu hadis, hadisçilere göre 70 hadis demektir. Diğer tabakalarda da aynı şekilde râvilerde artış olduğu takdirde hadis sayısı daha da artmış olacaktır. Halbuki hadis aynı hadistir. Seneddeki râvilerin farklılık arz etmesi, artış göstermesi sebebiyle her bir sened ayrı bir hadis olarak telakki edildiğinde hadis sayısı da artmış olmaktadır. Hadisin senedine göre bu tür artış olduğu gibi, hadisin metninde de bazı lafız farklılıkları sebebiyle de hadis sayısı ona göre artış göstermektedir. Başka bir

teknik de hadisçilere göre, sadece Peygamberimizin söylediklerine hadis denmez, aynı zamanda sahâbe ve tâbiûn sözlerine de hadis denir. Sahâbeye ait olanlara mevkûf hadis, tâbiine ait olanlara da maktû hadis denir. Bunlar, Musannef türü hadis kaynaklarında, Mâlik'in Muvatta'sında çokça yer almaktadır. Sayıya bunlar da dahil edilince hadis sayısı ister istemez artış göstermektedir.[133]

Gelelim sadece 500 hadis olduğu iddiâsına. Bunu söyleyen kişiye sormak lazım, acaba tamamen uydurma olan bu görüş, hangi hadisçinin görüşüdür? Yoksa hadis branşıyla hiç ilgisi olmayan kişilerin görüşü müdür? Şunu da belirtelim ki, hadis konusunda ileri-geri konuşanların, hadis karşıtlarının hemen hemen hepsi -gerek Hindistan, Mısır ve gerekse ülkemizde- hadis alanının dışında olan tarihçi, tıpçı, felsefeci, matematikçi, edebiyatçı gibi branşlardaki kişiler olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla hadis karşıtları içerisinde hadisçilerin bulunmaması sevindirici bir husustur. Örneğin tıpçı olmayan birisinin tıp ile ilgili ileri sürdüğü görüşlere kimse rağbet etmez. Sadece 500 hadisin var olduğunu söylemek tamamen cehalete dayanmaktadır. En basitinden muksirûn dediğimiz yani binden fazla hadis rivayet eden yedi sahabenin rivayet ettiği hadis sayısı mükerrer olanlarla birlikte 16 bin civarındadır. Bu malumata dahi sahip olmadıkları müşahede edilmektedir. Bugün bilgisayar ortamında hadislerin toplam sayısı net bir şekilde ortaya konulabilir. Ayrıca sahih hadislerin sayısı da tesbit edilebilir. Tekrarsız olarak nakledilen tahmini hadis sayısı 20-25 bin civarında olduğu düşünülmektedir. Bu da makul bir sayıdır.

Hadis Rivâyetinde Bulanan Sahâbe Sayısı ve Rivâyet Ettikleri Hadis Sayısı: Öncelikle şunu belirtelim ki, 100.000'den fazla olduğu tahmin edilen sahâbenin onda biri ancak bilinmekte ve kitaplarda biyografileri geçmektedir. Bilinen sahâbenin de ancak onda biri hadis rivayetiyle meşgul olmuştur. 500 sahabe 1 hadis, 123 sahabe 2 hadis, 80 sahabe 3 hadis, 52 sahabe 4 hadis, 32 sahabe 5 hadis, 26 sahabe

133 Hadislerin sayısıyla ilgili geniş bilgi sahibi olmak için Mustafa Karataş'ın "Rivayet tekniği açısından hadislerin artması ve sayısı" isimli doktora tezine bakılabilir.

6 hadis, 27 sahabe 7 hadis, 18 sahabe 8 hadis, 11 sahabe 9 hadis, 60 sahabe 10-20 arası hadis, 55 sahabe 100 ve üzeri hadis, 11 sahabe 500'den fazla hadis, 7 sahabe 1000'den fazla hadis. Toplamda 1002 sahabi hadis rivayetiyle meşgul olmuştur. 100 bin küsür sahabenin her biri hadis rivayet etmemiştir. Yoğun bir şekilde hadis rivayet eden sahabe sayısı da 100 civarındadır. Özellikle de 38 sahabe üzerinde durulmaktadır.

Kütüb-i Tis'a'da tekrarlarla birlikte 62.160; tekrarsız 10.140 hadis vardır. Sahih hadis olarak tahminen 10.000 civarında olduğu ifade edilmektedir. Toplam hadis sayısı da tahminen İbn Kesir (Câmiul'-Mesânid) esas alınırsa tekrarlarıyla birlikte 100.000 kadar olduğu ifade edilmektedir.[134]

X-HADİSLERDE ÇELİŞKİ OLDUĞU İDDİÂSI

İddiâlardan birisi de, hadisler arasında çelişkilerin olduğu meselesidir. Sanki bu durum yeni keşfedilmiş gibi insanlara lanse edilmekte ve buradan hareketle hadislere güvenilemeyeceği algısı insanlara verilmeye çalışılmaktadır. Yukarıda kısaca temas ettiğimiz gibi, bu durum asırlarca hadisçilerin gündeminde olan bir meseledir. Hadisler arasında bize göre veya görünürde çelişkiliymiş gibi bazı hadisler bulunabilir. Hadisçiler, bu tür hadisler üzerinde erken dönemlerinde çalışmalar yapmış, usüller geliştirmiş ve eserler kaleme almışlardır. Hadisçiler, bu tür hadisleri konu alan Muhtelifu'l-hadis ilmini ihdas etmişlerdir. Bu ilmin amacı; birbirine zıt gibi görünen hadisler konusunda zihinlerde oluşabilecek şüpheleri ortadan kaldırmak, hadislerin doğru ve gerçek bir şekilde anlaşılmalarını sağlamaktır. Sahîh hadislerin hakikatte birbirine aykırı olması mümkün değildir. Çünkü Hz. Peygamber'in (sav.) birbiriyle çelişen sözler söylemesi düşünülemez. Eğer birbirine zâhirde zıt gibi görünen bazı hadisler karşımıza çıkarsa bunu, bizdeki bilgi ve anlayış eksikliğine bağlamak gerekir. Bu sahada erken dönemlerde kaleme alınan kıymetli eserlerden bazıları

134 Yavuz Köktaş, *Hadis Tarihi ve Usulü*, STS Yayınları, Ankara, 2015, sh., 147.

şunlardır: Şâfiî, *İhtilâfu'l-Hadis*; İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*. İsmail Lütfi Çakan tarafından "Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları" adlı doktora tez çalışması da yapılmış olup basılmıştır.

Bu hususta Nevevî (ö.676/1277): "Muhtelifu'l-hadis ilmi, hadis usûlünün en önemli disiplinlerinden olup ve her âlimin bilmesi gereken sahalardan birisidir."[135] diyerek konunun önemini vurgulamaktadır. Hadis âlimlerinden olan İbn Huzeyme (ö.311/923), hadislerin birbiriyle teâruzu konusunda, "Birbirine zıt iki sahih hadis olduğunu bilmiyorum. Kimin yanında böyle bir hadis varsa getirsin, aralarını te'lif edeyim." der.[136] İbn Huzeyme'nin ifadelerine dikkat edilirse birbiriyle çelişen hadislerin sahîh olmaları gerekmektedir. Aksi takdirde her türlü teâruzun muhtelifu'l-hadis ilminin konusuna dâhil olması söz konusu değildir. Hadisçiler, hadisler arasındaki teâruzu; cem ve te'lif, nesh, tercih ve tevakkuf yoluyla halletmekte ve bu sistemi benimsemektedirler.[137] İlgili eserlerde bütün bunların örnekleri bir bir verilmektedir. Bu örneklere muttali olanlar, bu meseleyi daha kolay bir şekilde anlamaktadırlar. Yoksa art niyetli kişilerin yaptıkları gibi, işte hadisler arasında çelişkiler var dolayısıyla hadislere güvenilemez iddiasını ileri sürmek ilme ve akla aykırıdır. Günümüzde de demeç veren, konuşma yapan bazı kişilerin sözleri başka yerlere çekilmekte, daha sonra konuşma sahibi, bunları düzeltmektedir. Günümüzde hadislere bir yaklaşım tarzı olarak tavakkuf etmek adeta unutulmuş usullerden birisidir. Her hadisi mutlaka çözümlemek diye görevimiz söz konusu olamaz.

---

135 Suyûtû, *Tedrîbü'r Râvi fi Şerhi Takrîbi'n- Nevevi*, II, 196.

136 İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-Hadis*, thk., Mustafa Dîb Boğa, Mektebetü'l-Farabî, 1984, sh.,169-170; Suyûtî, a.g.e. II, 196.

137 Bu konuda geniş bilgi için bk. İbnu's-Salâh, a.g.e., sh.,169-170; Suyûtî, a.g.e., II, 197 vd.; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-Hasîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1951, sh., 175-176; Ahmed Nâim, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi, I, 250-251; Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Huccetullâhi'l-Bâliğa, I, 514-515.

XI-UYDURMA HADİSLERİN DİĞER HADİSLERLE KARIŞTIRILDIĞI İDDİÂSI

Hadis karşıtlığını yürütenlerin bir iddiâsı da, hadisler arasında uydurmaların bulunması ve bu uydurmaların karıştığı şeklindedir. Sağlam ve sağlam olmayan hadisler, birbirine karışmıştır ve bu yüzden güvenilemeyeceği söylemi kabul edilemez bir söylemdir. Böyle bir söylemi öne sürmek demek, hadis tarihini ve usulünü hiç bilmemek demektir. Hadisler arasında mevzu hadisler kategorisinin var olduğu asırlarca bilinen bir gerçektir. Uydurma hadis var diye bu hadislerin topyekun reddedilmesine veya hadislerin tamamının şüpheli olduğu iddiasına bir gerekçe olamaz ve onları da hiçbir surette mazur kılamaz. Bu, ilmi bir yaklaşım tarzı hiç bir zaman olamaz. Çünkü her alanda gerçek olanın yanında, sahte olanları da ortaya çıkmıştır. Sahte olanlar var diye, gerçek olanları inkar etmek, akıl ve mantık dışı bir şeydir. Tarihte sahte ilâhlar, sahte peygamberler, âyet-hadis uyduranlar hep olagelmiştir. İslâmi ilimleri düşündüğümüz zaman tefsirde İsrailiyât, uydurma haber, uydurma kıssalar vardır. Aynı şekilde tasavvufta da gerçek olmayan pek çok haber bulmak mümkündür. Bütün bu olumsuzluklara karşın tefsir ilmini, tasavvuf ilmini tümüyle reddetmek, ilmi bir anlayışa aykırıdır. Gerçek ve doğru olanları alırız, aykırı olanları da eleriz. Toptancı bir yaklaşım her zaman kabul görmeyen, sakat bir anlayıştır. Geçmişte alimlerin yaklaşım tarzı bu istikamette cereyan etmiştir.

Bazı insanlar da, her türlü rivayeti hiçbir ayırım yapmadan senedi bile olmayan uydurmalara da hadis demekte, onları delil olarak kabul ederek karşı tarafın reaksiyon göstermesine sebep olmaktadır. Bu cenahtakiler de mutlaka tenkid edilmelidir. Örneğin Gazzâli'nin İhyâ'sında hiç uydurma yoktur, Gazâli hata yapmaz, tenkid edilemez gibi yaklaşımları da kabullenmek mümkün değildir. Tefsirler için de aynı durum söz konusudur. Onlarda da var olan bazı uydurmaları tespit edip ortaya çıkarmak ilmin bir gereğidir. Bu durumu göz ardı ederek hafife almamak gerekir. Aksi takdirde karşı tarafta reaksiyonların ve tepkilerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Neticede ifrâd tefriti, tefrit de ifradı tetikleyebilmektedir. İfrada karşı tefritle cevap verile-

meyeceği gibi, tefrite karşı ifratla da cevap verilmesi doğru değildir. Makul ve mu'tedil çizgi her zaman korunmalı ve takip edilmelidir.

Hadis usulü ve hadis tarihi kitaplarının ilgili bölümlerinde yeteri kadar konu hakkında bilgi verilmektedir. Bu eserlerde çok kıymetli bilgiler söz konusudur. Hadis uzmanları, geçmişte olduğu gibi, günümüzde de gerekli performansı göstererek bu kuşkuları ortadan kaldırabilirler. Hadis âlimleri, kılı-kırk yararcasına hadisin sahihini/sağlamını çürüğünden ayırt etmek için çok yoğun çalışmalar yapmışlar ve sistemler geliştirmişlerdir. Bunları görmemezlikten gelmek veya bu muhaddislerin bu sahadaki çalışmalarından haberdar olmamak kişiyi ön yargılara, yanlış anlayışlara sürükleyecektir. Ebû Hureyre'den gelen bir rivâyette ise *"Âhir zamanda yalancılar, deccaller çıkacak. Sizin ve babalarınızın duymadığı hadisleri size getirecekler. Onlardan sakının; sizi fitneye düşürmesinler."* buyurulmuş[138] ve hadisleri güvenilir, tanınan kişilerden almak ve nakletmek gerektiği vurgulanmıştır. Bu hadis de bu konuda uyarıcı mahiyette gelmiştir. Tebe-i Tâbiîn imamlarından Abdullah b. Mübârek (ö.181/797), "İsnâd dînin bir parçasıdır. İsnâd olmasaydı, isteyen istediğini söyleyip, onu Rasûlullah'a (s.a.v.) atfederdi." buyurarak[139] hadislerin güvenilirliğinin isnâd sayesinde oluştuğunu dile getirmektedir.

Hadis âlimleri, mevzû hadisleri işe yaramaz diyerek çöpe atmamış, insanlar bunları da tanıyarak diğer hadislerle karıştırmaması için ayrı kitaplarda müstakil olarak toplamışlardır. Böylece mevzuât edebiyatı oluşmuştur. Bir kişi, mevzû olduğunda şüphe ettiği hadisi bu eserlerden kolaylıkla bulabilir, tetkik edebilir ve görebilir. Hatta hadisçiler, halk arasında çok yaygın olarak telaffuz edilen hadisleri de ayrı kitaplarda toplamışlardır. Bu tür kitaplardaki hadisler arasında mütevatir, sahih, hasen, zayıf ve uydurma hadis olabilir. Amaç, halkın dilinde yaygın olan hadisleri ve hadislerin sıhhatini kolay yoldan bulmaktır. Aclûni'nin Keşfu'l-Hafâ'sı bu alanda en meşhur olanıdır.

138 Müslim, Mukaddime, 7; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 349, H.no: 8580.

139 Müslim, Mukaddime, I, 15.

Hadisçilerin yapmış olduğu kategorik çalışmaların sayısı oldukça çoktur. Bunlardan haberi olan birisinin, yapılanlar karşısında şaşırmaması, hayrete düşmemesi mümkün değildir. Hadis meseleleriyle ilgili olarak ileri-geri konuşan pek çok kişi, bir hadis usûlü veya hadis tarihi kitabını baştan sona okuması, hadis edebiyatını tetkik etmesi gerekir ki, yanlış anlayışlardan, olumsuz etkileşimlerden ve bazı olumsuz söylemlerden kendisini uzak tutabilsin. İtirazcılara ve hadis karşıtlarına bunu tavsiye ediyoruz. Maalesef bu konuda zihinler karıştırılıyor, şüpheler uyandırılıyor, konular çarpıtılıyor, insanlar kandırılıyor. İşin gerçeği anlatıldığı zaman bilgisizliğin ortaya çıktığı müşahede ediliyor.

Netice olarak, hadislerdeki problemler sebebiyle Sünnet'ten şüphe etmek veya Sünnet'in büyük bir kısmının uydurma olduğunu iddia etmek imkânı yoktur. Meseleyi kavrayamamaktan veya gereği gibi tetkik edememekten kaynaklanan bu iddialara katılmak mümkün değildir. Meseleye gereği gibi bakan her insaf sahibi ilim adamı, hadisler arasındaki problemlerin makul sebeplere dayalı tabîi bir durum olduğunu tespit etmekte zorlanmayacaktır. İlgili konuda delil olma özelliğini hâiz bütün hadisleri bir araya toplayarak ve bunlar üzerinde düşünerek bir sonuca varmak hadislerdeki makasıdı sağlıklı bir şekilde anlamak için isabetli olan bir yöntemdir. Müslüman bir bireyin bir konu ile ilgili olarak rivâyet edilmiş bütün hadisleri dikkate almaksızın tek bir hadisle amel etme tutumu, uygun bir tercih değildir. Zîra bazı hadisler, aynı konudaki bir diğer hadisi destekler veya şerh eder mahiyette olabilir veya bir hadis diğer hadisteki genelliği özelleştirebilir. Konuyla ilgili diğer hadislere bakmadan ve üstelik hadislerin sadece zâhirî manalarıyla yetinerek bir karar vermek, hadislerden yanlış hükümler çıkarmaya sebep olacaktır. Elde ettiğimiz hadiste kapalı olan bir durum, aynı konudaki bir başka hadiste açıkça beyan edilmiş olabilir. Aynı zamanda elimizdeki hadis nâsih veya mensûh da olabilir. İşte bu yüzden aynı konudaki bütün hadisleri mümkün olduğu kadar bir araya getirerek değerlendirmek hadislerin doğru anlaşılması noktasında oldukça önemlidir.[140]

140 Şehmus, Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması,* İnsan Yayınları İstanbul, 2002, sh., 15.

XII-HZ. PEYGAMBER ZAMANINDA HADİSLERİN YAZILMADIĞI İDDİÂSI

Sünnetin korunup korunmadığı meselesine dayandırılan bir önemli konu da hadislerin yazılması meselesidir. İddiâ: Eğer hadis, dinin bir parçası olsaydı Resulullah, Kur'ân gibi onun da yazılmasını emreder, korunup korunmadığını takibe alırdı. Böyle bir şey olmadığı gibi, onun tarafından hadislerin yazılması da yasaklanmış ve yazılanların da imhâsı istenmiştir. Burada dikkat çeken bir husus da hadisi kabul etmeyenlerin, hadislerin yazılmaması konusundaki hadisleri delil alarak söylemlerini ortaya koymalarıdır. Bu da onlar için büyük bir çelişkidir. Tutarlı hareket etmiş olsalardı bu hadisleri delil olarak kabul etmemeleri gerekirdi. Esasında hadisi ve sünneti kabul etmeyen bir kişinin, en başta İslâm tarihi olmak üzere pek çok malumatı reddetmesi de gerekir. Burada da mutlaka bir tıkanma yaşayacaktır.

Bu konuda da başta oryantalistler olmak üzere bazı kişiler, hadislerin yazılması, kitaplara geçirilmesinin hicri üçüncü asırda gerçekleştiğini iddia ederler. Bunun yanında hadislerin peygamberimiz zamanında yazılmadığı, âyetler gibi korunmadığı ve kitaplarda iki-üç asır sonra toplandığı şeklindeki söylemlerle insanların zihninlerinde hadise güvenilemeyeceği duygusunu/şüphesini uyandırmaktadır. Bu görüşleri genelde oryantalistlerin ortaya attığı bilinse de daha sonra bu görüşler yayılmıştır. Halbuki bütün bunlar, tamamen ilmi gerçeklere aykırı ve kasıtlı olarak uydurulan bir yalandır, gerçeklerle bir ilgisi yoktur. Hadislerin daha sonraki dönemlere intikâli, hıfz, kitâbet, tedvin ve tasnif şeklinde gerçekleşmiştir. Peygamberimiz zamanında hıfz ve kitabet aynı anda oluşmuş, daha sonraki dönemlerde resmi tedvin ve bilahare tasnif faaliyetleri gerçekleşmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki, hadisler aynı zamanda uygulama/tatbik etme şeklinde de bellenmiştir. Bir sonraki nesil, bir önceki neslin yaşantısına, uygulamalarına bakarak da bir sonraki nesle kendi uygulamasıyla da yansıtmıştır. Bu bağlamda yüzlerce mütevatir hadis oluşmuştur. Bu hususun da göz ardı edilmemesi gerekir.

Hadisin delil olabilmesi için, onun yazılmış olmasını şart koşmak da anlaşılır bir şey değildir. Çünkü sünnetin delil olması, sadece onun yazılmış olmasına bağlı değildir. Nitekim sözlü rivayetlerin uydurma ve yalan olma ihtimali kadar, yazılı dökümanların da sahte ve düzmece olma ihtimali söz konusudur. O halde yazılı rivayetlerin, her halükârda güvenilir, sözlü rivayetlerin güvenilmez olduğunu ileri sürmek ne derece doğru olabilir? Hz. Peygamber'in yazılmasını emrettiği için Kur'ân'ın güvenilir olduğunu, ama hadisleri yazdırtmadığı için onlara güvenilmeyeceğini ileri sürmenin bizi bir takım tehlikeli sonuçlara sevkedebileceği dikkatlerden kaçmaması gerekir. "Madem Hz.Peygamber, Kur'ân'ı yazdırdı, bu orijinal Kur'ân nerededir?" sorusu akla gelebilir. Kur'ân'ın güvenirlirliğini sadece onun Hz. Peygamber tarafından yazdırılmış olmasına bağlamak, çok büyük mahzurlar doğurabilecek bir yaklaşımdır. Halbuki Kur'ân'ın güvenirliliği onun asırlarca sadece yazılarak değil, aynı zamanda onbinlerce Müslüman tarafından ezberlenmek suretiyle, kitlesel bir rivayet halinde bize ulaşmasında, yani tevatüren gelmesinde yatmaktadır.[141] Aynı şekilde bugün elimizdeki bütün Kur'ânlar imha edilmiş olsa hâfızların okumasıyla Kur'ân aynıyla yazılabilir. Hadisler yazıldıktan sonra da asırlarca Kur'ân gibi ezberlenmeye devam edilmiştir. Hadis ilminin ve İslâmi ilimlerin en dorukta olduğu yılların da hadis hâfızlarının en çok yetiştiği yıllar olduğu görülmektedir. Ayrıca İslâm dini, yaşanarak nesilden nesile intikal etmiştir.

Recep Şentürk, hadislerin ezberlenmek suretiyle İslâm dininin kökleşmesinde ve asırlarca bozulmadan yaşanmasındaki önemine şöyle değinir: "Hadis ilmiyle meşgul olanlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) örnek davranış tarzını bütün Müslüman toplumlara yayarak tüm dünyada ortak bir Müslüman kimliği oluşmasında katkıda bulunmuşlardır. Eğer hadis âlimleri Nebevi sünneti yayarak ortak bir davranış ve sosyal hayat tarzını hâkim kılmasalar ve hadisi referans olarak yerleştirmemiş olsalardı, tarihte ve günümüzde nesiller ve böl-

141 Kırbaşoğlu, age., sh., 172-173.

geler arası müşterek bir kültür ortaya çıkmazdı. Farklı nesiller farklı düşünür ve yaşardı. Her toplumun ve coğrafyanın insanları Kur'ân'ı farklı yorumlarlardı."[142]

Hadislerin yazılmasıyla ilgili olarak en çok tartışılan konu hem yasaklayıcı, hem de izin verici ve yazmaya teşvik edici mahiyette yani görünüşte birbiriyle çelişen hadislerin nakledilmiş olmasıdır. Dolayısıyla görünürde birbirleriyle çelişkili hadisler üzerinde "ihtilâfü'l-hadis ilmi" çalışmaktadır. Hadislerin yazılmasıyla ilgili olarak pek çok ilmi çalışma yapılmıştır.[143]

Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığı, yazmak isteyen sahâbilere izin vermediği ve yazarken gördüğü şahıslara engel olduğu yolundaki hadisler Ebû Musa el-Eşârî (ö.42/662), Zeyd b. Sâbit (ö.45/665), Ebû Hüreyre (ö.58/678), Abdullah b. Abbâs (ö.668/687), Abdullah b. Ömer (ö.73/693) ve Ebû Saîd el-Hudrî (ö.74/693) olmak üzere altı ayrı sahabeden rivayet edilmiştir. Kaynaklarda nakledildiğine göre Muâviye b. Ebû Süfyan, Zeyd b. Sabit'e sorduğu bir hadisi adamlarından birine yazdırmak istemişti. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit *"Rasûlullah bize hadislerini yazmamamızı emretti."*[144] diyerek yazılanları imha etti. Bu rivâyette Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığı açıkça ifade edilmektedir. Ebû Hureyre'nin şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hadis yazarken Rasûlullah yanımıza geldi ve 'yazdığınız nedir?' diye sordu. Bizim senden duyduğumuz hadisler şeklinde cevap verdik. Bunun üzerine Rasûlullah: *'Allah'ın Kitabı'ndan başka bir kitap mı istiyorsunuz? Sizden önceki mil-*

142 Recep, Şentürk, Hadis Rivayet Sisteminin Soslolojik Boyutları: Bir Hâfıza Zinciri Olarak Din, *İslâm'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Sempozyumu*, TDV. Yayınları, Ankara, 2003, sh., 534.

143 Hadislerin yazılması konusunda azami decede istifade ettiğimiz ve alıntılar yaptığımız çalışmalar şunlardır: Ahmet, Yücel, Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998-1999, sayı: 16-17, sh., 91-121; Aynı mlf., *Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi* (http://www.sonpeygamber.info/ internet sitesi, erişim: 15.08.2016)

144 Ebu Davud, İlim, 3.

letleri Allah'ın Kitabı'nın yanında başka kitaplar da yazmaları saptırmıştır' buyurdu."[145]

Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'den rivayet edildiğine göre Rasûlullah minbere çıkarak: *"Yazdığınızı duyduğum kitaplar nedir? Allah'ın Kitabı'ndan başka bir kitap mı istiyorsunuz? Kitab'ının terk edilişi sebebiyle Allah'ın bir gece ansızın ezberinizdeki ve yazılı olan âyetlerini yok etmesi yakındır..."* buyurdu.[146] Ebû Said el-Hudrî'nin Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını yasakladığını ifade eden iki rivayeti bulunmaktadır. Ebû Said el-Hudrî şöyle demiştir: "Hadis yazmak için Rasûlullah'tan izin istedik, o izin vermekten çekindi!" Yine rivayete göre, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur; *"Benden, Kur'ân'dan başka hiçbir şey yazmayınız. Şayet Kur'ân'dan başka bir şey yazmış kimse varsa, onu imha etsin. Ancak, benden rivayet edebilirsiniz; bunda hiçbir beis yoktur. Bir de, her kim bile bile bana isnad ederek yalan uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın!"*[147] Hadislerin yazılmasını yasaklayan rivayetlerden Ebû Said el-Hudrî'nin naklettikleri hariç diğerleri delil olacak seviyede değildir. Bunlardan bir kısmı isnadı, Ebû Hureyre rivayeti ise hem sened hem metni açısından tenkit edilerek delil olamayacakları tespit edilmiştir. Ebû Said el-Hudrî'den rivayet edilen hadislerden birisinin merfu veya mevkuf olduğunda ihtilaf edilmişse de, her ikisinin de merfu olduğu ve delil olmalarını engelleyici bir durumun bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu konudaki rivayetlerin uydurma olduğu iddiaları ise art niyet ve taassup sebebiyle ilmî olmaktan uzaktır.[148]

Hadislerin Yazılmasına İzin Veren ve Teşvik Eden Hadisler

Hadislerin yazılmasına izin verildiğini ifade eden rivayetleri, Hz. Peygamber'in bizzat yazdırması, hadisleri yazmak isteyenlere

145 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 12. Ayrıca bkz., Yücel, *Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivâyetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi*, sh., 96-98.

146 Taberani, *Mucemu'l-Evsat*, VIII, 254-255.

147 Müslim, Zühd, 72; Müsned, III, 12, 21, 39, 56; Darimi, Mukaddime, 42.

148 Yücel, a.g.m., sh., 96-98.

izin vermesi ve Rasûlullah'ın sağlığında ve vefatından sonra sahabilerin hadis yazmaları olmak üzere üç ayrı başlık altında incelemek mümkündür. Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına izin verdiğine dair en önemli delillerden biri değişik vesilelerle bizzat kendisinin hadislerini yazdırmasıdır. Nitekim Rasûlullah; Bizans İmparatoru Herakletios, Mısır Hükümdarı Mukavkıs, Habeş Kralı Necaşî, İran Kisrası gibi devlet başkanı ve yöneticilerle resmî yazışma yapmış, Amr b. Hazm el-Ensârî (ö.53/673), Muâz b. Cebel (ö.98/639) gibi valilerine emirlerini yazılı olarak bildirmiş, Abdullah b. Cahş, Hâlid b. Velid gibi komutanlarına talimatnâmeler yazdırmış, bazı kabile ve heyetleri İslâm'a dâvet etmiş veya İslâm'ın temel prensiplerini yazılı olarak iletmiş, Hayber Yahudileri ve Necrân Hıristiyanlarıyla yazışmalar yapmış, Hudeybiye Antlaşması ile Medine anayasasını kaleme aldırmıştır.[149]

Hz. Peygamber'den intikal eden bu yazılı metinlerin dışında O'nun hadislerini sahabeye bizzat yazdırmak istediğini veya yazdırdığını ifade eden başka rivayetler de bulunmaktadır. Nitekim Ebû Râşid el-Hıbrânî Abdullah b. Amr b. As'tan Rasûlullah'tan işittiği hadisleri rivayet etmesini istediğinde o, bir metin çıkararak: "Bu Rasûlullah'ın bana yazdırdığı sahifedir." demek suretiyle söz konusu sahifedeki hadisleri bizzat Hz. Peygamber'in yazdırdığını açıklamıştır.[150] Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme'nin anlattığına göre, Rasûlullah bir deri parçası isteyerek ön ve arka yüzü doluncaya kadar Ali b. Ebî Tâlib'e hadis yazdırdı. Bunun dışında Hz. Peygamber'in son hastalığında ümmetinin delalete düşmesini engelleyecek bir vasiyyetname yazdırmayı istemesi de sahih rivâyetler arasında yer almaktadır.[151] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in değişik vesilelerle hadis yazdırmak istediğini böylece anlamış olmaktayız. Hadislerinin yazıl-

149 Yücel, a.g.m., sh., 100-103.

150 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 196.

151 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 324–325, 336; Buhârî, "İlim", 39, "Merda", 17, "İ'tisâm", 26; Müslim, "Vasıyyet", 20.

masına izin vermesini talep eden sahâbilere Hz. Peygamber'in müsaade ettiğini ve huzurunda hadislerin yazılmasına engel olmadığını ifade eden rivayetler de Rasûlullah'ın bu hususdaki müsamahakar tavrının delillerini teşkil etmektedir. Abdullah b. Amr'ın Rasûlullah'tan duyduğu her şeyi ezberlemek amacıyla yazdığı, bazı sahabilerin ise duyduğu her sözü kaydetmesine "Rasûlullah da bir insandır, bazan neşeli, bazan da öfkeli hali olur" diyerek karşı çıkmaları üzerine bu durumu Hz. Peygamber'e arz ettiği ve Rasûlullah'ın "Yazmaya devam et" şeklinde Abdullah'a izin verdiği, Abdullah'ın "Neşeli ve öfkeli olduğunuz hallerde söylediklerinizin hepsini yazayım mı?" diye tekrar sorması üzerine de Rasûlullah'ın *"Evet, rıza ve gazab halinde söylediklerimi de yaz."* dedikten sonra, eliyle mübarek ağızlarına işaret ederek: *"Çünkü buradan yalnız hak sözü çıkar."* buyurdukları [152] rivayet edilmektedir.[153]

İşittiği hadisleri ezberleyemediğini söyleyerek hafızasından şikâyette bulunan sahabiye *"Hâfızana elinle yardım et." demesi*[154], bir başka sahabinin senden duyduklarımızı yazalım mı? sorusuna *"Yazmanızda bir mahzur yoktur."*[155] şeklinde cevap vermesi, *"İlmi yazarak kaydedin."*[156] buyurması, hadislerini yazmayı talep edenlere engel olmaması Hz. Peygamber'in hadislerini yazmak isteyenlere izin verdiğini ifade eden rivayetlerdir. Gerek Rasûlullah'ın sağlığında gerekse vefatından sonra bazı sahabilerin hadisleri yazması veya yazdırması da önemli bir başka delildir. Abdullah b. Amr'ın es-Sahîfetü's-Sâdıka'sı, Hz. Ali'nin ve Amr b. Hazm'ın (ö.53/673) sahifeleri Hz. Peygamber'in sağlığında yazıldığı bilinen hadis metinleridir. Başta Ebû Hureyre (ö.58/678), Semûre b. Cündeb (ö.60/679), Câbir b. Abdullah (ö.78/697) olmak

152 Ebu Dâvûd, İlim, 3; Müsned, II, 162, 192, 207, 211; Darimi, Mukaddime, 43; Hakim en-Nisaburi, *Müstedrek*, I, 104-106

153 Yücel, a.g.m., sh., 100-107.

154 Tirmizi, İlim, 12

155 Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr b. Ali, *Takyidu'l-İlm*, Tahkik: Yûsuf el-Aşş, Beyrut, 1974, sh., 73

156 Hâkim en-Nisâburi, *Müstedrek*, I, 106; Hatîb el-Bağdâdî, *Takyid*, sh., 69-70.

üzere azımsanmayacak sayıda sahabi de, Hz. Peygamber'in vefatından sonra hadis yazmış veya yazdırmıştır. Sahabe tarafından yazılan hadis metinlerinin miktarı kesin olarak bilinmemektedir.[157] Yukarıda geçtiği üzere A'zamî'nin tesbitine göre 52 sahâbînin hadis yazmış olması, gerek hadis yazan sahabe sayısının gerekse yazılı hadis metinlerinin az olmadığı görüşünü teyit etmektedir.[158]

Hadislerin yazılmasıyla ilgili rivayetlerin incelendiği bir araştırmada Hz. Peygamber'in hadisleri yazmayı yasakladığını bildiren rivayetlerden sadece Ebû Said el-Hudrî naklinin sahih, hadislerin yazılmasına izin verdiğini ifade eden rivayetlerin ise çoğunun sahih olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla bir hadise karşı pek çok sahih hadis sözkonusu olup bunların tevatür seviyesinde olduğu söylenir. Hz. Peygamber'in Kur'ân için vahiy kâtipleri edindiği gibi sünnet için de sünnet katipleri edinmediği, Kur'ân'ın tamamını yazdırdığı gibi, sünnetin de bütününü yazdırmadığı tarihî bir gerçektir. Ancak bu, hiçbir şekilde hadis yazdırmadığı veya yazılmasına izin vermediği anlamına gelmemektedir. Bu itibarla hadislerin yazıldığını ifade eden rivayetlerin az olduğu, Hz. Peygamber devrinde hadislerin yazılmasına müsaade edilmediği, onun kendisinden sonra yazılı olarak sadece Kur'ân'ı bıraktığı gibi iddialar, manasızlık hudutlarına varan şüpheden başka bir şey olamaz. Zira Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasına müsaade ettiğini ifade eden sahih rivayetlerin yanında sahabenin yazdığı bir kısım hadis metinlerinin günümüze ulaştığı inkar edilemeyecek bir gerçektir.[159]

---

157 Yücel, a.g.m., sh., 106-107.

158 Mustafa el-A'zami, *Dirâsât fi'l-Hadisi'Nebevi*, Riyad, 1981, sh., 92-142. Hadis yazan sahâbîler arasında en başta Hz. Ebû Bekir (ö.13/634), Hz. Ömer (ö.23/643), Hz. Ali (ö.40/660), Abdullah İbn Amr (ö.65/684), Câbir İbn Abdullah (ö.74/693), Semura İbn Cündeb (ö.58/677), Ebû Hureyre, Sa'd İbn Ubâde (ö.15/636), Abdullah İbn Abbas (ö.68/687), Abdullah b. Mesud (ö.31/651), Abdullah b. Ömer (ö.74/693), Ebû Râfi (ö.36/656), Hz. Aişe (ö.58/677), Enes İbn Mâlik (ö.93/711) gibi isimler bulunmaktadır.

159 Geniş bilgi için bk., Ahmet, Yücel, *Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi*, sh.,108-109; Aynı mlf., *Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi* (http://www.sonpeygamber.info/ internet sitesi, erişim: 15.08.2016).

Hadis kitâbetine izin verilmemesi hakkında zikredilen bazı sebepleri, Talat Koçyiğit, Hadis Usûlü kitabında şu şekilde sıralamaktadır:

1-"Müslümanlar yazıyı henüz öğreniyorlar ve yazılarında fazla denecek derecede hata yapıyorlardı. Bu sebeple hadis yazmaları her hangi fahiş bir hata ihtimaline karşı serbest bırakılamazdı. Nazil olan Kur'ân ayetleri de yazılmakla beraber, onlarda böyle bir hata ihtimali yoktu. Çünkü Hazret-i Peygamber'in nezaretinde ve güvenilir kâtipler tarafından yazılıyordu.

2- Ashâb, imânın en yüksek mertebesine erişmiş kimseler olmalarına rağmen, aralarında birkaçı müstesna henüz cahillerdi. Bu cehaletleri, sair beşer kelâmıyla mukayese edilmesi gayr-i kabil olan Kur'ân âyetlerini, Hazret-i Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerinden ayırt etmelerine imkân vermeyecek derecede idi. Hadisler yazıldığı takdirde, Kur'ân âyetleriyle karışabilir, halk, âyeti hadis, hadisi de âyet makamında okuyabilirdi. Bu mahzurlar göz önünde bulundurularak ashâb, hadis yazmaktan menedilmiş ve muayyen bir vakte kadar onlara izin verilmemiştir. Abdullah İbn Amr'ın: "Yâ Rasulallah, senden işitmiş olduğum hadisleri yazıyorum" diyerek Hz. Peygamber (s.a.v)'den izin istemesi ve onun da "yaz" demek suretiyle hadis kitabetine müsaadesini ele alarak, nehiy hususunda varid olan haberlerin, iyi yazı bilmeyenlere matuf olduğu, yazıyı iyi bilenler için ise nehyin olmadığını, onlara hadis yazmak için izin verildiğini zikreder."[160]

Bu konuya Hatîb el-Bağdâdî, hadis kitabetine dair "Arapların çoğunun fakih olmadığını, Kur'ân ayetleriyle diğer lafızları, birbirinden ayırt edemediklerini" söylerek işaret eder.[161] İbn Kuteybe (ö.276/889) de, hadis yazma yasağı hakkında; "İyi yazı bilmeyenlere mahsustur. Çünkü Arap yazısı da tam mânâsıyla gelişmiş değildi."[162] demektedir.

160 Talat, Koçyiğit, *Hadis Usûlü,* Ankara, 1987, sh., 23-24.

161 Hatîb el-Bağdâdî, *Takyidu'l-İlm,* sh., 57; Ayrıca bk. Accâc, Muhammed el-Hatîb, *es-Sünne Kable't-Tedvin,* Beyrut, 1400/1981, sh., 306.

162 İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifu'l- Hadis,* Daru'l Fikr, thk. Muhammed Abdurrahim, Beyrut 1995. sh., 260.

Muhammed Hamîdullah konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Hz. Peygamber'den (hadislerin yazılması leh ve aleyhinde) birbirine zıt haberlerin gelmiş olması, sahabe üzerinde her hangi bir şaşkınlığa yol açmadığı gibi, bizim için de bahis konusu olmaması gerekir. Her şey kendi siyak ve sibakı içinde mütalaa edilmeli ve başlıca gaye, yalnız gerçeği bulup çıkartmak olmalıdır. Hadislerin yazılmasına karşı Hz. Peygamber tarafından konulan yasak, umumi ve mutlak olsaydı, ne Ebû Bekr ne de Ömer, bundan habersiz kalmazdı. Hz. Peygamber'in yakınlarından olan bu iki sahabi, hadisleri toplamışlar veya hiç olmazsa bu işi yapmak istemişlerdir. Fakat bu hareketlerden hiçbiri, peygamber tarafından verilmiş katî bir emre istinat etmiyordu. Bütün bunlar, haddizatında hadislerin yazılması aleyhindeki emrin umumi ve herkese şâmil olmadığına kâfi bir delildir."[163] Hadis kitâbetine verilen bu izinden sonra, birçok sahabî hadis yazmaya başlamış ve bu yazılan hadislerin sayıları Hamîdullah'ın ifadesine göre, Hz. Peygamber'in döneminde yazılan hadis sayısının yirmi bini geçtiği söylenebilir."[164]

Hz. Peygamber'in hadislerin yazılmasını tasvip etmemesinden maksat, büyük ihtimalle, yanlış anlaşılmaya sebeb olabileceğinden, Kur'ân-ı Kerim'le hadislerin aynı levha üzerine yazılmamasıydı. Eğer Hz. Peygamber, Kur'ân-ı Kerim hakkında böyle bir şaibeye meydan verecek bir durum için tedbir almasaydı, bugün belki de, hadislerin yazıya geçirilişini değil, Kur'ân-ı Kerim'in ne kadarının Allah, ne kadarının peygamber sözü olduğunu tartışıyor olacaktık. Hadisleri yazma yasağı ilk günlerde vuku bulmuştur. Çünkü bütün dikkatlerin Kur'ân-ı Kerim üzerine ve onun muhafazasına teksif edilmesi gerekiyordu. Kur'ân-ı Kerim'in muhafazası ile ilgili bu hassas durum atlatılınca, önceki emir kaldırılmış ve hadislerin yazılmasına müsaade edilmiştir[165]

---

163 Muhammed Hamîdullah, *Muhtasar Hadis Tarihi ve Hemmâm ibn Münebbih'in Sahifesi*, Terc.: Koçyiğit Talat, Ankara, 1967, sh., 72.

164 Muhammed Hamîdullah, Hz. Peygamber Zamanında Hadis Tedvini, *A.Ü.İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1995, IV, 13-14.

165 Cemal, Ağırman, Hadis Edebiyâtının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, cilt: V, sayı: 1, sh., 159.

Değerlendirme

Netice itibariyle ulemânın bu tür hadislerle ilgili olarak değişik ihtimaller üzerinde durduklarını görmekteyiz: 1- Yasak koyan rivâyetler, izin veren rivâyetler tarafından neshedilmiştir. 2- Yasak, Kur'ân metniyle Kur'ân dışındaki bir şeyin/hadisin, aynı kağıt üzerine yazılması ve karışıklığa yol açmasından dolayı idi. 3- Yasak rivâyetleri, yazıya itimat edenlere özel bir yasaktı; diğerleri için ise yazma ruhsatı verilmiştir 4- Yazma izni, Abdullah b. Amr b. As gibi okuma-yazmayı bilenlere mahsustu. Diğer ümmî sahâbîlere ise yasaktı.[166] Bu gerekçelerin hangisi kabul edilirse edilsin, hadislerin ilk dönemden itibaren yazılmadığı iddiâsını destekleyecek bir delilden söz etmek mümkün değildir. Tam tersine, Hz. Peygamber'den, (s.a.) sağlığında hadis yazıldığını gösteren ve yasağın genel olmadığını ifade eden pek çok delil vardır. Dolayısıyla "hadislerin içerisine fesadın karışabileceği bir süreden sonra yazılmaya başladığı" iddiâsının hiçbir geçerli tarafı yoktur. Öte yandan hadislerin yazıya geçirilmediği iddiâsına bağlı olarak, "Sünnetin vahiy ürünü olduğu söylenemez; çünkü öyle olsaydı, Allah Teâlâ tarafından Kur'ân gibi korunurdu. Eğer vahiy olduğu söylenirse, o zaman yazılmadığı için korunamayan ve kaybolan sünnet sebebiyle, Hz. Peygamber'in risâleti tam anlamıyla tebliğ etmediği söylenmiş olacaktır." denmektedir.[167] Bütün bu söylemlerin aslı-astarı olmayan söylemlerdir. Hadisler kısmi olarak vahiyle ilişkili olup, peygamberimiz zamanında da yazılmışlardır. Hadislerin yazılması noktasındaki bazı çekinceler, kabir ziyaretinin yasaklanması meselesinde de kendini göstermiştir. İlk zamanlar bazı sebeplerden dolayı yasaklanmış, bilahare serbest bırakılmış ve ziyaret teşvik edilmiştir. Aynı zamanda İslâm'da hükümlerin gelişindeki tedriciliği de bu bağlamda düşünmek gerekir.

166 Geniş bilgi için bkz., İbn Kuteybe, *Te'vîl*, sh. 179-180; İbn Hâcer, *Fethu'l-Bârî*, I, 208; Genç, age., sh., 131.

167 Genç, age., sh., 132.

XIII-HADİSLERİN KORUNMASI MESELESİ

Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden olusan sünnet, henüz O hayatta iken zihinlere, hâfızalara ve kalplere yerleşmis, bir kısmı da yazı ile tespit edilmistir. Peygamberimizden sonra, nesilden nesile intikal ederek korunmuştur. Dolayısıyla elimizdeki hadis mirasının, sahih, zayıf ve uydurma kategorilerine varıncaya dek, başka bir medeniyette benzeri görülmeyecek şekilde titiz bir ayırıma tabi tutularak tespit edilmiş olması, kaybolması bir yana, "kaybolma imkân ve ihtimalinin" bulunmadığının fiilî bir şâhididir. Ancak bizâtihi bu kategorilerin varlığı, hadislerin sübût itibariyle tıpkı Kur'ân gibi, Allah tarafından korunmadığını göstermektedir. Bunun sebeplerini ise iki maddede arz etmek mümkündür:

1)- Sünnet içerisinde vahiy kadar, hatta bundan çok daha fazla bir şekilde Hz. Peygamber'in -peygamberlik öncesi hayatını saymasak bile- en az 23 yıllık hayatı boyunca, şahsî içtihadına dayanan kısımlar da vardır. Dolayısıyla bunların tamamının Kur'ân gibi, hem lafız, hem de mana itibariyle Allah katından indirilmiş veya dikte ettirilmiş olduğunu söylemek mantıklı bir tutum değildir. Öte yandan vahyin bir kısmının "lafzen" (Kur'ân), bir kısmının da "mânen" (Kur'ân dışı vahiy) indirilmesini, Allah'ın bu ümmete bahşettiği bir lütfu olarak görmek lazımdır. Eğer vahyin tamamı, lafızlarına sadakat konusunda Kur'ân-ı Kerim gibi olsaydı, büyük bir sıkıntı olur ve insanlar bu ilâhî emâneti taşıyamazlardı. Tam tersine, eğer vahyin tamamı mânâ olarak nâzil olsaydı, bu defa da tahrif ve değişikliklerden emin olunamazdı. Bu itibarla, "sünnetin bu noktadaki hıfzı ümmete bırakılmıştır." demek daha uygun düşer.

2)- Sahâbe başta olmak üzere ümmet ulemasının sünneti hıfzetme yolunda gösterdiği insanüstü çabanın, nihâyetinde bu tarzda bir kategoriyle sonuçlanması ise gayet tabiîdir. Târihin şahitliği ile sabittir ki, beşere yüklenmiş böyle bir "vazifenin", bundan öte bir titizlik ve güvenilirlikle yerine getirilmesi kanaatimizce mümkün değildir.[168]

168 Genç, age., sh., 136.

Yukarıda geçen iddianın bir devamı olarak hadislerin, Kur'ân'ın korunduğu gibi Allah tarafından korunmamasını, dinde zarurî bir şey olmadığına bağlayan anlayış da tamamen yanlıştır. Çünkü Allah Teâlâ, bizzat Kur'ân *için "Şüphesiz Zikr'i biz indirdik. Onu koruyacak olanlar da mutlaka bizleriz."*[169] buyurmasına rağmen, daha önce kendilerine kutsal kitaplar gönderdiği toplumlardan *"Allah'ın kelamını tahrif edenler"*[170], *"elleriyle yazdıkları Kitâbı Allah katındanmış gibi gösterenler."*[171] olarak bahsetmektedir. Bu duruma göre Allah Teâlâ, Kur'ân için verdiği korunma teminatını, diğer kutsal kitaplar için vermemektedir. Buradan hareketle acaba Yüce Allah, diğer kutsal kitapları önemsiz gördüğü ve dinde zaruri bir şey olmadığı için mi tahrif edilmesine müsaade etmiş ve korumamıştır!? Yoksa ortada tam olarak anlayamadığımız başka hikmetler mi vardır? Sonuç itibariyle hadislerin ilk dönemlerden itibaren yazılmadığı iddiâsına bağlı olarak savunulan gerekçelerin mesnetsiz ve tutarsız olduğunu söyleyebiliriz.[172] *"Şüphesiz Zikr'i biz indirdik. Onu koruyacak olanlar da mutlaka bizleriz."*[173] âyetinde sadece Kur'ân, korunacak, ondan başkası korunmayacaktır manası çıkarılamaz. Dolayısıyla sünnet delil olsaydı o da korunurdu şeklinde bir mantık yürütmek de doğru değildir.

Buradaki "zikir" kelimesiyle Kur'ân'ın kendisi kastedildiğini kabul edecek olursa aklımıza şu sorular gelecektir:

1- Bu âyetten yola çıkarak Kur'ân dışında başka hiçbir şeyin ilâhî koruma altında bulunmadığını söylemek doğru mudur? Eğer bu doğruysa şunu söylememiz mümkün hale gelecektir: Bugün Müslümanlar'ın kıldığı namazlar, Kur'ân'ın emrettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in mahiyetini Kur'ân dışı vahiy kanalıyla öğrenerek kıldığı namazın aynısı olmayabilir. Aynı şeyi hacc, oruç, zekât vd. ibâdetler

169 Hicr, 15/9.

170 Bakara, 2/75; Nisa 4/46; Mâide 5/13, 41.

171 Bakara, 2/79.

172 Genç, age., sh., 137-138.

173 Hicr, 15/9.

için de söylemek pekala mümkün olmalıdır. O zaman Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da emrettiği bu ibâdetler, murâd-ı ilâhî hilâfına icra ediliyorsa Kur'ân'ın bu konudaki âyetlerinin fiilen ilâhî koruma kapsamının dışında kaldığını söylememizin engeli nedir?

2- Yine bu âyette geçen "zikir" kelimesinin Kur'ân'ı anlattığını varsayarak söyleyelim: Kur'ân, ayetlerin açıklamasının Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yerine getirileceğini bildirdiğine ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu açıklamaları da bize kadar hadisler kanalıyla geldiğine göre, eğer hadislere güvenemeyecek isek şu sorunun cevabını kim verebilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, ilahi garanti altındaki beyan fonksiyonu hakkında böyle bir şüphe mevcut iken Kur'ân'ın sadece âyetlerinin koruma altında olmasının ne manası vardır? Onu bize en güvenilir şekilde beyan eden Sünnet şüphe altında bulunuyorken ve Kur'ân'ı Sünnet mevkiinde beyan edecek ikinci bir kuvvet de mevcut değilken, Kur'ân âyetlerini dileyenin dilediği gibi yorumlamasının önüne nasıl geçebiliriz? Böyle bir durum tahrif kapsamına girmez mi?

3- Yine yukarıdaki âyette geçen "zikir" kelimesinin Kur'ân'a münhasır olduğunu varsayarak soralım: Kur'ân'ın korunması ne suretle olmuştur? Bu soruya, "onu ezberleyerek kitlesel rivâyet şeklinde nesilden nesile aktaran hafızlar sayesinde olmuştur." şeklinde cevap verilirse buna şöyle mukabele ederiz: Burada işin içine beşer unsurunun girmesi nasıl Kur'ân'ın ilahî korunmuşluk niteliğine halel getirmiyor ve hatta bu korunmuşluğun yegâne vasıtası oluyorsa, hadisleri de bize kadar nakledenler aynı nesiller değil midir?[174]

Burada mühim olan haberin, aslına uygun bir şekilde korunmuş olmasıdır. Bu koruma da ancak güvenilir bir kimse sayesinde mümkündür. Delil kabul edilen bir şeyin lafzı da, manası da, yazılı şekli de korunacak olsa durum değişmeyecektir. Hepsinde adalet sahibi bir insana ihtiyaç vardır. Bu durumda delilin korunmasında esas olan güvenilir/adil insandır, yazı değildir. Yazılı belgeyi de bir insan koru-

174 Ebu Bekir Sifir, Kur'ân'daki İslâm, http://www.tahavi.com/makaleler/011.html, erişim: 09.06.2017.

yacaktır. Eğer bu insan güvenilir birisi ise, elindeki belgeye güvenilir. Aksi takdirde onda tahrifat yapmış olabilir. Kur'ân-ı Kerim'in, Rasule itaat gibi bazı emirlerini yerine getirmek Hz. Peygamber'in sünnetini bilmekle mümkündür. Bu durumda Kur'ân'ın korunması sünnetin korunmasını gerektirir. Aksi halde Kur'ân'ın o hükümleri amel edilemez bir duruma düşerler ve korunmuş olmalarının fazla bir manası kalmayabilir. Nitekim çok daha eski zamanlardan günümüze gelen kitaplar vardır. Bu sebeple Müslümanlar, sünneti öğrenme vasıtası olan hadisleri korumaya, mana rivayetiyle de olsa, muvaffak kılınarak sünnetin korunması sağlanmıştır.[175]

İsmail Lütfi Çakan, konuyla ilgili görüşünü şöyle açıklar: Kur'ân'ın korunması, sünnetin korunmasını da içine alır. Çünkü Sünnet, Kur'ân'ın açıklayıcısı, güvenilir bekçisidir; keyfî yorumlara tâbi tutulmasını önler. O halde sünnetin korunması, Kur'ân'ın korunması için gerekli önlemlerden biridir. Bu sebeple de Kur'ân'ın korunması, sünnetin de korunması demektir. Sünnetin korunması ümmete, ümmetin âlimlerine havâle edilmiş gözükmektedir. Yani sadece Kur'an ile sünnetin korunma şekillerinde farklılık vardır. Bu da İslâm bilginlerinin hadis ilimlerinin bütün branşlarında gerçekleştirdikleri her türlü takdirin üstünde değer arzeden ilmî mesâiler ile gözler önüne serilmiş bir gerçektir.[176] Yüce Allah, Kur'ân'ı kıyamete kadar gelecek olan bütün insanlara göndermiştir. Kur'ân'ın korunmuş olduğu ilim ehlince tasdik edilmektedir. Hadis ve sünnet Kur'ân'ın açıklaması olduğu için onlar da bu koruma va'dinin içine girmektedir. Bunun yerine getirildiğinin en açık delilleri hadis hâfızlarıdır. Hadis ilimlerinin çok çeşitlere ayrılması, hadis hâfızlarının hâfızalarının kuvvetli, kavrayışlarının çok fazla olması ile hadisle ilgili eserlerin çokluğu da Allah Teâlâ'nın koruma va'dinin gerçekleştiğinin bir göstergesidir. Onların hadisleri korumak için dört elle sarılmaları ve büyük çaba-

175 Abdullah, Aydınlı, *Hadiste Tesbit Yöntemi,* Kitabevi, İst., 2003, sh., 34, 38.

176 İsmail L. Çakan, Yaşar Kandemir, Raşit Küçük, *Riyazü's-Salihin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yay., İst., 2013, I, 34.

lar harcamaları neticesinde hadis ilmi çok gelişmiş ve bütün ilimlere kaynak olmuştur.[177]

Hz. Peygamber, hadislerin nesilden nesile nakledilmesini niye emretmiştir acaba? Bu hadislerle neyi kastediyor? *"Bizden bir söz işitip, o sözü aynen işittiği gibi koruyan ve başkalarına ulaştıran kimsenin Allah yüzünü ak etsin."*[178] *"Sizden bir haberi görüp işitmede hazır bulunanlar, orada bulunmayanlara tebliğ edip ulaştırsın. Umulur ki kendisine bir haber ulaştırılan kimse, onu, işitenden daha iyi ezberleyip koruyabilir."*[179] Aynı zamanda kendisi adına yalandan siddetle sakındırması bizleri düşündürmesi gerekir. Ve bu sakındırma sebebiyle sahâbenin hadis rivayetindeki hassasiyeti de bu bağlamda gündeme gelmelidir. Bu sahabilerin çok fazla hadis rivayetinden kaçınmalarının ve az hadis ile yetinmelerinin en önemli nedeni, şüphesiz ki, hadisler konusundaki tesebbüt gayretidir. Dolayısıyla bir sahabi bir başka sahabiden duyduğu hadisi, önceden işitmediği için, araştırma ihtiyacını duymaktadır. Bu şekilde, hadisin sağlamlığı da temin edilmiş olmaktadır.

Ali b. Ebi Tâlib'e atfedilen, *"birbirinizi ziyarete gidiniz ve çokça hadis müzakere ediniz. Eğer böyle yapmazsanız, hadis kaybolur gider."* sözü de bir başka sahâbinin diliyle, hadisin kıymetini vurgulamaktadır.[180] Gerçekte, sahâbe, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ondan işittikleri hadisleri çevrelerindeki insanlara nakletmişler. Bugün, İslâm dininin diğer dinler karşısındaki en önemli avantajı, Kur'ân-ı Kerim'in olduğu gibi korunmuş olmasıdır. Hadislerin ihtiva ettiği Hz.

177 Şeyh Râbia b. Hâdî Umeyr el-Medhalî, *Tezkîru'n-Nêbihin bi-Siyer'i-Eslêfihim Huffâzu'l-Hadîs esSêbigîn ve'l-Lâhıgîn*, Dâru'l Minhâc, Mısır, 2007, sh., 1; Ümmü Er, *Hadislerin Şifâhî Rivâyeti Ve Hadis Hâfızlığı*; Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2015, sh., 122-123.

178 Dârimi, Mukaddime 24; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 437, III, 225, IV, 80, 82, V, 183; Ebu Davud, İlim 10; Tirmizi, İlim 7; İbn Mâce, Mukaddime, 18.

179 Dârimi, Menâsik, 72; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 31, 32; V, 4, 37, 39, 40, 45, 72, 342, 366, 411; VI, 385, 456; Buhârî, İlim 9, 10, 37; Hac 132; Sayd 8; Edâhi 5; Meğâzi, 151; Fiten 8; Tevhid 24; Müslim, Hac, 446; Kaseme 29, 30; Ebu Dâvud, Tetavvu', 10; Tirmizi, Hac, 1; Nesai, Hac, 111; İbn Mace, Mukaddime, 18.

180 Hâkim en-Nisâburi, *Ma'rife*, sh., 60, 141.

Peygamber'e âid uygulama ve emirlerin, âlimlerin büyük çabalarıyla korunduğu da ortadadır. O halde, Kur'ân ve sahih sünnet, ibâdetlerin zayi olması önünde bir engel olarak dikilmiştir.[181]

Hadislerin korunduğuna dâir şunları örnek olarak verebiliriz. Müdevven hadis kitapları sabah, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının vakitlerini en ince ayrıntılarına kadar tesbit eden hadislerle doludur. Bu hadisler, dikkate alınmadığı takdirde sadece Kur'ân'a dayanılarak namazın edası mümkün olmamaktadır. Nitekim, hadisleri dışlayarak Kur'ân ile yetinmeye çalışan bazı gulat fırkaların namazı iki vakte kadar düşürdüklerine, hatta salât kelimesinin "duâ" şeklinde yorumlayarak, bu ibadetten ictinâb ettiklerine şâhit olmaktayız.[182] Namazın beyanını Peygamberimiz şöyle açıklar: "Resulullah, parmaklarıyla saymak suretiyle beş vakit namaza işaret ederek şöyle buyurdu: Cebrâil indi ve bana imam oldu. Onunla birlikte namaz (sabah) kıldım. Sonra onunla birlikte tekrar kıldım (öğle namazı), sonra onunla birlikte (ikindi namazı) kıldım. Sonra onunla (akşam namazı) kıldım. Sonra onunla (yatsı namazı) kıldım."[183] Neticede Peygamberimiz *"Benim (nasıl namaz kıldığımı) gördüğünüz gibi, siz de öylece namaz kılınız."*[184] buyurmaktadır. Bu rivâyet de bize gösteriyor ki, günlük ibâdetlerden olan namaz nesilden nesile tevatür yoluyla gelerek sünnetin nasıl korunduğunu görmüş oluruz. Diğer ibâdetler de aynı şekildedir. *"Hacda yapacağınız ibadetleri benden öğrenin."* tâlimatı da peygamberimiz tarafından verilmiştir. Dolayısıyla Kur'ân'm korunması, bir yerde sünnetin korunmasını gerekli kılıyor. Çünkü peygamberimize beyan görevi verildiği için ilk müfessir, ilk açıklayan ve uygulayan bir kişidir. Ahkâmın % 80'i sünnete dayandığına göre sünnetin korunmaması demek İslam'ın tatbik edilmesi riske girebilmektedir.

---

181 Çakın, agtez., sh.,104.

182 Çakın, agtez., sh.,108.

183 Müslim, Mesacid, I, 425.

184 Buhârî, Ezân, 18.

Kur'ân'ın korunmuşluğu, ne dediği okuyana göre değişen 6 bin küsür cümlenin korunmuşluğu değildir. Bilakis Kur'ân'ın korunmuşluğu, Kur'ân'ın bizden ne istediği konusundaki netliğin de korunmuşluğu demektir. Yani Allah Teala, Kur'ân'ı göndermekle iman, ahlak, tefekkür, tasavvur ve amel olarak nasıl bir çizgi izlememiz gerektiğini biz kullarına iletmiştir. Eğer Kur'ân'daki 6 bin küsür cümle muradullahın tecellisi için bu noktalarda yeterli olsaydı, Kur'ân'ın beyânı gibi hayati bir rolün Sünnet'e -yine bizzat Kur'an tarafından- verilmesinin hiçbir anlamı olmazdı! Kur'ân, Efendimiz'e iki görev yüklemiştir: Tebliğ ve beyan. Ve bize de ihtar etmiştir ki, Kur'ân, Sünnet'in beyanına, açıklamasına ihtiyaç gösteren âyetler ihtiva etmektedir. Öyleyse şunu söylemek zorundayız, eğer Allah Teâlâ'nın bizden ne istediğini Efendimiz'in beyanı olmadan anlayamıyorsak, Kur'an'm sadece tebliğinin değil, aynı zamanda beyanının da korunmuş olması gerekir! Aksi halde Kur'ân'ın sadece tebliğinin korunmuş olmasının pratik hiçbir anlamı olmayacaktır.[185] Sünnet'in korunmuşluğu meselesi, Kur'ân'dan farklı olarak yani Kur'ân lafız ve mana olarak korunmuş olduğunu söylemekle beraber, Sünnet'in korunmuşluğu ise, belli ölçüde lafız olarak olsa da, daha çok mana ile söz konusu olmuştur. Sünnet uygulama olarak yaşanmış, yaşanarak korunmuş ve sonraki nesillere intikal ettirilmiştir. Kur'ân ve Sünnet'in korunması ümmetin âlimlerine havale edilmiştir.

XIV-HADİSLERİN HABER-İ VÂHİD OLDUĞU İDDİÂSI VE HADİSLERİN HAFİFE ALINMASI

Hadis tartışmalarıyla ilgili sürekli gündeme gelen konular arasında haber-i vâhid konusu da yer almaktadır. Hadisin bize intikali açısından hepsinin durumu aynı olmayıp, farklılık arz etmektedir. Tevâtür derecesine ulaşmayan bir haber "âhâd haber" veya haber-i vâhid olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda hadis tekniği

185 Ebûbekir Sifil, Müslümanlığımızın Sünnet-i Seniyye ile İlişkisi, *İlim ve İrfan Dergisi*, Aralık 2014.

açısından yeteri kadar bilgiye sahip olmayanlar veya meseleyi çarpıtanlar, haber-i vâhidlerin zan ifade ettiğini, kat'i olmadığını ve neticede delil olamayacağını ileri sürerler. Böyle bir yaklaşımla hadisleri işlevsiz ve itibarsız hale getirme çabası içerisindedirler. Bir de bu konuda âlimlerin sanki ittifakı varmış gibi bir görüş ortaya koymaya çalışırlar. Halbuki bu meseleye kronolojik olarak baktığımızda çok çeşitli görüşlerin olduğunu görmekteyiz.

Şu hususu da hatırlatmakta fayda var. Kur'ân-ı Kerim'in bize gönderilen bir vahiy olduğunu haber veren Hz. Peygamber'dir. Yani bu haber, bize haber-i vâhid yoluyla gelmiştir. Gerek Kur'ân-ı Kerim âyetlerinin ve gerekse hadis-i şeriflerin ilk nakledicisi Peygamberimizdir. Bilahare sahabe devreye girmektedir. Daha sonra Kur'ân-ı Kerim'in cem edildiğini, istinsah yoluyla çoğaltıldığını bilmekteyiz. Herhangi birisi, Sahabe, kendi aralarında anlaşarak veya değişik yollarla Kur'ân-ı Kerim'e ilave veya çıkarım yaptığını iddia edebilir mi? Bizler, sahâbenin güvenir olduğuna inanarak böyle bir şey yapmadıklarına kesinkes inanıyoruz. Dolayısıyla sahabe sadece hadisler için değil, Kur'ân-ı Kerim'in bize intikali açısından güvenilir insanlar konumunda olması fevkalade önemlidir.

Asr-ı saâdette bir kişinin getirdiği haberle amel etmeme diye bir mesele yoktu ve tartışma konusu da değildi. Örneğin Hz. Peygamber ramazan hilâlini gördüğünü söyleyen bir sahâbînin haberine güvenerek amel etmiştir. [186] Kubâ Mescidi'nde Mescid-i Aksâ'ya doğru namaz kılmakta olan müslümanların kıblenin Kâbe yönüne çevrildiğini bildiren kişinin haberine güvenerek Kâbe'ye yönelmeleri,[187] Hz. Peygamber'in Mus'ab b. Umeyr'i Medinelilere, Muâz b. Cebel'i Yemen'e, Dihye b. Halîfe'yi Rum Meliki Herakleios'a göndermesi gibi uygulamalar haber-i vâhide olan güveni göstermektedir. Ayrıca Resûl-i Ekrem'in elçilerini, emîrlerini, kadılarını ve zekât memurlarını çeşitli bölgelere şifâhen tebliğde bulunmak veya mektup ulaştırmak yahut dinî hükümleri icra etmek üzere teker teker göndermesi, bu kişile-

186 Dârimî, "Savm", 6.

187 Buhârî, "Ahbârü'l-âhâd", 1.

rin gönderildiği toplulukların tebliğ edilen emirleri şâhid istemeden kabul etmeleri gibi bir dizi uygulama, haber-i vâhidin Hz. Peygamber zamanındaki kavram ve mahiyetini göstermekte ve tek kişinin getirdiği haberin kabul edilmesindeki esas kriteri belirlemektedir. Bu kriter, haber getiren kişinin zabt sıfatı ve dinde güvenilir olup olmamasıyla ilgilidir. Dolayısıyla haberi getiren kişi sözüne ve zabtına güvenilir bir kimse ise bu haber kabul edilmektedir.[188]

Haber-i Vâhid Olgusu

Günümüzde haber-i vâhid konusunda çok sayıda ilmi çalışma söz konusudur. Konuyu yeni baştan ele almaktansa mevcut çalışmalardan istifade ederek ve konuyu fazla detaylandırmadan ilgili noktalara temas etmeyi düşünüyoruz.[189] Haber-i vâhidlerin itikadi konularda delil olması öteden beri tartışma konusu olmuş meselelerden biridir. Kelam ulemâsı, itikâdi bir konunun sabit olması için, gelen haberin sübutu itibariyle kesinlik ifade etmesini şart koşmaktadır. Haber-i vâhidlerin genelde kesinlik değil, zan ifade ettiği kabul edildiğinden bu tür haberlerin inanç konularının ispatında kullanılamayacağı varsayılmaktadır. Bu konudaki prensip "Mütevâtir haber (kesin) ilim ifade eder, haber-i vâhid ilim değil, ameli gerektirir." şeklinde formüle edilmiştir.[190] Ancak genel olarak İslâm uleması, adâlet sahibi râvilerin muttasıl senetle naklettikleri âhâd haberin ilim ifade ettiğini ve bu tür haberler ile amel etmenin gerekli olduğunu söylemişlerdir. Çoğu âlimin ittifak ile kabul ettiği bu görüş Mu'tezile mezhebine mensup kelâmcıların ortaya çıkması ile tartışma konusu olmuştur.[191]

---

188 Mustafa Ertürk, Haber-i vâhid, *DİA*, 1996, XIV, 349-350.

189 Mehmet Özşenel'in "İtikadi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı" *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2014, cilt: XIX, sayı: 37 (2), isimli makalesinden azami derecede istifade ettik.

190 Özşenel, a.g.e., sh., 170. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk., el-Pezdevi, *Usulüddin* (nşr. Hans Peter Linss, Kahire, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türas, 2003), sh., 21; Yusuf Şevki Yavuz, "Haber-i Vâhid", *DİA*, 1996, XIV, 352-355; H. Yunus Apaydın, "Haber-i Vâhid", *DİA*, 1996, XIV, 355-363; H. Yunus Apaydın, "Mütevâtir", *DİA*, 2006, XXXII, 208-211.

191 Orhan Yılmaz, *İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hadis/sünnet anlayışı ve metin tenkidindeki*

Bilindiği üzere bilgi elde etme yollarının akıl/istidlal, havass-i selime ve haber/haber-i sâdıktır. Sahabenin bizzat Peygamber'den (s.a.v.) duymuş olduğu haber onlar için mütevâtir hükmünde olup yakini bilgi ifade eder ve kabulü zorunludur. Daha sonraki nesiller için bu kesinlik râvilerinin çokluğu ve yalan söyleme ihtimallerinin ortadan kalkması ile sağlanmaktadır.[192] Doğruluğu sâbit olmakla birlikte geliş yolu itibariyle tevâtür derecesine ulaşmayan, az da olsa yanlış olma ihtimali bulunan haberler için "zanni" sıfatı uygun görülür ve "haber-i vâhid" olarak isimlendirilir. Zan, yanlış olma ihtimali bulunmakla birlikte ağır basan, ağırlık kazanan itikâd/kanaattir. Dolayısıyla zanni demek, o haberin hiçbir değeri olmadığı manasına gelmez. Zannilik, o haberin bize ulaşmasındaki kesinlik derecesinin mütevatir haberdekinin seviyesine ulaşamaması manasına gelmektedir. Dolayısıyla zan ya da zanni bilgi, belli bir değeri olan bir bilgi çeşididir. Şu halde bir haberin yakini veya zanni ilim ifade etmesi onun bize geliş yolu, yani sübutu ile ilgili bir problemdir. Mütevâtir haber, ilk söyleyenden bizzat duymuşuz gibi bir kesinliğe sahiptir. Haber-i vâhid ise bu kesinliğe sahip olmayan haberdir. [193]

Hz. Peygamber'in bize bildirdiği iki türlü haber vardır. Bunlardan birincisi Allah'tan aldığı vahiy/Kur'ân'dır ki, bize tevâtür yoluyla ulaşmış olup yakini ilim ifade eder. Peygamber'in aynı kesinlik derecesinde sabit olan sünneti de bu kapsamdadır. İkincisi ise, Peygamber'den mütevâtir derecesine ulaşmaksızın nakledilen haberlerdir ki, bunlar haber-i vâhidlerdir. Bir ara kategori olarak meşhuru her tabakada en az üç ravinin naklettiği hadis şeklinde kabul eden muhaddisler meşhur haberi haber-i vahid kapsamında görmüşlerdir. Meşhuru

---

yeri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2013, sh., 89.

192 Özşenel, a.g.m., sh., 171.

193 Bkz. Cürcâni, *et-Ta'rifat* (y.y., ts.), sh. 144; Pezdevi, Ma'rife, Kahire, 2003, sh., 32-36; Nurettin Itr, "Sahih Ahad Hadisin İtikadda Delil Olması", *Sünnetin Dindeki Yeri (İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi)*, İstanbul: Ensar Neşriyat 1998, sh., 211; Özşenel, a.g.m., sh., 173.

ilk nesillerde haber-i vâhid iken sonradan mütevatir seviyesine ulaşan haber şeklinde anlayan Hanefilere göre ise meşhur haber, haber-i mütevatir kategorisinde veya mütevâtir hükmünde değerlendirilmiştir. Mütevâtir ile meşhur arasındaki fark, onunla sabit olan haberi inkar edenin durumunda ortaya çıkar. Meşhur haberle sabit olan bir hüküm veya bilgi inkar olunduğu zaman sahibi tekfir edilmez, ancak dalalete düştüğü, yani Ehl-i sünnetin yolundan ayrıldığı kabul edilir.[194]

Müçtehid imâmların âhâd tarikiyle gelen Sünnetlerin kabulü ve onlarla amel konusundaki özel kriterleri Sünnet'i teşrî kaynağı olarak kabul etmedikleri anlamına gelmez. Aksine, bu kriterler müçtehidlerin Sünnet olarak aktarılan haberlerin sıhhatini tesbite yönelik hassasiyetlerini ifade eder. Nitekim hulefâ-i râşidînin de Sünnet'in sıhhatini tespit amacıyla râviden zaman zaman şahid isteme ve yemin ettirme gibi çeşitli kriterleri uyguladıkları herkesçe bilinen bir hususdur. Ancak bunu her zaman yaptıklarını söylemek de mümkün değildir. Sünnet'i reddetmek ve onu İslâm hukukunun kaynağı olarak kabul etmemek Hz. Peygamber'i kabul etmemekten farklı bir anlam taşımaz. Sünnet'i görmezden gelerek Kur'ân'ın tamamını anlamak ve hayata tatbik etmek oldukça güçtür. [195]

Âlimlerin Haber-i Vâhidin İlim İfade Ettiği Konusundaki Görüşleri

İtikâdi ve ameli konularda haber-i vâhidin delil olma değeri ve derecesi de haberin bize ulaşma yolundaki yani sübutundaki kesinlik çerçevesinde tartışılmış ve bu konuda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Mu'tezile'den Nazzâm (ö.231/845) gibi farklı görüşler beyan eden bazı isimler hariç tutulacak olursa ulemanın büyük çoğunluğu, mütevatir haberlerin ilim, yani kesin ilim ifade ettiğini ve dolayısıyla hem

194 ed-Debusi, *Takvimu'l-edille*, Beyrut, 2007, sh., 211-212; Özşenel, agm., sh., 171; Özşenel, "Usul Adlı Eseri Çerçevesinde Serahsi'nin Hadis ve Sünnete Bakışı", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 33, (2012), sh., 136-139.

195 Recep, Çetintaş, Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2016, sayı: 27, sh., 87.

itikâdi, hem de ameli konularda delil teşkil edeceğini, bununla sabit olmuş bir hükmü inkar edenin dinden çıkmış olacağını dile getirmişlerdir. Haber-i vâhid konusunda ise, İslâm ulemasının cumhuru, geliş yolundaki hata ya da şüphe ihtimaline binaen Peygamber'e nispeti mütevâtir kadar kesinlik arz etmediğinden, haber-i vâhidin itikadda delil olamayacağını, ameli konularda ise delil teşkil edeceğini söylemişlerdir. Cumhur, itikad gibi dinin temelini teşkil eden inanç esaslarının, sübutu kesin haberlere dayanması gerektiğini öne sürmüştür. Bu konudaki görüşler başta dört büyük mezheb imamına ve Bakıllânî (ö.403/1013), Cüveynî (ö.478/1085), Gazzâlî (ö.505/1111) gibi âlimlere nispet edilir. Ehl-i hadis uleması, başta İbn Hazm (ö.456/1064) olmak üzere Zâhirîler, el-Kerâbisî (ö.248/862), Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857), İbn Teymiyye (ö.728/1328), İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350) ve bir rivayette Ahmed b. Hanbel (ö.241/ 855) sahih olmak kaydıyla haber-i vâhidin hem itikâdi, hem ameli konularda ilim ifade edeceğini beyan etmişlerdir. Onlara göre amel etmeye yeterli olan bir haber, itikad oluşturmak için de yeterli olmalıdır. Bu görüş sahipleri, bu konuda Hz. Peygamber'in hayatından birçok haber-i vahid örnekleri getirerek görüşlerini temellendirmeye çalışmışlardır.[196] Muâsır âlimlerden Ahmed Muhammed Şâkir (ö.1958) de sahih haber-i vahidin kesin ilim ifade ettiğini düşünenlerdendir. Muâsır hadisçi ve selefi âlim Muhammed Nâsıruddin el-Elbânî de (ö.1999) haber-i vâhidin kesin ilim ifade ettiğini ve dolayısıyla itikadi konularda da hüccet olduğunu kabul etmiş olup bu konuda ehl-i hadis ulemasının delillerinden müteşekkil müstakil bir kitap telif etmiştir.[197]

Konuyla ilgili üçüncü görüş; karineli haber-i vâhidin hem itikadi, hem ameli konularda delil teşkil ettigi yönündedir. Karineli haber

196 Bkz., Ali Osman Koçkuzu, *Rivayet ilimlerinde Haber-i Vahitlerin Itikat ve Teşri Yönlerinden Değeri*, D.İ.B., Ankara, 1988), sh., 110-114.

197 Bkz., Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-hasis şerhu İhtisari ulumi'l-hadis* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekafiyye 1408); el-Elbani, *el-Hadisu hüccetün bi nefsihi fi'l-akaid ve'l-ahkam*, Riyad, Mektebetü'l-Mearif, 2005, Türkçe Çevirisi: Hadis Üzerine Selefi Bir Yaklaşım, çev. Mehmet Kubat, Konya: Esra Yayınlan, 1992, sh., 32.

(el-haberu'l-muhtef bi'l-karâin), âhad tarikle gelmiş olsa bile, ravilerinin büyük imamlardan olması, Buhârî-Müslim'in nakletmiş olması ve onların kitaplarını ümmetin kabulle karşılamış olması gibi bazı ilave karine ve delillerle kuvvetlendirilmiş haber olup, bazı âlimler tarafından bu tür haberlerin kesin ilim ifade ettiği kabul edilmiştir. Ancak buradaki kesinlik mütevatir gibi yakini ilim değil, nazari ya da İstidlâlî bir kesinlik olup sadece işin uzmanı alimlerin yaptıkları incelemeler sonucunda vardıkları bir sonuç olduğundan hata ihtimali taşımaktadır, dolayısıyla bu yolla sabit olmuş bir hükmü inkâr eden yine tekfir olunmaz, dalalete nispet edilebilir. Bu yönüyle karineli haber, bir nevi Hanefilerin meşhur kavramına benzemektedir.[198] Buhâri-Müslim'in tenkide uğrayan rivayetleri dışındaki hadislerinin kesinlik ifade ettiğini söyleyen ve bu bağlamda karineli haberi tartışan İbnu's-Salâh (ö.643/1245), İbn Kesîr (ö.774/1373), İbn Hâcer (ö.852/1449) ve Suyutî (ö.911/1505) de, bu tür haberlerin itikadi konularda delil sayılacağını dolaylı olarak kabul etmiş olmaktadırlar.[199] Karineli haberin itikadda delil olacağını kabul eden âlimler arasında Şevkânî (ö.1250/1834) ve Muhammed Zâhid el-Kevserî de bulunmaktadır.[200]

Ahmed b. Hanbel'in de, aralarında bulunduğu hadis uleması, muhaddislerin sahih olduğuna hükmettikleri hadislerin zorunlu olarak kesin bilgi ifade ettiğini söylemişlerdir. Bunlara göre her birimiz, şahitlik şartlarını taşıyan bir haber-i vâhidin mütevatir haberle elde edilen bilgi gibi bir bilgi ifade ettiğini, hiçbir delile başvurmaksızın zorunlu olarak kendi içimizde hissederiz.[201]

198 Nureddin Itr, agtebliğ, sh., 216-217.

199 İbnu's-Salah, *Mukaddime,* Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1978, sh., 14-15; İbn Hacer, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker,* Dımeşk, ts., sh., 20 vd.; es-Suyuti, *Tedrib,* 1979, I, 131.

200 Bkz. Koçkuzu, age., sh., 122-123. Konuyla ilgili ayrıca bk. Yavuz Köktaş, Tüm Yönleriyle Akâid Hadisleri (İstanbul: Marmara Üniversitesi İahiyat Fakültesi Vakfı, 2013), sh. 17-34; Özşenel, İtikadi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi, sh., 175.

201 Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfu'l-esrâr,* II, 371; İbn Hazm, *el-İhkâm,* I, 107; Ayrıca bk. Âmidî, *el-İhkâm,* I, 234.

İbn Kayyim (ö.751/1350), huccet olma bakımından âhâd haber ile mütevâtir haberi farklı görmemiştir. Ona göre, sabit ve sahih olan âhâd haber ile mütevâtir haber arasındaki tek fark, râvilerin sayısıdır. Müellife göre, âhâd haberin delil olma bakımından mütevâtir habere denk olduğu hususunda, sahâbe, tâbiin, ehli hadîs ve İslâm'ın önde gelen âlimleri, aynı kanaati paylaşmışlardır.[202] İbn Kayyim, ibâdet ve muâmelât konusunda olduğu gibi itikadî konularda da âhâd haberi delil olarak kabul etmiştir. Ancak onun hassasiyetle üzerinde durduğu husus, âhâd haberin kabulü için gerekli şartlardır. Ona göre âhâd haberin ilim ifade edebilmesi için senedi oluşturan râvilerin sika olmasına ilaveten, haberin sabit olup anlam bakımından kabul görmesi gerekmektedir. O, sünneti sağlam temellere oturttuktan sonra onun bir başka asli delil ile çatışmasının da normalde mümkün olamayacağı görüşündedir.[203]

Dâvûd ez-Zahirî (ö.270/883), haber-i vahidin istidlâli bir bilgi ifade ettiğini ileri sürerek şöyle demektedir: Şayet haber-i vâhid bir bilgi ifade etmeyecek olsaydı ona tâbi olmak câiz olmazdı. Zira Allah Teâlâ "*Hakkında bilgi bulunmayan şeyin ardına düşme...*"[204] ile hareket edilmesini yasaklamış "... *Onlar zandan başka bir şeye tabi olmaz, yalandan başka söz de söylemezler*"[205] buyurmak suretiyle zanna tabi olmayı yermiştir. Ayrıca haber-i vâhid ile amel edilmesi hususunda bir icma hasıl olmuştur. Bu da onun bilgi ifade ettiğini kesin olarak ortaya koymaktadır. İbn Hazm (ö.456/1064) ise şöyle demektedir: Adâlet sahibi bir kimsenin dinî hükümlerle ilgili olarak Resûlullah'a kesintisiz bir şekilde isnad etmek suretiyle rivayet ettiği bir hadis (haber-i vâhid) bilgi ifade eder. Onu rivayet eden kimsede yalan ve vehmin kesinlikle bulunmaması gerekir.[206]

---

202 İbn Kayyim, *Muhtasar es-Savâ'iku'l-Mursele 'ale'l-Cehmiyye ve'l-Mu'attıla,* thk., Şeyyid İmran, Daru'l-Hadîs Yay., Kahire 2004, II. 570.

203 İbn Kayyim, *Zâdü'l-Me'âd fi Hedyi Hayri'l-İbâd,* thk., Abdulkadir İrfanu'l-'işa, Daru'l-fikr Yay., Beyrut 2003, IV, 116, 117.

204 İsra, 17/36.

205 En'am, 6/116.

206 İbn Hazm, *el-İhkâm,* I, 113, 109.

Şâtıbî (ö.790/1388), haber-i vâhidin zannî olduğu bahanesiyle hadislerin reddedilmesi meselesinin bir takım bid'atçılar tarafından ortaya atıldığını; buna dair Necm sûresi 23. ve 27. ayetlerini ve bu manadaki diğer ayetleri delil olarak kullandıklarını vurgulamaktadır. Şâtıbî, bu âyetlerdeki "zann"ın hangi anlamlarda kullanılabileceği meselesi üzerinde durduktan sonra da zan kavramının özü itibariyle övülmüş ve yerilmiş olmak üzere iki kısma ayrıldığını; biri, kat'î bir temele dayanan zan, diğeri ise hiçbir asla dayanmayan zan olduğunu belirtmektedir. Şeriatta amel edilen zan türlerinin de birinci kısım, zanna dahil olup malum ve kesin bir temele dayandığını ifade eden Şâtıbî, sonuç itibariyle "senedi sahih olan bir haber-i vâhit, şeriatta kat'î bir temele dayanmak zorundadır. Dolayısıyla kabûlü de mutlak manada vâciptir. Buna karşılık kafirlerin zanlarının da hiçbir muteber dayanağı yoktur. Bu sebeple de reddedilmesi gerekir." demektedir.[207] Netice itibariyle, haber-i vâhitlerin delil sayılamayacağı, dinin zan üzere bina edildiği iddiâsı da asılsız ve tutarsızdır.[208]

Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye (ö.1952) göre, her şeyden önce sahih bir haber-i vâhid, her ne kadar zanni olsa da bir nevi ilim ifade etmektedir. Yani onun zan ifade etmesi, hiçbir değer taşımadığı anlamına gelmez. Aksi takdirde böyle haberlerle amel etmek de mümkün olmazdı. Amel etmeye elverişli sayıldığına göre şer'i açıdan bir değer taşımaktadır. Kaldıki haber-i vâhidle amel etmek, kesin ilim ifade eden kat'i delille (Kur'ân'la) sabit olmuştur. Şu halde itikadi konularda haber-i vâhidin delil oluşunu reddetmek, haber-i vâhidle amel etmeyi gerektiren bu kesin delili inkâr anlamına gelmektedir.[209] Kevserî'ye göre, haber-i vâhidin ameli gerektirmesi onun itikadda kullanılmasına engel teşkil etmez. Zira itikad da neticede amel kapsamındadır, başka bir ifadeyle itikad, kalbin bir amelidir. Dolayısıyla

207 Şâtıbî, *el-İ'tisâm,* (nşr. Reşîd Rızâ), Mısır ts., I, 235-237; Şâtıbî, *Muvâfakât*, I, 35-37.

208 Genç, age., sh., 157.

209 Muhammed Zâhid, Kevserî, *Nazra abira fi mezaimi men yünkiru nüzule İsa aleyhi's-selam kable'l-ahira,* 2. bsk. Kahire 1987, sh., 108-109. Kevserî'den yapılan tercümeler Özşenel'e aittir.

haber-i vahid, itikad için temel alınabilir. Buna göre kalpte bir itikad oluşturmak için gelen haberin mütevatir olması gerekmemektedir. Önemli olan haberin, kalbin ona bağlanmasını sağlayacak bir kanaat vermesidir. İnsanda inanç sağlayan şey bazen burhan gibi kesin bir delil olabilir, bazen haber-i vâhid, bazen de sırf taklid olabilir. Ancak kişi ikna olmak istemezse ona değil haber-i vahid, mütevatir haber olsa, ya da kesin burhan deliller sunulsa bile inanması kabil olmayacaktır. Neticede bu bir inanç meselesi, yani kalbin söz konusu bilgi ya da habere bağlanması, inanması ve buna dayanarak bir kanaat ve itikad oluşturmasıdır. Dolayısıyla sahih bir haber-i vâhidin itikadi bir konuda inanç oluşturması mümkündür.[210]

Kevserî'nin haber-i vahidin itikadi konularda delil olması konusunda öne çıkardığı argümanlardan bir diğeri de, haberin karinelerle kuşatılmış bir haber olmasıdır. Bilindiği gibi bir haber-i vâhidin karine ve delillerle desteklenmesi bazı âlimler tarafından o haberin zannilikten çıkıp kesin bilgi verme konumuna ulaştığının bir delili olarak kabul edilmiştir. Ümmetin haberi kabulle karşılamış olması, Buhâri-Müslim'in haberi rivayet etmiş olmaları gibi bazı ilave özelliklere sahip bir haber-i vahid karinelerle destektenmiş haber (el-haberu'l-muhtef bi'l-karâin) olarak isimlendirilmiş ve böyle bir haberin kesin bilgi ifade ettiği iddia edilmiştir. Kevseri'nin de bu özelliklere sahip bir haber-i vahidin ilm-i yakin ifade ettiğini kabule meyilli olduğu anlaşılmaktadır.[211] Kevserî, haber-i vâhidin itikadda delil olma meselesini şu şekilde özetler: Cumhura göre, haber-i vâhid ilim değil, sadece amel ifade eder. Ancak kalbin itikadı da amel cümlesindendir. İbn Hazm gibi bazı alimlere göre, haber-i vahid mutlak olarak hem ilim, hem amel ifade eder. Üçüncü bir grup âlim ise karineli haber-i vâhidin hem ilim, hem de amel gerektireceği görüşündedir. Kevseri ise, itikadi bir meselede duymuş olduğu bir haber-i vahidle kesin bir inanç hasıl eden kişinin, kendisini âhirette kurtaracak imâna kavuş-

210 Kevserî, a.g.e., sh., 87-88; Özşenel, a.g.m., sh., 178.

211 Kevserî, a.g.e., sh., 109-110; Özşenel, a.g.m., sh., 180.

tuğu kanaatindedir. Zira matlub olan, nereden elde edilirse edilsin, kesin inançtır.[212]

Ali Osman Koçkuzu, haber-i vâhitler üzerindeki ilim, zan, şekk, yakîn gibi ölçülerin, özellikle dördüncü hicrî asırdan sonraki zamanlarda ortaya çıktığı, bu konuyla hadisçilerden çok, usûl alimlerinin ilgilendiği ve hatta konuyla ilgili olarak aynı kişiden farklı iki görüşün nakledilmesi gibi bir takım göreceli noktaların tespitiyle meseleyi ele almaktadır. O'na göre, âlimleri tereddüde sevkeden asıl nokta, "kötü, mesnetsiz olan zannın yerilmesi" meselesidir. Bu noktada zandan kaçınmak, doğru ve ilmi bir davranış olmasına rağmen, zannın, ilme aykırı olan bir 'vesvese' halini almaması da gerekmektedir.[213] Koçkuzu, haber-i vahitlerle amel örneklerine de yer vermekte, teşride ve hatta itikatta delil sayılması meselesini de irdelemektedir. İtikat ve teşride delil sayılmaması kabulünün, pratiklerle çatıştığını; "temelde sağlam ve Allah elçisinin söylediği sabit bir sözde, akâid ve amel ayırımı yapmanın ilmî olmadığı gibi uygulamaya da ters düştüğünü" vurgulamaktadır. Bunun örneklerini tespit için ayrıca müstakil bir çalışma yapılması gerektiğini de belirtmektedir.[214] Sonuç itibariyle sıhhati tespit edilen hadisin mükellefe ilim verdiğini, yakîn sağladığını, amelin farz olduğunu belirten görüş, hem âlimlerin çoğunluğunun görüşüdür[215] hem de haber-i vâhitlerin pratikler açısından anlamını ortaya koymaktadır.

Değerlendirme

Haber-i vâhidin itikadi konularda delil oluşu hakkında ulemanın üç temel gruba ayrıldığı söylenebilir. Birinci grupta haber-i vahid bize geliş yolu itibariyle zanni olduğundan onu itikadi konulara dayanak olarak almayan, ancak ameli konularda delil sayan cumhur ulema

212 Kevserî, a.g.e., sh., 112; Özşenel, a.g.m., sh., 181.

213 Koçkuzu, Haber-i Vâhitler, sh., 109, 111-112.

214 Koçkuzu, a.g.e., sh., 143, 145-167.

215 Koçkuzu, *Hadiste Nâsih- Mensûh*, sh., 18.

bulunmaktadır. İkinci grupta haber-i vâhidin ameli konular yanında itikadi konularda da ilim ifade ettiğini, dolayısıyla itikadi konularda mesned teşkil etmeye uygun bir bilgi kaynağı olduğunu kabul eden Ehl-i hadis uleması yer almaktadır. Üçüncü grupta ise karinelerle desteklenmiş haber-i vahidin nazari ilm-i yakin ifade ettiğini ve bu tür haberlerle itikadın sabit olduğunu kabul eden eski ve yeni bazı âlimler bulunmaktadır. Kevserî, yukarıdaki yaklaşımların tamamını değerlendirdikten sonra haber-i vâhidin itikadi konularda delil olma meselesine yeni bir açılım getirir.[216]

Buna göre "Haber-i vâhid itikadî konularda delil olmaz." diyenlerin bu sözü, haber-i vahide muhalefet edip gereğine inanmamanın küfür olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Zira haber-i vahidin subûtu kat'î değildir. Dolayısıyla haber-i vahide muhalefet, Allah Rasûlü'nün sözüne muhalefetle özdeşleştirelemez. Buradaki karşı çıkış sadece râvilere olan itimatsızlıktan kaynaklanmaktadır. Ancak kişi haber-i vâhidin Allah Rasûlü'nün kelamı olduğuna inandığı halde hiçbir tevile başvurmadan onu reddederse bu küfür olur. Bu söylediklerimize hiçbir alimin itiraz edeceğini sanmıyorum. Çünkü haber-i vâhidin itikâtta delil olamıyacağı iddiasının nisbet edildiği kelam alimlerinin Özellikle akaidin "sem'iyyât" kısmında haber-i vahidle çokça istidlal ettikleri görülmektedir. Bu husus kelama aşina olan herkesin malumudur.[217] Dolayısıyla haber-i vâhidin delil oluşuyla ilgili olarak tek taraflı olarak sadece bazılarının görüşlerini aktarmakla yetinip, diğerlerinin görüşlerini yok saymak mümkün değildir.

---

216 Özşenel, a.g.m., sh., 181. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk., Ömer, Diyâb Selim Muhammed, *Haberu'l-vâhid ve medâ hucciyyetihî*, Kahire 1408/1988, sh., 43; Konuyla ilgili diğer ulemanın görüşleri, delilleri ve delillerin tahlili için bk. Mekkî eş-Şâmî, *es-Sünnetü'n-Nebeviyyetü ve metâinu'l-mübtediati fihâ*, Amman 1420/1999, sh., 149-159; Felmebân, Hassan b. Muhammed Hüseyn, *Haberu'l-vâhid izâ hâlefe amele ehli'l-Medîne*, Dubai 1421/2000, sh., 34-55; Abdülhâlık, *Hucciyyetü's-Sünne*, sh. 410- 421; Elbânî, *Hadis Üzerine*, sh. 56, 78-106; Mehmet Kubat, Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Hadis'in Rolü, *Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri*, 2004, sh., 273, 275-278.

217 Muhammed Salih Ekinci, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet*, Rağbet Yayınları, sh., 179-180.

Konuyla ilgili çok farklı görüşlerin ve anlayışların olduğunu müşahede etmekteyiz. Sonuç itibariyle haber-i vâhidler gerekçe yapılarak hadislerin dışlanmasına bir sebep değildir.

XV-HADİS KARŞITLIĞINA HADİSLERDEN CEVAPLAR

Ümmetin ihtiyacını karşılayan, kimlik ve kişiliğini dokuyan yorum, Hz. Peygamberin yorumu, yani sünnetidir. Bu sebeple sünnet, İslâm'ı anlama, kavrama ve yaşamada vazgeçilmez en doğru ölçü ve yorumdur. O'nun verilerine yöneltilecek hiç bir tenkit, ondan müstağni kalmayı haklı kılamaz. Yani ne sünnetsiz müslümanlık olur ne de sünnet'e rağmen müslümanlık olur. Nasıl, içimizden seçtiği peygamberler aracılığı ile iradesini kullarına duyurmak, Allah Teâlâ için bir acz ve eksiklik değilse; sünnet de Kur'ân-ı Kerim için asla bir yetersizlik belgesi değildir. Vahyi telakkide Peygamberin aracılığına insanların nasıl ve ne ölçüde ihtiyacı varsa, Kur'ân'ı anlamakta da Peygamberin yorumuna yani sünnete öylece ihtiyaç vardır. Tabiî ve doğru olan budur. Bunun dışındaki iddialar ne adına yapılırsa yapılsın, nasıl takdim edilirse edilsin, temelden yanlıştır.[218]

Çalışmamızda genel olarak konuyla yakından ilgili ve sünnetin önemini anlatan muhtelif başlıklarda pek çok âyet-i kerimeye yer verdik. Onlardan birisi şöyledir: *"Hayır, Rabbine andolsun ki onlar aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem kılıp sonra da verdiğin hükme karşı içlerinde hiçbir sıkıntı duymadan onu tam manasiyle kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."*[219] Hz. Peygamber, dinin tebliğinde ve verdiği hükümlerde hatadan korunmuştur. Allah adına tebliğ ettiklerinde sıdkında, son derece güvenilir olduğunda şüphe yoktur. Bu âyetin ışığında bir değerlendirme yapılacak olursa, bir insanın mümin olarak nitelendirilmesi için kendisinde şu şartların bulunması gerekir.

---

218 İsmail Lütfi Çakan, Sünnetsiz İslâm Arayışları, http://www.tahavi.com/makaleler/114.html, erişim: 09.06.2017.

219 Nisa, 4/65.

1-Rasûlullahın verdiği hükme razı olmayan mü'min olamaz.

2-Hükme razı olan, buna zâhirde rıza göstermiş olacak, yani açıktan itirazı olmayacaktır. Çünkü kalben rıza gösterip göstermediği bilinmez. Zira kalbin meylini, bir şeye yönelişi neticesinde sevgi ve nefretini kavramak beşer gücünün dışında bir şeydir. Ancak Resulullah'ın verdiği hükmün hak ve doğru olduğuna kani olacak.

3- Bu iki şart da yeterli değil, hükme rıza gösteren kişi, Allah'ın elçisinin verdiği hükmün hak ve doğru olduğuna kalben de inanıp teslim olacak, kalbi o hükmü kabul edip etmeme hususunda durak-samayacak ve zahirdeki kabulüne ters düşmeyecek. Dili ile kalbi tam bir uyum ve teslimiyet içinde olacaktır.[220]

Hz. Peygamber'in, Sünnet'in önemi ve delil oluşu konusunda pek çok hadisi vardır. Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyuruyor: *"İstikâmet üzere olunuz. Eğer istikametli olursanız, o ne güzel bir şeydir. Amellerinizin en hayırlısı da namazdır. Ve kâmil mü'minden başkası namazı muhafaza edemez."*[221]

Bu konuda erike hadisi diye meşhur olan hadisin metni şöyledir: *"Sizden birinizi, koltuğuna yaslanmış bir vaziyette iken kendisine benim emir ve nehiylerimden birisi geldiğinde: Biz anlamayız, Allah'ın Kitabında ne bulduysak ancak ona tâbi oluruz, derken bulmayayım."*[222] Yukarıdaki hadisin değişik bir versiyonunda Mikdâm b. Ma'dikerib'den (ö.87/705) rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: *"Biliniz ki bana Kitap ve beraberinde bir misli daha verilmiştir. Biliniz ki bana Kur'ân ve beraberinde bir misli daha verilmiştir. Haberiniz olsun ki yakın bir gelecekte karnı tok (mal ve mülk zenginliği ile mağrûr) olan bir kimse çıkıp koltuğuna yaslanarak şöyle diyecek: 'Size düşen Kur'ân'a sarılmaktır. Onun helâl dediğini helâl, haram dediğini de haram sayınız.' Biliniz ki; ehlî merkeplerin etleri, azı dişli vahşi hayvanların etleri, kendi rızâsıyla bıraktığı dışında zimmînin kaybettiği mal*

220 Raşit, Küçük, *Kur'ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği*, sh.,133.

221 İbn Mâce, Tahâre 4.

222 Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 10.

da helâl değildir."[223] Bu hadiste bir nevi gelecekte ortaya çıkacak olan hadis inkârcılarından bahsedilmekte ve buna karşı ihtiyatlı olunması istenmektedir. Hz.Peygamber'in bu hadisi bu sahada bir uyarı olarak kabul edilmelidir.

Tirmizi şârihi Mübârekfûrî, erike hadisinin peygamberliğin bir isbatı, peygamberlik delillerinden bir delil ve bir alâmet olduğunu ifade eder. Hadiste olan durumun aynen bugün gerçekleşmiş olduğunu söyleyebiliriz. Mübârekfûri, hadisin şerhinde şöyle demektedir: "Bu hadis, peygamberlik delillerinden bir delil ve bir âlâmettir. Zira, hadiste haber verilen durum aynen gerçekleşmiştir. Hindistan'ın Pencap eyaletinde bir adam çıktı ve kendi kendisini "ehl-i Kur'an" diye isimlendirip tanıttı. Halbuki onunla ehl-i Kur'ân arasında dağlar kadar fark vardı. Aslında o "ehl-i Kur'ân" değil, ehl-i ilhâd idi. (Ne acıdır ki) bu zat önceleri sâlihlerdendi, şeytan onu saptırdı, azdırdı ve sırat-ı müstakimden uzaklaştırdı da ehl-i İslâm'ın söylemediği bir takım sözler söylemeye başladı. Peygamberin hadislerini bütünüyle kesin şekilde reddetmeye kadar işi götürdü ve "bütün bunlar Allah adına uydurulmuş yalan ve iftiradan ibarettir, gerekli olan sadece Kur'ân-ı azîm ile ameldir, hadislerle değil; isterse bu hadisler sahih-mütevâtir olsunlar. Kim Kur'ân'dan başka bir şeyle amel ederse, o, "Allah'ın indirdiğiyle hükmetmeyenler, kâfirlerin tâ kendileridir." âyetinin hükmü altına girer." dedi. Daha buna benzer küfrü gerektiren bir sürü sözler söyledi ve bir sürü cahil de ona tâbi oldu, onu "imam" edindi... Devrin âlimleri bu adamın küfrüne, ilhadına ve İslâm çerçevesinden çıktığına dair fetvâ verdiler.."[224] Mübârekfûrî merhumun isim zikretmeden verdiği bu çarpıcı örnek, "Kur'an'la yetinme" ya da "sünnetsiz İslâm arayışı" yanlılarının sonuçta ulaşacakları noktayı göstermesi bakımından fevkalâde dikkat çekicidir.[225]

---

223 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 131, 132; Ebû Dâvud, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

224 Mübârekfûri, *Tuhfetü'l-ahvezi*, VII, 425.

225 İsmail Lütfi Çakan, *Sünnetsiz İslâm Arayışları*, http://www.tahavi.com/makaleler/114.html, erişim: 09.06.2017.

İsmail Lütfi Çakan da, hadisle ilgili şu yorumu yapmaktadır: Sevgili peygamberimiz, günün birinde kendisinin teşri yetkisini tanımayacak, sünnet'in getirdigi evrensel yorumu önemsemeyecek Kur'ân'la yetindiğini söyleyecek münasebetsizlerin çıkacağını, ashâbından (ve tabii ümmetinden) hiç kimseyi böylesi bir tavır ve iddia içinde görmek istemediğini pek beliğ ve etkili bir şekilde belirtmiş, sünnetsiz İslâm iddialarını, suç üstü yakalayıp teşhir etmiştir. Hadisimizde öncelikle, sünnete karşı çıkışın temelinde bir kabalık, kayıtsızlık, nefsîlik, kendisini bir şey sanmak, müstagnîlik duygusunun yattığı, ortaya konan tavrın da yakışıksız ve müslüman edebinden uzak bir tavır olduğu, "koltuğuna yaslanmış (ya da kaykılmış)" ifadesiyle tesbit edilmektedir. Bir başka rivayette durum; "koltuğuna yaslanmış karnı tok bir adam..." şeklinde belirtilmiştir. Dünyevî değerlere sırtını dayamış şımarığın, kendisine ulaşan Peygamber emir veya yasağı karşısında "ben anlamam, onu-bunu bilmem, sünnet-münnet tanımam." demesi, sınır tanımazlığını, "Allah'ın kitabında ne bulursak ona uyarız, o kadar." sözü de anlayış eksikliğini, kasıtlı bir cehaleti ortaya koymasının ötesinde tavır bozukluğunun nasıl bir fikri bozukluğa dayandığını da göstermektedir. İç dayanakları ve dış görünüşüyle bu bozuk ve hatalı tutum, "sakın hiç birinizi bu halde görmeyeyim!" tenbih ve tehdidine muhataptır. Sünnete karşı çıkanlarda ortak özellik olarak dün olduğu gibi bugün de müşahede edilen üslûp ve tavır bozukluğu, hadisimizdeki tespitlerin somut delilini oluşturmaktadır.[226]

Başka bir hadiste Hz. Peygamber, *"Size emrettiğim bir şeyi mümkün olduğunca uygulamaya çalışın, yasakladığım bir şeyden de kaçının."* demiştir.[227] Hadisin anılan kaynakların bazısında daha önceki ümmetlerin helak oluş sebeplerinden birinin peygamberlerinin emir ve yasakları konusunda ihtilafa düşmeleri, çok ve lüzumsuz soru sormaları olduğu beyan edilir.[228]

226 Çakan, a.g.m., erişim: 09.06.2017.

227 Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 191.

228 Küçük, agtebliğ., sh.,134,

Sünnet'in önemini anlatan başka bir hadiste *"Size Allah'dan korkmayı, Habeşli bir köle de olsa (başkanınızı) dinleyip itaat etmeyi tavsiye ederim. Çünkü benden sonra sizden kim yaşarsa o, pek çok (dini) ihtilaflara şahid olacaktır. Binaenaleyh size gereken, sünnetime ve doğru yolu bulan, hidayete erdirilmiş halifelerin sünnetine sarılın. Bunlara azı dişlerinizle (yapışır gibi sımsıkı) yapışın. Sonradan çıkarılmış şeylerden sakının. Çünkü sonradan çıkarılmış her şey bid'attır."*[229] buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i (ö.18/639) Yemen'e görevli olarak gönderdiğinde kendisine orada karşılaşacağı meseleleri nasıl halledeceğini sorduğunda Muâz, sırasıyla Allah'ın kitabıyla, peygamberin sünnetiyle; eğer bu iki kaynakta da bulamazsa kendi re'yi ile hareket edeceğini Hz.Peygamber'e bildirmiştir. Bu hareket tarzına çok sevinen Peygamber, bu meşhûr sahâbeyi bu doğru anlayışından dolayı takdir etmiş ve *"Rasûlullah'ın elçisini muvaffak kılan Allah'a hamdolsun."* diyerek kendisine duâ etmiştir.[230] Hadiste geçen bu sıralama, âlimler tarafından da aynen benimsenmiştir.

Hz. Peygamber (s.a.) ile birlikte âyetlerin inmesine şâhitlik eden sahâbe, vahyin sebeb-i nüzûlüne, nerede ve nasıl indiğine de şâhit olmaktaydı. Bunlarla birlikte Hz.Peygamber'in (s.a.) açıklamalarını ve uygulamalarını biliyorlardı. Rasûlullah (s.a.) *"Siz benden dinliyorsunuz, sizden sonrakiler de sizden dinleyecekler ve onlardan da daha sonrakiler dinleyecekler."*[231] buyurmuştur. Rasûlullah (s.a.V.) veda haccında *"Burada bulunanlar, bulunmayanlara (sözlerimi) iletsin. Zira sözümü duyan birisi, onu, kendisinden daha iyi kavrayacak*

229 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 126; Dârimî, Mukaddime, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Ebû Dâvud, Sünnet, 5; Tirmizi, İlim, 16; Hâkim, *Müstedrek*, I, 174-75.

230 Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 230, 236, 246; Dârimî, Mukaddime, 20. Hadis zayıftır. (Bk.Tirmizî, aynı yer; Buhârî, *Târihu'l-Kebîr*, II, 277, Lübnan, 1968).

231 Hâkim, en-Neysâbûrî, Hâfız Ebû Abdullah, *el-Müstedrek Ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Harameyn, 1997, sh. 163.

birisine ulaştırmış olabilir."[232] diye emretmiştir. *"Bizden bir hadis işitip de onu başkasına nakledinceye kadar hâfızasında tutanın, Allah yüzünü ağartsın. Nice kimseler vardır ki, kendilerinden daha fakih (daha anlayış sahibi) olanlara fıkıh (malzemesi olacak hadis) aktarır. Nice fıkha malzeme ve kaynak olacak ilim taşıyanlar vardır ki, kendisi fakih değildir."*[233] Kendilerine ilmi ezberlemeleri ve geride kalanlara rivâyet etmeleri emredilmiştir. *"Bu emrimi ezberleyin ve onu arkanızda kalanlara haber veriniz."*[234] Hz. Peygamber'in *"Kim benim sünnetimi severse, beni sevmiş demektir. Kim de beni severse, Cennette benimle beraberdir."* şeklindeki tebşirâtı neticesinde hadis ilmiyle meşgul olmak Hz.Peygamber'le birlikte olmak şeklinde anlaşılmıştır.[235] Hz. Peygamber: *"Kim benden sonra terkedilmiş/unutulmuş sünnetimi yaşatırsa ona onunla amel edenlerin sevabı verilir. Onu yapanların sevaplarından da bir şey eksilmez, kim de bid'at ve dalâlet icat ederse; Allah ve Rasûlü ondan râzı değildir. O işleri yapanların günahlarından icat edenlere de yazılır, fakat işleyenlerin günahlarından da bir şey eksilmez."*[236] buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a.v.)'ın sohbet, talim ve terbiyesiyle yetişen Rabbani rızaya mazhar olan ve bir kısmı henüz dünyada iken Cennet'le müjdelenen sahabe, tâbiün ve etbeu't-tâbiin, sünneti muhafaza mevzuunda tarihte misli görülmemiş hassasiyeti göstermişler, hadis, fetva ve ictihadların sonraki nesillere intikalinde üzerlerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmişlerdir.[237] Hadis kaynaklarında özellikle de i'tisâm bölümlerinde konuyla ilgili pek çok hadis söz konusudur.

---

232 Buhârî, Hac, 132, Edahi, 5, Tefsir, Berae, 8, Bed'i'l-Halk, 2, Fiten, 8, İlim, 9; Müslim, Hacc, 446, Kasame, 29; Ebû Dâvûd, Tavattu, 10, Hac, 63.

233 İbn Mâce, Mukaddime, 1.

234 Buhârî, İmân, 40; İlim, 25; Müslim, İmân, 24.

235 Tirmizî, İlim 16; İbn Mâce, Mukaddime, 7.

236 Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 7.

237 Zekeriya, Güler, Ebû Reyye'nin "Advâ Ale's-Sünne en- Nebeviyye" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sayı: 4, sh., 188.

XVI-SAHÂBE VE TÂBİİ'NİN HADİS KARŞITLARINA SÖYLEDİKLERİ

İlk halife Hz. Ebû Bekir, halife olduğu gün insanlara hitaben yaptığı konuşmasında şöyle demiştir: "Sizden daha hayırlı olmadığım halde idareciniz oldum. Fakat Kur'ân inmiş, Rasûlullah (s.a.v.) sünnetlerini koymuş bulunmaktadır. Bize öğretildi, biz de öğrendik.... Ey insanlar! Şüphesiz ben daha önce hiç olmayan bir şeyi ortaya koyan (mübtedi) değil, benden öncekine tâbi biriyim. Eğer iyi davranırsam, bana yardım edin. Ama yoldan çıkarsam da doğrultun. Allah ve Rasûlüne itaat ettiğim müddetçe bana itaat edin, eğer Allah'a ve Rasûlüne itaat etmezsem, bana itaatla mükellef değilsiniz."[238]

Şu rivâyet de, onun sünnete ne derece bağlı olduğunu göstermektedir: "Hz. Ebû Bekir, önüne bir dava getirildiğinde (çözüm için) öncelikle Allah'ın Kitâbına bakardı. Eğer onda hükmü bulursa ona göre karar verirdi. Onda bulamadığı zaman ise, o konuda bildiği bir sünnet varsa ona göre hükmederdi. Şayet kendi bildiği bir sünnet yoksa, Müslümanlara: "Falanca meselede Rasûlullah'ın (s.a.v.) herhangi bir hükmünü bilen var mı?" diye sorardı. Bazen bir grup insan yanında toplanır ve hepsi Allah Rasûlü'nün (s.a.v.) o meseleyle ilgili hükümlerini zikrederler, Hz. Ebû Bekir de: Aramızda Peygamberimizin hadislerini hıfzeden kimseleri var eden Allah'a hamdolsun, derdi. Eğer bütün bunlara rağmen Rasûlullah'ın sünnetinden bir çözüm bulmakta zorlanırsa, o vakit insanların önde gelenlerini ve hayırlılarını toplantıya çağırır onlarla istişâre ederdi. Vardıkları ortak görüşe göre de kararını verirdi."[239]

Hz. Ömer de, aynı derecede Sünnet'e bağlı, Sünnet'le amel etme ve onu delil alma konusunda titizdi. Onun bu titizliğini Haceru'l-Esved'in öpülmesiyle ilgili şu sözünde açıkça görmekteyiz: *"Ben senin taş olduğunu, ne fayda ne de zarar veremeyeceğini biliyorum. Şayet*

238 İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (thk. Ahmed Ebû Kasım ve dğr.), Beyrut 1407/1987, VI, 305-306.

239 Dârimî, "Mukaddime", 20; Beyhakî, Sünen, X, 114.

Rasûlullah'ın seni öptüğünü görmeseydim ben de öpmezdim."[240] Eğer bir konuda bir hadis varsa kendi kanaatından vazgeçip sünnete göre karar verirdi. Nitekim kendisinden, 500'den fazla hadis kaynaklara intikal etmiştir. Herhangi bir konuda kendi içtihadına dayanarak verdiği bir hükümle çelişen bir hadisin mevcudiyetinden haberdar olduğunda hemen kendi görüşünü bırakarak hadisin hükmünü esas aldığını görüyoruz. Örneğin; aklî dengesi bozuk bir kadına zina suçundan dolayı recm cezası vermek üzereyken Hz. Ali (r.a)'nin, *"Üç kişiden kalem kaldırılmıştır: Aklî dengesi yerine gelene kadar deliden, uyanana kadar uykudakinden ve büluğa erene kadar çocuktan"* hadisini hatırlatması üzerine kadını serbest bırakmıştır. Oğlunu kılıçla yaralayarak ölümüne sebebiyet veren bir adama, "Eğer Hz.Peygamber (s.a.v)'in, *"Oğlunu öldüren kimseye kısas uygulanmaz."* dediğini duymuş olmasaydım sana şuracıkta kısas uygulardım" demiş ve adama diyetle hükmetmiştir.[241] Hz. Ömer bir defasında çocuk düşürtme konusunda Rasulullah'ın bir hükmü bulunup bulunmadığını arkadaşlarına sormuştu. Hanbel b. Mâlik en-Nabiga Rasulullah (s.a.v.)'in cenin hakkında köle veya cariye azadı ile hükmettiğini haber verince Hz. Ömer "Eğer biz bunu duymasaydık başka bir şeyle hüküm verirdik; neredeyse bu konuda kendi görüşümüze göre hüküm verecektik." demiştir.[242] Kur'ân'ı öğrenir gibi Sünnet'i ve ferâizi de öğrenmeye teşvik ettiğini görüyoruz: *"Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi Sünnetler'i, ferâizi ve lahnı da öğrenin."*[243] Sünnet sayesinde mümkün olduğunu vurgulayan bir diğer ifadesi de şöyledir: *"Yakında Kur'ân'ın müteşâbih âyetleri konusunda sizinle mücadeleye girişen birileri ortaya çıkacak. Onların önünü Sünnetler'le alın. Zira Sünnetler'i bilenler, Allah'ın Kitâbı'nı daha iyi bilir."*[244]

240 Buhârî, Hac, 50; Müslim, Hac, 251.

241 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 16, 49.

242 Ebu Davud, Diyât, 19.

243 Dârimî, "Ferâiz", 1; VI, 209; İbn Abdilberr, *a.g.e.*, 326, 457.

244 Dârimî, "Mukaddime", 17; el-Hatîb el-Bagdâdî, *Târihu Bagdâd*, (Ya'kûb b. Dâvûd el-Enbârî'nin tercemesinde), XIV, 287.

Rasûlullah (s.a.v.) Mekke'nin fethi anında say yaparken müşriklere güçlü görünsünler diye ashâbından omuzlarını açmalarını ve tavafta hervele yapmalarını emretmisti. Acaba Mekke fethedildikten ve İslâm her tarafa hakim olduktan sonra da hervele yapılması gerekli miydi? Hz. Ömer bu konuda şunları söylüyor: "Allah'ın küfrü yok ettiği ve İslâm'ı güçlendirdigi halde hâlâ neden hervele yapılıyor ve omuzlar açılıyor, diye aklıma geldi. Bununla beraber ondan hiçbir sey eksiltmeksizin Rasulullah (s.a.v.)'in yaptığı şekilde yapıyoruz. Rasûlullah (s.a.v.) zamanında yaptığımız bir şeyi asla bırakamayız."[245] Dolayısıyla Hz. Ömer, Hz. Peygamber'in Safâ ile Merve arasında sa'y yapmayı sünnet kıldığını ve bundan dolayı hiç kimsenin bu fiili terkedemeyeceğini söylemiştir.[246]

İbn Kuteybe (ö.276/889), Hz. Ömer'in hadis rivayetindeki tutumunu şöyle anlatır: "Hz. Ömer çok hadis rivayet eden kimseleri şiddetle reddeder, bir hüküm hakkında haber getirilince şahit olmadan onu kabul etmez ve rivayeti azaltmalarını emrederdi. Hz. Ömer bu davranışıyla insanların hadis rivayetinde gelişi güzel davranmalarını ve ona şüphe getirecek davranışlardan kaçınmalarını istiyordu.[247] Bu durum, onun ihtiyatı elden bırakmadığını gösterir. Belki de bu ihtiyatından olacaktır ki, bazen hadis rivayet eden raviden rivayet ettiği hadis için şahit istemiştir.

Aynı zamanda Hz. Peygamber'in sünnetinin evrensel karakteri, onun ashâb-ı kirâm tarafından değiştirilmesine mâni olmuştur. Nitekim Hz. Âişe: *"Eğer kadınların yeni yeni icad ettikleri halleri Resûlullah görseydi, -İsrailoğullarının kadınlarının men olunduğu gibi- onları mescidlere gitmekten menederdi."*[248] demekle beraber, böyle bir yasaklama yoluna ne kendisi gidiyor, ne de halifelerden böyle bir yasak getirmelerini istiyordu. Çünkü *"Allah'ın hanım kullarını, Al-*

245 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 45, 293.

246 Ahmed b Hanbel, Müsned, VI, 144.

247 İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelefi'l-hadis,* Beyrut, 1393/1972, sh., 39.

248 Buhârî, Ezân 163; Müslim, Salât 144.

lah'ın mescidlerinden men etmeyiniz!"[249] hadîs-i şerîfi ona bu yetkiyi vermiyordu.

Ali b. Ebi Tâlib (ö. 40/661) şöyle demiştir: "Ben size Resûlullah (s.a.s.)'in hadîsini rivâyet ettiğim zaman O'nun hadîsinin hakka, hidayete ve takvaya en uygun, en liyakatli söz olduğuna inanın."[250] Hz. Ali, eğer bir konuda Rasulullah'ın sünneti varsa o konudaki kendi görüşünden vazgeçerdi. O, bir defasında "Ben, ayakların üstünü meshetme yerine, altını meshetmenin daha uygun olacağı düşüncesindeyim, fakat Rasulullah'ın üstüne meshettigini bizzat gördüm." diyerek Rasûlullah'ın uygulamasının olduğu yerde kendi görüşünden vazgeçmiştir.[251] Meysere b. Yakub anlatıyor: Hz. Ali'yi bir defasında ayakta su içerken görmüştüm. Kendisine "Ayakta mı su içiyorsun?" dediğimde, o şu karşılığı verdi: "Şayet ayakta su içmişsem, muhakkak Rasulullah'ı ayakta içerken görmüşümdür. Eğer oturarak içmissem, Rasulullah'ı otururken su içerken görmüşümdür.[252] Bütün bu örnekler, sahabenin sünnete verdiği önemi ve ehemmiyeti bizlere göstermektedir.

Sahâbenin ileri gelenlerinden olan Abdullah b. Mes'ûd, herhangi bir konuda önce Kur'ân-ı Kerim'e müracaat edilmesi gerektiğini, eğer Allah'ın kitabında konu hakkında bir sey bulunmazsa sünnete, sünnette de bir sey bulunmadığında sırasıyla icmaya ve içtihada basvurulması icab ettigini söylemişti.[253] Abdullah b. Mes'ûd (ö.32/653) şöyle demiştir: "Ben size Resûlullah (s.a.s.)'den hadîs rivâyet ettiğim zaman onun, hakka en uygun, hidâyete en iyi eriştiren ve takvaya en yaraşan söz olduğuna inanın."[254] Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyet ettiği:"Allah, güzel görünmek uğruna Allah'ın yarattığını değiştirerek

249 Buhârî, Cum'a 13.

250 İbn Mâce, Mukaddime, 2.

251 Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 103

252 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 101, değisik varyantlar için bkz. Müsned, I, 114, 134

253 Dârimî, Mukaddime, 20.

254 İbn Mâce, Mukaddime, 2.

bedenlerine dövme yapanlara, yaptıranlara, yüzünün tüylerini yolanlara ve dişlerinin arasını seyrelten kadınlara lanet etmiştir." hadisi, Esed oğullarından Ümmü Ya'kûb adında (Kur'ân okuyan ve anlayan) bir kadının kulağına ulaşmıştı. Kadın hemen İbn Mes'ûd'a gelerek: "Senin şöyle şöyle kadınlara lanet ettiğini duydum, dedi. İbn Mes'ûd da ona: "Ben Rasûlullah'ın (s.a.) lanet ettiği ve Allah'ın kitâbı'nda da sözü edilen kimselere niye lanet etmeyeyim ki?" diye cevap verdi. Bunun üzerine kadın: "Yemin olsun ki, ben Mushaf'ı baştan sona kadar okudum/okurum ama senin söylediğin şeye hiç rastlamadım" deyince, İbn Mes'ûd şöyle dedi: "Yemin olsun ki eğer sen onu (gerçek manada) okumuş olsaydın, dediğimi bulurdun. Allah Teâlâ'nın *"Rasûl size ne verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan da sakının"*[255] buyruğunu duymadın mı? "Kadın: Evet, dedi. İbn Mes'ûd: "Şüphesiz ki, Rasûlullah onu yasakladı, cevabını verdi...."[256]

Enes b. Mâlik şöyle demektedir: *"Biz, Resûlullah'ın (s.a.s) yanında otururken, O'ndan bir söz işitir, yanından ayrılınca da, onu aramızda anar ve müzâkere ederdik."*[257] Vahiy katiplerinden Zeyd b. Sabit'in şu ifadeleri de dikkat çekicidir: "Allah'ın kitabıyla hüküm ver. Allah'ın kitabında bir hüküm yoksa Peygamber'in Sünnet'i ile hüküm ver. Peygamber'in Sünnet'inde de yoksa rey ehlini çağır, sonra içtihad et."[258]

Ebû Zerr, eliyle kafasını göstererek; *"Eğer, kılıcı şuraya dayasanız, ben de kafam kesilmeden önce Rasûlullah'dan (s.a.v) işittiğim bir sözü söyleme fırsatı bulsam onu mutlaka söylerdim."*[259] Enes b. Mâlik (r.a), *"Biz, Peygamber'in (s.a.) yanında bulunur ve ondan hadis öğrenirdik. Huzurundan ayrıldığımız zaman da kendi aramızda, iyice belleyinceye*

255 Haşr, 59/7.

256 Buhârî, "Tefsîr (Sûre 59)" 4, "Libas", 82; Muslim, "Libas ve Zinet". 120; Ebû Dâvûd, "Teraccül" 5; İbn Mâce, "Nikâh" 52; Dârimî, "İsti'zân" 19; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 434, 443.

257 Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmî li ahlâki'r-râvî ve âdâbi's-sâmi*, Mısır, ts., sh., 46.

258 Beyhakî, Ahmed b. Ali b. Musa, *es-Sünenü'l-kübrâ*, Haydarâbâd, 1344, X, 115.

259 Müslim, Zühd, 71; Ebû Dâvûd, İlm, 7.

kadar onların müzâkere ve muhâsebesini yapardık." demiştir.[260] Enes b. Mâlik şöyle söyler: *"Eğer hata etmekten korkmasaydım, size Peygamber (sav.)'den işittiğim her şeyi rivayet ederdim."*[261] Sahâbe ve tâbiûndan hadislerin unutulmaması için müzâkere edilmesinin önemine işaret eden rivayetler de söz konusudur.[262]

Sâlim b. Abdullah (ö.106/724)'ın rivâyetine göre Abdullah b. Ömer (ö.73/692), Resûlullah (s.a.s.)'in *"Şayet hanımınız, sizden birinizden, camiye (gitmek için) izin istediğinde onu menetmesin!"* şeklindeki hadîsini söyleyince oğlu Bilal; "Yine de, vallahi, onları menedeceğim." dedi. Bunun üzerine İbn Ömer ona dönüp öyle bir sövdü ki, daha önce hiç kimseye böyle sövdüğünü görmemiştim. Sonra da şöyle dedi: "Ben sana Rasûlullah (s.a.v.)'den hadîs rivâyet ediyorum, sen ise; "Yine de, vallâhi, onları menedeceğim" diyorsun."[263] İbn Ömer'e soruldu: "Kur'ân-ı Kerim'de sefer namazını bulamıyoruz?" İbn Ömer: *"Allah Teâlâ, bize Muhammed (sav.)'i peygamber olarak gönderdi. Biz bu konularda hiçbir şey bilemeyiz. Biz Ancak Peygamber efendimizden gördüğümüz gibi yaparız."*[264] Bu gibi rivâyetlerde, sahâbîlerin yapmış oldukları hadîs nakillerine itiraz eden kişilerin hadîsleri inkâr ettiği anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak, burada önemli olan yukarıda geçen sahâbîlerin yaptığı nakillerin dikkate alınmaması esnasında onların gösterdikleri tavırdır. Nitekim onlar rivâyet ettikleri haberlerin Hz.

260 Hatîb, Muhammed Accâc, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Mektebetü Vehb, Kahire, 1988, sh., 60.

261 Dârimî, Sünen, I, 77.

262 Bu tür rivayetler için bk., "Hadisleri müzâkere edin. Çünkü onlar, Kur'ân gibi bir araya getirilmiş ve muhafaza edilmiş değildir. Eğer hadisleri müzâkere etmezseniz kaybolup giderler." (Dârimî, "Mukaddime", 51); "Hadisleri müzâkere ediniz, onların hayatı müzâkere iledir" (Beyhakî, el-Medhal, sh. 288); "Birbirinizi ziyaret ediniz, hadisleri müzâkere ediniz. Eğer böyle yapmazsanız yok olup giderler." (Hâkim, el-Müstedrek, I, 173).

263 Müslim, Salât, 135. Başka bir tarîkte Abdullah oğlunun bu sözü üzerine onun göğsüne vurmuştur. Bir başka tarikte ise onunla ebediyyen konuşmayacağını söylemiş ve ölene kadar da konuşmamıştır. Bkz. Ahmed b. Hanbel, II, 36; Dârimî, Mukaddime, 40; Ebû Dâvud, Salât, 52; Tirmizî, Cum'a, 48.

264 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VIII, 68; Ahmed b. Hanbel, Müsned , VII, 209.

Peygamber'in bir sünneti olduğu ve sünnete de kayıtsız şartsız uymanın gerekliliğini vurgulamışlardır.[265]

Sahâbede olduğu gibi, Sahâbe-i Kirâm'ın elinde yetişen tâbiûn ve onlardan sonra gelen nesiller de, genellikle Hz.Peygamber'e itaat ve ittibâ noktasında herhangi bir tereddüt yaşamamışlardır. Abdurrahman b. Yezid (ö.65/685), ihramlı birinin üzerinde elbise görünce, ona bunun yasak olduğunu söylemiş. 0 zât da: "Bana, ihramlı iken elbisemi çıkarmamı emreden Kur'ân'dan bir âyet getir" şeklinde karşılık vermiş. Bunun uzerine Abdurrahman, Peygamber'in emirlerinin de bağlayıcılık açısından Kur'ân'la aynı konumda bulunduğunu imâ ederek *"Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakının."* âyetini okumuştur.[266]

Tâbiînden Mutarrif b. Abdillah eş-Şıhhîr'a (ö.85/705) birisi, *"Bize hadis anlatıp durmayın, Kur'ân'dan bahsedin."*deyince o şahsa şu cevabı verir: *"Vallahi biz hadisleri Kur'ân'ın yerine anlatmıyoruz. Bilâkis hadisleri anlatmaktaki gayemiz Kur'ân'ı en iyi bileni anlatmaktır."* [267]

İmrân İbn Husayn (ö.52/672), Hz.Peygamber'in Sünnet'inden bahsederken birisi araya girerek Sünneti küçümser vaziyette *"Ey Ebû Nüceyd, bize Kur'ân'dan bahset!"* demiştir. Bunun üzerine İmrân adama şu cevabı vermiştir: Sen Kur'ân'ı okumuyor musun, bana namazın nasıl kılınacağından, zekâtın hangi mallardan verileceğinden, hac ibâdetinin nasıl yapılacağından vb. konulardan bahsedebilir misin? İmrân bu tür açıklamaları ile adamı susturmuştur.[268]

---

265 Veysel Özdemir, Sahâbe ve Tâbi'înin Sünnet/Hadîs Karşıtlarına Yönelik Tavırlarına Dâir RivâyetlerinTesbiti, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu Tebliğleri*, Şanlıurfa, Aralık 2016, sh., 512.

266 İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlmi ve Fadlihî*, II, 189.

267 Bk. İbn Abdilberr, a.g.e., II, 191; Şâtıbî, a.g.e., IV, 24; Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, thk., Mustafa Aşûr, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, 1987, sh., 63. Benzer bir rivâyet Saîd b. Cübeyr'den de nakledilmektedir Bk. Dârimî, "Mukaddime" 49.

268 Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, I, 109-110; İbn Abdilber, a.g.e., II,191; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, sh., 15; Şâtıbî, a.g.e., IV, 24.

Ömer b. Abdilazîz, bir gün namazı geciktirmişti. Urve b. Zübeyr (ö.94/713), yanına geldi ve ona Mugîra b. Şu'be'nin Kûfe'de iken bir gün namazı geciktirdiğini, bunun üzerine Ebû Mes'ûd el-Ensârî'nin yanına gelip şöyle dediğini haber verdi: "Ey Mugîra! Bu, ne hal? Sen bilmiyor musun ki, Cebrâîl indi ve namaz kıldı. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.) de namaz kıldı. Sonra Cebrâîl namaz kıldı. Ardından Resûlullah (s.a.v.) namaz kıldı. Daha sonra Cebrâîl namaz kıldı. Peşinden Resûlullah (s.a.v.) namaz kıldı. Sonra Cebrâîl yine namaz kıldı. Ardından Resûlullah (s.a.v.) namaz kıldı. Daha sonra Cebrâîl namaz kıldı. Peşinden Hz. Peygamber namaz kıldı. Bütün bunlardan sonra Cebrâîl "Bana böyle emredildi (sana böyle tebliğ etmem emredildi)" dedi." Ömer b. Abdilazîz Urve'ye "Anlattığının ne anlama geldiğini iyice öğren. Ne yani, namaz vakitlerini Resûlullah (s.a.v.)'e Cebrâîl mi öğretti?" dedi. Urve de "Beşîr b. Ebî Mes'ûd da babasından böyle rivâyet etti"[269] dedi.

Tâbiîn neslinin büyük âlimlerinden Saîd b. Müseyyeb (ö.94/713), ikindiden sonra, fazla olarak iki rekât namaz kılan bir kişi gördü. (Kerahat vakti nâfile namaz kılan bu zâtın yaptığından hoşlanmadı.) Namaz kılan kişi ona: "-Ey üstâd! Allah Teâlâ, namaz kıldığım için bana azâb eder mi?" diyerek yaptığı yanlışı savunmaya kalkıştı. Said b. Müseyyeb: "-Hayır! Cenâb-ı Hak sana namaz kıldığın için değil, lâkin Sünnet-i Seniyye'ye muhâlefet ettiğin için azâb eder!"buyurdu.[270]

Selef-i sâlihinin sünnete olan yaklaşımı ve bağlılıyla ilgili yüzlerce olay ve delil ortaya koymamız mümkündür. Onların en büyük özelliği sünnete bağlılık konusunda samimi ve ihlaslı olmalarıdır.

XVII-DİĞER ÂLİMLERİN BU KONUDAKİ GÖRÜŞLERİ

Kur'ân, Hz.Peygamber'e indiğine, O da bunu tebliğ ve beyân etmekle yükümlü olduğuna göre Rasûlullah'a uymak aklen de gereklidir. Aksi takdirde Kur'ân'a itimat edilmiş olup, Kur'ân'ı getiren

269 Mâlik, Vukûtu's-Salât 1-2; Buhârî, Mevâkîtu's-Salât 1; Müslim, Mesâcid 167; Dârimî, Salât 2.

270 Dârimî, Mukaddime, 39/442.

zâta itimat edilmemiş olunur. Halbuki Hz.Peygamber'e itimâtsızlık, Kur'ân'a itimâtsızlığı beraberinde getirir.[271] Dolayısıyla bütün bir İslâm ümmeti, sünneti kabullenme, benimseme, delil kabul etme, kısaca ikinci kaynak oluşunda ittifak etmiştir.

Ebû Hanîfe, şer'î hükümleri çıkarma konusundaki metodunu açıklarken şöyle demiştir: "Kur'ân'da bir hüküm bulduğum zaman onu alırım. Kur'ân'da bulamadığım zaman Resûlüllahın Sünnet'ini alırım. Allah'ın kitabında ve Rasûlüllah'ın Sünnet'inde bulamadığım zaman ashabının sözlerine başvururum. Onlardan dilediğim kimsenin sözünü alır, dilediğimin sözünü terk ederim, fakat onların sözlerinden dışarı çıkıp başkalarının sözünü almam."[272]

Şâfiî'ye (ö.204/819) göre, Hz. Peygamber'e itaat etmek farz, O'na karşı tavır almak ise haram kılınmıştır. Hz. Peygamber'in sünnetine uymak farz olduğu gibi, anlaşmazlığa düşülen konularda Allah'ın kitabında bulunmayıp, Rasûl-i Ekrem'in sünnetiyle kat'i olarak sâbit olan hükümlere de itaat etmek durumundayız.[273] Bağlayıcılık açısından Allah'ın hükmü ile Rasulullah'ın hükmü arasında bir ayırımın olmaması gerektiğini Hatib el-Bağdâdî, el-Kifâye adlı eserinde "Amelin gerekliliği ve yükümlülük bakımından Allah'ın Kitabı'nın hükmü ile Rasulullah'ın Sünneti'nin hükmünün eşit görülmesine dair " diye bir bâb başlığı açarak dile getirmiştir.[274]

Ahmed b. Hanbel, hüküm kaynaklarını tavsif ederken "Resûlullah'dan rivâyet edilen Sünnete bakılır, Peygamber'in Sünnet'inde yoksa sahabeden gelene bakılır, sahabenin uygulamasında da yoksa tâbiundan gelene bakılır ve ona göre amel edilir." demiştir.[275] Bir di-

271 Nihat, Hatipoğlu, *Kur'ân-ı Kerim'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*, Ta-ha Yay., Ank., 1999, sh., XXXIII-XXXIV.

272 Beyhakî, *el-Medhal ilâ Süneni'l-kübrâ* (thk. Muhammed Zıyâu'r-rahmân el-A'zamî), Kuveyt, trs. I, 203.

273 Bk. Şâfiî, *er-Risâle*, thk., M.Seyyid Keylânî, Kültür Yay., İst., 1985, sh., 43, 49-50, 98.

274 Hatib el-Bağdâdi, *el-Kifaye*, sh., 23.

275 Ebû Ya'lâ, *el-Udde fi usûli'l-fikh*, IV, 1090.

ğer ifadesinde ise "Kim Peygamber'in hadisini reddederse o kimse helakin eşiğindedir demiştir."[276]

İbn Hazm (ö.456/1064), hadis inkârcılarına karşı şöyle der: Kur'ân'da öğle namazının dört rekatten, akşam namazının üç rekatten ibâret oluşu, oruçta kaçınılması gereken şeylerin açıklanması, gümüş ve altından alınacak zekâtın miktarı ve diğer konular bulunmamaktadır. Eğer Kur'ân'da icmâlen belirtilen bu konularda onunla yetinirsek nasıl davranacağımızı bilemeyiz. Kuşkusuz bu tür durumlarda kendisine başvurulacak tek kaynak Sünnet'tir.[277] İbn Hazm, sadece Kur'ân ile amel edip, Sünnet'i dışlayan kimsenin kâfir olacağı hakkında ümmetin icmâı olduğunu söyler. Çünkü ona göre böyle düşünen bir kişinin, ibâdetlerini doğru bir şekilde yapması mümkün değildir[278] Dolayısıyla İbn Hazm'ın dediği gibi, bu tür çabalar içerisinde olup, sahîh hadisi hafife alarak Kur'ân'dan başka bir kaynağa ihtiyaç yoktur diyen kimsenin dinden çıkması kaçınılmaz olacaktır.[279] O halde Sünnet'in, Kur'ânla bir birlikteliği vardır.

Hz. Peygamber'e itaat konusunu Abdulganî Abdulhâlık şöyle değerlendiriyor: Yüce Allah, *"Peygambere itaat ediniz."* buyurarak, peygambere itaatı vâcib kılmıştır. Bu emir, Hz. Peygamber'in de tek başına hüküm koyucu olduğunu, ondan çıkan emir ve yasakların, Yüce Allah'dan değil, kendisinden kaynaklanan hükümler olduğunu gösterir. Çünkü Allah'ın, peygambere itaatı vacib kılmasının manası, Hz.Peygamber, herhangi bir fiili emredip gerekli kıldığında, ona uymamızın vâcib olmasından başka bir şey değildir. Şu halde burada iki hüküm vardır: Biri, Hz.Peygamber'e uymanın gerekli oluşu ki bu hüküm, Yüce Allah'dan gelmektedir; diğeri de fiilin gerekli oluşu ki, bu da Hz.Peygamber'den kaynaklanmaktadır. Eğer Cenâb-ı Hakk'ın *"Peygamber'e uyunuz."* emri olmasaydı, Hz. Peygamber'in emri bize

276 İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye, *el-Menâkıb*, Beyrut, ts. sh., 182.

277 İbn Hazm, *el-Ihkâm*, I, 136, II, 253.

278 İbn Hazm, a.g.e., II, 251-252.

279 İbn Hazm, a.g.e., I, 110-111.

vâcib olmazdı. Şu halde, her ne kadar Hz. Peygamber zâhiren hüküm koyucu görünüyorsa da aslında, hüküm koyup emir veren sadece Allah Teâlâ'dır.[280] Dolayısıyla Hz. Peygamber'e itaat etmek, getirmiş olduğu hususların tümüne itaat etmek demektir.[281] Yüce Allah, bütün peygamberlere itaatı mensuplarına vâcip kılmıştır.[282] Ulü'l-emre itaati bile âyet emrederken Peygamber'e itaati göz ardı etmek insafla telif edilebilir mi?

Muhammed Tâkî Osmânî'nin de işaret ettiği gibi, Kur'ân-ı Kerîm'de tek başına Hz. Peygamber'e itaat emri olduğu halde[283] tek başına Yüce Allah'a itaat emri bulunmamaktadır. Bu, Hz. Peygamber'e itaat olmadan Yüce Allah'a itaatın olamayacağı şeklinde yorumlanabilir[284] Zaten Hz. Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur. Kur'ân-ı Kerîm'de müfred gaib zamirinin bir kullanılışı da bu açıdan değerlendirilebilir/dikkat çekicidir. Şöyle ki, birçok âyette Allah ve Resûlü'nün zikrinden sonra kullanılan zamirin daima mufred getirildiği görülmektedir.[285]

Mevdudi'ye göre, "İnsanlar hiçbir zaman Peygamber'in söz, emir ve yetkilerini sınırlandıramazlar. Çünkü kendileri tamamıyla Peygamber'e ve onun emrine tabidirler. Onlar için emirlere uymak ve teslimiyetten başka çare yoktur. Mü'minler peygamber'in sadece din ve maneviyatla ilgili emirlerine uymakla mükellef değildirler. Aksine ziraat, ticaret ve eğitim gibi çok değişik konularda bile verdiği emre itaate mecburdurlar. Hiç bir konuda itiraz hakları yoktur."[286]

---

280 Abdulganî Abdulhâlık, *a.g.e.*, sh., 22.

281 Kâdî İyâd, *Şifâ-i Şerîf*, terc., Nâim Erdoğan, H.S.Erdoğan, Çile Yay., İst., 1980, sh., 343.

282 Kâdî İyâd, a.g.e., sh., 344.

283 Bk. Nûr, 24/56.

284 Muhammed Takî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, çev. Mehmet Özşenel, İzmir, 2007, sh., 22.

285 Abdullah, Aydınlı, Kur'ân-ı Kerîm'de Gâib Zamîrinin Bir Kullanılışı Bağlamında Hz. Peygamber'e İtaatın Mahiyeti, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2010, sayı: 13, sh., 8.

286 Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber*, Ankara, 1983, sh., 189, 216.

Seyyid Kutup ise şöyle diyor: "Yüce Allah, Kur'ân'ı insanlara anlatacak bir peygamber göndermiştir. Bu peygamber hevadan konuşmuyor. O halde, onun sözleri ve uygulamaları Yüce Allah'ın şeriatının bir parçasıdır. Bu hükümlerin uygulanması noktasında, mü'min, öncelikle Allah'a itaat ile yükümlüdür. Arkasından da peygambere itaat yükümlülüğü gelmektedir. Çünkü Allah'ın elçiliği, Allah'tan aldığı mesajları kullara iletme sıfatı taşıyor. Bu sıfatı sebebiyle peygambere itaat, peygamber vasıtası ile bu şeriatı vazetmis olan Allah'a itaat etmenin vazgeçilmez gereği ve bir uzantısıdır. Ayrıca peygamber, sünneti aracılığı ile bu şeriatı açıklıyor. Buna göre, peygamberin sünneti, hükümleri ve direktifleri, uygulanması zorunlu olan şeriatın ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı Allah, âyete şu şart cümlesini koymuştur: *"Eğer gerçekten Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız."*[287]

Kısaca, Hz. Peygamber'in Allah tarafından belirlediği/tesbit ettiği bir yetki alanı vardır. Dolayısıyla yukarıdaki bütün bu bilgiler, onun yetki alanını, insiyatif ve tasarrufunu ortaya koymaktadır. Ne var olan yetki alanını, var olan delillere karşın kısıtlama, ne de yetki alanını sınırsız veya mutlak kılmaktır. Deliller muvacehesinde mu'tedil yolun takip edilmesi elzemdir.

287 Seyyid Kutup, *Fi Zılali'l-Kuran*, (Çev: Bekir Karlığa, Emin Saraç, Hakkı Sengüller) Hikmet Yayınevi, İstanbul 1979, III/290–296.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN YETKİ ALANININ DOĞRU TESBİTİ VE SÜNNET'İN DELİL OLUŞU

I-HZ. PEYGAMBER'İN YETKİ ALANININ DOĞRU TESBİTİ

Bugün, sünnet karşıtlığının ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden birisi, hiç kuşkusuz Hz. Peygamber'in yetki alanlarının ve üstlendiği/yerine getirdiği görev alanlarının daratılmasıdır. Hz. Peygamber'in yetki alanının sadece tebliğ ile sınırlandırdığımızda bir postacı gibi ilâhi mesajı adrese teslim etmekten başka bir görevinin olmadığını düşünüp onun elini-kolunu bağlamış oluruz. Böyle bir peygamber tasavvurundan hadis karşıtlığı, hadis inkârcılığının ortaya çıkmaması mümkün değildir. Örneğin, Allah'ın kontrolü ve denetimi altında O'nun izniyle hüküm koyma yetkisinin bulunmadığını, sünnetin hüccet olamayacağını, gaybla ilgili hiçbir bilgiye sahip olmadığını iddia eden bir kişinin peygamber tasavvuru çok farklı olacaktır. Böyle bir tasavvura sahip olan bir kişi, gelecekle ilgili tüm hadisleri reddecektir.

Hüküm koyma yetkisinin olmadığını iddia eden bir kişi de, Hz. Peygamber'in koyduğu hükümleri kabul etmeyecektir. Halbuki dinin ahkamla ilgili koymuş olduğu hükümlerin çoğu %80 civarında hadise dayanmaktadır. Belki Sünnet karşıtlığının, hadis inkarcılığının kökeninde en önemli etkenlerden birisinin bu olduğu söylenebilir. Aynı zamanda sünnetin vahiyle bir ilişkisinin olmadığını iddia eden bir kişi, sünnetin delil oluşunu da kolay bir şekilde reddedecektir. Bütün bu meseleleri halletmenin yolu, Hz. Peygamber'in yetki alanını doğru tesbit etmekle mümkündür. En başta Kur'ân-ı Kerim, O'nun sahip olduğu yetkilerini doğru bir şekilde ortaya koymuştur. Peygamberi-

mizin sünneti ve uygulamaları da, bu yetkileri teyid etmiştir. Yine ifade etmek gerekir ki, *"Allah ve Resûlünun haram kıldığını haram saymayan..."* ifadesi[1], Allah ve Rasûlünun haram kıldıklarını aynen kabul etmenin zorunlu olduğunu ve haram kılma yetkisinin sadece Allah'a mahsus olmadığını gösterir. Aşağıda daha detaylı bir şekilde inceleneceği üzere Hz. Peygamber de, Allah'ın iradesi doğrultusunda bu yetkiyi kullanma hakkına sahiptir. Elbetteki Allah'ın yetkisi ile Rasûlü'nunki arasında açık bir fark vardır. Allah'ın bu hususdaki yetkisi asıl ve tamamen bağımsız bir yetki yani mutlak olurken, Resûlullah'ın yetkisi vahye dayalı ve ondan kaynaklanan kontrollü bir yetkidir.[2] Hz. Peygamber'in yetki alanını parçalamak demek aynı zamanda dini parçalamak demektir.

Peygamberlerin insanlara gönderiliş amacı; kendilerine tevdi edilen görevleri ve yetkileri yerine getirmektir. O'nun en önemli ve en başta gelen görevi kuşkusuz Kur'ân'ı insanlara tebliğ ve tebyin etmesidir. Bununla beraber özellikle Medine'de yerine getirdiği muallimlik, hâkimlik, komutanlık ve liderlik görevlerinin de bulunduğunu görmekteyiz. Kur'ân-ı Kerim, Hz. Peygamber'in ifâ ettiği bu görevlerinden de yer yer bahsetmektedir. Günümüzde parçacı yaklaşım tarzının çok revaçta olduğundan herhangi bir konuda bir âyet veya bir hadis delil gösterilerek diğerlerine bakılmaksızın bir hüküm çıkarılmaya çalışılmaktadır. Yapılan bu usul hatasından dolayı yanlışa düşen pek çok insanın var olduğunu müşahede etmekteyiz.

Peygamberler, sorumluluk ve mükellefiyet hususunda diğer insanlar gibidir. Onları, sorumluluk ve mükellefiyet taşımayan, vahye uyma zorunluluğu olmayan ve kendi iradelerine göre, hareket eden ve buna göre hüküm veren şahsiyetler olarak düşünmek yanlıştır. Kendi başlarına buyruk olmayan, bizim gibi, sorumlulukları olan seçilmiş insanlardır. Hatta onların sorumlulukları, diğer insanlardan daha ağır ve daha kapsamlıdır. Onlar da bir nevi emir kuludurlar. Hz. Pey-

1 Tevbe, 9/29.

2 Osmâni, Muhammed Taqi, *The Authority of Sunnah*, New Delhi, 1991, sh., 48.

gamber de, diğer peygamberler gibi, Allah'tan kendisine gelen vahye uymak mecburiyetindedir. İlâhî emirlere aykırı hareket etmesi düşünülemez. *"Eğer o peygamber, bazı sözler uydurup bize isnâd etmeğe kalkışsaydı, elbette Biz onu kuvvetle yakalar ve sonra da can damarını koparırdık. Hiç biriniz de buna mâni olamazdı."*[3] Bundan asıl maksat, Peygamber'in kendi kendine vahiy üzerinde herhangi bir eksiltme ya da artırma yetkisinin olmadığıdır. Eğer böyle yapacak olsa Allah tarafından şiddetle cezalandırılacağı kesin olarak ifade edilmektedir.[4] Dolayısıyla ona verilen yetkiler kontrollü, sınırlı ve meşrûdur. Bu alanın sınırlarını, vasıflarını ancak Allah belirler. Hz. Peygamber de teyid edici mesajlar verir. Bundan dolayı nübüvvet makamının son temsilcisi Hz. Peygamber'in (s.a.s) Kur'ân'da hangi vasıflarla vasıflandırıldığının, hangi görevlerle teçhiz edildiğinin bilinmesi önem kazanmaktadır.

II-HZ. PEYGAMBER'E İMÂN ETMENİN İÇERİĞİ/MÂHİYETİ

Mü'min olmanın gereği ve şartı öncelikle Allah'a ve Peygamber'ine kalpten imân etmek ve bunu kabullenmekten geçmektedir. Ancak şu hususa dikkat etmek gerekir ki, Peygambere iman meselesi sadece ve kuru kuruya Abdullah'ın oğlu Muhammed'e inanmak olmayıp, onun misyonuna, yetkilerine, onun konumuna inanmak demektir. Onun yaşama biçimi olan Sünnet'ini kalpten benimseyerek kabullenmektir. Aksi takdirde Hz. Peygamber'in yetkilerine, konumuna ve icra ettiği görevlerine, onun yaşama biçimi olan sünnetine şüpheyle bakmak veya bu konuda karşıt görüşlere sahip olmak imân açısından tehlikeli ve riskli bir durumdur. Kelime-i şehâdet, kelime-i tevhid, ezân, kâmet, namazlarda okuduğumuz tahiyyat, salli barik duâlarını düşündüğümüzde Allah ve Rasulü alt alta değil hep yan yana geçmektedir. Acaba bütün bunlar bize hangi mesajı veriyor? bir düşünelim.

3 Hakka, 69/44-47.

4 Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, VI, 415.

Peygamberler, Allah'ın seçilmiş kulları olup ve Allah tarafından verilmiş ulvi ve kutsi bir görevi ifâ etmek için gönderilmişlerdir. İlk insan Hz. Âdemle birlikte peygamberler de gönderilmeye başlanmıştır.İnsanoğlunun, peygambersiz olarak hayatını idame ettirmesi, tek başına yaratıcısını tanıması, Rabbine karşı nasıl ibâdet edeceğini bilmesi, kısaca insanlığını öğrenmesi ve bilmesi mümkün değildir. Peygamberler gönderilmemiş olsaydı insanoğlunun aşırı derece bâtıl ve hurâfe dolu inançlar ve davranışlar içerisinde boğulması kaçınılmaz olacaktı. Nitekim Kur'ân, bu noktaya işaret ederek peygamberlerin, insanları karanlıktan aydınlığa çıkardığını ifade eder.[5] Mutlaka kendilerine rehber ve klavuz görevi yapacak olan, dinin uygulamasını gösterecek, toplumu islâh eden ve ahlâk eğitimini gerçekleştiren peygamberlere ihtiyaç vardır. Peygamberlere ihtiyacın olmadığını iddia etmek ve savunmak tutarlı ve akıllıca bir iş değildir.

Mü'min olmanın esaslarından biri, hiç kuşkusuz aydınlık elçileri olan peygamberlerin hiçbirini ayırt etmeksizin tümüne birden imân etmektir. Dolayısıyla Allah'a imân eden bir kişi, O'nun peygamberine de imân etmek mecburiyetindedir. Akabinde de itaat ve muhabbet, imânı takip edecektir. Kur'ân-ı Kerim de Peygamber'e imânın ve O'nu kabullenmenin gereğine sık sık temas etmekte ve bu konu üzerinde durmaktadır. İnsanlar kendi kurtuluşları için imâna davet edilmektedir.

"Ey imân edenler! Allah'a, Peygamber'ine, Peygamber'ine indirdiği kitaba imân ediniz. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse tam manasıyla sapıtmıştır."[6] Âyet bize âdeta âmentünün esaslarını dile getirmekte ve inanılması zorunlu esasları belirlemektedir. Örneğin âyetten Allah'a, Rasûlüne, kitabına ve diğer tüm kutsal kitaplara (bozulmamış hallerine) imân etmenin gerekliliğini çıkarabiliriz.[7] Bu âyette imân edenlere

5 Bkz. İbrâhim, 14/1, 5.

6 Nisâ, 4/136.

7 Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., IV, 1496-1497.

"imân ediniz." denilmesi ilk bakışta tuhaf gelebilir. Aslında "imân" kelimesi, burada iki anlamda kullanılmıştır. Birincisi, bir insanın küfürden vazgeçip imân etmesi ve ehl-i imândan sayılması anlamındadır. İkincisi, bir insanın tüm kalbiyle imân etmesi ve ciddi bir şekilde ihlâsla düşüncelerini, zevklerini, sevgilerini, hayat tarzını, dostluklarını ve tüm çabalarını inancına uygun bir yapıya sokması anlamındadır.[8]

Allah'ın insanlara gönderdiği hidâyet elçisini tanımak bir nevi O'nun göndericisini tanımak demektir. Mesela bir devletin elçisini reddetmek, o devleti ve kanunlarını reddetmek olduğu gibi, Allah'ın Rasûlünü reddetmek de Allah'ın otoritesini kabul etmemektir. Hristiyanlar Allah'ı sevselerdi, İsa'yı Allah'ın Rasûlü olarak tanıyacaklar ve O'na bir ilâh olarak ibâdet değil, bir Rasûl olarak itaat edeceklerdi. Yine onlar Allah'ı sevselerdi, hiçbir ayırım yapmaksızın Allah'ın bütün peygamberlerini tanıyacak ve hepsine imân edeceklerdi.[9] İtaat, imânın bir gereği ve neticesidir. Peygambere imân, ona itaatı zorunlu kılar. Dolayısıyla peygambere imân farz olduğu gibi, itaat da farzdır. Peygambere itaat, O'nun getirdiği ve uyulmasını emrettiği bütün prensipleri yerine getirmeyi gerektirir.[10] İmân, itaat ve muhabbet üçlüsü bir birinden ayrılamazlar.

III- HZ. PEYGAMBER'E İTÂAT EDİLMESİNİN MÂNÂSI

Yüce Allah'a imân eden ve hayatında O'na itaatı kendisine şiar edinen bir kişi, aynı zamanda O'nun elçisi, dininin tebliğcisi konumunda olan peygamberine inanmak ve O'na itaatı da kayıtsız şartsız kabullenmek mecburiyetindedir. İtaatte uymak, gönülden bağlanmak, tâbi olmak, söz dinlemek, isteyerek yapmak söz konusudur. Dolayısıyla imân esasları arasında yer alan Allah'a ve peygamberine imân eden kişi için aynı zamanda Allah'a ve Rasûlüne itaat de söz-

8 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, I, 368.

9 Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., II, 1077.

10 Küçük, *Kur'ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği*, sh.,128.

konusudur. Böyle bir kişinin Allah'a ve Rasûlüne itaat etmemesi, isyan etmesi, onların otoritesini kabullenmemesi düşünülemez. Allah'a itaatten kasıt Kur'ân-ı Kerim'e itaat, Peygambere itaatten kasıt da onun Sünnet'ine itaat olduğu görüşü alimler arasında kabul gören bir görüştür. Başka bir türlü de bunu anlamak ilmi anlayışa ters gelir. Kur'ân'da sünnet kelimesi, ıstılah manasında geçmese de zımnen başka ifadelerde sünnet manası söz konusudur. Dolayısıyla ıstılah manasında sünnet kavramının Kur'ân'da hiç geçmediği iddia edilemez.

Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'i ve onun sünnetini çok müstesna bir yere oturtmakta ve ona itaati kendisine olan itâatle bir tutmaktadır. Dolayısıyla Sünnet'e uyma, İslâm'ın ve imânın bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan sahâbe-i kirâm, O'nun sağlığında Kur'ân hükümlerinin tefsirinde, müşkillerinin beyânında aralarında meydana gelen fikir ayrılıklarının hallinde, O'na başvurmayı dinin bir gereği saymışlardır.[11] Kur'ân-ı Kerim, peygamberlerin kendilerine itaat edilmesi için gönderildiğini ifade eder ve hidâyetin ancak onlara uymakla gerçekleşeceğini haber verir. Peygamberlere itaatın meşruiyeti onların ilâhi vahye mazhar oluşundan kaynaklanır, zira onlar da diğer insanlar gibi beşeri özellikler taşır. Peygamberler de Allah'a itaatle emrolunmuştur.[12] Sahâbe, Rasûlullah'ın söz, davranış ve takrirlerini şer'î bir hüküm olarak algılamakta anlaşmazlığa düşmüyordu.[13] Hz. Peygamber'e itaattan kasıt O'nu gönülden sevmek, bize sunmuş olduğu mesajları kabul etmek ve onlara uymaktır.[14] O'na hayatta iken itaat ve ittibâ nasıl farz idiyse vefâtından sonra da Sünnet'ine itaat ve ittibâ da öylece farzdır. Zira nasslar, O'na itaatı farz kılarken hayatı ve ölümüyle kayıtlamadan ve itaatı sadece sahâbeye has kılmadan genel bir ifade

11 Bkz. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, A.Ü.İ.F.Y., Ank., 1977, sh., 14.

12 Alper Ömer Mahir, İtaat Mad., *D.İ.A.*, İst., 2001, XXIII, 444.

13 Krş. Sibâî, age., sh., 62.

14 Bkz., Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsih-Mensûh Meselesi*, M.Ü.İ.F.V.Y., İst., 1985, sh., 15.

ile itaat emrinin hem hayatına, hem de ölümünden sonrasına, hem sahâbeye hem de diğer insanlara şâmil kılmıştır.[15]

Kur'ân-ı Kerim'de yer alan itaatle ilgili çok sayıdaki âyet-i kerimelerden bazılarını vermek istiyoruz: *"Biz her peygamberi Allah'ın izniyle kendisine itaat edilmesi için gönderdik..."*[16] *"...Kim Allah'a ve Peygamber'ine itaat ederse Allah onu, altlarından ırmaklar akan cennetlerine koyacaktır; orada devamlı kalıcıdırlar; işte büyük kurtuluş budur."*[17] Allah ve Rasulünden her birine itaat, diğerine itaat sayıldığı için, Allah'a itaatin ne demek olduğunu anlatmak gayesiyle, ikisi birlikte zikredilmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, sadece "Kim Allah'a itaat ederse..." demiş olsaydı, bazı kimseler, "Biz, Allah'ı görmüyor, sözünü duymuyoruz. Binaenaleyh onun emrinin ne olduğunu nasıl bilebilir ve O'na nasıl itaat edebiliriz?" diyebilirlerdi. İşte bundan dolayı Hak Teâlâ, kendisine itaatin, Resulüne itaatte bulunduğunu, kendisinin söz ve emirlerinin, Rasulünden işitileceğini belirtmiştir. Daha sonra, "Kim, bu itaatten geri kalırsa (...)" buyurmuştur.[18]

"Allah'a ve peygambere itaat edin ki, rahmete erdirilesiniz."[19] *"Kim peygambere itaat ederse, muhakkak Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına bekçi göndermedik."*[20] Taberî, bu âyet-i kerimenin tefsiri sadedinde şunları söylemektedir: "Bu ifade, Allah Teâlâ'nın, elçisi Hz. Muhammed (sav) konusunda kullarını ikaz etmesidir. Allah Teâlâ buyuruyor ki, ey insanlar, sizden kim Muhammed'e itaat ederse ona itaat etmekle Bana itaat etmiş demektir. Bu durumda onun sözünü dinleyin ve ona itaat edin. Zira o size neyi emrederse bilin ki o Benim emrimdir ve size neyi yasaklarsa yine bilin ki o benim yasakladığımdır. Hal böyleyken sizden biri çıkıp da sakın

15 Sıbâî, a.g.e., sh., 55.

16 Nisâ, 4/64.

17 Nisâ, 4/13.

18 Râzi, Fahrettin, *Tefsir-i Kebir, Mefatihu'l-Gayb,* (Çev: Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru) Akçağ Yayınları, Ankara 1988, XX/162.

19 Âl-i İmrân, 3/132.

20 Nisâ, 4/80.

demesin ki, "Muhammed de bizim gibi insandır, bize üstünlük kurmak istiyor." Sonra da Allah Teâlâ, nebisi Muhammed'e demiştir ki, eğer sana itaatten geri dururlarsa sen de onlardan yüz çevir. Zira Biz seni onlara bir gözetici olarak göndermedik.[21]

Diğer yandan Allah'a ve Peygamber'e itaat söz konusu edildiğinde bunun sadece şekli bir boyun eğişten ibaret olmadığı, itaat edilmesi gereken şeylere karşı menfi bir tavır takınmadan içten gelerek kabullenilmesi gerekmektedir. Bu da onun yetkilendirilmiş bir otorite olduğunun göstergesidir. *"Ey inananlar! (Allah ve peygamber, sizi) hayat verecek şeylere çağırdığı zaman Allah ve Rasûlüne uyun."*[22] *"De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyun ki, Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."*[23]

Hz. Peygamber'e itaatı âdeta şart koşan bu âyetlerde görüldüğü gibi, salt Allah'a itaat etmek ve O'nu sevmek yeterli olmayıp, aynı zamanda peygamberin de sevilmesi ve O'na da itaat edilmesi gerekli görülmektedir. Âyetler, Hz.Peygamber'e itaatı ihtiyâri bırakmayıp zorunlu kılmaktadır. Hz. Peygamber, önder, örnek ve rehber olduğuna göre ona itaat etmek, O'nun sünneti üzerine hayatımızı uyarlamak kaçınılmazdır. Yukarıdaki âyet-i kerimelere göre Yüce Allah, peygambere uymayı kendisine uymaya âdeta eşdeğer olarak kabul etmektedir. Allah sevgisinin belirtisi ve şartı olarak da Hz. Peygamber'e itaatı öngörmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e itaat etmeyen bir kişi, Allah'ın hoşnutluğunu ve sevgisini kaybedecektir. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e itaat etmemek demek, bir nevi O'nu aradan çıkarmak manasına gelir ki, bu da itikadî açıdan tehlikeli bir durum arz eder ve Allah'ın buğzunu celbeder.

"Ey imân edenler! Allah'a ve Rasûlüne itaat edin, işittiğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin. İşitmedikleri halde işittik diyenler gibi olmayın. Şüphesiz Allah katında canlıların kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dil-

21 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, V, 177.

22 Enfâl, 8/24.

23 Âl-i İmrân, 3/31.

sizlerdir."[24] Âyette sıralanan emir dizisi içindeki Allah'a ve Rasul'üne itaat ile herhangi bir problemin çözümünü yine Allah ve Rasul'üne diğer bir deyişle Kur'ân ve Sünnete havale etmeyi öngören ifadeler son derece açık bir anlam örgüsüne sahiptir.[25] Burada peygambere itaat Allah'ın özellikle bir emridir. Ona itaat edilmedikçe Allah'a itaat edilmiş olunmaz. Allah'ın kitabına sarılmak kadar, peygamberin sünnetine de sarılmak bir vecibedir.[26]

"Ey imân edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere de sizden olan idarecilere de itaat edin. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, hemen onu Allah'a ve Rasûlüne arzediniz; eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız... Bu, hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."[27] Bu âyeti yorumlayan Şâtıbî (ö.790/1388), bir meselenin Allah'a arzedilmesinin Kur'ân'a arzedilmesi demek olduğunu, Rasûlullah'a arzetmek ise, ölümünden sonra Sünnet'ine müracaat etmek olduğunu ifade eder.[28] Bu da, mü'minlerin Kur'ân'a ve Sünnet'e itaat etmelerinin gereğine işaret eder. O halde Allah'a itaat farz ise, Hz. Peygamber'e itaat da farzdır.[29] Hz. Peygamber'e mutlak itaatı emreden ve O'na itaatla Allah'a itaatın eş değerde olduğunu açık ve kesin bir şekilde ortaya koyan bu âyetler, O'nun, ister sözle olsun, ister fiil ve hareketle olsun, Kur'ân âyetlerine kazandırdığı açıklamalara da uymak gerektiğini gösterir. Bu sebepledir ki, herhangi bir müslümanın, "Ben Kur'ân'ın açık hükmüne uyarım, ancak Hz. Peygamber'in yaptığı açıklamalara uymak mecburiyetinde değilim." demesi,

---

24 Enfâl, 8/20-22.

25 Düzenli, agm., sh., 132

26 Alaattin, Türkoğlu, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'e itaat,* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2007, sh., 65.

27 Nisâ, 4/59.

28 Şâtıbî, *el-Muvâfakât,* terc., M.Erdoğan, İz Yay., İst., 1990, IV, 12. Ayrıca bk. İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih,* II, 28, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.; Fahruddîn er-Râzî, a.g.e., X, 148, 151.

29 Bkz. İbn Hazm, a.g.e., II, 190; Âmidî, *el-Ihkâm fi Usûli'l-Ahkâm,* thk., Seyyid el-Cemîlî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1984, III,169; İbn Kayyım Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut, 1993, II, 220.

yukarıda zikrettiğimiz âyetlerdeki Allah'ın açık ve kesin emirlerine karşı gelmekten başka hiçbir mana ifade etmez. Çünkü mücmel ve gayr-i mufassal veya mutlak ve gayr-i mukayyed âyetlerin açıklanmasını Peygamberine emreden de O'dur. Peygambere itaatın manası ise, O'nun Sünnet'ine veya Sünnet'in naklinden ibaret olan hadislerine itaattır.[30] Öte yandan 'Peygamber'e itaat edin.' buyruğunun anlamı, Allah Teâlâ'nın onunla gönderdiği âyetlere itaat edin veya iman edin demek olsaydı, o takdirde âyetlerin başındaki *'Allah'a itaat edin.'* sözü gereksiz bir tekrardan ibâret olurdu. Allah Teâlâ'nın emrettiği bu itaat, sadece Rasûlünün getirdiği âyetleri kapsamamakta, âyetlerle birlikte sünnetine hatta şahsına itaati de kapsamaktadır.[31]

Peygamber'e itaat elbette sağlığındayken bizzat şahsına, vefatından sonra da sünnetine uymakla gerçekleşecektir.[32] İtaatın imânla ilişkilendirildiği ancak imânın farklı bir olgu olduğu âyette şöyle anlatılır: *"(Bazı insanlar) 'Allah'a ve Peygamber'e imân ettik ve itaat ettik' diyorlar."*[33] Bu ve benzeri âyetlerden anlaşılıyor ki, itaat görevinin şuursuzca değil, Allah ve Rasûlünün çağrısının iyi bir şekilde anlaşılması ve mesajın gerçek manada kavranması ile yerine getirilebileceği anlaşılır.[34]

"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, peygambere salât etmektedir (Onun şânını ve şerefini yüceltmektedir); O halde siz de ey imân edenler ona salât edin, ona içtenlikle selâm edin"[35] Yüce Allah, bu âyeti gönderdiğinde Hz. Peygamber'in içinde bulunduğu dönem, İslâm düşmanlarının İslâmın başarısını kıskandıkları bir dönemdi. O'nu lekeleyerek, O'nun, İslâm ve müslümanların her gün daha da güçlenmesine sebep teşkil eden ahlâkî mükemmelliğine gölge düşür-

30 Talat Koçyiğit, *İslâmî Da'vetin Mâhiyeti ve Hz. Peygamber 'in Hutbeleri*, sh., 103-104.

31 Yaşar Kandemir, *İki Cihan Güneşi*, İst., 1996, sh., 245.

32 Mevlüt Güngör, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer, *Sünnet'in Dindeki Yeri* (sempozyum), Ensar Neşr., İst., 1997, sh., 74.

33 Nûr, 24/47.

34 Alper, a.g.mad., XXIII, 444.

35 Ahzâb, 33/56.

meyi planlıyorlardı. Allah Teâlâ, bu âyetle bir nevi Peygamber'ine destek vermiştir. Âyette geçen "Allah'ın Peygamber'ine salât etmesi" şu anlama gelir: "Allah Peygamber'ine karşı çok merhametlidir. O'nu över, O'nun işlerini bereketli kılar, ismini yüceltir ve O'nun üzerine rahmetini indirir." "Meleklerin salât etmesi" ise şu anlama gelir: "Onlar Peygamber'i çok severler, O'na en yüce makamları vermesi, dininin gelişmesi ve O'nu yüksek derecelere ulaştırması için Allah'a duâ ederler." Mü'minler de peygamberlerine duâ ve niyâzda bulunurlar.[36]

Kur'ân'da, Peygamber'e itaatin dini bir zaruret olduğu ifade edilir: *"Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve mü'min bir kadına o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah'a ve Rasûlüne isyân ederse, muhakkak apaçık bir sapıklığa düşmüş olur."*[37] Bu âyet mümin-kâfir sınırını kesin bir şekilde çizer. Müslüman olmak; kendi düşünce, davranış ve seçme özgürlüğünü Allah ve Rasûlü'ne teslim etmek demektir. Düşünen hiç bir insandan iki karşıt davranış olan iyi ile kötüyü birleştirmesi beklenemez. Müslüman olarak yaşamak, daima öyle kalmak isteyen bir kimse mutlaka Allah ve Rasulüne boyun eğmek zorundadır. Eğer bunu kabul etmezse ne kadar müslüman olduğunu söylerse söylesin Allah katında olduğu gibi insanlar arasında da münâfıklıktan öteye gidemeyecektir.[38] *"Allah'a da itaat edin. Peygambere de itaat edin. Karşı gelmekten sakının. Eğer (itaatten) yüz çevirirseniz biliniz ki, bizim elçimize düşen sadece apaçık bir tebliğdir."*[39] *"Ey imân edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. İşlerinizi boşa çıkarmayın."*[40] İmân etmek mutlak teslimiyeti gerekli kılar. Âyete göre itaatsizlik kişinin amellerinin boşa gitmesine neden olmaktadır. İtaat aynı zamanda kişinin kurtuluşunu sağlamak-

36 Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (trc. Kurul), İnsan Yay., İstanbul 1987, IV, 401-402.

37 Ahzâb, 33/36.

38 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, IV, 377.

39 Mâide, 5/92.

40 Muhammed, 47/33.

tadır.[41] Peygamber'e itaatin dinen zaruri olduğunu ifade etmek için Kur'ân birçok üslup kullanmıştır.

Hz. Peygamber'e isyan, muhalelefet ve karşı gelmek, Allah'ın, âyetlerinde geçen *"Peygamber'e itaat edin, O'na isyan etmeyin."* talimatlarını hiçe saymak ve dinlememek demektir. Aynı zamanda bu, Allah'ın otoritesine karşı gelmek ve O'nun direktiflerini kabullenmemektir. Bu işe yeltelenen kişiler, sürekli olarak âyetlerde yaptıklarının yanlış olduğu konusunda uyarılmıştır. Aksi takdirde Peygamber otoritesine karşı gelen bir kişi, keyfi hareket etmiş, heva ve hevesinin peşinden gitmiş olur. Bu da onu felakete götürür. Asıl olan samimi davranarak Allah ve Rasûlünün otoritesinin sarsılmamasına dikkat edilmesi ve istenilen istikamette hareket edilmesidir.

İtaatla ilgili âyetlerde olduğu gibi, isyanı ve muhalefeti yasaklayan bu tür âyetlerde de Allah ve Peygamber peşpeşe zikredilmektedir. Peygamber'e karşı isyan ve muhalefet hareketi bir nevi Allah'a yapılmış gibi kabul edilmektedir.

"Rasûl size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan kaçının."[42] âyetinde geçen hükmün umûmi olduğu ifade edilmektedir: "Asıl maksat, tüm ilişkilerde Hz. Peygamber'in emirlerine teslim olunmasıdır. Nitekim burada, *'Rasûl size neyi verdiyse onu alın'* denirken, cümlenin devamında *'size neyi vermediyse'* değil *'neyi yasakladıysa ondan kaçının.'* şeklinde bir ifade kullanılmıştır. Bu hüküm sadece Fey'e ait malların paylaşımını ihtiva etseydi, o zaman *'neyi vermediyse'* denilirdi. Fakat aksine 'neyi yasakladıysa' denilmesinden anlaşıldığına göre, kastolunan Hz. Peygamber'in emir ve yasaklarına uyulmasıdır. Mübârekfuri, yukarıdaki âyetle ilgili şu açıklamayı yapmıştır: Âyet, Resûlullah'ın getirdigi her şeyi; emir, yasak, fiil ve sözlerinin tamamını kapsamaktadır. Âyet, özel bir sebebe binaen inmiş olsa da hükmü umumidir. Burada esas olan ibarenin/ifadenin umumi oluşudur; yoksa sebebin hususi oluşu değildir. Buna göre Kur'ân'da yer alsın veya

41 A'raf, 7/158.

42 Haşr, 59/7.

almasın dinin bir emri olarak bize tebliğ ettiği her hususda ona bağlı kalmak bizim için dini bir sorumluluktur.[43] Özel bir sebebe binaen indiğini akıllarına bile getirmeksizin tamamen umumi ifadesini esas alan meşhur sahabiler de ayeti genellikle böyle anlamışlardır.

Bütün konuyla ilgili bu âyetler, Rasûlullah'ın sahip olduğu değerini, konumunu gösterdiği gibi, aynı zamanda O'nun sünnetinin değerini ve önemini de gösterir. Kur'ân'ın emirlerine ve yasaklarına uyma konusunda gösterilen titizliğin, Sünnet'e uyma konusunda da gösterilmesi elzemdir. Yüce Allah, Kur'ân'a uymayı nasıl farz kılmış ise Peygamber'inin sünnetine de uymayı farz kılmıştır.[44]

Yukarıda verdiğimiz bu âyetlerin yanısıra, peygamberimizin bu konuda kendi ifâdeleri de, Kur'ân'ın parelelinde mesajlar vermekte ve tabii olarak kendisine itaatın zorunlu olduğunu öngörmektedir. Burada âyet-hadis bütünlüğünü çok açık bir şekilde görmekteyiz. Hz. Peygamber, hadislerinde âyetlerde olduğu gibi benzer ifadeler kullanarak sünnetine, ahlâkına itaatin gerekliliğini şöyle vurgulamaktadır:

"...Kim bana itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de bana isyân ederse Allah'a isyân etmiş olur."[45] *"Bütün ümmetim Cennet'e girecektir, ancak yüz çevirenler müstesna! Dediler ki : "Ey Allah'ın Rasûlü, yüz çeviren kimdir?" Hz.Peygamber de "Kim bana itaat ederse Cennet'e girer. Bana isyân edene gelince, o yüz çevirmiştir."* buyurdular.[46] *"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."*[47] Öyleyse anlıyoruz ki, Rasûle itaat, Allah'a itaat; Rasûl'e isyan, Allah'a isyandır. Çünkü Allah'a itaat, peygamberden öğrenilir. Allah'a kulluğun, Allah'a itaatin pratiği peygamberdir. Allah'a itaat adına kitabı, Rasûl'e itaat için de sünneti tanımak, öğrenmek ve onlarla bu itaatimizi gerçeklestirmek

43 Mübârekfuri, *Tuhfetü'l-ahvezi* (Mukaddime), Kahire 1386/1967, I, 41.

44 Aynur Uraler, *Sünnet'e Bağlılık*, Işık Yay., İst., 2000, sh., 59.

45 Buhârî, Cihâd, 109, İ'tisâm, 2; Müslim, İmâret, 32-33; Nesâî, Biât, 27.

46 Buhârî, İ'tisâm, 2.

47 Buhârî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 157, III, 241, 259, 285 , V, 409 ; Dârimî, Nikâh, 3.

zorundayız. Bu konuda kesinlikle Allah ve peygamberinin arasını ayırmaya hakkımız da yetkimiz de yoktur.[48]

"Bana itaat eden kimse muhakkak ki, Allah'a itaat etmiş olur. İsyân eden de muhakkak Allah'a isyan etmiş olur, emîre itaat eden, bana itaat etmiş olur, emîre itaat etmeyen bana da itaat etmemiş olur."[49] *"Sizi nehyettiğim şeylerden uzak durun; size emrettiğim şeyleri de gücünüz yettiği kadar yerine getirin. Sizden öncekileri helâk eden; çok sormaları ve peygamberlerine muhâlefet etmeleri olmuştur."*[50] İtaat, öncelikle kişinin kendi varlığından daha üstün ve yüce bir varlık olduğunu tanıması ve kabul etmesiyle başlar.

Allah'a ve Rasûlüne gönülden imân etmiş, her ikisine itaat etmiş gerçek mü'minlerin teslimiyet halleri şöyle tavsif edilmektedir: *"(Gerçek) mü'minler, ancak Allah'a ve Rasûlüne imân etmiş kimselerdir. Onlar peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin almadıkça bırakıp gitmezler. Doğrusu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlüne imân eden kimselerdir..."*[51] Burada imânın davranışa dönüşmesi söz konusudur. Dolayısıyla itaat, her şeyden önce imân ve amelle ilgili bir kavramdır.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Allah'a itaatten maksat, O'nun göndermiş olduğu Kitab'a, Rasûlullah'a itaatten maksat ise sağlığında bizzat kendisine, vefâtından sonra da Sünnet'ine itaattır. Rasûlullah'ın hüküm ve kararlarına boyun eğmek de sağlığında bizzat kendisinin çeşitli davalarda verdigi hüküm ve kararları kabullenmek, vefatından sonra ise benzer konular karşısında yine onun ortaya koyduğu çözümleri esas almak anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bugün için Peygamber'e (s.a.s.) uymak demek, onun Sünnet'ini sonraki nesillere aktaran hadislere uymak demektir.[52] Bu yolda olanlara da şu müjdeli

48 Türkoğlu, agtez, s. 57

49 Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfetu's-Sahîha*, Neşre hazırlayan: Muhammed Hamidullah, terc. Kemal Kuşçu), İst., 1967, sh., 92; Müslim, İmâre, 32-33.

50 Tirmizî, ilim, 17 (Hadis hasen sahihtir).

51 Nûr, 24/62.

52 Yerinde, agtez., sh., 86-87.

haber veriliyor: *"Kim Allah'a ve Rasûlüne itaat edenlerse, işte bunlar Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle ve Salih kimselerle beraberdirler. Bunlar ise ne güzel birer arkadaştır!"*[53]

IV- HZ. PEYGAMBER'E İTTİBÂ ETMENİN EHEMMİYETİ VE MANASI

Kur'ân-ı Kerim'de itaat kavramından ayrı olarak ittibâ kavramı da kullanılmaktadır. İfti'al bâbından mastar olan ittibâ', sözlükte "birinin ardından yürümek veya birine uğrayıp beraberce gitmek anlamında bir kimseye uymak, tâbi' olmak, öne geçen birinin ardından yetişmek ve ona katılmak." gibi anlamlara gelir. Kısaca ittibâ' mastarından çıkan mana, birine uymak ve itaat etmektir. Bununla birlikte yolunu ve izini takip etmek, yaptığının aynısını yapmak gibi manalar da vardır.[54] Aslında ittibâ', uyma ve tâbi olma anlamında itaat kelimesiyle eş anlamlı olarak da kullanılmaktadır. İttibâ'daki uyma, sözlü olmaktan çok görerek ve örnek alma yoluyla gerçekleşen bir uymadır. Çünkü itaat sözlü emir ve talimata uymayı kapsadığı gibi, fiili olarak örnek alma yoluyla uymayı da ihtiva eder. İtaatten bahsedilebilmesi için bir emrin, isteğin, telkinin, tavsiyenin veya bir yasağın bulunması gerekir. Bu tür şeyler olmadan bir insanı taklit etmek, ona uymak ve benzeri davranışlar Kur'ân'da ittibâ kavramı ile ifade edilmiştir. İttibâ' kavramı itaati de içine alan daha geniş kapsamlı bir kavramdır.[55]

Allah'a ittibâdan değil, emirlerine ittibâdan söz edilir. Onun için de; Allah'ın zâtına taalluk eden de bizden ittibâ' değil, itaat istenmiştir. İttibâ' ise; vahy ile indirilene uymak için istenmiştir. Hz. Pey-

---

53 Nisâ, 4/69.

54 Bkz. Cevherî, *es-Sıhâh*, Beyrut 1990, V, 1189-1190; Râgıb el-İsfehânî, *el-Müfredât*, Beyrut 2001, sh., 79; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Mısır, tsz., VIII, 27; İbnü'l-Esîr, Mecdü'd-dîn Ebu's-Sâdât, *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, Kâhire 1963, III, 142.

55 Bkz. İbnü'l-Esîr, a.g.e., III, 142; Sebahattin, Turan, *Kur'ân'da İtaat kavramı*, (Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2006, sh. 22-23.

gamber'in ardından gitmeyi ve izini sürmeyi ve bundan ayrılmamayı gerekli kılar. İtaat; hem Allah'ın zâtına, hem de Rasul'ün zâtınadır. Allah Teâlâ, kendisi için itaati, vahyi için ittibâı, Rasulü için ise; hem itaatı ve hem de ittibaı bizden istemiştir.

İttibânın geçtiği iki âyet-i kerimeye yer vermek istiyoruz. Birincisi; *"De ki, eğer Allah'ı seviyorsanız, bana ittiba edin, Allah da sizleri sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Zira Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."*[56] Peygambere ittibâ, Allah'ı sevmenin kanıtıdır. Gerçek Allah sevgisi, peygambere ittibâyı gerekli kılar. Peygambere muhalefet edip de O'nu sevdiğini iddia eden yalancıdır, müfteridir. Eğer sevseydi ittibâ ederdi. Muhabbet ittibayı gerekli kılar.[57] Allah'ı sevmenin Rasûl'e ittiba ile birleştirilmiş olması, başka bir deyişle Rasûl'e ittibânın Allah'ı sevmenin bir tezahürü olarak verilmesi dikkat çekicidir.

İkincisi; *"(Ey Muhammed) De ki: Ey insanlar! Süphesiz ben, yer ve göklerin hükümranlıgı kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdigi peygamberiyim. Ondan baska hiçbir ilah yoktur. O, diriltir ve öldürür. O halde, Allah'a ve onun inanan resulüne, o ümmi peygambere iman edin ve ona ittiba edin ki dogru yolu bulasınız."*[58] Âyetin son kısmında doğru ve hak yolu bulmanın usulü, peygamberimize ittibâdan geçmektedir. Peygambere ittibâ da, onun yürüdüğü yoldan gitmek ve onu örnek ve model alarak onun izinden gitmektir. İttibâda karda ilk gidenin bıraktığı izden, arkasından, yolundan gitmek söz konusudur. Dolayısıyla ona ittibâ suretiyle doğru yola erişilebileceğine işaret edilmiştir. İttibânın gerektirdiği bağlılık, Hz. Peygamber'in yolunu izlemektir

İtaatla ittibâı ayrı ayrı ele alışımızın sebebi, itaatin hem Allah ve Rasulüne, hem de beşer cinsinden birine olabilmesine karşılık, ittibâın Allah'ın kişi veya şey niteliğinde yarattıklarına hâs olma-

56 Âl-i İmrân, 3/31.

57 Şenkîtî, Muhammed Emin b. Muhammed, *Edvâu'l Beyân fi izâhi'l-Kur'âni bil-Kur'ân*, Beyrut, 1996, I, 174.

58 Araf, 158.

sındandır. İttibâ, uymak, izlemek, birinin veya birşeyin peşine düşmektir. İttiba olunan bir kimse, bir cisim, bir iz ve bir emir olabilir. Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'in pek çok ayetinde mü'minlerin kime ve neye uyması, kime ve neye uymaması gerektiğini açıklar. Bir hususa dikkat çekmek yerinde olur: Kur'ân-ı Kerim'in hassasiyetle birbirinden ayırdığı üç terimin muhteva farklılıklarını iyi kavramak gerekir. Bunlar ibadet, itaat ve ittibadır. İbâdet sadece Allah'a, itaat, Allah'a, Rasulüne ve itaati câiz olan kullara, ittiba ise Allah'ın uyulmasını istediği kişi ve şeylere mahsustur. Her üçündeki sapmalar Kur'ân'da şiddetle kınanır ve yasaklanır.[59] Kısaca izinden, yolundan gitmeyi öngören ittibâ kavramı, bize sünnetin önemini ve konumunu anlatmaktadır. Te'yid ve te'kid bâbında gelen bu hadisler, içerikleri açısından âyetlerle aynilik arz ettiği için bunlara karşı gelmek itikadi açıdan riskli ve tehlikelidir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'e itaat ve ittibadan kastın onun sünnetine itaat ve ittibâ olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de sünnet kavramının olmadığı söylemek ilmi gerçeklere aykırıdır.

V- HZ. PEYGAMBER'İN KUR'ÂN'I BEYÂN YETKİSİ

Hadisle iştigal eden İslâm âlimleri, Sünnet-Kur'ân ilişkisini işlerken Sünnet'in Kur'ân'a karşı görevinin üç kategoride incelenebileceğini söylemişlerdir.[60] Şimdi bunları görmeye çalışalım.

1)- Sünnet, Kur'ân'da bulunan bir hükmü destekler ve kuvvetlendirir. Kur'ân ve Sünnet hakkı ibrâz hususunda sürekli birbirini desteklemektedir. Namaz, oruç, zekât, hac, anne-babaya itaat, haksız yere insan öldürülmemesi, yalan söylenmemesi gibi pek çok konuda Sünnet, Kur'ân âyetlerinin hükümlerini destekler mâhiyette gelmiştir. Örneğin, gönül rızasıyla olmadıkça hiçbir müslümanın malı diğer

59 Küçük, agteb., sh.,130.

60 Krş. Şafiî, a.g.e., sh. 52 vd. ; İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., II, 220; Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, sh., 34; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l- Muhaddisûn*, sh. 229 vd. ; Abdülğanî Abdülhâlik, a.g.e., sh., 304-306.

bir müslümana helâl olmayacağı meâlindeki hadisi[61], *"Ey imân edenler! Birbirinizin mallarını haram sebeplerle yemeyin."*[62] âyetini te'yid etmektedir. *"Onlarla iyi geçinin"* âyeti[63], Hz. Peygamber'in *"Kadınlar hakkında Allah'tan sakının. Siz onları Allah'ın emâneti olarak aldınız ve onların namuslarını Allah adına söz vererek helâl edindiniz."*[64] hadisiyle te'yid edilmektedir. Kaynaklarda hayli çok olan bu tür örneklerin sayısını daha da çoğaltmamız mümkündür.

2)- Sünnet, bazı Kur'ân âyetlerini açıklar. Sünnet yeri geldiği zaman Kur'ân'ın müphemini tefsîr, mücmelini tafsîl, müşkilini beyân, mutlakını takyîd, umûmunu tahsîs eder, bazılarına göre de nesheder. Hz. Peygamber (sav.), peygamberliği süresince salt vahiy alıcı ve aktarıcı bir misyon icrâ etmekle kalmamış, aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'i tebyîn etmekle de mükellef tutulmuştur. Hz. Peygamber'e (sav.) beyan görevi *"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da bu Kur'ân'ı indirdik. Umulur ki düşünüp anlarlar."* âyetiyle[65] verilmiştir. Bu ayet-i kerime de beyana işaret etmektedir: *"Ey Resûlüm! Cebrail sana vahiy getirdiği zaman onu hemen ezberleyivermek için dilini kımıldatma. Doğrusu o vahyolunanı sana ezberletmek ve okutturmak bize aittir. Öyleyse biz onu Cebrail'e okuttuğumuzda sen onun okunuşunu takip et (dikkatle dinle). Sonra onu beyan etmek de bize aittir."*[66] Bu iki ayeti bir arada değerlendirildiğinde Allah Teâlâ Hz. Peygamber'i özel bir yolla beyan konusunda liyakatli kılmaktadır.

Kur'ân ana esasları verdiği için kısa, öz ve muhtasardır, ilkeler ve prensipler ortaya koyar. Kur'an'ı açıklayan, tefsir eden ve onun tatbikatını gösteren ise hadislerdir.[67] Bundan dolayı Mekhûl'den

61 Müslim, Kasâme, 29.

62 Nisâ,4/29.

63 Nisâ, 4/19.

64 Müslim, Hac, 147; Ebû Dâvûd, Menâsik, 57; İbn Mâce, Menâsik, 84; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 73; Dârimî, Menâsik, 34.

65 Nahl, 16/44. Ayrıca bkz. Nahl, 16/64.

66 Kıyâme, 75/ 16-19.

67 Bkz.Şâtıbî, a.g.e., IV, 9-10 .

(ö.113/731) rivâyet edildiğine göre : *"Kur'ân'ın Sünnet'e olan ihtiyacı, Sünnet'in Kur'ân'a olan ihtiyacından daha fazladır."*[68] Bu sözlerle Mekhûl, Sünnet'in hizmetinin daha çok olduğuna işâret etmek istemiştir. Sünnet olmadan Kur'ân'ın bütünüyle, anlaşılması ve tefsir edilmesi düşünülemez. Dolayısıyla tarih boyunca müfessirler, hadisi kaynak almaksızın Kur'ân'ı tefsir etmeye teşebbüs etmemişlerdir. "Peygamberin yaptığı tefsir, müfessirler tarafından bilinmekte olan tefsir demek değildir. Müfessirlerin tefsir anlayışına göre, âyetin lafzî tahlili yapılır, kelimelerin müfret lafızları teker teker ele alınır, lügat manaları incelenir, sarf, nahiv, bedîî, beyân, meânî yönlerinden hükümleri açıklanır; kıraat farklılıklarına göre okunuşu ve manaları açıklanır; terkiplerin ifade ettiği hakiki ya da mecâzî manaları açıklanır. Sonunda da âyetin Allah Teâlâ tarafından murâd edilen manası beyân edilir. Hz. Peygamber ise, tefsirin, sadece murâd-ı ilâhîyi beyân şeklindeki yönü ile meşgul olmuş, lafiz ve terkiblerin ince tahliline girmemiştir. O'nun tefsirinde lafızların iştikâkından, kıraatından, irâbından, nüzûl sebeplerinden, belağât vecihlerinden bahsedildiğini göremeyiz. Aynı zamanda O, Kur'ân'dan ancak Allah Teâlâ'nın tebliğ ve beyânını istediği kadarını açıklamış, ilim ve tefekkürle ilgili âyetlerin beyânını, ilme ve kulların tefekkürüne bırakmıştır."[69]

Şâtibî, Kur'ân'a karşı Sünnet'in bu önemli fonksiyonunu şu şekilde izah etmektedir: "Sünnet, mücmel olarak zikredilen hükümleri ya amel etme keyfiyyeti yönüyle, ya da sebebleri veya şartları veya mânileri veyahut da sonuçları vb. yönleriyle beyan etmiştir. Buna örnek olarak namazın vakitlerini, ruku, secde ve diğer hükümlerini açıklaması; zekâta nisbetle, zekât oranlarının, verileceği zaman, zekâta tabi malların nisabları ve zekâta tabi olup olmayan malların belirlenmesi gibi hususları beyanı; oruçla ilgili hükümleri ve bu konuda Kur'ân'da açıkça yer almayan diğer hükümleri beyan eder. Hac

68 İbn Abdilberr, a.g.e., II, 191.

69 H.Mehmet, Soysaldı, Kur'ân Tefsirinde Hz.Peygamber'in Yeri, *F.Ü.İ.F.D.*, sayı: 3, Elazığ, 1998, sh., 287.

menâsikinin keyfiyetini, haccın mîkatlarını, telbiyenin keyfiyetini, ihramlı kimsenin elbise giyinme ve koku sürünme konusundaki hususları, Arafat vakfesi, Müzdelife, Şeytan taşlama, traş olma ve tavaf gibi konulardaki ahkâmı yine Kur'ân'dan değil sünnetten öğreniyoruz Bundan başka, hadesten ve necasetten taharet, hac, kurban, avlanma, eti yenen hayvanlarla eti yenmeyenler, nikah ve ona bağlı olarak boşanma, ric'at, zihar ve liânla ilgili hükümler, alış-veriş ve ilgili hükümler; cinayetler, kısâs ve benzeri hükümler hakkında Sünnet'te yer alan açıklamalar hep Kur'ân'da mücmel bırakılanların beyanı mahiyetinde olup *"İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için sana da bu Zikri/ Kur'ânı indirdik."* âyetinin kapsamına girmektedir.[70]

Hz. Peygamber'in Kur'ân tefsirine dâir şu örnekleri verebiliz: Oruca başlamakla ilgili olarak Bakara sûresi 187. âyetinde *"Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yeyin için."* buyurulmaktadır. Bu âyette geçen siyah ve beyaz iplik lafızlarında sahâbe tereddüt etmiş ve bunun üzerine peygamberimiz hadisinde âyetten murâdın gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığı olduğunu beyân etmişlerdir.[71] *"Namazlara ve orta namaza devam edin."* âyetinde[72] geçen *"orta namazın"* ikindi namazı olduğunu bizzat peygamberimiz bildirerek müphem kelimeyi açıklamıştır.[73] *"Dinde sizin için bir zorluk kılmamıştır."*[74] âyetinde geçen *"harac"* kelimesi Hz. Peygamber'e sorulduğunda *"darlık, zorluk ve güçlük"* manasında olduğunu beyân etmiştir.[75] *"Başınıza gelen bir musibet, kendi ellerinizle yaptığınız (kötülükler) sebebiyledir ki, çoğunu da Allah affetmektedir."*[76] Hz.Peygamber bu âyeti şöyle tefsir etmektedir: *"Dünyada başınıza gelen cezalar, belalar ve kö-*

70 Şatıbi, *el-Muvâfakât*, Beyrut ts., IV, 25.

71 Buhârî, Tefsîru'l-Kur'ân (Bakara sûresi), 28; Müslim, Sıyâm, 33; Ebû Dâvûd, Savm, 17; Dârimî, Savm, 7.

72 Bakara, 2/238.

73 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân (Bakara sûresi), 3; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 7, 12-13.

74 Hac, 22/78.

75 Hâkim en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek*, II, 391.

76 Şûra, 42/30.

tülükler, hep sizin kendi ellerinizle kazandıklarınız sebebiyledir. Allah, cezalandırdığı birini âhirette ikinci defa cezalandırmaktan ve affettiğini de tekrar cezalandırmaktan yücedir."[77] Kur'ân'da farz kılınmış olan oruç emrinin detaylarıyla ilgili bilgileri de yine Resul-i Ekrem'in sünnetinden öğrenmekteyiz. Şarabın yasaklanmasıyla ilgili âyet[78] *"Sarhoşluk veren her şey haramdır."* hadisiyle[79] beyan olunmuştur. Mirâs âyetinde geçen *"Allah, size çocuklarınız (ın alacağı miras) hakkında, erkeğe kadının payının iki mislini tavsiye eder."*[80] ifadeler, *"Kâtile mirastan hiçbir şey yoktur."*[81], *"Kâfir müslümana, müslüman da kâfire vâris olamaz."*[82] hadisleriyle ayetin umumu tahsis edilmiştir. Kur'ân'da hırsızlık suçları için el kesilmesinden bahsediliyor, ancak elin nereden kesileceği belirtilmiyor, bunu ancak sünnet belirliyor, abdest âyetinde elleri dirseklere kadar yıkayın deniliyor ancak dirsekler dahil olup olmadığını sünnet belirliyor.

"Kıyâmet günü hesaba çekilen helâk olur." buyurunca, Hz. Âişe hemen, Allah Teâlâ, *"Yakında onların hesabı kolay olacak."*[83] buyurmuyor mu? diyerek hadis ile âyetin arasında görünen problemi Allah Rasûlü (s.a.s.)'ne sormuş, Allah Rasûlü de "Âyette geçen hesabın arzıdır. Ancak hesap zor olursa kişi helâk olur."[84] buyurarak, Âişe'nin zihnindeki problemi gidermiştir. Hz. Peygamber, Kur'ân'da geçen bazı kavramları da izâh etmiştir. Örneğin gıybetle ilgili âyette *"Bir birinizin gıybetini yapmayın."*[85] şeklinde buyrulmaktadır. Peygamberimiz gıybet kavramını açarak gıybetin ne olup ne olmadığını, boyut

77 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 85.

78 Maide, 5/ 90.

79 Buhâri, Edeb 80, Ahkâm, 22; Müslim, Eşribe 73-75; Ebu Dâvud, Eşribe 5, 7; Tirmizi, Eşribe 1-2; İbn Mâce, Eşribe 9, 13-14.

80 Nisa 4/11.

81 İbn Mâce, "Diyat", 14

82 Buhâri, "Ferâiz", 26; Tirmizi, "Ferâiz", 15; İbn Mâce, "Ferâiz", 6.

83 İnşikâk, 84/8.

84 Buhârî, Rikâk, 49.

85 Hucurât, 49/12.

ve sınırlarını şöyle açıklar: *"Kardeşini hoşlanmadığın bir şekilde anmandır."* Sahâbe araya girerek şayet söylediklerim gerçekse ne olur diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap verir: *"Eğer söylediğin şeyler kardeşinde bulunuyorsa onun gıybetini yapmış olursun. Eğer söylediğin şeyler onda bulunmuyorsa ona iftira etmiş olursun."*[86] Haset kavramı da aynı şekilde hadislerde daha detaylı açıklanarak daha anlaşılır hale gelmektedir. *"Tövbe edenler, hamdedenler, seyahat edenler, rükû edenler, secde edenler, iyiliği emredip kötülükten alıkoyanlar ve Allah'ın sınırlarını koruyan müminleri müjdele!"*[87] âyetinde geçen "seyahat edenler" ile oruç tutanların kastedildiği yine Resûlullah tarafından açıklanmıştır.[88] Tefsirlerin çoğunda sâihûn kelimesinin bu bağlamda "sâimûn" (oruç tutanlar) şeklinde açıklanmıştır. Kur'ân'ın ilk müfessiri olan Hz. Peygamber'in (sav.) tefsir örneklerini görmek isteyen, Buhârî, Müslim ve Tirmizî gibi bazı müelliflerin eserlerinde açmış oldukları *"tefsir"* bölümlerine ve rivâyet tefsirlerine bakabilir. Dolayısıyla tefsircinin, hadis alanına, hadisçinin de Kur'ân âyetlerine çok iyi bir şekilde hâkim olması gerekir. Fıkıhçı, kelamcı ve tasavvufçu da, hem Kur'ân âyetlerine, hem de hadis alanına hakim olmalıdır.

Hz. Peygamber'in Kitab'ı açıklamasının manası, Kur'ân nassında/metninde bulunmayan bir takım ilave şerh ve beyanlarda bulunması demektir. Onun açıklamaları, kelimelerin lügavi anlamlarını beyan etmekten çok Kur'ân'da mücmel ve müphem olarak geçen bir takım emir ve yasakların neler olduğunu ve nasıl uygulanacağını gerek sözlü, gerekse fiili olarak öğretip gösterme şeklinde olmaktaydı. Bu konularla ilgili açıklamalarına örnekleri konu ile ilgili yapılmış hemen her çalışmada bulmak mümkündür. İşte bütün bu açıklamalar, Kur'ân metninden ayrı; ona ilave niteliğinde birtakım tâbir câizse, tamamlayıcı bilgilerdir ki, bunlar bize Sünnet aracılığıyla intikal etmektedir.

---

86 Tirmizî, Birr, 23. Ayrıca bk. Müslim, Birr, 70; Mâlik, Muvatta, Kelâm, 10; Dârimî, Rikâk, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 384, 386.

87 et-Tevbe, 9/112.

88 Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 365.

Sünnet'in devre dışı tutulması ve dini hayatta sadece Kur'ân'la yetinilmesi, bütün bu bilgilerin kaybolması, lügavi anlamları itibariyle pek çok anlama yorulması muhtemel Kur'ân ayetlerinin pratik hayattan çekilmesi ve bunun sonucunda İslâm'ın da diğer dinler gibi sıradan bir din olarak dinler tarihine geçmesi anlamına gelecektir.[89] Burada şu hususu da eklemek de fayda vardır. Peygambermize tevdi edilen beyan yetkisi hem kavli, hem de uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira o bazı âyetleri sözleriyle açıklamasının yanı sıra bir çok âyette ne söylenmek istediğini uygulayarak pratik hayatta ortaya koymuştur.

3)- Sünnet'in üçüncü görevi, Kur'ân dışında bazı hükümler koymasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v.), mecâzî manada ikinci şâri' olarak kabul edildiği için Kur'ân dışında bazı hükümler koymuştur. Bu hükümler, teşri' yönünden kabûle şayan hükümlerdir. Hz. Peygamber (sav.) bir hadislerinde, Allah'ın haram kıldığı gibi kendisinin de haram kıldığı şeylerin olduğunu ifâde etmektedir.[90] Sünnet'in Kur'ân dışında koymuş olduğu hükümler arasında insanlara ehli eşeğin, azı dişli yırtıcı hayvanların ve pençeli kuşların etlerinin haram kılınması,[91] erkeklere altın takmanın ve ipek giymenin haram edilmesi,[92] nesep ile haram olanın süt emme ile de haram olması,[93] nineye mirastan hisse verilmesi,[94] babaların karşılıklı olarak mehir vermeksizin kızlarını değiştirme şeklinde tarif edilen şigâr nikâhının yasaklanması,[95] muta nikahının yasaklanması[96] gibi konuları zikredebiliriz.[97] Kur'ân'm hır-

89 Yerinde, agtez., sh., 88-89.

90 Tirmizî, İlim, 10.

91 Bkz. Buhârî, Meğâzî, 38, Zebâih, 27-28; Müslim, Sayd, 12-16; Ebû Dâvûd, Et'ıme, 32-34; Tirmizî, Et'ıme, 3.

92 Bkz. Ebû Dâvûd, Libâs, 14 ; Nesâî, Zîneh, 40, 43, 45; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 96, IV,392.

93 Bkz. Buhârî, Şehâdet, 7; Müslim, Rada', 1.

94 Bkz. Ebû Davûd, Ferâiz, 5; İbn Mâce, Ferâiz, 4.

95 Buhârî, Nikâh, 28.

96 Buhâri, Nikâh, 31.

97 Konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Bünyamin Erul, *Sünnet'in Kur'ân Dışında Hüküm*

sızlık yapan erkek ve kadının elinin kesilmesini emreden ayetinde[98] geçen "el" lafzı mutlak olup, omuzdan parmak uçlarına kadar olan uzvun tamamı için kullanılmaktdır. Ayrıca insanın sağ ve sol olmak üzere iki eli bulunmaktadır. Resulullah, bunu sağ el ve bilekten diye belirlemiş ve böylece uygulamıştır.[99] Böylelikle mutlak olan bu lafzın hükmünü takyid etmiştir. Namazda, herkesin Kur'ân'dan kolayına geleni okumasını emreden âyeti[100], Hz. Peygamber: *"Fâtihatü'l-Kitâbı okumayanın namazı yoktur."*[101] hadisiyle takyid etmişlerdir.[102]

Şâfiî (ö.204/819), Sünnet'in Kur'ân karşısındaki görevi konusunda yukarıda verdiğimiz üç maddeden ilk ikisi üzerinde âlimlerin ittifâk ettiklerini, görüş birliği içerisinde olduklarını, ancak Sünnet'in Kur'ân dışında hüküm koyma hususunda âlimler arasında farklı görüşlerin bulunduğunu söyler.[103] Kuşkusuz Sünnet'in, Kur'ân dışında bir hüküm getirmesi ona muhâlefet anlamına gelmez. Ancak böyle bir hadisin Kur'ân karşısında hangi görevi icrâ ettiği hususunda tereddüde düşülebilir. Böyle bir tereddütün de hadisin Kur'ân'a muhâlefeti olarak anlaşılmayıp, hadisin Kur'ân'ı beyân yönünün tam olarak kavranmamasıyla ilgili olduğu bilinmelidir.[104]

Sünnetin hüküm koymada müstakil olduğunu gösteren delillerden biri de, bu çeşit sünnetle amel etmenin vacip olduğu ve bunun delil olarak kullanılabileceğine dair ümmetin alimlerinin ekseriyeti-

---

Getirmesi Meselesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ank.,1989); Burak, Yurtsever, *Hz. Peygamberin Kur'an dışındaki hükümleri,* Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 1999).

98 Maide, 5/38.

99 Bkz. es-San'âni, Muhammed İbn İsmail, *Sübülü's-selam*, Beyrut, 1960, IV, 27-28.

100 Müzzemmil 73/ 20.

101 Buhârî, Tevhid 48; Müslim, Salât 34; et-Tirmizi, Salat 115; Nesaî, İftitah 24; İbn Mâce, İkame 11.

102 Namazda fatiha okumanın hükmü mezheplere göre değişmektedir.

103 Şâfiî, konuyla ilgili dört görüş zikretmektedir. Bkz. Şâfiî, a.g.e., sh. 52-53.

104 İ. Lütfi, Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*, İslâmî İlimler Araş. Vakfı Neşriyatı, İst., 1982, sh., 162.

nin ittifak etmeleridir. Müslüman bilginler, birtakım fer'i hükümleri sünnetten istinbat ettikleri hususunda ittifak (icma) etmişlerdir. Bu hükümlerin -genel olarak- dayanağı, müstakil hüküm koyan sünnetten başkası değildir.[105]

1-Bütün dini hükümler, Kur'ân tarafından vazedilmiş ise, bazı dini hükümler Kur'ân'da yoktur diyemeyiz. O zaman İslâm dininde bütün dini hükümler sadece ve sadece Kur'ân tarafından vazedilmiş demek zorunda kalırız.

2-Bazı dini hükümler, Kur'ân tarafından vazedilmiş ise, bazı dini hükümlerde Kur'ân tarafından vazedilmemiştir. O zaman bazı dini hükümler, Kur'ân tarafından vazedilmiş ise, diğer bir kısım dini hükümler de, Hz. Peygamber tarafından vazedilmiştir demek en mantıki olanıdır. Bu önermelerden birinin hükmünü kabul etmek zorundayız.[106]

VI-SÜNNET'İN KAYNAK DEĞERİ

Birbirinin aynısı olmayan Kur'ân ve Sünnet, İslâm dinini meydana getiren, et ve tırnak gibi birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir bütünün iki parçasıdır. Nasıl ki, hidrojen ve oksijen olmadan su meydana gelemiyorsa İslâm dininin de Sünnet ve Kur'ân olmaksızın oluşması mümkün değildir. Birliktelik açısında Sünnet Kur'ân'dan, Kur'ân da Sünnet'ten ayrı, birbirinden kopuk ve bağımsız olarak düşünülemez. Sünnet Kur'ân'a alternatif veya rakip olarak da algılanamaz. Kur'ân'ın birinci derecede, Sünnet'in de ikinci derecede kaynak olduğu konusunda âlimler arasında ittifâk vardır.[107] Dolayısıyla Sünnet olmaksızın bir müslümanlık düşünmek de mümkün değildir.

Esas itibariyle Sünnet dinin uygulamadaki görüntüsüdür. Bu yönüyle ondan bağımsız bir İslâm anlayışı geliştirmek mümkün değildir. İslâm'ın ilk dönemlerinden beri dine kaynaklık etme bakımından

105 Yurtsever, agtez., sh. 54.

106 Yurtsever, agtez., sh. 56.

107 Bkz. Sıbâî, a.g.e., sh., 367 vd.; Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılâhları*, sh., 233.

Sünnet ile Kur'ân arasında bir ayırım yapılmamıştır. Geniş anlamıyla Sünnet, İslâm âlimleri tarafından hayatın hemen her alanıyla ilgili dinin görüşünü tesbitte Kur'ân'ın yanında ikinci kaynak olarak kullanılagelmiştir.[108]

İslâm dininin, kültür ve medeniyetinin olduğu kadar müslüman kimliğinin de iki temelinden biri olan Sünnet, kısaca, Kur'ân'ın Hz. Peygamber tarafından yapılmış evrensel yorumu diye tanımlanabilir. Başlangıçtan günümüze kadar İslâm toplumlarında meşrûiyetin kaynağı daima Kitap ve Sünnet olagelmiştir. Düşünceler, teşebbüsler, kurumlar ve yorumlar sürekli bu iki temel kaynaktan onay almak zorunluluğu içinde olmuşlardır.[109]

Tefsir, fıkıh, kelâm, İslâm târihi, tasavvuf vb. İslâmî ilimlerin hepsinde Sünnet, ikinci derecede kaynak olarak kullanılır. "Sünnet'in dinimizde kaynak oluşu meselesinde, onun Kur'ân'dan sonra ikinci sırada mütalaa edilmesi ilim adamlarınca farklı değerlendirilmektedir. Burada, Kur'ân'a ve Allah'ın dindeki otoritesine ilk sırayı verme mecburiyeti ve terbiyesi önemli bir rol oynamaktadır. Allah, kitabında kendisini andığı yerde, elçisini ikinci olarak anmaktadır. İlâhî sıralama, bilginler tarafından da uygun görülmüş ve peygamberimiz ile sözleri, ikinci derecede kaynak olarak tanınmıştır."[110]

Tarih boyunca Sünnet'in kaynak oluşunu topyekün kabul etmeyen ciddi manada her hangi bir mezheb ortaya çıkmış değildir. Sahâbe döneminden başlayıp günümüze kadar Sünnet'in ikinci derecede şer'i kaynak oluşu, bir iki istisna hariç herkes tarafından hüsnü kabul görmüştür. Şevkânî (ö.1250/1834) Sünnet'in dinde huccet oluşuna İslâm dininden nasibi olmayandan başka kimse karşı gelemez diyerek Sünnet'in dinde kaynak oluşunu ve önemini bu şekilde ifade

108 Yerinde, agtez., sh., X.

109 İsmail Lütfî Çakan, *Sünnet'in Dindeki Yeri* (sempozyum), (Açılış Konuşması), Ensar Neşr., İst., 1997, sh., 15.

110 Ali Osman, Koçkuzu, *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İ'tikât ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, D.İ.B.Y., Ank., 1988, sh., 107.

etmektedir.[111] Sünnet, ya Kur'ân-ı Kerim'de bulunmayan meselelerin teşriinde müstakildir veya Kur'ân'daki hükümleri destekler veyahut da Kur'ân-ı Kerim'deki mücmellerin, müphemlerin açıklayıcısıdır. Dolayısıyla Sünnet'in olmadığı bir dinin düşünülmesi imkansızdır. Çünkü Sünnet olmaksızın İslâm dininin doğru ve tam olarak anlaşılması, yaşanması mümkün değildir.

Sünnet'in Kaynak Değerini Gösteren Örnekler

Sahâbenin hadisleri delil alışı konusunda pek çok uygulamadan ve onların konuyla ilgili görüşlerinden de söz edebiliriz. Sahâbe, hadislerin yanlış rivâyeti, Kur'ân ile karıştırma korkusu, Kur'ân'ın terkedilmesi vb. endişelerden dolayı hadis rivâyeti konusunda son derece hassas, temkinli ve ihtiyatlı davranmıştır. Sünnet'i delil kabul etme ve onunla amel etme konusunda da çok dikkatli ve titiz idiler. Örneğin Meymûn b. Mihrân (ö.116/734), Hz. Ebû Bekir'in hadise olan bağlılığını şöyle anlatır: Hz. Ebû Bekir bir konuda hüküm vereceği zaman önce Allah'ın kitabına bakardı. Eğer aradığını Kur'ân'da bulamazsa o konuyla ilgili bildiği Sünnet'le hükmederdi. Şayet aradığı konuyu Sünnet'te de bulamıyor ve konu hakkında her hangi bir hadis bilmiyorsa sahâbeye sorar ve o konuda Hz. Peygamberden vârid olmuş bir Sünnet'in bulunup bulunmadığını araştırırdı.[112] Daha somut bir örnek verecek olursak Hz. Ebû Bekir, nineye mirâs verilmesi konusu gündeme geldiğinde Kur'ân'da bulunmayan bu konunun Sünnet'te de olup olmadığını bilmediğini itiraf ettikten sonra etrafındakilere danıştı. Muğîre b. Şu'be (ö.50/670) ayağa kalkarak *"Rasûlullah nineye altıda bir verdi."* deyince Hz. Ebû Bekir bu hadisi başka birinin bilip bilmediğini sormuş, bunun üzerine Muhammed b. Mesleme (ö.43/663), Muğire'ye şâhitlik yapmıştır. Neticede Hz. Ebû Bekir, Kur'ân'da bulamadığı bu meselede hadise göre hüküm vermiştir.[113]

---

111 Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl*, thk., Ebû Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1992, sh., 69.

112 Dârimî, Mukaddime, 20.

113 Ebû Dâvûd, Ferâiz, 5; Tirmizî, Ferâiz, 10; İbn Mâce, Ferâiz, 4.

Hz. Ömer'in, Şurayh'i (ö.78/697) Kûfe kadılığına tayin ettiğinde ona yazdığı meşhûr mektubunda hadisin önemini vurgulayan şu ifadelerine rastlamaktayız: Kur'ân'da apaçık bir hüküm bulmaya çalış. Eğer böyle bir hüküm bulursan o konuda kimseye bir şey sorma. Fakat Kur'ân'da açık bir hüküm bulamadığın bir meselede Sünnet'e ittibâ et. Sünnet'te de bir şey bulamazsan (o konuda) icmâ olup olmadığını araştır, o da yoksa kendi re'yin ile içtihât edebilirsin.[114]

Yine Hz. Ömer'in Ebû Mûsâ el-Eş'ârî (ö.44/664) ile ilgili şu olayı da burada örnek olarak zikredebiliriz: Ebû Mûsâ el-Eş'ârî bir gün Hz. Ömer'i ziyarete gider, üç defa izin istemiyle selâm verir, hiçbir cevap alamayınca geri döner. Durumu fark eden Hz.Ömer, onu çağırtır ve geri dönüşünün sebebini sorar. Ebû Mûsâ el-Eş'ârî, Hz. Peygamberden *"Biriniz herhangi bir eve girmek istediği zaman üç defa selâm versin, cevap alamazsa dönsün."*[115] hadisini işittiğini beyân ederek cevap verir. Hadisi o zamana kadar işitmemiş olan Hz. Ömer, Ebû Mûsâ'dan şâhit getirmesini ister, Ebû Mûsâ da, Ebû Saîd el-Hudrî'yi (ö.74/693) hadisin başka bir râvisi olarak Hz. Ömer'in huzuruna getirir ve hadisi te'yid ettirir. Bunun sürekli bu şekilde olduğunu düşünmemek gerekir.

Hadisin kaynak olarak alınmasında diğer sahâbenin de aynı tutum ve yaklaşım içerisinde olduğu müşâhede edilmektedir. Çünkü sahâbe, yanlış yapmamak ve dine aykırı bir davranış sergilememek için hadis rivâyetinde dikkatli, ihtiyatlı ve temkinli olmuştur. Sahâbenin iyi niyetine dayalı olan bu hassâs tutumunu yanlış mecrâlara çekmenin doğru olmayacağı inancındayız.

Fakih sahâbîlerin başında gelen İbn Mes'ûd (ö.32/652), Sünnet'in ikinci derecede kaynak alınması konusunda şöyle demiştir: *"Biriniz herhangi bir meseleyle karşılaştığında onunla ilgili olarak Allah'ın kitabıyla hükmetsin, Allah'ın kitabında olmayan bir meseleyle karşılaştı-*

114 Krş. Dârimî, Mukaddime, 20; Şâtıbî, a.g.e., IV, 6; İbn Kayyım el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkıîn*, II, 173-174.

115 Buhârî, Buyû, 9, İsti'zân, 13; Müslim, Âdâb, 33-37; Mâlik, Muvatta, İsti'zân, 3.

ğında ise Rasûlullahın sünnetiyle hükmetsin."[116] Tüm sahabenin yaklaşım tarzı bu istikamettedir.

Sünnet'i kabul etmemek, bir nevi Hz. Peygamber'in elçilik görevini kabul etmemek demektir. İslâm hukukunda Kur'ân'la Sünnet'i kesin çizgileriyle tamamen birbirinden ayırmak imkansızdır. Çünkü bir bütünü teşkil eden Kur'ân ve Sünnet, İslâm hukukunun temeli ve ana kaynaklarıdır. Müçtehit, bir meselede önce Kur'ân'a bakar, aradığı mesele orada yoksa, Sünnet'e yönelir. Sünnet'te de bulamazsa kendi re'yi ile o meseleyi halletmeye çalışır. Şâtıbî (ö.790/1388), Sünnet'in ikinci kaynak oluşu konusunda şöyle der: Hüküm çıkarırken yalnız Kur'ân'a bakıp, O'nun bir açıklaması olan Sünnet'e bakmamak doğru olmaz. Çünkü Kur'ân genelde külli hükümler ihtiva eder. Namaz, zekât, hacc, oruç vb. emirleri açıklamak için Sünnet'e müracaat etmek zarûridir.[117]

Kısaca mezheb imamları ve müçtehitler, karşılaştıkları fıkhî meseleleri çözümlemede Kur'ân-ı Kerim'den sonra Sünnet'i ikinci kaynak olarak kullanmada hiçbir zaman tereddüt etmemişlerdir. Ancak aralarındaki ihtilaf, hadisleri almada kullandıkları kendilerine mahsûs olan metodolojidedir.

VII-HZ. PEYGAMBER'İN HÜKÜM KOYMA YETKİSİ

Hz.Peygamber'in yetki alanlarından birisi de hüküm koymasıdır. Âlimler arasında teşrîi'de mutlak manada Şâri'in ittifakla Allah Teâlâ olduğu kabul edilmektedir. Hz.Peygamber ise mecâzi manada Şâri'dir. O'nun koymuş olduğu ve bağlayıcılık açısından farz, vâcip, haram ve mekruhların yanısıra müstehap, mendup ve mubâh derecesinde hükümleri vardır. Kur'ân-ı Kerim'in açıkça bir hüküm getirmediği yerlerde Sünnet, müstakil olarak hüküm koyma selâhiyetine hâizdir. Onun bu yetkisi, izinsiz ve kontrolsüz değildir. Hz. Peygamber'e hüküm koyma yetkisinin verildiğini gösteren şu iki âyet-i kerimeyi verebiliriz:

116 Şâtıbî, a.g.e., IV, 6.

117 Şâtıbî, a.g.e., IV, 23-24.

"O peygamber ki onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder; onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar."[118] *"Kendilerine kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendisine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın."*[119]

Bu âyetler, Hz. Peygamber'e bir şeyi haram veya helâl kılma yetkisini vermektedir.[120] Dolayısıyla haram ve helâlın tesbitinde veya bunlara uyulması noktasında Kur'ân ve Sünnet arasında bir fark gözetilmediği bir gerçektir.[121] Ancak kendisine verilen bu yetkinin sınırsız ve kontrolsüz olduğunu düşünmemek gerekir.

Hz. Peygamber'in, sadece Kur'ân'da mevcut hükümlerle kayıtlı olmaksızın, genel olarak hüküm koyabilme yetkisine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim o, bâzı konularda önce vahiy beklemiş, gelmeyince kendi içtihadına göre veya Kur'ân dışında aldığı bir vahiy ile hüküm vermiştir. Onun bu hükümleri hiç şüphesiz vahyin kontrolü altında idi. Bu sebeple zaten büyük hatâlar yapması düşünülmeyecek olan Hz. Peygamber'in küçük bâzı hatâları bile vahiy tarafından düzeltiliyordu. Bu bakımdan onun her türlü hükmü bir nevi vahyin tasdikinden geçmiş hükümler oluyordu.[122] Esas olan Hz. Peygamber'in hangi sıfatla ve hangi ihtiyaçtan hareketle Kur'ân dışında hüküm koyduğu üzerinde durulmalıdır. Hz.Peygamber, hiçbir sıfatla Kur'ân dışında hüküm koyamayacaksa yani meselâ devlet reisi, komutan, yargıç, müçtehid olarak Kur'ân'da olmayan bir hüküm koyamayacaksa; bu yetkinin O'nun dışında kimseye de verilmemesi gerekir. Halbûki İslâm hukukuna az çok âşina olan herkes bilir ki, bu yetki,

118 A'râf, 7/157.

119 Tevbe, 9/29.

120 Bkz. Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer, *Tefsîru'l-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl Esrâru't-Te'vîl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 401.

121 Koçkuzu, *Hadiste Nâsih-Mensûh Meseles*i, sh., 18.

122 Mevlüt, Güngör, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer, *Sünnetin Dindeki Yeri,* 1995, sh., 66.

başkalarına, değişik sıfatları hasebiyle verilmektedir. Meselâ, devlet başkanlarına, müçtehitlere bu yetki verilmiştir.[123]

Örnekler

Hz. Peygamber'in Kur'ân'da bulunmayıp da kendisinin koyduğu haramlara pek çok örnek vermek mümkündür. Meselâ Hz. Peygamber, ölü hayvan etinin Kur'ân'da haram kılınmış olmasına rağmen[124], deniz hayvanlarının bunun dışında olduğunu belirtmiş ve bunu: *"Denizin suyu temiz, ölüsü helâldir."*[125] şeklinde açıklamıştır. Yine Hz. Peygamber, iki ölü hayvan ve iki türlü kanın helâl olduğunu da şöyle belirtmiştir: *"İki ölü ve iki kan bizlere helâl kılınmıştır, iki ölü: çekirge ve balık, iki kan da ciğer ve dalaktır."*[126] Nisâ sûresinde haram olan hanımlardan bahsedilir. 14 sınıf kadınla evlenilmesi haram, bunların dışındaki kadınlarla helal kılınmış, torun veya nineyle evlenilmesinin haram oluşuyla ilgili bir ifade veya bir âyet söz konusu değildir. Dolayısıyla kişi, kendi kızını babasıyla evlendirebilir mi? sorusuna sünnet cevap vermekte, kişinin torunuyla evlenmesine yasak getirmektedir.

Abdest âyeti (Mâide, 5/6) hicri 6. senesinde nâzil olmuştur. Oysa âyet gelmeden yıllar önce, abdestin namazın şartı olduğu sünnetle belirlenmişti. Teyemmüm de böyledir. Cuma namazı Hz. Peygamber tarafından Mekke'de farz kılındıktan çok sonra Cuma âyeti nâzil olmuştur.[127] Haccın en büyük rüknü olan Arafatta vakfe sünnetle belirlenmiştir. Çünkü peygamberimiz *"Hac, Arafatta vakfe yapmaktan ibarettir."* buyurmuştur.[128] Şeytan taşlama da böyledir. İslâm'da oruç

123 Selahaddin, Polat, Hadislerin Kur'ân'a Arzının Problemleri, *Sünnet'in Dindeki Yeri* (Sempozyum), Ensar Neşriyat, İst., 1997, sh.,183.

124 Mâide, 5/ 3; En'âm, 6/145.

125 Malik, Muvatta, "Tahâret", 3; Ebu Dâvud, "Tahâret", 41; Tirmizi, "Tahâret", 52; Nesâi, 47; İbn Mâce, "Tahâret" 38; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 238

126 Bkz., İbn Mâce, Sayd: 9; Etime: 31, Ebû Dâvûd, Et'ıme: 34; Muvatta', Sıfâtün-Nebiy, 30; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 97; es-San anî, Sübülü's-Selâm, IV, 76.

127 Bkz. Cuma, 62/9.

128 Ebu Dâvud, Menâsik, 69.

ibâdeti de önce sünnet ile uygulanmış, daha sonra âyetler onu teyiden nâzil olmuştur. Aynı şekilde zekât, önce uygulamaya konulmuş, sonra da âyetler ile karara bağlanmıştır. Ezanın ve gerekse itikafın sünnet ile vazedilmesinden sonra, Kur'ân ayetlerinin ezan ve itikaftan bahsetmesi bu hükümlerin Allah tarafından onaylanması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla pek çok ahkâm Peygamber tarafından vazedilmiş, daha sonra konuyla ilgili âyetler nâzil olmuştur. Bugün bizim Kur'ân'da açıkça çözümü bulunamayan meselelerin çözümü için kendimize Kur'ân'ı yorumlama yetkisini tanımak, aslında Kur'ân dışında yeni çözümler koymak demektir. Halbuki, sünnetin fonksiyonu da bundan farklı değildir. Şimdi bu durumda biz, eğer sünnetin müstakil teşri yetkisini reddedecek olursak kendimize tanıdığımız Kur'ân'ı yorumlama ve Kur'ân'da olmayan yeni çözümler ortaya koyma yetkisinden Hz. Peygamber'i mahrum bırakmış oluruz ki, bunu akla getirmek dahi insaf sınırlarını aşmak anlamına gelir.[129]

Hz. Peygamber'in Kur'ân'da olmayan hususlarda vermiş olduğu hükümlere örnek olarak, beş vakit namazın zamanı, rekâtları, nasıl kılınacağı, vitir namazının vacip oluşu, namazlarda Kâbe'den önce Beyt-i Makdis'e yönelmesi, orucu bozan ve bozmayan şeyler, kimlere zekâtın farz olduğu, miktarı, şer'î boşanmanın şekli, diyetlerle ilgili bir çok hükümler, içki içmenin cezası, hırsızın hangi miktarda hırsızlık yaparsa cezalandırılabileceği, hayızlı kadının namaz kılamaması, oruç tutamaması, büyük annenin mirası gibi konular sayılabilir.[130]

Sünnet'in teşride müstakil olmadığını savunanlar, sünnetle konulan hükümler mutlaka Kur'ân'a râci olduğunu ve Kur'ân'ın kapsamına dahil olduğunu ileri sürmek suretiyle her hadis ve sünneti Kur'ân'a arz etme fikrini ortaya atarak yanlış bir yola süluk etmişlerdir. Halbuki herşeyin aslının Kur'ân'da mevcut olduğunu iddia edenlerin, her meselenin hükmünü, Kur'ân'da nas olarak bulacaklarını düşünmeleri kabul edilemez. "Her şeyin aslı Kur'ân'da mevcuttur." dan maksat, ki-

129 Yurtsever, agtez., sh., 67.

130 Güngör, agteb., sh., 67

tabın genel muhtevası kastediliyorsa o zaman burada bir sorun söz konusu değildir. Çünkü sahih ve bağlayıcı olan sünnet, Kur'ân'la teâruz etmez. Hz. Peygamber'e müstakil hüküm koyma yetkisi, bizzat ona Peygamberlik vazifesini tevdi eden Cenâb-ı Hak tarafından verilmiştir. Dolayısıyla bu yetki âyet ve hadislerle belirlenmiştir.[131]

Eğer sünnetin hüküm koyması câiz olmasaydı, kitabı te'kit ve hükümlerini tebyin etmesinin de caiz olmaması gerekirdi. Çünkü te'kit aynı zamanda aslın koyduğu hükmü destekler mahiyette olup, başka bir hüküm koyma, yani yeni bir şey ortaya koyma salahiyetine sahip olmak demektir. Tebyinde de, açıklanan hükmün detaylarında müstakil hüküm koyma ve yeni açıklamalarda bulunma durumu vardır.[132] Kur'ân'da bulunan hükümler genelde mücmel ve külli kaidelerden ibarettir.

Âyetlerde olduğu gibi, aynı doğrultuda mesâj veren, Hz. Peygamber'in hüküm koyma yetkisinin olduğunu beyân eden hadisler de vardır: *"Şüphesiz ben, size kendilerine sarıldığınız sürece hiç sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Bunlar, Allah'ın kitabı ve peygamberinin sünnetidir."*[133] *"...Size, benim Sünnetim ve hidâyet üzere olan râşid halifelerin sünneti (gidişatı) gerekir. Onlara sımsıkı tutunun, azı dişlerinizle (elinizden geldiği kadar) sarılın. Sonradan uydurulan ve dine sokulan işlerden sakının. Şüphesiz sonradan uydurulan şeyler bid'attır. Her bid'at da bir dalâlettir."*[134] *"...Ben de (bazı şeyleri) nehyettim ve emrettim."*[135] *"...Allah Rasûlünün haram kıldığı şeyler, Allah'ın haram kıldığı şeyler gibidir."*[136]

Bu hadislerden ve Hz. Peygamber'in uygulamalarından Allah'ın hüküm vermediği konularda, Allah'ın müsaade ettiği kadarıyla Hz. Peygamber'in hüküm koymada yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Âyetlerin koymuş olduğu hükümlere uyma zorunluluğu olduğu gibi, sahih hadislerin koyduğu hükümlere de uyma zorunluluğu

131 Yurtsever, agtez., sh., 170.

132 Yurtsever, agtez., sh., 171.

133 Mâlik, *Muvatta*, Kader, 3.

134 Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; İbn Mâce, Mukaddime, 6; Dârimî, Mukaddime, 16.

135 Tirmizî, İlim, 10 (Hadis hasen sahihtir).

136 Bu söz sahabeden Mikdat'a aittir. Bk. Tirmizî, İlim, 10 (Hadis hasen garibtir).

vardır. Her ikisi arasında uyup uymama noktasında bir ayırımın yapılması doğru değildir.

Yine bir rivâyette Ebû Hureyre demiştir ki: Resûlullah (s.a.v.) bize hutbe irad ederek şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! şüphesiz ki Allah size hacı farz kılmıştır. Bu sebeble haccınızı ifa ediniz."* Bunun üzerine bir zat: "Her sene mi? ya Resulallah." diye sordu. Resûlullah (s.a.s.) bu soru karşısında suküt etti, ta ki, o zat sorusunu üç kere tekrar edinceye dek. O zaman *"Eğer evet deseydim, her sene vacib (farz) olacaktı ve siz de bunu yerine getiremeyecektiniz."* buyurdu. Bu hadisin özellikle son cümlesi açık bir şekilde Resüllah'ın hüküm koymada yetkili olduğunu göstermektedir. Başka bir örnekte de *"Ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım her namazla birlikte misvakı emrederdim."*[137] buyrulmaktadır. Dolayısıyla son iki örnekte peygamberimizin hüküm koyma yetkisinin var olduğunu görmekteyiz. Hz.Âişe de, şöyle demiştir: Resûlullah *sallallahu aleyhi ve sellem*, bir işi yapmayı çok istediği halde, onu ahali de yapmaya kalkar da üzerlerine farz kılınır diye korktuğu için, yapmaktan vazgeçerdi.[138] Terâvih namazı da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Yerine göre bir fakihe tanınan hüküm koyma yetkisi, niçin dinin sahibinden esirgenmektedir? Hüküm koyma yetkisi olmayan peygamber, sadece Allah'tan aldığını kullara kuru kuru nakleden ve belki de naklettiği şeyin mahiyetini dahi bilmeyen bir kişi durumuna düşmez mi? Peygamberlerden esirgenen, ama fakihe, müçtehide tanınan, dinin ahkâmını asırlar boyu zinde tutmağa yardımcı olan çalışmalar, tercihler, içtihatlar Peygamber-i zişandan nasıl esirgenebilir? Sonuç olarak şunu demek zorundayız: Burada vahy-i gayri metlüv devreye girmektedir. Bizler için zorluk ondan gelen haber ve hadisin gerçekliğinin tesbitinde ortaya çıkmaktadır.[139]

---

137 Mâlik, Tahâre 114; Abdurrezzâk, Musannef, I, 555-556; İbn Ebî Şeybe, Musannef, I, 155-157; Ahmed b. Hanbel, I, 253, 345, III, 50, 65, 155 (I, 80, 120, II, 245, 250, 287); Dârimî, Salât 168; Buhârî, Cum'a 8, Temennî 9; Müslim, Tahâre 42; İbn Mâce, Tahâre 7; Ebû Davud, Tahâre 25; Tirmizî, Tahâre 18; Nesâî, Tahâre 7.

138 Buhârî, Tehecciid 5; Müslim, Müsâfirîn 77. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, Tatavvu' 12.

139 A. *Osman*, Koçkuzu, *Rivayet İlimlerinde Haber-i Vâhitlerin İtikat ve Teşrii Yönlerinden Değeri*, sh., 107-108.

İmâm Evzâi (ö.157/774)'nin *"Kitap Sünnete, onun kendisine olan ihtiyacından daha fazla muhtaçtır."*[140] görüşü ile Yahya b. Kesir (ö.129/746)'in *"Sünnet, Kitap üzerine hakim; halbuki Kitap Sünnet üzerinde hakim değildir."*[141] sözlerini göz önünde bulundurarak bazı İslâm âlimleri, hüküm koymada Sünnet'in Kitaba göre daha önde olduğunu iddia etmişlerdir. Sünnet'in Kur'ân üzerine kâdi olduğunu söyleyenler, meseleye Kur'ân hükümlerinin sünnetin beyanı ile anlaşılacağı gerçeğinden yaklaşmaktadırlar. Sünneti kabul eden hiç bir kimse bunu da inkar etmez.[142] Bu noktada sünnete, gerek Kur'ân'ın tefsirinde gerek ahkâmın tesbit ve tatbikinde paradigmatik bir rol atfediliyor ve bu rol *"es-sünnetü kâdiyetün ale'l-Kur'ân" (Sünnet, Kitap üzerine hakim)*[143] sözüyle ifade ediliyordu. Bu ifade, "Allah'ın buyruklarının pratik hayattaki anlamı sünnet tarafından belirlenir" şeklinde bir ince anlam taşımaktadır. Nitekim Kur'ân Hz. Peygamber'in hayatında ete kemiğe bürünmüş ve dolayısıyla rehberlik misyonunu sünnet sayesinde icra etmiştir. Kısacası, Allah'ın Kur'ân'daki bütün istek ve beklentileri Hz. Peygamber'in güzel örnekliğinde (üsve-i hasene) gerçekleşmiştir. Bu açıdan bakıldığında sünnet, Müslümanlar için Kur'ân'dan daha önceliklidir. Zira başta sahâbe nesli olmak üzere bütün Müslümanlar Kur'ân hitabına Hz. Peygamber sayesinde muhatap oldukları gibi, Müslümanlığın pratikte neye tekabül ettiğini de yine onun sayesinde öğrenme imkânı bulmuşlardır."[144] Bu bağlamda esasen Sünnetin kapsayıcılık özelliği vardır. Bir nevi Sünnet bardak, içindeki su da Kur'ân'dır benzetmesi yapılabilir.

---

140 Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye*, Medine, trs., sh., 14, 15; Hazimi, *el-İ'tibâr*, Hıms, 1966, sh., 27, 56.

141 Dârimî, Mukaddime, 49; Hatib el-Bağdâdi, *el-Kifâye*, 14; Hazimi, *el-İ'tibâr*, 26.

142 Erul, agtez., sh., 4.

143 Dârimî, "Mukaddime", 49.

144 Mustafa, Öztürk "Dinî Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması*, 2010, sh. 53.

Söz konusu ve benzeri gerekçeleri ileri sürerek, Sünnet'in Kitaba eşit ve hatta bazılarına göre daha üstün olduğunu ileri sürenler olmakla birlikte, İslâm âlimleri arasındaki hakim görüş, hüküm koymada Sünnet'in Kitaptan sonra ikinci sırada olduğu şeklindedir. Birinci görüşü ileri sürenlerin amacı, Sünnetin kitaptan bağımsız teşrii değerinin olduğunu belirtmek ise, hiç şüphesiz böyle bir görüş doğru ve isabetli yaklaşımdır. Ancak delil değeri açısından aralarında farkın olmadığını ileri sürüyorlar ve Kitap ve Sünnetteki hükümler arasına bir çelişki olduğunda dileyen Kur'ân-ı Kerim'in hükmünü tercih eder, isteyen de Sünnetteki hükmü tercih eder diyorlarsa böyle bir görüşü kabul etmek asla mümkün değildir. Delil değeri açısından Sünnetin Kur'ân-ı Kerim'e eşit olduğunu söylemenin bilimsel olmadığı açıktır. Nitekim İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu, Evzâi ve Yahya b. Kesir'in yukarıdaki sözlerinden maksadın Sünnetin, hüküm koymada Kur'ân-ı Kerim'den daha üstün anlamında olmadığını, hadislerin mücmel âyetleri tafsil, mutlakları takyit, ammları tahsis ve müşkülleri tavzih, yani Sünnetin Kitabı açıklama fonksiyonu manasında olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim Ahmet b. Hanbel'e, Yahya b. Kesir'in yukarıda arz ettiğimiz görüşü sorulduğunda *"Ben böyle bir ifadeye cesaret edemem, Sünnet ancak Kur'an'ı tefsir eder ve açıklar."* demiştir. Bize göre bu konuda göz önünde bulundurulması gereken kıstasın herhangi bir konuda hüküm vazederken ilk defa teşrii değeri olan hangi kaynağa müracaat edileceği ve aralarında net olarak çelişki olduğunda ise hüküm koyarken hangisinin tercih edileceği meselesidir. Hangi kıstası göz önünde bulundurursak bulunduralım akli ve nakli deliller ile bu konudaki uygulamalara baktığımızda hüküm koymada Kitabın birinci sırada Sünnetin ise ikinci sırada yer aldığını görürüz.[145]

Sünnet'in Kur'ân dışında hüküm getirebileceği konusu âlimler tarafından tartışılmıştır. Bazı âlimler, "Allah Teâlâ, Peygamber'e itaatı farz kılması ve Peygamber'in kendi rızâsına uygun davranacağını bil-

145 Ali Toksarı, Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2014/2, sayı: 27, sh., 20-21.

mesi sebebiyle Kitab'ta hükmü belirtilmeyen konularda Peygamber'e hüküm koyma yetkisini vermiştir." demişlerdir. Bazıları da "Hiçbir Sünnet yoktur ki, onun mutlaka Kur'ân'da bir aslı bulunmasın. Namazın nasıl kılınacağını gösteren sünnetin, namazın kılınması emrini getiren âyete dayandığı gibi diğer konulardaki teşrîî sünnetler de mutlaka bir âyete dayanır. Peygamber neyi haram veya helal kılmışsa, onları Allah tarafından bir açıklama olmak üzere ortaya koymuştur." görüşünü savunmuşlardır. Bir kısım âlimler de, "Peygamber'in sünnet olarak ortaya koyduğu her şey, onun kalbine Allah Teâlâ tarafından konulan hikmetten ibârettir. Peygamber'in kalbine konulan şey, onun sünneti olmaktadır." demişlerdir. Bu görüşler sünnetin müstakil olarak hüküm getireceğinde birleşmekte, sadece Peygamber'in tek başına ortaya koyduğu hükmü, doğrudan doğruya Allah'ın yardımına dayanarak kendiliğinden mi ortaya koyduğu, yoksa kendisine vahiyle mi bildirildiği, ya da kalbine ilkâ ve ilhâm mı edildiği noktasında birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Âlimler arasında cereyan eden bu İhtilaf aslında bu değerlendirme ve ifadelendirme noktasında yoğunlaşmaktadır.[146] Yoksa Hz. Peygamber'in hüküm koyamayacağı doğrultusunda değildir. Hz. Peygamber hüküm verirken bazen doğrudan doğruya bir âyete dayanmış, bazen Kur'ân dışı bir vahye istinad etmiş, bazen de dinin ruhuna en iyi hâkim olan bir zât olarak kendi içtihadı ile hareket etmiştir. Ama her halükarda elbette onun peygamberlik görevi ile ilgili bütün tasarrufları ilâhi kontrolden geçmiştir.[147]

VIII-DİNİ AHKÂMIN ÇOĞUNUN HADİSE DAYANMASI

Hz. Peygamber'den nakledilen tefsir açıklamaları, daha ziyade ibâdet ve ameli ahkâma dâir mücmel ve külli âyetlerin açıklanması şeklinde olmuştur. Hz. Peygamber'in açıklaması gereken âyetleri tefsir ve izâhı, genellikle umumu tahsis, mutlakı takyid, mücmeli beyan, müphemi tayin, müşkili tavzih ve nâsih-mensuhu tesbit şeklinde

146 Çakan, *Sünnet'e Yönelik Tartışmalar*, sh., 119.

147 Güngör, agm., sh., 67.

olurdu.[148] Hz. Peygamber, bazı gayb olayları, uhrevi durum, ahbâr ve kıssalara dair âyetleri de tefsir ve tavzih etmiş olsa bile, fıkıh konularına göre tertip edilmiş hadis mecmuaları ile özellikle ahkâm hadisleri alanında yazılmış müstakil eserler onun fıkhi tefsir alanındaki açıklamalarının daha fazla olduğunu göstermektedir.[149]

Bu bağlamda şu âyetler üzerinde iyi düşünmek gerekir: *"Ve onlar aralarında hüküm vermesi için Allah ve Resûl'üne davet olundukları zaman onların bir kısmı yüz çevirirler. Ve eğer hak onların ise (hak sahibi iseler) ona hemen (itaat ederek) gelirler. Onların kalplerinde hastalık mı var, yoksa şüphe mi ediyorlar veya Allah'ın ve O'nun Resûl'ünün, onlara karşı taraf tutacağından (haksızlık edeceğinden) mı korkuyorlar? Hayır, işte onlar, zalimlerdir. Onlar aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Resûl'üne davet edildikleri zaman mü'minlerin sözü "işittik ve itaat ettik" demeleridir. Ve işte onlar, felâha erenlerdir. Ve kim Allah'a ve resûlüne itaat ederse ve Allah'dan korkar ve O'na karşı takva sahibi olursa o taktirde işte onlar, kurtuluşa erenlerdir."* [150]

Dolayısıyla yukarıda geçtiği üzere Kur'ân ve Sünnet arasında hüküm koyma, kaynak olma açısından bir ayırım yapmanın mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Zira herşeyden önce bize vahyi bildiren Rasûlullah'dır. Biz onun sözüne dayanarak Kur'ân'ın Allah kelamı olduğuna inandık. Çünkü O, bize bunu bildirdi, tanıttı, ilan etti. Başka açıdan baktığımızda Kur'ân'ın sahabeye bildirilmesi tek kişi yani Peygamberimiz tarafından yapılmaktadır. Hadis usulü tekniği açısından haber-i vâhiddir. Kimse buna tek kişinin getirdiği haber diyerek şüpheyle bakmaz. Dolayısıyla dini hususlarda onun sözünü reddetmek, kesinlikle Kur'ân'a imân ile bağdaşmaz. Nitekim Yüce Allah da Kitab'ında kendi hükmü ile Rasulünün hükmü arasında bir fark gözetilmemesine işaret etmiştir.[151] Burada kalbi bir teslimiyet

148 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi,* Ankara, 1988, II, 48-49.

149 Cerrahoğlu, age., II, 49.

150 Nur 24/48-52.

151 Yerinde, agtez., sh., 395.

söz konusudur. Şu hadis bu konuda bizlere ayrı bir mesaj vermektedir: *"Bazılarına ne oluyor ki, benim yaptığım bir şeyi yapmaktan çekiniyorlar. Allah'a yemin ederim ki, içlerinde Allah'ı en iyi tanıyan ve O'ndan en çok korkan benim."*[152] Bu hadis-i şerif de peygamberimizin hüküm koyma noktasında ki konumunu bizlere anlatmaktadır.

Ashâbın bilgi kaynağının ve her sahada örneğinin Hz. Peygamber olduğunu açıkca ifade eden şu örnekler de söz konusudur. Nesâî'nin tahrîc etmiş olduğu bir rivâyete göre, Ümeyye b. Abdillah, Abdullah b. Ömer'e "Sen namazı nasıl olur da kısaltırsın? Oysaki Allah Teâlâ, *"Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur"*[153] buyuruyor" dedi. İbn Ömer ona "Ey kardeşimin oğlu! Rasûlullah (s.a.v.) bize geldi. Biz ise dalâletteydik. O, bize öğretti. Bize öğrettikleri arasında, "Allah Teâlâ'nın, seferde namazı iki rekât olarak kılmamızı emretmesi de vardı." diye cevap verdi.[154] Allah Teâlâ, zekatın verilmesini bize emretmektedir. Ancak kaçta bir verileceği, nisabın ne olacağı gibi pek çok konunun açıklamasını peygamberimiz yapmaktadır.

Yine Rasûlullah (s.a.s.), Kur'ân'da hükümleri belirtilmediği halde altın ve gümüş kapların kullanılması hem erkeklere hem kadınlara; ipek elbise ve altın takıları ise, sadece erkeklere yasaklamıştır. Kur'ân'da davalarda iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şâhitliği hükme bağlanmıştır.[155] Rasûlullah (s.a.s.), yeminle beraber bir şahidle hüküm vererek bir şahid ve bir yemin ile hüküm vermeyi de meşru kılmıştır.[156] Haccın hangi mevsimde yapılacağı, reml yapılması, ezan-kâmet, setr-i avret bütün bunlar sünnetle sabit olan hususlardır. Hele hele Kur'ân'da bulamadığımız pek çok meselede bu formül işletilirse, artık Hz. Peygamber'in teşri' salahiyetiyle koyduğu ahkâma

152 Buhârî, İ'tisâm, 5.

153 Nisâ 4/101.

154 Nesâî, Salât 3, Taksîru's-salât 1.

155 el-Bakara, 2/282.

156 Müslim, "Akdiye", 2; Ebu Dâvud, "Akdiye", 3.

inanmak istemeyenler ortaya çıkar. İşin tuhafı bu kişiler, Peygambere (s.a.v.) tanımadıkları salahiyeti kendilerine ve kendileri gibi olanlara rahatlıkla tanıyabiliyorlar.

Sahabe, hiçbir zaman biz Kur'ân'ı en iyi biliriz, sünnete ihtiyaç yok dememiştir. Sünneti tetkik etmişler, bilmediklerini araştırmışlardır. Çünkü onlar biliyorlardı ki, Kur'ân ve sünnet birbirlerinin rakibi, karşıtı, alternatifi değil, destekleyicisi, açıklayıcısı, tamamlayıcısıdır. İlk dönemlerde Kur'ân ayrı, sünnet ayrı şeklinde bir ayırım söz konusu olmamıştır. Dolayısıyla ilk dönemin bu anlayışına tekrar dönmemiz gerekir. Ezanda kâmette, tevhitte, şehadette Allah ve Peygamber hep yan yana yer almaktadır, ikili bir tasnif yok. Âyet ve hadisler, ayrı ayrı birbirinden bağımsız bir hava sunuyorlar gibi lanse ediyorlar. Burada tuzak kavramlar sunuluyor. Aldatma ve kandırma maalesef çok yaygın. Kur'ân'da veya hadiste yok denilen bir meselenin, araştırılıp incelendiğinde var olduğunu görüyorsunuz. Dolayısıyla günümüz şartlarında hiçbir şeyi gizlemeniz veya saklamanız mümkün değildir. Bilgiye ve kaynaklara ulaşmak günümüzdeki kadar hiçbir zaman bu derece kolay olmamıştır.

Hz. Peygamber'in yasama yetkisi ile sünnetin Kur'ân'a arzı ayrı konulardır. Şayet teorik noktada Hz. Peygamber'in yasama yetkisi varsa, bu yetkiyi sünnetin Kur'ân'a arzı ortadan kaldırmaz. Belki problem pratik noktada olabilir. Kur'ân'da bulunmayan fakat Hz. Peygamber tarafından ortaya konulan birtakım helal-haramların Kur'ân'ın temel ilke ve prensiplerine uymuyor, aykırılık teşkil ediyor gerekçesiyle reddedilip reddedilmeyeceği ayrı bir konudur.[157]

Hz. Peygamber'in Kur'ân Dışında Koyduğu Hükümlere Dâir Örnekler:

Bunların bir kısmını yukarıda vermekle birlikte toplu görme açısından bu tür örnekleri bir arada vermek istiyoruz. Ninenin miras

157 Hüseyin Aksoy, *Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında hüküm koyması*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002, sh., 46.

hakkı, hayızlı kadının namaz ve oruçtan menedilmesi, hayızlı kadın tutamadığı orucu kaza eder ama namazı kaza etmez, nesepten dolayı evlenilmesi haram olanlann süt emmekten dolayı da haram olması, fıtır sadakasının ve vitr namazının vacip oluşu, evlenme akdinde şahitlerin gerekliliği, şufâ hakkının meşrû bir hak olduğu, deniz hayvanlarının ölüsünün yenebileceği, hırsızlıkta nisâbın şart koşulması, yırtıcı, penceli her kuşun etinin yenmesinin haram kılınması, nikâh-ı şigâr'ın kişilerin birbirlerine karşılıklı olarak kız kardeşlerini vermek suretiyle mehirsiz olarak evlenmesinin yasaklanması, kabirleri mescid edinmenin yasaklanması, kâtil, kâfir ve köle varis olamaz, dövme yaptırmanın yasaklanması, kadının, kendi hala ve teyzesi üzerine nikâhlanmasının haram olması, azı dişi olan yırtıcı hayvanların etinin haram olması, mest üzerine meshetmenin câiz olması, mecusîlerden cizye alınması, akrabanın diyet ödemesi, kocası ölen kadının, kendi evinde iddet beklemesi, çok dahi olsa, meyve çalmada elin kesilmemesi, emme konusunda bir tek kadının şâhitliği, gusülde ağız ve buruna su almak, on dirhemden az hırsızlıkta el kesmenin olmaması, velisiz nikâhın caiz olmaması, öldürülen kişinin akrabalarının diyet ile kısâs arasında muhayyer olmaları, rükû' ve secdede ta'dil-i erkân, namazda fâtiha okumak, namazda tekbir ve selâm, abdest ve gusülde niyyet, abdest alırken peşpeşelilik, abdest alırken buruna su almak, mahremlik doğuran emme sayısı, boğazlarken kasden besmele çekilmeyen hayvan etinin helâl olması.[158] Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada sadece çok meşhur olan örnekleri vermekle yetinmiş olduk.

IX-HZ. PEYGAMBER'İN İÇTİHÂD ETME YETKİSİ

Hz. Peygamber'in içtihadı konusu da ihtilaflı ve çok farklı görüşlerin ortaya çıktığı bir konudur. Cumhur ulemaya göre Hz. Peygamber, vahyi beklemeksizin mutlak manada içtihad yapabilir.[159] Aynı

158 Bk., İbn Hümam, *Şerhu Fethi'l-kâdîr*, I, 332; Misfir b. Gurmullah Ed-Dümeyni, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997, sh., 291-293.

159 Bkz. Âmidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk., Seyyid el-Cemîlî,

zamanda usulcülerin çoğunluğu, bu görüşü savunurlar.[160] Hanefilerin görüşü de bu istikamettedir.[161] Hz. Peygamber 23 yıllık peygamberliği süresince sadece alıcı-verici konumunda kalmayıp, Kur'ân-ı Kerim'i beyan, tefsir ve tatbiki yanında içtihada müstenid tasarruflarda bulunmuştur. Ancak O'nun ictihadının isabetsiz olduğu takdirde Allah tarafından tashih edilmek gibi bir imtiyazı vardır. Çünkü O, insanlara örnek olarak gönderilmiş ve kendisine itaat zorunluluğu olan bir şahsiyettir.[162] Hz.Peygamber bizzat hadisleriyle içtihad yapabileceğini açıklamış ve bunu uygulamalarıyla da göstermiştir. Hz. Peygamber'in içtihadı Kur'ân ve Sünnet ile tasdik edilmekte ve örneklendirilmektedir. O, dinî ve dünyevî işlerde bazen sözle, bazen fiili olarak, bazen de sükut ederek içtihad etmiştir. Hatalı içtihadlarında bazen tashih edilmiş, bazen de buna ihtiyaç duyulmamıştır. Bu tashih işi ilâhi vahiy tarafından yapıldığı gibi, kendisi tarafından da yapılabilmektedir.[163]

Kurtûbî (ö.671/1273), *"İş hususunda onlarla müşâvere et."* âyetinin[164] Hz. Peygamber'in içtihadına işaret ettiğini ifade eder.[165] Doğal olarak Hz. Peygamber ashâbıyla çok sayıda istişarede bulunmuş, onların ictihadlarına da müracaat etmiştir. Özellikle savaşlarda izlenilecek stratejiler konusunda bunun örnekleri oldukça fazladır. Örneğin Bedir savaşında ordunun konuçlandırılmasıyla ilgili olarak sahabe-

---

Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1984, IV, 172; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdü'l-Fuhûl*, Mektebetü'n-Nezâr, Riyad, 1997, III, 844-845, 847; Nâdiye Şerif el-Umerî, *İctihâdü'r-Rasûl*, Müessesetü'r-Risâle, 3.bsk., Beyrut, 1985, sh.,40, 43; Abülcelil İsa, *Peygamberimizin İctihâdları*, terc., M.H.Merttürkmen-A.Öztürk, Ank., 1976, sh., 50.

160 Şevkânî, a.g.e., III, 845.

161 Nâdiye, a.g.e., sh., 43.

162 Hayrettin Karaman, *İslâm Hukukunda İctihâd*, D.İ.B.Y., 3. bsk., Ank., 1985, sh., 41.

163 Abdülcelil İsa, a.g.e., sh., 154, 156-157.

164 Âl-i İmrân, 3/159.

165 Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l- Kur'ân*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, II, 235. Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişare yapması mendub olup, ümmetinin ise istişare yapması vaciptir. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İst., trs., II, 1217.

den Hubâb b. Münzir'in (ö.19/640) görüşünü kabul etmiştir.[166] Uhud savaşının Medine içinde mi, yoksa Medine dışında mı yapılacağı konusunda ihtilaf edilmiş, ortaya farklı görüşler çıkmış, Hz. Peygamber de kendi görüşüne aykırı olan Medine dışında yapılmasına karar vermiştir.[167] Hurma aşılama konusundaki görüşleri,[168] *"Gıyle hadisi"* olarak bilinen emzikli kadınlarla cinsel teması yasaklamayı düşünmesi, daha sonra da işin doğrusunu öğrenince bundan vazgeçmesi gibi bazı ictihadlarından bahsedilebilir.[169]

Hz. Peygamber'in içtihadda bulunmasını caiz gören bir çok âlime rağmen Ebû Ali Cübbâî (ö.303/915) ve oğlu Ebû Haşim (ö.321/933), peygamberlerin içtihadını câiz görmezler. "O, kendiliğinden bir şey söylemez; söylediği ancak kendisine gönderilen vahiydir."[170] âyetini delil olarak gösterirler.[171] İbn Hazm (ö.456/1063)[172], Mu'tezile'nin çoğu ve Eşa'rîler de bu görüştedir.[173] Kadı Ebû Bekir el-Bakıllânî (ö.403/1012) ve Gazzâlî (ö.505/1111) gibi bazı âlimler, bu konudaki delilleri yetersiz görerek tavakkuf etmişlerdir.[174]

Âlimlerin çoğu, Hz. Peygamber, vahyi beklemeksizin bir olay veya bir sual üzerine mutlak manada içtihad edebileceği görüşünde-

166 Bk. İbn Hişam, Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, thk., Süheyl Zekâr, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1992, I, 454; Hâkim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., III, 427. Ayrıca bk İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1985, II, 15.

167 Bkz. İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, thk., M. Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya, 1981, sh., 303; İbn Sa'd, a.g.e., II, 38-39; İbn Hişâm, a.g.e., II, 586-587.

168 Müslim, Fedâil, 140-141.

169 Müslim, Nikâh, 141; Mâlik, Muvatta, Rada', 16.

170 Necm, 53/3-4.

171 Âmidî, a.g.e., IV, 172; Şevkânî, a.g.e., III, 847; Buhârî, Alauddin Abdülaziz Ahmet, *Keşfu'l-Esrar*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 3.bsk., Beyrut, 1997, III, 394; Abdülcelil İsa, a.g.e., s., 33.

172 İbn Hazm, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk., Ahmet Şakir, Matbaatu'l-Âsıme, Kahire, trs., IV, 698.

173 Buhârî, *Keşfu'l-Esrar*, III, 394; Nâdiye, a.g.e., sh., 41.

174 Gazzâli, *el-Mustasfa fî İlmi'l-Usûl*, Mısır, 1324, II, 355; Şevkânî, a.g.e., III, 847.

dirler. Hanefilerde olduğu gibi, bazı âlimlere göre vahyi bekledikten sonra ancak içtihad yoluna gidebilir.[175] Hanefi âlimlerinden Serahsî (ö.490/1097), hakkında nass bulunmayan her hangi bir konuda Peygamber, belli bir süre vahyin gelmesini bekler, vahiy gelmediği takdirde ictihadıyla hareket eder ve tam olarak karar kılınca bu durum hüküm için kesin delil olur der. [176]

Peygamberlerin dinî konularda, ahkâmda, fetvalarda içtihad etmeleri hususunda ihtilaf söz konusudur.[177] Bazı âlimlere göre, peygamberlerin sadece dünyevî işlerde, savaşla ilgili tedbirler vb. işlerde içtihad etmeleri câizdir.[178] Çoğunluk ise, herhangi bir ayırım yapmadan peygamberlerin dinî konularda da ictihad etmelerinin câiz olduğunu kabul etmektedirler. Zira içtihad, peygamberlerden başkaları için geçerli olduğuna göre onlar için de evleviyetle geçerli olması câizdir.[179] Çünkü onlar, içtihad için gerekli olan şartlara herkesten daha çok sahiptir.[180] Aşağıda vereceğimiz örneklerde her iki konuda yani hem dini, hem de dünyevi konularda yapılan içtihadlarda uyarılar söz konusu olmuştur.

O'nun içtihadında yanılıp yanılmayacağı konusunda da âlimler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Âlimlerin bir çoğu, O'nun ismet sıfatı sayesinde masum olduğunu, dolayısıyla hata yapmayacağı görüşündedirler. Hanefilerin çoğu ise, O'nun içtihadında hata etmesi câizdir, ancak O, hatasında karar kılmaz görüşündedir.[181] Buna göre

175 Nâdiye, a.g.e., sh., 43; Abdülcelil, a.g.e., sh., 50. Hz. Peygamber'in ictihadlarına örnekler için bk., Abdülcelil İsa, a.g.e., sh., 64 vd.; Karaman, a.g.e., sh., 37 vd.; Mehmet Erdoğan, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet,* M.Ü.İ.F.Y., İst., 1995, sh., 162 vd.

176 Serahsî, a.g.e., II, 91.

177 Nâdiye, a.g.e., sh., 43.

178 Şevkânî, *İrşâdü'l-Fuhûl,* III, 844-845; Buhârî, *Keşfu'l-Esrar,* III, 386; Nâdiye, a.g.e., sh., 42.

179 Nâdiye, a.g..e, sh., 77; Davudoğlu Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi,* Sönmez Neşr., 2. bsk., İst., 1977, I, 234. Konuyla ilgili örnekler içi bk. Nâdiye, a.g.e., sh., 102 vd.

180 Erdoğan, a.g.e., sh., 159.

181 Nâdiye, a.g.e., sh., 122.

Hz. Peygamber, hata üzerine bırakılmaz[182] ve bu uyarılmaların da hemen yapılıp geciktirilmeyeceği söz konusudur.[183] Hanefi mezhebinin önde gelen ismi Serahsî, Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi içtihad yapabileceğini ve yanılabileceğini, ancak O'nun dini konulara olan vukûfiyeti sebebiyle hatasının olmayacağını ifade eder.[184] Onların, ictihadlarında yanılmaları onlara bir noksanlık getirmez.[185] Kâdî İyâd (ö.544/1149), Hz. Peygamber'in, dünya işlerinde sehv ve hata yapabileceğini, bunun câiz olduğunu ve kendisine bir halel getirmeyeceğini ifade eder.[186] Âyet ve hadislerde kendisinin sık sık bir beşer olduğu vurgulanır.[187] Örneğin *"De ki: Ben de sizin gibi bir insanım."*[188] âyeti buna güzel bir örnektir. Dolayısıyla beşer olan ve beşerî niteliklerini yitirmeyen bir kişinin hata yapması da kaçınılmazdır.

Sünnetin kaynağı ya Allah'ın ilhâmı ya da Peygamber'in içtihâdıdır.[189] İçtihadının vahiyle ilişkili olup olmadığını kendisi açıklamadıkça her zaman kesin olarak bizlerin bilmesi mümkün değildir. Nitekim sahabe de zaman zaman bu ayırımda hata yapmamak için Peygamber'e sormuştur.

Hz. Peygamber'in her olay karşısında vahyi beklemediğini, ashâbıyla istişâre yoluyla veya kendi re'yi ile halletme yoluna gittiğini pek çok içtihadında görmekteyiz. Hz. Peygamber bazen de vahyin gelmesini bekler, vahyin gelmediği zamanlarda kendi re'y ve ictihadıyla hareket ederdi. Ancak vahyin gelmesini bekleme gibi bir şartı yoktur. Eğer hata vâki olursa ilâhi vahiy onu düzeltirdi. Bazen de

182 Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, Kahraman Yay., İst., 1984, II, 91; Şâtıbî, İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*, terc., M.Erdoğan, İz Yay., İst., 1990, IV, 19.

183 Nureddin es-Sâbûnî, *Mâturidiyye Akaidi*, sh., 121.

184 Serahsî, a.g.e., II, 92.

185 Abdülcelil İsa, a.g.e., sh., 53.

186 Kâdî İyâd, a.g.e., sh., 573.

187 Hadisler için bk. Buhârî, Salât, 31; Müslim, Birr, 95; İbn Mâce, Ruhun, 15.

188 Kehf, 18/50.

189 Hallaf, Abdulvahhab, *İslâm Hukuk Felsefesi*, terc., Hüseyin Atay, A.Ü.İ.F.Y., 2. bsk., Ank., 1985, sh., 45.

bizzat kendisi bu tür içtihadlarını düzeltmiştir. Hz.Peygamber, bu yönüyle diğer müçtehidlerden ayrılmaktadır. Dolayısıyla içtihadlar O'nun beşer yönünü anlatan en önemli belgelerdir.

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'in bazı âyetlerinde hoş karşılanmayan bazı uygulamalarından veya yapmaya teşebbüs ettiği bazı hususlardan dolayı Hz. Peygamber'i uyarmıştır. Uyarılmaya konu olan hususlar, doğrudan Hz. Peygamber'in içtihadlarıdır. Bunların vahiy kategorisinde yer alması mümkün değildir. Şayet bunları da vahiy olarak kabul edecek olursak bir sonraki uyarıcı mahiyette gelen vahyin bir öncekini yanlış bulması ve nakzetmesi manasına gelir ki, bu da muhaldir. İlâhi vahiy ile çok sıkı ve yakın bir ilişki içerisinde olmuş olsa da, O'nun her sözü ve her yaptığı topyekün vahiy mahsûlü değildir. O'nun vahiy ürünü söz ve hareketleri olduğu gibi, re'y ve içtihadları da vardır. Dolayısıyla i'tâb âyetleri O'nun içtihâd yaptığını gösteren en güzel ve açık delillerdir.[190]

X- SÜNNET'İN BAĞLAYICILIĞI MESELESİ

Tarih boyunca hadisle yakın teması bulunan İslâm bilginleri, hadislerin bağlayıcılığının olup olmadığı konusuyla yakından ilgilenmişlerdir. Hadislerin bağlayıcılığı konusunu tarihi kronoloji içerisinde düşünecek olursak konu, İslâm'ın ilk nesli olan sahabe zamanında gündemde yer almış ve sahabe kendi aralarında bazı tartışmalar yaşamıştır. O zamandan başlayıp günümüze kadar tartışma konusu olan hadislerin bağlayıcılığı meselesi, halen güncelliğini korumakta, konu üzerinde çeşitli tartışmalar ve spekülasyonlar yapılmaktadır. Tarihin değişik evrelerinde kolaylık olması açısından hadisler, bağlayıcılık açısından farklı bilginler tarafından sınıflandırmaya tâbi tutulmuştur.

---

190 Bkz., Saffet Sancaklı, Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Kendisini Uyaran Âyetlerin Analizi, *İslâmî Araştırmalar*, 2002, cilt: XV, sayı: 3, sh., 435-448. Hz. Peygamber'in içtihadı başlığı konusunda daha önce yayınlamış olan bu makalemizden faydalandık. Hz. Peygamber'in içtihatları ve tasarruflarıyla ilgili geniş bilgi için bkz. Murat Şimşek, Hz. Peygamber'in İçtihatları ve Tasarrufları, D.V.Y., 2. bsk., Ankara, 2011.

Bu tür sınıflandırma çalışmaları -farklı yaklaşımlardan dolayı- nihayete ermiş olmayıp, günümüzde de hala devam etmektedir.

Sünnet'i daha doğru anlayabilmek ve yanlışa düşmemek için hadisler arasında bağlayıcı olanla, bağlayıcı olmayanı, yerel olan ile evrensel olanı birbirinden ayırt etmek gerekir. İslâm'ın teşri'de ikinci kaynağı Sünnet olduğundan genel anlamda Sünnet bağlayıcıdır. Ancak Sünnet'in bağlayıcılığı konusundaki esas ihtilâf, Sünnet'in tamamı mı bağlayıcıdır yoksa bir kısmı mı bağlayıcıdır? şeklindedir. Asıl tartışma bu noktada düğümlenmektedir. Hz. Peygamber'in (sav.), emirleri, yasakları, yemesi, içmesi, oturması, kalkması, giyinip-kuşanması, kendine mahsûs özel zevkleri gibi işlerinin tamamına uymamız gerekli midir, değil midir? Bunlardan hangilerinin şahsını, hangilerinin ümmetini ilgilendirdiğini iyi tespit etmek zorundayız. Çünkü Hz. Peygamber'in baba, dede, âile reisi, muallim, devlet başkanı, hâkim ve peygamber olarak yaptığı davranışlar ve söylediği sözler vardır. Bütün bunların hepsini aynı kategoride değerlendirmek doğru değildir. Söylediklerini ve yaptıklarını, hangi sıfatla söylediği ve yaptığı tespit edilmelidir ki, bağlayıcı olan ile olmayan Sünnet'i ortaya çıkmış olsun. Aksi takdirde konu açıklığa ve netliğe kavuşmamış olur. İşte bu sebeple işin uzmanları olan hadisçiler ve fıkıhçılar bu ayırımı belirlemede tarih boyunca çaba ve gayret göstermişlerdir. Dolayısıyla hiç bir ayırım yapmaksızın şekilsel ve lafızcı bir yaklaşımla Hz. Peygamber'in (sav.) her şeyini tıpa tıp yapmak Sünnet değildir. Konuyla ilgili aşağıda vereceğimiz deliller incelendiğinde, Hz. Peygamber'in (sav.) her sözünün her hareket ve davranışının bağlayıcı olduğunu söylememize imkan yoktur. Çünkü Hz. Peygamber'in (sav.) bir beşer olarak günü birlik yaptığı işler, yaşadığı toplum ve coğrafya şartlarının gereği olarak o bölgenin geleneklerine göre yapmak zorunda olduğu iş ve hareketler vardır. Ayrıca O'nun kendisine mahsûs *"Hasâisu'n-Nebî"* dediğimiz ümmetini bağlamayan özel durumları da vardır.

Aşağıda vereceğimiz deliller ve rivâyetler, Hz. Peygamber'in (sav.) her davranış ve sözünün bağlayıcı olmadığını bize göstermektedir. Şimdi bu delillerden sadece birkaç tanesini burada sunmak istiyoruz:

1)-Hz. Peygamber (sav.) bir hadisinde şöyle buyurur: *"Ben de bir insanım, size dininizle ilgili bir şey emrettiğim zaman onu alın; size kendi görüşümden bir şey emrettiğim zaman (bunları almayabilirsiniz, çünkü) ben de nihâyet bir insanım."*[191] Hurma aşılama konusunda da Hz. Peygamber (sav.) benzer ifâdeleri kullanmıştır: *"Şüphesiz ben, bir tahminde bulunmuştum beni kanaatimden dolayı sorgulamayın. Fakat ben size Allah'tan bir şey bildirirsem onu alın. Çünkü ben asla Allah adına yalan söylemem."*[192]

2)-"Gıyle" hadisinde Hz. Peygamber'in (sav.), emzikli kadınlarla cinsel temasta bulunmayı men etmeyi düşündüğünü, sonra İranlıların ve Bizanslıların bunu yaptıkları halde çocuğa bir zarar gelmediğini öğrenince yasaklamaktan vazgeçtiğini görmekteyiz.[193]

3)-Bedir savaşında Hubâb b. Münzir (ö.19/640), Hz. Peygamber'in (sav.) karar vererek savaş için inilen yerin uygun olmadığını görmüş ve Hz. Peygamber'e (sav.) bu yerin seçiminde vahyin rolü olup olmadığını sormuş, Hz. Peygamber (sav.) de bu yeri kendi görüşüyle seçtiğini ifâde edince, Hubâb b. Münzir, Hz. Peygamber'e alternatif görüş beyân etmiş ve Hz. Peygamber (sav.) de kendi görüşünden vazgeçerek Hubâb'ın görüşünü kabul etmiştir.[194]

4)-Sahâbe hanımlarından Berîre azat olunca, kocası istemediği halde kendisi, kocasından boşanmak ister. Boşanmayı istemeyen kocası Muğis, durumu Hz. Peygamber'e iletir ve boşanmama konusunda kendisinden yardımcı olmasını ister. Hz. Peygamber (sav.) de bunun üzerine Berîre'den boşanmamasını ve kocasına dönmesini talep eder. Berîre Hz. Peygamber'e hitâben, *"Bana emir mi veriyorsunuz ey Allah'ın Rasûlü?"* diye sorar. Hz. Peygamber (sav.) de, *"Hayır sadece aracı oluyorum."* diye cevap verir. Bunun üzerine Berîre boşanmada ısrar eder ve neticede boşanır.[195]

---

191 Müslim, Fedâil, 140.

192 Müslim, Fedâil, 139; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 162.

193 Müslim, Nikâh, 141; Mâlik, Muvatta', Rada', 16.

194 İbn Hişâm, a.g.e., II, 197-198. Ayrıca bk. İbn Sa'd, a.g.e., II, 15.

195 Bkz. Buhârî, Talâk, 16; Ebû Dâvûd, Talâk, 19.

5)-Hz. Peygamber bir gün namazda iken nalinlerini çıkarır, bunu gören sahâbe de aynı hareketi taklit eder. Hz. Peygamber (sav.) bunun üzerine niçin nalinlerini çıkardıklarını sorar. Sahâbe, *"Senin çıkardığını gördük, biz de çıkardık" karşılığını verirler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (sav.), "Cibrîl bana nalinimde pislik olduğunu haber verdi."* buyurmuşlardır.[196] Cessâs (ö.370/980), bu hadise dayalı olarak şayet Hz. Peygamber'e her durumda uymak gerekseydi, Hz. Peygamber sahâbenin bu hareketini reddetmezdi yorumunu yapmaktadır.[197]

Konuyla ilgili verdiğimiz bu ve benzeri örneklerden anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber'in (sav.) her sözü ve hareketi bağlayıcı değildir. Hz. Peygamber'in (sav.), aynı zamanda kendine mahsûs, hoşlandığı veya hoşlanmadığı bazı özel zevkleri de vardır. Yeme içme konusunda her insanda olduğu gibi onun da sevdiği ve sevmediği yemekler, içecekler söz konusudur. Örneğin, keler yemeğinden hiç hoşlanmaz ve onu yemezdi. Bunu ilk etapta anlayamayan sahâbe, bunun dinle irtibâtını kurarak haram olup olmadığını kendisine sormuş, Hz. Peygamber (sav.) de bunun haram olmadığını, ancak kendisinin bu yemekten hoşlanmadığını ifâde etmiştir. Sahâbe'nin, peygamber sofrasında keler etini yediğini ve Hz. Peygamber'i (sav.) bu konuda örnek almadığını görüyoruz.[198] Bunun aksine Hz. Peygamber (sav.) tirit yemeğini çok severdi.[199] Kabağı hurma ile yemesi[200], soğuk tatlıyı (bal şerbetini) sevmesi[201], tatlı ve balı sevmesi[202] kendisine mahsûs zevklerindendi.

---

196 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 20, 92; Dârimî, Salât, 103.

197 Cessâs, *el-Fusûl fi'l-Usûl*, III, 222, thk., Acil Câsim en-Neşmî, et-Türâsü'l-İslâmî, Kuveyt, 1988.

198 Buhârî, Zebâih, 33, İ'tisâm, 24, Et'ıme, 14, 16; Müslim, Sayd, 39-44; Mâlik, Muvatta' İsti'zân, 10-11.

199 Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 89; Tirmizî, Menâkıb, 63.

200 Buhârî, Et'ıme, 39, 45; Müslim, Eşribe, 147.

201 Tirmizî, Eşribe, 21; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 338, VI, 38, 40.

202 Buhârî, Talâk, 8, Et'ıme, 32; Eşribe, 10; İbn Mâce, Et'ıme, 36; Dârimî, Et'ıme, 34; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 59.

Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö.50/670) ikrâm ettiği bir yemeği içerisinde sarmısak olduğu gerekçesiyle yememesi üzerine Ebû Eyyûb, *"Ey Allah'ın Rasûlü o haram mı?"* diye sormuş, Hz. Peygamber (sav.) *"Hayır, lakin ben kokusundan dolayı ondan hoşlanmıyorum."* cevabını vermiştir.[203] Verdiğimiz bu örneklere dayanarak bu durumda tirit yemeğini her müslümanın sevmesi veya keler yemeğini sevmemesi gerektiğini söylemek veya bu yiyeceklerde bir bağlayıcılık olup olmadığını düşünmek gereksizdir. Hz. Peygamber'in (sav.) hurmayı, balı, sütü, kabağı sevmesi, bizim de sevmemizi gerektirmez veya bunları yemeyen bir kişi, Sünnet'e aykırı bir harekette bulunmuş sayılmaz. Bütün bunlar, tamamen Hz. Peygamber'in kendi şahsî zevkleri arasında yer alıp, başkalarını bağlamaz. İnsan olarak maddî ihtiyaçlarını karşılamada yaptığı işler, ev işleri, def-i hâcet, ev edinme, tedâvi olma, yeme-içme, o zamanın şartlarına göre yapılmış evlerde oturması ve o zamana mahsûs ev eşyalarını kullanması bütün bunların hepsi ibâhaya delâlet eden hareketler olup bağlayıcı değildir.

Sünnet'in bizim için bağlayıcı olmadığını söyleyenlerin görüşlerini ispat için ileri sürdükleri tezlerin hiçbiri bilimsel gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Bu tezlerin ileri sürülüş biçiminden bu çevrelerin hem Kur'an-ı anlama ve yorumlamada metodolojik problemleri olduğu, hem de Sünnet'in günümüze intikaline ilişkin sahabe asrından başlayarak ulemanın ortaya koyduğu titiz çalışmalar hakkında bilgi eksikliklerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.[204] Sünnet'in bağlayıcılığıyla ilgili dellilerin sayısı da çoktur. Aşağıda gelecek olan sünnetin bağlayıcığıyla, vahiyle olan ilişkisini gösteren deliller başlığında zikredildiği için burada onları tekrar etmiyoruz.

Hz. Peygamber'in gözardı edilmemesi gereken iki önemli kimliği mevcuttur: Rasûl ve kul. Bunun sonucu olarak bazı kimseler, Hz.Peygamber'in rasulluk kimliğini temel esas almakta ve o kimliği genişleterek âdeta kulluk kimliğini devre dışı bırakmakta, Hz. Pey-

203 Müslim, Eşribe, 170-171; Tirmizî, Et'ıme, 13.

204 Çetintaş, a.g.m., sh., 87.

gamber'in her yaptığını ve her söylediğini vahye dayandırma gibi bir eğilime girmektedirler. Bir kısım insanlar ise, buna reaksiyon olarak O'nun kulluk kimliğini temel esas alarak, rasulluk kimliğini görmezlikten gelmekte, hatta O'nu kutsal bir postacı gibi telakki etmekte ve yorumlarına bağlayıcılık yüklememek gibi bir eğilime girmektedirler. Böylece ifrat ve tefrite düşülerek O'nun her sözünü bağlayıcı olarak kabul eden bir anlayışla, bağlayıcı olarak kabul etmeyen bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Bu iki zıt anlayışın bir ortak noktada uzlaşması gerekmektedir.[205] Konunun daha tutarlı anlaşılması için orta bir yolun takip edimesi, her iki görüşün sentez yapılması kaçınılmazdır. Bize göre tutarlı ve ma'kul olan da budur.

Âlimlerin Bu Konudaki Görüşleri

Sünnet'e uymak, Hz. Peygamber'den gelen her şeyi, hiçbir ayırıma tabi tutmaksızın ve bağlayıcılık açısından hepsini aynı düzeyde tutmak ilmi değildir. Dolayısıyla Sünnet'in bağlayıcılık açısından sınıflandırılmaya tâbi tutulması konunun daha doğru anlaşılması açısından bir nevi zorunluluktur. Nitekim sahâbenin bir kısmı Sünnet'i, bağlayıcılık açısından aynı görmemiş değişik yönlerden değerlendirmeye tâbi tutmuştur. Daha sonraki dönemlerde İslâm âlimleri, Sünnet'i bağlayıcılık açısından çeşitli şekillerde sınıflandırmaya çalışmışlardır. Örneğin daha önce geçtiği üzere İbn Kuteybe (ö.276/889) Sünnet'i üç grupta değerlendirmektedir: Cebrâil'in Allah'tan getirdiği Sünnet, Allah'ın, Rasûlüne bıraktığı, hakkında kendi re'yini açıklamasını emrettiği Sünnet ve Hz. Peygamber'in edep olarak bizzat Sünnet kıldığı hususlar.[206] Ayrıca pek çok İslâm âlimi, Sünnet'i bağlayıcılık açısından tasnif ve taksime tâbi tutmuştur. Bu âlimler arasında İzzüddin b. Abdisselâm'ın (ö.660/1262), Sünnet'i üç kısma, Karâfî'nin (684/1285), dört kısma, Ebû Şâme el-Makdisî'nin (665/1267) yedi kısma, İb-

205 Celal, Kırca, Tefsirde Yorumun Bağlayıcılığı Problemi, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Samsun, 1993, sh., 93-94.

206 İbn Kuteybe, a.g.e., sh., 196 vd.

nü'ş-Şât'ın (ö.1343/1924) iki kısma, Tâhir b. Âşur'un (ö.1394/1973) on iki kısma, Muhammed Ebû Zehrâ'nın (ö.1395/1974) üç kısma, Süleyman el-Aşkar'ın on kısma ayırdığını görmekteyiz.[207] Şah Veliyyullah ed-Dihlevî de (ö.1176/1762) Sünnet'i, önce iki kategoriye, daha sonra da alt başlıklara ayırmıştır: 1- Risâlet Görevinin Tebliğine Yönelik Sünnet (Bu tür Sünnet de beş kategoride değerlendirilmektedir.) 2- Risâlet görevinin tebliği kabilinden olmayan Sünnet (Bu tür Sünnet de altı kategoride değerlendirilir.)[208]

Talat Sakallı, âlimlerin yapmış olduğu Sünnet taksimatlarını eksik bularak *"efrâdını câmî, ağyârını mâni"* olmadığını ifâde etmiş[209] ve kendisi de benzer bir sınıflandırmaya gitmiştir: 1- Bağlayıcı olan Sünnet: a- Beyân b- Hüküm c- Kadâ, d- Fetvâ 2- Bağlayıcı olmayan Sünnet: a- Âdet ve gelenekler b- Tabiî (cibillî) fiiller c- İçinde bulunduğu toplum ve şartların gerektirdiği sünnetler d- Zamanıyla mukayyed olan fiiller e- Dünyevî işler: aa- Zirâat bb- Sanat ve zanâat cc- Ticâret dd-Kazanç ve geçim yolları ee- Askerlik ve harp ile ilgili olanlar ff- Siyâset ve yönetimle ilgili olanlar.[210]

Hayreddin Karaman, Hz. Peygamber'in tasarruflarıyla ilgili olarak şu ayırımı yapmaktadır: Hz.Peygamber'in "dine ait olan bağlayıcı"

---

207 Bkz., Ebû Muhammed İzzüddîn b. Abdilazîz, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, II, 121, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs; Karafî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdris, *el-İhkâm*, sh., 99-119, Mektebetü'l- Matbûâti'l-İslâmiyye, 2.bsk., 1995, *el-Furûk*,I, 249, trs.(hamişinde İbnü'ş-Şât'ın İdrâru'ş-Şurûk isimli eseri var.); Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min İlmi'l- Usûl fîmâ yetealleku bi Efâli'r-Rasûl*, sh., 45-69, thk., Ahmet el- Kuveytî, 2.bsk., Müessesetü Kurtuba, 1990; İbnu'ş-Şât, *İdrâku'ş-Şurûk*, I, 249-251, trs., (el-Furûkla beraber); Muhammed Tâhir b. Aşûr, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Probkemi (Mekâsidü'ş-Şerîati'l-İslâmiyye)*, sh., 48, terc., V.Akyüz-M.Erdoğan, Rağbet Yay., 3.bsk., İst., 1999; Muhammed Ebû Zehra, *Usûlü'l-Fıkh*, sh., 114-115, Tebliğ Yay., İst.; Muhammed Süleyman el-Aşkâr, *Efâlü'r-Rasûl*, I, 216, Müessesetü'r-Risâle, 4.bsk., Beyrut, 1996; Bu sınıflandırma ve değerlendirmeler için bkz., Talat Sakallı, Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi, *S.D.Ü.İ.F.D.*, Isparta, 1995, sh., 42-65.

208 ed-Dihlevî, a.g.e., I, 471-473.

209 Sakallı, a.g.m., sh., 78.

210 Sakallı, a.g.m., sh., 116-117.

tasarruflarının yanında "dine ait olmayan" tasarruflarını ikiye ayırmak gerekmektedir: a)-Müsbet ilimlerin, teknik ve teknolojinin araştırma, çözme ve geliştirme sahasına giren konular. b)-İnsanların fert ve toplum halinde eğitilip, yönetilme ve yönlendirilme sahasına giren konular. Bunlardan birincisi, diğerlerinin kendisinden daha iyi bildiğini belirttiği "dünya işleri" sahasıdır ve bu konularda Allah Rasûlü' nün söyledikleri genellikle şahsî tecrübe ve düşüncesine dayanır, bağlayıcı değildir. İkincisi; siyaset, hukuk, ekonomi, sosyal kurumlar, eğitim... ile ilgili sahadır. Allah Rasûlü'nün bu sahaya giren söz ve davranışları genellikle dine dahildir ve bağlayıcıdır. Bu konulara ait olduğu halde bağlayıcı olmayan davranışları da vardır.[211]

Serahsî de (ö.490/1097), Mekhûl'u (ö.113/731) referans göstererek Sünnet'i, *Sünnetü'l-Hüdâ* ve *Sünnetü'z-Zevâid* olmak üzere iki kategoride değerlendirmektedir: *Sünnetü'l-Hüdâ:* Uyulması zorunlu olan ve kişiyi hidâyete götüren ancak terki dalâlet olan sünnetlerdir. Bayram namazı, ezan, kâmet, cemaatle namaz v.b. sünnetler bu kategoriye girmektedir. *Sünnetü'z-Zevâid:* Uyulması güzel, terki mübah olan sünnetlerdir ki, bunlara da Hz. Peygamber'in oturması, kalkması, giyinmesi gibi bir insan olarak yaptığı davranışlar girmektedir. Bunlar yapılmadığı takdirde birincisinin aksine herhangi bir cezâi müeyyide uygulanmaz.[212]

Tarihi seyir içerisinde ve günümüzde yapılan bütün bu taksimatlardan anlaşılıyor ki, Sünnet'in tamamının aynı kategoride incelenemeyeceği ve Sünnet'in bir kısmının bağlayıcı olmadığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Ancak Sünnet'in bağlayıcılık esaslarını belirlemek de oldukça güçtür. Bu güçlüğün en önemli sebebi, İslâm dininin kendi tabiatından kaynaklanmaktadır. Zira yolda insanlara eziyet veren bir maddeyi kaldırıp atmayı imânın tarifi içine sokmuş, hayatı en ince teferruâtına kadar kuşatmış olan bir dinin emir ve yasaklarını bu yönde

211 Hayreddin Karaman, *Asr-ı Saadet'te Rasûlullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı*, (Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm, Beyan Yay., İst., 1995). I, 472-473,

212 Serahsî, a.g.e., II,114. Ayrıca bk., Dârimî, Mukaddime, 49.

tasnife tâbi tutmak gerçekten güçtür. Aynı güçlük Hz. Peygamber'in (sav.) fiillerini değerlendirirken de kendini göstermektedir. Zira O, hem normal bir insan gibi yiyip-içen, konuşan, doğup-yaşayan, ölen bir beşer, hem de tebliğ, beyân, davet ve ta'lim gibi görevleri olan bir peygamberdir. Hem ilâhî vahye mazhar olan bir Nebî, hem kendi re'yi ve ictihâdı ile amel eden bir birey, hem de içinde bulunduğu toplumun şartlarına, örf ve âdetlerine riâyet eden bir ferttir. Ayrıca hem Medine devletini yöneten bir idâreci, insanlar arasında çıkan davalara bakan bir hâkim, cephe komutanı, câmide imâmdır. Bütün bu vasıfları uhdesinde bulunduran bir zâtın fillerini tasnif etmek elbette kolay değildir.[213]

Peygamberimizin bir insan olduğu, her insanda bulunan normal vasıfları, ihtiyaç ve temâyülleri bulunduğu için bunlara bağlı davranışlarda bulunması da tabiidir. Günah ve yasak çerçevesine girmemek şartıyla gerek dinî hayatında ve gerekse dünya işlerinde, günlük hayatında bu kabil davranışlarda bulunmuş, ümmetini de bu konularda serbest bırakmıştır. Yeme, içme, yatma, yürüme, binme şekli, bu konulardaki zevk ve tercihi burada örnek olarak zikredilebilir. Tamamen müsbet ilmin, tekniğin ve teknolojinin konusu olan dünya işleri de böyledir; O'nun bu konulardaki sözleri şahsî görüş, zan ve tecrübesine dayanmaktadır, ümmeti için bağlayıcı değildir.[214] Dolayısıyla Hz. Peygamber'in bağlayıcı olan ve olmayan sünnetlerinin bulunduğunu söyleyebiliz. Bu nedenle Hz. Peygamber'e atfedilen her şeyin bilimsel verilerle doğrulanması, aksi takdirde onun uydurma sayılacağı şeklinde bir genelleme yanlış olacaktır. Zira toplumda farklı görevler icrâ eden Hz. Peygamber, kendisine iletilen problemlere gücü ve imkanı dahilinde çözümler getirmiştir.[215] Önemli olan problemlere getirdiği bu çözümlere bağlayıcılık açısından aynı gözlükle bakmamak ve bazı ayırımlar yapmaktır.

---

213 Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, T.D.V.Y, Ank. 1997, sh. 281.

214 Karaman, a.g.m., sh., 488.

215 Yavuz Ünal, *Hadisleri Tesbitte Yöntem Sorunu*, Etüt Yay., Samsun, 1999, sh., 131.

XI- SÜNNET'İN KISMEN VAHİY KAYNAKLI OLMASI

Günümüzde hadis sahasında en çok tartışılan konulardan birisi kuşkusuz Sünnet-vahiy ilişkisidir. Hadis karşıtlarının iddiası, sünnetin vahiyle hiç ilgisinin olmadığı şeklindeki söylemleridir. Dolayısıyla bu kanaatte olmaları sebebiyle pek çok konuya olumsuz bakabilmektedirler. Örneğin Sünnet, vahiyle ilişkili olmadığına göre Peygamberimiz hüküm koyamaz, beyan yetkisi yoktur, gaybı hiç bilemez. Halbuki tebliğ ve tebyinle görevli bulunan ve Allah'ın kontrolü altında görevini yapmış olan Hz. Peygamber'in sünnetinin vahiy ile olan ilişkisinin çok erken dönemlerde araştırılmaya başlanmasının sebebi, kanaatimizce Sünnet'in dinimizdeki önemi, delil oluşu ve bağlayıcılık özelliğine sahip olmasıyla ilişkilidir. Konu Asr-ı Saâdette sahâbe tarafından değişik şekillerde gündeme getirilerek Hz. Peygamber'in Sünnet'inin vahiy ile olan ilişkisi soruşturulmuş[216], tarihî süreç içerisinde İslâm âlimleri de bu konu üzerinde durmuşlar ve değişik görüşler serdetmişlerdir. Güncelliğini günümüzde de korumaya devam etmekte ve bugün de konu üzerinde değişik yorumlar yapılmaktadır. Acaba Sünnet kaynak itibariyle vahiy mi, yoksa Hz. Peygamber'in kendi re'y ve ictihâdları mıdır? Şayet vahiyse Sünnet'in tamamı vahiy mahsûlü müdür? Vahiy olmayan kısımları var mıdır? Bunların kesin sınırları çizilebilir mi? gibi konular tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'e gelen vahyi genel olarak vahy-i metlüv (okunan vahiy) ve vahy-i gayr-i metlüv (okunmayan vahiy) olmak üzere iki kategoride incelemişlerdir.[217] Vahy-i metlüv lafız ve mânâ olarak inzâl edilen, mu'cîz ve tahriften emin olan Kur'ân-ı Kerim'dir. Vahy-i gayr-i metlüv ise Hz. Peygamber'in bir kısım Sünne-

216 Bkz. İbn Hişâm, a.g.e., II, 197-198.

217 Krş, Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2.bsk., Beyrut, 1981, IV, 298; İbn Hazm, a.g.e., I, 108; Begavî, a.g.e., I, 178-179; İbn Kesîr, a.g.e., I, 4; Serahsî, *Usûlü's-Serahsî*, II, 97; Âmidî, a.g.e. III, 162; Suyûtî, a.g.e., I, 105; Abdülganî Abdülhâlik, a.g.e., sh., 308.

ti'dir.[218] Bu vahiy çeşidi lafız olarak değil de mânâ olarak Hz. Peygamber'in kalbine ilkâ edilmiştir. Dolayısıyla her iki vahiy çeşidi aynı olmamakta, aralarında önemli nüanslar bulunmaktadır.

Sünnet'in Vahiy Kaynaklı Olduğunu Gösteren Deliller

Bazı âyet ve hadisler, Sünnet'in vahiyle olan ilişkisi konusunda Hz. Peygamber'in her davranışının ve her sözünün vahiyden kaynaklandığı intibâını vermekte,bir kısmı ise, O'nun beşerî yönünü ortaya koymaktadır. Şimdi Sünnet'in vahiy mahsûlü olduğuna işâret eden bazı delilleri görelim:

1)-Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *"O, kendiliğinden bir şey söylemez; söylediği ancak kendisine gönderilen vahiydir."*[219] Bu âyeti yorumlayan âlimlerin bir kısmı Sünneti de bu âyetin kapsamına dâhil etmekte ve çoğunlukla Sünnet'in vahiy kaynaklı oluşunda söz konusu âyeti delil olarak kullanmaktadır.[220] Bazıları da Sünnet'in bu âyetin kapsamına girmediği, bu âyette kastedilenin sadece Kur'ân olduğu görüşündedir.[221] Her ne kadar âyetin farklı yorumları olsa da başta usûl-i fıkıh kaynakları olmak üzere pek çok kaynak, Sünnet-vahiy ilişkisini işlerken bu âyete mutlaka yer vermeye ve delil göstermeye özen gösterir.

2)- Daha sonra geleceği üzere Kur'ân-ı Kerim'in 19 âyetinde hikmet kelimesi geçmektedir.[222] Bu âyetlerin bazılarında geçen hik-

---

218 Serahsi, a.g.e., II, 73; Âmidî, a.g.e., III, 162.

219 Necm, 53/3-4.

220 Bkz. İbn Hazm, a.g.e., I, 108; Âmidî, a.g.e., III, 162; Serahsî, a.g.e., II, 97; Beydâvî, a.g.e., II, 438; İbn Kesîr, a.g.e., IV, 264; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, IV, 285; Şevkânî, a.g.e., V, 130; Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e.,VII, 4572.

221 Örnek olarak bkz. Fahruddîn er-Râzî, a.g.e., XXVIII, 281-282; Kurtûbî, a.g.e., XVII, 57. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bk. M.Hayri, Kırbaşoğlu, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, 2.bsk., Ankara Okulu Yay., Ank.,1996, 239-243; Zeki, Duman, *Vahiy Geçeği*, Fecr Yay., Ank., 1997, sh.,120-126.

222 Bu âyetler için bkz. Bakara, 2/129, 151, 231, 251, 269; Âl-i İmrân, 3/48,81,164; Nisâ, 4/54,113; Mâide, 5/110; Nahl, 16/125; İsrâ, 17/39; Lokmân, 31/12; Ahzâb, 33/34; Sâd, 38/20; Zuhruf, 43/63; Kamer, 54/5; Cum'a 62/2.

metten maksadın Sünnet olduğu bazı âlimler tarafından ifade edilmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'da bazı âyetlerde geçen hikmet kelimesinin Sünnet olarak yorumlanması da, Sünnet'in vahiyle olan münâsebetini bize açık bir şekilde göstermektedir.

3)- Hz. Peygamber, hanımlarından birine saklı kalması için bir sır vermiş, ancak hanımı bu sırrı saklayamamış ve Hz. Peygamber'in başka bir hanımına söylemiştir. Hz. Peygamber'e bu durum Kur'ân vahyi dışında Allah tarafından bildirilmesi üzerine eşi, Hz. Peygamber'e bunu sen nereden duydun, ben bunu gizli olarak söylemiştim dedi. Bunun üzerine şu âyet-i kerîme nâzil olmuştur: *"Peygamber, eşlerinden birine bir sır vermişti. Hanımı o sırrı diğerlerine söyleyince, Allah, bu durumu peygamberine bildirmiş, O da bir kısmını açıklamış, bir kısmını açıklamamıştı. Peygamber, bu durumu eşine haber verince eşi bunu sana kim haber verdi diye sormuştu. Peygamber cevaben bunu bana her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olan Allah bildirdi demişti."*[223] Bu örneğe benzeyen Kur'ân'da iki örnek daha vardır ki, bu âyetlerde de[224] Allah'ın haber verdiği hususlar yine Kur'ân vahyi dışında gerçekleşmiştir.

4)-Sahâbeden Abdullah b. Amr (ö.65/684) şöyle buyurur: Allah Rasûlün'den duyduğum her şeyi unutmayayım diye yazardım. Kureyş'in ileri gelenleri, *"Sen her duyduğunu yazıyor musun? Halbûki Allah Rasûlü neşeli halinde de, hiddetli iken de konuşan bir beşerdir."* diyerek beni bundan menettiler. Ben de yazmaktan vazgeçtim ve durumu Allah Rasûlüne ilettim. Kendileri: *"Yaz, hayatım elinde olana yemin ederim ki (parmağı ile ağzını göstererek) buradan hakikatten başka söz kesinlikle çıkmaz."* buyurdular.[225] Bu da doğrudan olmasa da dolaylı yoldan konuyla ilgili bir delil olarak kabul edilebilir.

5)- Evzâî (ö.157/773), hocaları arasında yer alan Hassan b. Atiyye'den (ö.126/743) şu haberi rivâyet etmiştir: *"Hz. Peygamber'e vahiy*

223 Tahrîm, 66/3; Bu olayın yorumu için bk. Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 5110-5116.

224 Bkz., Enfâl, 8/7, 9.

225 Ebû Dâvûd, İlim, 3.

inerdi. Cebrâil aynı zamanda O'na inen vahyi tefsir eden Sünnet'i de getirirdi."[226] Tâbiînin ileri gelenlerinden olan Hasan b.Atiyye'nin bu ifadesi o zamanın görüşünü yansıtması açısından öneme hâizdir.

6)- Müslümanların ilk kıblesi, âyet ile belirlenmediği halde, uzun bir süre Mescid-i Aksâ yönüne doğru idi. Daha sonra nâzil olan âyet ise, kıblenin Kâbe'ye doğru olması gerektiğini vurgulamıştır: *"Hemen yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede olursanız olun yüzünüzü onun tarafına çevirin."*[227] Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksâ'ya doğru uzun bir süre yönelmiş olması kendi düşüncesi olmayıp, Kur'ân dışında bir vahiyle gerçekleşmiştir.[228] Aynı zamanda Hz.Peygamber, gönlünden kıblenin Mescid-i Haram'a çevrilmesini istiyor ve bir süre vahyin gelmesini hararetle bekliyordu. Bize göre ilk kıblenin tesbiti vahy-i gayr-i metlüv ile, ikinci defa kıblenin tesbiti ise vahy-i metlüv ile sâbit olmuştur.

7)- Bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Şunu kat'i olarak biliniz ki, bana kitap ve onun bir misli daha verilmiştir. Yakında bazı kimseler çıkacak karnı tok bir halde, rahat koltuğunda otururak: Şu Kur'ân'a sarılınız, onda helâl olarak ne görürseniz onu helâl kabul ediniz, neyi de haram görürseniz onu haram biliniz diyeceklerdir."*[229] Bu hadisteki *"Bana kitap ve onun bir misli daha verildi."* sözünün zâhirinden, misl olarak verilenin kitaptan ayrı ve müstakil bir şey olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İbn Kuteybe (ö.276/889)[230], İbn Teymiyye

226 İbn Abdilberr, a.g.e., II, 119; Hatib el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, sh., 15. Benzeri bir ifade için bk. Dârimî, Mukaddime, 49.

227 Bakara, 2/144.

228 Bkz. Şâfiî, a.g.e., sh., 63, Hâzimî, *Kitâbu'l-İ'tibâr fi'n-Nâsih ve'l-Mensûh mine'l-Âsâr*, thk., Abdülmu'tî Emin, 2. bsk., Pakistan, 1989, sh., 191; Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, III, 12-13.

229 Ebû Dâvûd, Sünne, 6; Ahmed b.Hanbel, Müsned, IV, 131; Hadisin değişik lafızlarla rivâyeti için bk. Ebû Dâvûd, İmâre, 33; Tirmizî, İlim, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 2; Dârimî, Mukaddime, 49.

230 İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifil-Hadîs*, Dâru'l-Ceyl, Lübnan, 1972, sh., 166.

(ö.728/1328)[231] ve İbn Kesîr (ö.774/1373)[232] hadiste geçen *"misl"* kelimesinin Sünnet olduğunu ifade etmişlerdir. Hattâbî (ö.388/998) de *"Bana kitap ve onun bir misli daha verilmiştir."* hadisini şerhederken iki türlü te'vilin mümkün olduğunu söylemiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) metlüv olan zâhirî vahye mazhar olduğu gibi, O'na gayr-i metlüv olan bâtınî bir vahiy de ihsân edilmiştir. İkinci te'vil ise şöyledir: Metlüv vahiy olarak gönderilen Kur'ân yanında Hz. Peygamber'e Kur'ân'da olanları açıklama yetkisi de verilmiştir.[233] Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, İbn Kuteybe, Hattâbî, İbn Teymiyye ve İbn Kesîr Sünnet'in vahiy ile olan ilişkisini kesin olarak beyân etmektedirler.

8)-Cibrîl hadisinde hatırlanacağı üzere vahiy meleğinin insan sûretinde gelerek İslâm'ın şartları, imânın şartları, ihsânın mâhiyeti ve kıyâmet alâmetleri hakkında bilgi verdiği kaydedilmektedir.[234] Sahâbe burada Cebrâil'i insan sûretinde bizzat dünya gözüyle görme imkanına sahip olmuştur. Bu durumun da açık olarak Hz. Peygamber'in Kur'ân dışında vahiy aldığını göstermektedir.

9)-Bir gün Hayber Yahûdilerinden bir kadın tarafından zehirlemek amacıyla Hz.Peygamber'e zehirli et ikrâm ediliyor, tam ağzına koyacağı zaman zehirli olduğu kendisine bildiriliyor ve eti yemiyor. Hz.Peygamber'den önce davranıp eti yiyen sahâbeden Bişr b. el-Berrâ o anda ölür. Daha sonra Hz.Peygamber kadını bularak niçin böyle yaptığını sorar. Kadın şöyle cevap verir: Eğer (gerçekten) peygambersen sana hiçbir şey zarar vermez. Yok eğer kral isen insanları senden kurtarmış olurum.[235] Bu olay da Hz. Peygamber'e Kur'ân dışında vahiy geldiğini göstermektedir.

---

231 İbn Teymiyye, a.g.e., sh., 120 vd.

232 İbn Kesîr, a.g.e., I ,4.

233 Hattâbî, a.g.e., IV, 298.

234 Buhârî, İmân, 37; Müslim, İmân, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 18; Tirmizî, İmân, 4; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

235 Dârimî, Mukaddime, 11. Ayrıca bk., Buhârî, Hibe, 28; Ebû Dâvûd, Diyât, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 218.

10)-Bazı hadislerde Hz. Peygamber'in *"Bana Rabbim emretti."*, *"Cibril geldi."*, *"Bana vahyolundu."* gibi ifâdelerle vahiyden söz etmesi O'na, Kur'ân dışında da vahyin geldiğini göstermektedir.[236] Örneğin komşuya iyi davranılması konusunda Cebrâil Hz. Peygamber'e o kadar çok tavsiye ve telkinde bulunmuştu ki, Hz.Peygamber komşunun komşuya neredeyse vâris kılınacağını zannetmişti.[237] Başka bir hadiste Hz. Peygamber: *"Allah sizin alçak gönüllü olmanızı bana vahyetti."* buyurmuştur.[238] Cebrâil, Hz.Peygamber'e zaman zaman Kur'ân vahyi dışında da gelerek ibâdetlerin nasıl yapılacağı konusunda ona bilgiler vermiştir. Abdestin alınması, namazın kılınması[239], namaz vakitleri[240], hacc'da nasıl telbiyede bulunulacağı[241] gibi konuları Hz.Peygamber'e öğretmiştir.[242]

11)- Hz. Peygamber Kur'ân'ı tebliğ, tebyîn ve tatbik görevlerinin yanısıra, Kur'ân dışında farz, vâcip, haram, mekrûh, mubâh ve müstehap türünden olan bazı hükümler de getirmiştir. Şayet Sünnet'in vahiy mahsûlü olmadığını düşünecek olursak, o zaman bütün bunları, Hz. Peygamber'in, vahyin dışında kendi arzusuyla ortaya koyduğunu söylememiz gerekecektir ki, bu da peygamberimiz için muhâl olan bir şeydir.

Kur'ân dışı vahiy, Kur'ân açısından bakıldığında mümkündür ve Hz. Peygamber'e değişik zamanlarda farklı münasebetlerle Allah Teâlâ tarafından Kur'ân'a yansımayan bazı bilgiler vahyedilmiştir.

---

236 Örnekler için bkz. Müslim, Cenne, 63, 64, Cenâiz, 1; Tirmizî, İmân, 18; Cihâd, 32. Bu tür bazı rivayetlerin tahlili, kritiği için bk., Bünyamin, Erul Hz. Peygamber'e Kur'ân Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivâyetlerin Tahlil ve Tenkidi İslâmiyat, cilt: 1, sayı:1, Ocak-Mart, Ank., 1998, sh., 57-69.

237 Bkz. Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140; İbn Mâce, Edeb, 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 85, 160, V, 22, VI, 52.

238 Müslim, Cennet, 64; Ebû Dâvûd, Edeb, 40.

239 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 161.

240 Buhârî, Bedü'l-Halk, 2, Meğâzî, 12; Müslim, Mesâcid, 166-167; Ebû Dâvud, Salât, 2; Tirmizî, Mevâkît, 1.

241 Ebû Dâvûd, Menâsik, 27; Tirmizî, Hacc, 14; İbn Mâce, Menâsik, 16.

242 Bkz., Şâfiî, a.g.e., sh., 82-84, 86-90.

Zaten Kur'ân'da da vahyin sadece Kur'ân'a has olduğu, ya da bütün vahiylerin Kur'ân'da yer aldığı gibi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Önceki peygamberlere gelen vahiyler için de aynı durum söz konusudur. Kendilerine kitap verilen peygamberlerin, bu kitapların dışında vahiy almadıkları yönünde Kur'ân'da bir ifade yoktur. Aksine, dikkatli bir gözle incelendiğinde önceki peygamberlerin kendilerine verilen kitaplar dışında da vahiy aldıkları görülecektir. Ayrıca kendilerine kitap verilmeyen peygamberlere sadece sözlü vahiy gelmiştir. Bunlar da vahyin bir kitapla sınırlandırılmasının ya da bir peygambere gelen tüm vahiylerin bir kitapta yer almasının gerekli olmadığını göstermektedir.[243]

Hz. Peygamber'in Beşerî Yönünü Yansıtan ve Her Hadisin Vahiyle İlişkili Olmadığını Gösteren Deliller

1)- Hz. Peygamber'in beşerî yönünü yansıtan ve dolayısıyla Sünnet'in tamamının vahiyle ilişkili olmadığını gösteren bir çok âyet-i kerime ve hadis-i şerif mevcuttur. Önce bu konudaki bazı âyetleri görelim: *"De ki: ben de sizin gibi bir insanım..."*[244] *"Biz de sizin gibi insandan başka bir şey değiliz. Fakat Allah, kullarından dilediğine nimetini lutfeder. Allah'ın izni olmadan biz size delil getiremeyiz."*[245] Peygamberler de insan olması ve insani özellikleri taşıması açısından diğer insanlardan farksızdırlar. Onlar da doğar, büyür, çoğalır ve ölürler. Onlar da beşer olmaları sebebiyle dünya işleriyle meşgul olur, onların da bir takım duygu, istek ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Onlar insan üstü, nurânî varlıklar değildir.

Bu konuda hadis-i şerifler de söz konusudur: *"Ben de bir insanım. Diğer insanlar gibi ben de bazen sevinç duyar, hoşnut olurum, bazen*

243 Faik, Akcaoğlu, *Hz. Peygamber'in Kur'an vahyi dışında bilgilendirilmesi*, basılmamış doktora tezi Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, sh.,148.

244 Kehf, 18/110; Ayrıca bu konudaki âyetler için bk. Nahl, 16/43; Enbiyâ, 21/7; Yûsuf, 12/109; Yûnus, 10/15; En'âm, 6/50; Fussilet, 41/6.

245 İbrâhim, 14/11.

öfkelenirim."[246] Gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse hadislerde Hz. Peygamber'in bir beşer olduğunun vurgulanmasını mutlak manada anlayarak onu sıradan bir insan olarak algılamak da yanlıştır. Burada verilmek istenilen mesâj, peygamberin insan üstü bir varlık olmadığı ve peygamberliğin beşerî özellikleri ortadan kaldırmadığı istikâmetindedir. Yoksa Hz.Peygamber'in diğer insanlarda bulunmayan bazı üstün özelliklere sahip olmadığı manasına gelmez.

Kendisine getirilen bir dava sebebiyle *"Hakkında vahiy gelmeyen dava konularında ben re'y ve içtihâdımla hükmederim."* buyurmuşlardır.[247] Hz.Peygamber, beşer kavramını açarak, daha somut bir şekilde şöyle anlatır: *"Ben de sizin gibi bir beşerim, hata da eder, isâbet de ederim. Lakin size "Allah buyurdu" dedim mi, asla Allah'a yalan isnâd etmem."*[248]

2)-Bedir savaşından önce Hubâb b. Münzir (ö.19/640), ordunun konuşlandırıldığı yerin savaş stratejisi açısından elverişli ve uygun olmadığını müşâhede edince, Hz. Peygamber'e bu kararının vahiy ile ilgili olup olmadığını sormuş ve vahiyle ilgili bir karar olmadığını öğrenince Hz. Peygamber'e o yerin savaş stratejisi açısından değiştirmesinin gerekli olduğunu söylemiştir. Şayet Hz. Peygamber'in, o yeri seçmesinde vahiy belirleyici bir rol oynasaydı Hubâb b.Münzir'in Hz. Peygamber'e karşıt bir görüş teklif etmesi düşünülemezdi. Neticede. Hz. Peygamber, sahâbenin farklı görüşünü benimsemiş ve o doğrultuda hareket etmiştir.[249] Burada Hubâb isimli sahabenin, Hz. Peygamber'in vermiş olduğu kararının kaynağını ve görüşünün vahye dayanıp dayanmadığını sorması bu bağlamda bir nevi Sünnet'in iki kategoride değerlendirildiği (Sünnet'in bir kısmının vahiy dışında, bir kısmının da vahiy ürünü olduğu) ortaya çıkmaktadır.

---

246 Müslim, Birr, 95.

247 Ebû Dâvûd, Akdiye, 7.

248 İbn Mâce, Ruhun, 15.

249 Bkz. İbn Hişâm, a.g.e., II,197-198; Hakim en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., III, 427.

3)- Hz. Peygamber, Medine'de iken ziraatçilerin yabani hurmaları, iyi cins hurmalarla aşıladığını görmüş ve ne yaptıklarını sormuştu. *"Öteden beri bunu yapıyorduk." dediler. Hz. Peygamber de: "Umarım ki siz bunu yapmasanız daha iyi olur."* buyurdu. Onlar da aşılama yapmayı terkettiler. Bu yüzden hurmalar o yıl olgunlaşmadan döküldü ve eksik oldu. Durum Allah Rasûlüne intikal ettirilince O şöyle buyurdu: *"Ben ancak bir beşerim, size, dininize âit bir şey emredersem bunu uygulayın, size şahsî görüşüme dayanarak bir şey söylersem ben ancak bir beşerim."* Bir başka rivâyette "...Siz, dünya işini daha iyi bilirsiniz." buyurdular.[250] Sahâbe de Hz. Peygamber'in bütün davranışlarının -özellikle de dünya işlerine taalluk eden işlerin-vahiy kaynaklı olmadığını bildiği için ayırt edemedikleri zaman peygamberimize ilgili davranışının vahiyle ilgili olup-olmadığını sormadan o konuda görüş beyan etmekten çekinmişlerdir.[251]

4)-Hz.Peygamber'in hayatının her safhasında vahiyle hareket etmediğini gösteren en önemli delillerden birisi de kuşkusuz *"şûra"* konusudur. Kur'ân'da geçen *"İş hususunda onlarla müşâvere et."*[252] buyruğuna göre hareket ederek zaman zaman ashâbıyla istişârede bulunmuştu. Zemahşerî (ö.538/1144), bu âyete dayanarak Allah, Rasûlüne ashâbı ile müşâvere etmesini emrettiğini söylerken[253], Kurtubî (ö.671/1273) aynı zamanda âyetin Hz.Peygamber'in içtihâdına da işâret ettiğini söyler.[254] Hz.Peygamber'in de mükellef tutulduğu şûradan amaç, belli bir konuda değişik görüşlere müracaat etmek ve uygun olan görüşü tercih etmektir. Buradan hareketle Hz.Peygamber'in, başkalarının görüşlerine itibâr etmesi, onun her hareketinin ve sözünün vahiy ürünü olmadığını göstermektedir.

250 Müslim, Fedâil, 140-141.

251 Bkz. İbn Hişâm, a.g.e., II, 197-198; İbn Hacer Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's - Sahâbe*, Dâru Sâdır, Beyrut, 1328, I, 302.

252 Âl-i İmrân, 3/159.

253 Zemahşerî, el-Keşşâf, a.ge., I, 475.

254 Kurtubî, a.g.e., IV, 161.

5)- Cumhur ulemâya göre, Hz. Peygamber vahyi beklemeksizin bir olay veya kendisine sorulan bir sual üzerine mutlak manada içtihât yapabilir.[255] Âlimler arasında O'nun içtihâtlarında hata edip etmediği konusunda farklı görüşler vardır. Bir çok âlim, O'nun mâsum olduğunu öne sürerek hata yapmayacağı görüşünü benimser. Hanefilerde çoğunluğun görüşü ise, O'nun içtihâdında hata etmesi câizdir, ancak hatasında karar kılmaz.[256]

Konuyla İlgili Âlimlerin Görüşleri

Tarih boyunca Sünnet'in vahiyle olan ilişkisi, Sünnet'in tamamının vahiy kaynaklı olup olmama konusu âlimler arasında tartışmaya yol açmış ve bu konuda farklı görüş ve düşünceler ortaya çıkmıştır. İbn Kuteybe (ö.276/889) Sünnet'i değişik açıdan sınıflandırarak üç grupta değerlendirmektedir: Cebrâil'in Allah'tan getirdiği Sünnet, Allah'ın, Rasülüne bıraktığı, hakkında kendi re'yini açıklamasını emrettiği Sünnet, Hz. Peygamber'in edep olarak ortaya koyduğu Sünnet.[257] Böylece İbn Kuteybe Sünnet'in vahiyle ilişkili olduğunu savunurken tamamının vahye dahil edilemeyeceğini belirtmektedir. Şâtıbî'nin (ö.790/1388) Sünnet-vahiy ilişkisi konusundaki görüşleri ise şöyledir: Hadis ya katıksız Allah'tan gelen bir vahiydir, ya da Hz. Peygamber tarafından yapılmış bir ictihâttır; ancak bu durumda O, Kitap ya da Sünnet'ten sahîh bir vahye dayandırılmış ve onun kontrolünden geçmiştir.[258]

Sünnet'in kısmen vahiy kaynaklı olduğunu benimseyen alimler olduğu gibi, Sünnet'in tamamının vahiy kaynaklı olduğunu savunan âlimler de vardır. Bunların başında İbn Hıbbân (ö.354/965)[259] ve İbn Hazm'ı (ö.456/1063) sayabiliriz.[260] Bu noktada "sünnetin tamamı"n-

255 Bkz. Nâdiye, age., sh., 43; Abdülcelil İsâ, age., sh., 50.

256 Nâdiye, a.g.e., sh., 122.

257 İbn Kuteybe, a.g.e., 196 vd.

258 Şâtıbî, a.g.e., IV, 19.

259 İbn Hıbbân, *Sahîh-i İbn Hıbbân*, Beyrut, 1987, I, 107.

260 İbn Hazm, age., I, 108-109.

dan ne anlaşıldığı hususu da büyük önem arzetmektedir. Çünkü bu tarzda umumî bir lafzın, "sünnetin istisnasız tamamını" ihtiva edip etmediğini öğrenebilmek ve gerçekten kimler tarafından savunulduğunu tespit edebilmek için, yukarıda isimleri zikredilen ulemanın diğer bütün görüş ve eserlerini okuyup incelemek gerekir ki, bunun çok zor bir iş olduğu ortadadır. Bu problemin tek sebebi, ibarenin bizzat kendisidir.[261]

Ebu'l-Bekâ da (ö.1095/1683) İbn Hazm'ın görüşlerine yakın görüşler serdetmektedir: Kur'ân ve hadis Allah tarafından inen vahiy olmaları açısından aynıdırlar.[262] Cüveynî (ö.478/1085) ve Suyûtî (ö.911/1505) de vahyi, vahy-i metluv ve gayr-i metluv şeklinde iki kategoride ele almakta ve değerlendirmektedir.[263]

Sünnet'in kısmen vahiy ürünü olduğunu kabul edenlerden birisi de Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'dir (ö.1176/1762). Şah Veliyyullah ed-Dihlevî, Sünnet'i, risâleti tebliği zımnındaki söz, fiil ve takrirler ile vahye dayanmayan, vahyin tebliği ile ilgisi bulunmayan şahsî görüş ve ictihâdlar olmak üzere ikiye ayırarak bu konudaki görüşlerini açıklamış olmaktadır.[264]

Değerlendirme

Hz. Peygamber'in beşerî yönünü yansıtan deliller ile Sünnet'in vahiy kaynaklı olduğunu gösteren delilleri bir arada değerlendirdiğimizde Sünnet'in vahiyle olan ilişkisi konusunda orta bir yolun takip edilmesi bizce daha isâbetli ve gerçekçi görülmektedir. Buna göre vahyin Kur'ân-ı Kerim ile sınırlandırılamayacağı, Hz. Peygamber'in, Kur'ân dışında da Allah'la irtibâtının olduğu, Kur'ân dışında vahiy aldığı ve sürekli vahyin projektörü altında bulunduğu gerçeği

261 Genç, age, sh., 161.

262 Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî, 2. bsk., Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, sh., 722.

263 Suyûtî, *el-İtkân*, I, 104-105.

264 Geniş bilgi için bkz. Dihlevî, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, terc., M.Erdoğan, İz Yay., İst., 1994, I, 471-473.

ortaya çıkmaktadır. Sünnet'in tamamının vahiy mahsûlü olduğunu iddia etmekle yukarıda geçen bazı nassları açıklamamız mümkün olmadığı gibi, aynı zamanda Hz. Peygamber'in yanılmazlığını ileri sürmüş oluruz ki, Kur'ân âyetleriyle ve hadislerle böyle bir iddiâyı bağdaştırmak mümkün değildir. Sünnet'in vahiyle hiçbir ilgisinin olmadığını iddiâ etmek de birtakım nasslara ve delillere aykırıdır. Çünkü Sünnet'in bir kısmı Cebrâil'in vahyetmesiyle gelebileceği gibi, bir kısmı da ilhâm, kalbe ilkâ veyahut rüyâ şeklinde oluşabilmektedir. Bu konuda kesin ayırımlar yapmamız mümkün değildir. Şunu da unutmamak gerekir ki, O'nun vahiy kaynaklı olmayan söz, fiil ve takrirleri diğer insanlardan farklı olarak ilâhî kontrolden geçmiştir. Başka bir ifâde ile Sünnet'in bir kısmının vahiy kaynaklı olduğunu rahatlıkla söylemekle beraber bunun isimlendirilmesinde farklı düşünenler ve yaklaşımlar olabilir. Örneğin, buna vahy-i gayr-i metlüv, hikmet veya ilhâm diyenler çıkabilir. Bu tür değişik isimlendirmelerde herhangi bir sakıncanın olmadığı kanaatindeyiz. Yeter ki buna tatmin edici ve tutarlı cevaplar verilmiş olsun.

XII- HZ. PEYGAMBER'İN GAYBI BİLME YETKİSİ

Günümüzde çokça tartışılan ve gündeme gelen konulardan birisi de Hz. Peygamber'in gaybı bilip-bilmeyeceği meselesidir. Hadis karşıtları, bu konuda da tabii olarak olumsuz düşünmektedirler. Bazı âyet ve hadisleri çarpıtarak bu görüşlerine delil getirmektedirler.

Kur'ân'da şehâdet (görünen, bilinebilen alan)'ın zıddı olarak kullanılan gayb,[265] akıl ve duyular yoluyla bilgi edinilemeyen ancak, dinlerin bildirmesiyle haberdar olunan varlık âlemidir. "Zâhirî ve bâtınî duyularımızın alanı dışında kalan, gözle görülemeyecek kadar gizli olan ve akıl yoluyla da idrâk edilemeyen şeylerdir."[266] Gayb, başta duyuların idrâk edemediği veya aklın kavrayamadığı hakikatlerdir.[267]

265 Halis Albayrak, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yay., İst., 1993, sh.,15.

266 İlyas Çelebi, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, sh., 64-65.

267 Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., I, 174-176, VII, 5414.

Genel olarak gayb ile ilgili haberler oldukça çoktur. Gayb ile ilgili haberlerin kaynağı Kur'ân-ı Kerim olduğu gibi, bazı haberlerin kaynağı da hadislerdir. Yüce Allah'ın, gaybı mutlak manada bildiği konusunda hiçbir şüphe ve tereddüt bulunmamaktadır. Ancak hadislerin sâhibi olan Hz. Peygamber'e gelince durum değişmektedir. Çünkü Hz. Peygamber mutlak manada gaybı bilemez. Bu konuya işâret eden şu âyet-i kerîmeleri verebiliriz: "*Gaybı Allah'tan başka hiç kimse bilemez.*"[268] "*Ben göklerde ve yerde görünmeyeni (gaybı) bilirim.*"[269] "*Ey Muhammed, onlara de ki; gaybı bilmek Allah'a mahsustur.*"[270] "*Her şeyi O yaratmıştır. Her şeyi O bilir.*"[271] "*Allah gaybı ve şehâdeti bilendir.*"[272] "*Göklerin ve yerin gaybı O'nundur.*"[273]

Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, mutlak manada gaybı Allah'tan başka hiç bir kimse bilemez, bu âyetler, âdeta Cenâb-ı Hakk'ı gaybı bilme vasfı ile yaratılmışlardan ayırmakta, O'na mahsûs olan bu vasfın yaratıklardan birine verilmesini tevhîde aykırı olarak vasıflandırmaktadır. Bunun yanında bazı âyetler de vardır ki, Allah'ın dilediği kişilere gayb hakkında bilgi verdiğini ifade etmekte, ayrıca Hz. İbrahim'e yer ve göklerin melekûtunun (bilinmeyen yönlerinin) gösterildiğini[274] Hz. Yusuf'a rüya tâbiri ilminin öğretildiğini[275] ve kavminin yiyecekleri yemekleri önceden bilme özelliğinin verildiğini,[276] Hz. İsâ'nın İsrâil oğullarının evlerde biriktirip yedikleri şeyleri haber verdiğini[277] bildirmektedir.[278] Aşağıda vereceğimiz şu iki âyet-i kerîme, yukarıda

268 En'âm, 6/59.
269 Bakara, 2/33.
270 Yûnus, 10/20.
271 En'âm, 6/101.
272 En'âm, 6/73.
273 Nahl, 16/77.
274 En'âm, 6/75.
275 Yusuf, 12/21.
276 Yusuf, 12/37.
277 Âl-i İmrân, 3/49.
278 Yorum için bkz. Çelebi, a.g.e., sh., 69.

umum ifade eden âyetleri tahsis ederek gayb ile ilgili bazı bilgilerin peygamberlere bildirildiğini göstermektedir: *"Gaybı bilen O'dur ve hoşnut olduğu bir elçi hariç hiç kimseye gaybını açıklamaz."*[279] *"Allah sizi gayba vâkıf kılacak da değildir. Fakat Allah peygamberlerinden dilediğini seçip gaybı bildirir."*[280]

Görüldüğü gibi son iki âyette geçen *"lâkin"* ve *"illâ"* istisnâ edatlarıyla Allah'ın, gaybı bazı kişilere açıklayabileceği anlaşılmaktadır. Her iki âyette geçen elçi manasına gelen *"resûl"* ve çoğulu olan *"rusul"* kelimelerinden murâdın peygamberler olduğu anlaşılmaktadır.[281] Böylece Allah, kendisine elçi olarak seçtiği peygamberine gayb ile ilgili bazı bilgileri verebileceğini ifâde etmektedir. Buradan hareketle Hz. Peygamber de ancak Allah'ın kendisine bildirdiği kadarıyla gaybı bilebilir diyebiliz. Yoksa gaybdan haber vermek peygamberliğin özelliklerinden değildir. Burada yapılan hata, mutlak manada gelen ayetleri ileri sürerek o ayetleri tahsis eden ayetleri görmemezlikten gelmektir. Aynı çarpıtmayı peygamberimizin hüküm koyma noktasında ve şefaat meselesinde de yapmaktadırlar.

Cibrîl hadisinde kendisine kıyâmetin ne zaman kopacağı sorulduğunda, *"Sorulan sorandan daha bilgili değildir."* şeklinde cevap vererek kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmediğini ifâde eder. Ancak akabinde kıyâmetin alâmetleriyle ilgili bazı malûmatlar da vermiştir.[282] Cibril hadisinden anlaşılıyor ki, kıyâmetin ne zaman kopacağını bilmemesi mutlak manada gaybı bilmediğine delil, kıyâmetin alâmetlerini zikretmesi de kendisine bildirdiği kadarını bilmesine delildir. Dolayısıyla Cibrîl hadisi bu açıdan önemli bir konuma sahiptir. *"Benim bildiğimi siz bilseydiniz, çok ağlar, az gülerdiniz."*[283] şeklinde bu-

279 Cin, 72/26-27.

280 Âl-i İmrân, 3/179.

281 Bkz. Zemahşerî, a.g.e., IV, 172 ; Kurtubî, a.g.e., IV, 184-185; Beydâvî, a.g.e., II, 536; İbn Kesîr, a.g.e., I, 442, IV, 462; Elmalılı Hamdi Yazır, age., VIII, 5415.

282 Hadis için bkz. Buhârî, İmân, 38.

283 Buhârî, Nikâh, 107, Rikâk, 27, Eymân, 3; Müslim, Salât, 112, Kusûf, 1, Fedâil, 134.

yuran Hz. Peygamber, bununla kendisine çok şeylerin bildirildiğini, ancak insanların bunların hepsini bilmediğini ifâde etmektedir.

Hz. Peygamber'in gayb âlemiyle çok yakın bir ilişkisi vardır. Bu ilişkinin kurulmasında Yüce Allah'ın rolünün olmadığı düşünülemez. O'nun gayb âlemiyle ilgili vermiş olduğu bilgiler, hadis kaynaklarında daha çok *"Melâhim, Fiten, Alâmâtu's-Sâa, Cennet ve Cehennem"* gibi ana başlıklar altında yer almaktadır. *Kıyâmet, âhiret, kabir suâli, haşr, şefâat, mîzân, hesap, sırât* gibi öte dünyaya âit bilgiler hep gaybî haberler kapsamındadır. Bu konuların bazıları hakkında Kur'ân-ı Kerim özet bilgiler vermekte, hadisler ise daha detaylı ve daha geniş bilgiler sunmaktadır. Genel olarak Hz. Peygamber'in, gaybî haberlerle ilgili hiçbir şey bilmediğini iddiâ eden bir kişi, yukarıda saydığımız hususları ve daha pek çok konuyu inkâr etme noktasına gelecektir. Kabul edilmesi mümkün olmayan böyle bir iddiâ da aynı zamanda tarihi gerçeklerle de çatışacaktır. Ancak tarihi süreç içerisinde *mu'tezile* gibi bazı fırka ve ekoller, akıllarının uzak gördüğü bazı sahîh hadisleri reddetme hususunda haddi aşmışlardır. Nitekim mu'tezileden bazılarının, kabirde iki meleğin sorgusundan ve ondan sonraki saâdet ve azaptan bahseden hadisleri reddetme durumlarını görmekteyiz. Onların, sırât ve mîzân, mü'minlerin Cennet'te Allah'ı görmeleri ile ilgili hadisler, cinler ve cinlerin insanoğlu ile alakasından bahseden hadisler karşısındaki konumları da yine böyledir.[284]

Gayb konusunu daha iyi anlayabilmek için gaybı iki katogoride incelememiz gerekir:

1)- Gayb-ı mutlak: Yüce Allah'ın sahip oldığu ilim sıfatı sâyesinde kâinattaki her şeyi bilmesidir. "Mutlak gayb insanlara açıklanmayan, bildirilmeyen, bildirilse bile sadece peygamberlere bildirilen alandır. Buna göre mutlak gaybın iki yönü mevzu bahis olmaktadır. Birincisi, mutlak gaybın sadece Allah'ın bildiği ve sahip olduğu, fakat hiç kimseye bildirmediği insanlara kapalı tarafı. İkincisi Allah'ın sa-

284 Yusuf el-Kardâvî, a.g.e., sh. 192.

dece peygamberlere vahiy yoluyla açıkladığı insanlara açık yanıdır."[285]

2)- Gayb-ı izâfî: Allah'ın bildirdiği kadarını insanların bilmesidir.[286] Kıyâmetin ne zaman kopacağı,[287] insanın ne zaman ve nerede öleceği gibi hususlar mutlak gayb kavramı kapsamında değerlendirilmektedir. Hz.Âişe *"Kim sana Muhammed'in gaybı bildiğini söylerse muhakkak o yalan söylemiştir. Çünkü gaybı Allah'tan başka kimse bilmez."* buyuruyor.[288] Burada Hz. Âişe bu ifadesiyle mutlak manadaki gaybın bilinemeyeceğini ifade etmek istemiştir. Ebu'l-Bekâ (ö.1094/1683) insanın gaybında cereyan eden her olayı, onun için izâfî gayb olarak nitelendirmektedir. Örneğin, Mekke'de yağan yağmur orada bulunanlar tarafından müşâhede edilmektedir. Fakat Mekke dışındakiler için gâibtir.[289]

Sahâbeden Hâris b. Ömer, Hz. Peygamber'e gelerek, kıyâmetin ne zaman kopacağını, yağmurun ne zaman yağacağını, hamile olan karısının ne doğuracağını, kendisinin yarın ne yapacağını ve nerede öleceğini sorar. Bunun üzerine şu ayet-i kerime nâzil olmuştur:[290] *"Kıyâmetin ilmi ancak Allah katındadır. Yağmuru O indirir, rahimlerde olanı O bilir, hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez, hiç kimse nerede öleceğini bilmez. Şüphesiz Allah her şeyi bilendir, herşeyden haberdardır."*[291] *Beş bilinmeyen (mugayyebât-ı hamse)* dediğimiz bu hususlarda Hz. Peygamber, âyeti te'kid mâhiyetinde şu hadisi söylemiştir: *"Gaybın anahtarları beştir. Onları Allah'tan başkası bilmez: Yarın ne olacağını,*

---

285 Halis, Albayrak, a.g.e., sh.,160.

286 Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 4869, VIII, 5415. Ayrıca bk. Ebu'l-Bekâ, a.g.e., sh., 668.

287 *Konuyla ilgili âyetler için* bk. A'râf, 7/187; Fussilet, 41/47; Zuhruf, 43/85; Lokman, 31/34.

288 Buhârî,Tevhîd, 4. Yorum için bk. Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e.,VIII, 5414-5415.

289 Ebu'l-Bekâ, a.g.e., sh., 668.

290 Vâhidi, *Esbâbu'n-Nuzûl*, sh. 289, Dâru İbn Kesîr, 3. bsk., Dımeşk, 1997 ; Zemahşeri, a.g.e., III, 238; Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., VI, 3852.

291 Lokman, 31/34. Âyetin tefsiri için bk. Kurtubî, a.g.e., XIV, 55-56; Beydâvî, a.g.e., II,232; İbn Kesîr, a.g.e., III, 462-464; Elmalılı Hamdi Yazır ,a.g.e.,VI, 3853-3855.

rahimlerde olan şeyi, kişinin yarın ne kazanacağını, nerede öleceğini , yağmurun ne zaman yağacağını hiçbir kimse bilemez."[292] Yukarıda geçen kıyâmetin ne zaman kopacağı, kişinin nerede ne kazanacağı ve nerede öleceği konusunda herhangi bir tereddüt söz konusu değildir. Ancak hadiste zikredilen yağmurun ne zaman yağacağı ve ana rahmindeki çocuğun bilinmesi konularını günümüz gelişen teknolojik şartları çerçevesinde düşündüğümüzde konuyla ilgili şu izahları yapabiliz: Hava durumuyla ilgili meteoroloji uzmanlarının yaptığı, atmosferde meydana gelen şartları tesbit edip tahminde bulunmaktır. Dolayısıyla, bu tesbit gaybda olanı tesbit değil, şehâdete çıkmış olanı göstermektir. Aynı şekilde ana rahmindeki çocuğun bilinmesi meselesi de sadece cinsiyet açısından düşünülmemelidir. Daha başka akla gelebilecek konular da söz konusudur. Örneğin, çocuğun şakî mi, saîd mi, karakteri ve mizâcı gibi pek çok yönü önceden bilinmemektedir. Bu gibi hususlar, çocuğun kader programına kadar şümûlu olan bir açıklamayı ihtivâ etmektedir. Rahimdeki ceninin cinsiyeti, onun sadece bir özelliğidir. Röntgen ve ultrasonla, ceninin yüzünün şekli bile bilinemezken, ondaki diğer insanlardan farklılık arzeden meknûz (gizli) ve mestûr (örtülü) kabiliyetlerinin bilinmesi elbette mümkün değildir.[293] Dolayısıyla hadiste geçen bu tür bilgiler, gaybî bilgiler olma özelliğini yitirmiş değildir.

Gayb İle Alakalı Haberler

Hz. Peygamber'den önce yaşanan olaylar, yaşadığı zaman ve gelecekle alakalı olaylar olmak üzere üç kategoride incelemek mümkündür. Kur'ân-ı Kerim'de insanın ve kâinatın yaratılışı, geçmiş ümmetlerin yaşadıkları olaylarla ilgili pek çok kıssa anlatılmaktadır.[294] Kur'ân-ı Kerim bu tür bilgileri gayb bilgisi kapsamında değerlendirmektedir. Kur'ân âyetleri, gayb âlemine çevrilmiş bir projektör

292 Bkz. Buhârî, İstiska, 29,Tevhîd, 4; Müslim, İmân, 5, 7.

293 Bkz., Şadi, Eren, *Kur'ân'da Gayb Bilgisi*, Işık Yay., İzmir, 1995, sh., 66-.67.

294 Bkz. Nisâ, 4/164; A'râf, 7/101; Hûd, 11/100; Nahl, 16/118; Kehf,18/13; Tâhâ, 20/99; Neml, 27/76; Gâfir, 40/78.

gibidir. Salt akla karanlık görünen bu âlem, vahyin ışığıyla aydınlanmaktadır.[295] Örneğin, Nûh kıssasının sonunda şu ifade geçmektedir: *"Bunlar gayb haberleridir ki, sana onları vahyediyoruz. Onları bundan evvel ne sen biliyordun, ne de kavmin..."*[296] Dolayısıyla peygamberler geçmişte cereyan eden olayları Allah'ın kendilerine bildirdiği kadarını bilme imkanına sahiptirler. Hz. Peygamber de geçmişle ilgili bu bilgilerin bir kısmını kendisine bildirildiği kadarıyla genişletmiş ve daha detaylı izâhlar getirerek, olaylara açıklık kazandırmıştır.

Kur'ân-ı Kerim gelecekle ilgili olarak bazı olayları Hz. Peygamber'e ve mü'minlere vukuundan önce haber vermiştir. Örneğin ehl-i kitâb olan Bizanslıların, mecûsî olan İranlıları yeneceklerine dâir verilen haberler bu kabildendir. Âyette olay şöyle anlatılır: *"Rumlar, size en yakın bir yerde mağlup oldular. Onlar, bu mağlubiyetten sonra birkaç sene içinde gâlip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler, Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. O dilediğine yardım eder. O yegâne gâliptir, çok esirgeyicidir."*[297] Ayrıca Hz. Peygamber'in, yaşadığı dönem içerisinde muttalî olamadığı bazı hususları Cenâb-ı Allah ona bildirmiştir. İfk olayının gerçek yüzünün açıklanması,[298] mescid-i dırâr hadisesinin iç yüzünün aydınlatılması,[299] gizli tutulması istenen bir hususun zevcelerinden birinin diğerine söylediğini Allah'ın vahiyle Hz. Peygambere bildirmesi,[300] Mekke'nin fetih hazırlıkları başladığında Hâtıp b. Beltea'nın (ö.30/650) Mekke'deki yakınlarına ulaştırmak için bir mektup gönderme teşebbüsünün bildirilmesi[301] gaybî haberler cümlesindendir. Hz. Peygamber'in bu şekilde bilgi-

295 Eren, a.g.e., sh., 159.

296 Hûd,11/49. Başka örnekler için bk.Yusuf, 12/102; Âl-i İmrân, 3/44.

297 Rum, 30/2-5. âyetin yorumu için bk. Elmalılı, a.g.e.,VI,3795-3800. A'râf, 7/167; İsrâ, 17/4; Nasr, 110/1-3; Kamer, 54/45.

298 Nûr, 24/11-16.

299 Tevbe, 9/107-108.

300 Tahrîm, 66/1-3.

301 Mümtehine, 60/1. Âyetin nuzûl sebebi ve tefsiri için bk. Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e., VII, 4890 vd.

lendirilmesi aynı zamanda bize gösteriyor ki, Hz. Peygamber'in haber kaynakları arasında vahyin önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda verdiğimiz bu örnekler bize gösteriyor ki, Hz. Peygamber'in, beşerî vasıflarla ulaşamadığı mâzi, hâl ve istikbâle âit konularda vahye dayanmış, bazen de vahyin gelmediği veya geciktiği zamanlarda ise tevakkuf etmiştir. Re'y ve içtihâdı ile verdiği kararların tashih edilmesi de onun vahiy dışında gaybî bilgi edineceği başka bir kaynağa sahip olmadığını göstermektedir.[302]

Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili vermiş olduğu haberler daha çok bazı yerlerin fethi, bazı kişilerin ölümü, hilâfet, fitnelerin ortaya çıkışı, bazı fırkaların durumu, kıyâmet ve âhiretle ilgili haberler üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu tür sahîh haberleri Hz. Peygamber'in kendiliğinden ortaya koyması düşünülemez. O, bunları Allah'ın kendisine bildirmesi neticesinde bize bildirmektedir. Hz. Peygamber'in, hadislerde gelecek ile ilgili bilgiler verdiğine dâir bazı örnekler sunmak istiyoruz: Habeş Necâşisi Ashama'nın (ö.9/630) öldüğü gün, olayı ashâbına haber vermiş ve birlikte gıyâbında cenâze namazını kılmışlardır. O, bu haberi ashâbma şöyle duyurmuştur: *"Bugün bir kardeşiniz öldü, kalkıp onun cenâze namazını kılınız."*[303] Hastalandığında kızı Hz. Fâtıma'yı yanına çağırarak, bu hastalığında vefât edeceğini ve kendisine ilk ulaşacak kişinin kendisinin olacağını haber vermesi,[304] aynı şekilde hanımları arasında kendisine ilk kavuşacak kolu en uzun olanın (yani en cömert olan Hz. Zeyneb'in) olduğunu bildirmesi[305], Bedir savaşı öncesinde müşrik liderlerin nerede öldürüleceğinin haberini vermesi[306], Mûte savaşı cereyan ederken savaşa katılmadığı halde Hz. Peygamber'in Medine'den âdeta canlı yayın yapıyormuşcasına şehid edilen komutanlar hakkında bilgi

302 Çelebi, a.g.e., sh., 109.

303 Müslim, Cenâiz, 66-67. Ayrıca bk. Hattâbî, *A'lâmü'l-Hadîs*, I, 668.

304 Buhârî, Menâkıp, 25.

305 Buhârî, Zekât, 11; Müslim, Fedâilu's-Sahabe, 101.

306 Müslim, Cennet, 76.

vermesi[307], sahâbeden bazı kişileri Cennet'le müjdelemesi (aşereyi mübeşşere),[308] İstanbul'un fethiyle ilgili haberler[309] hep bu kabilden olan haberlerdir. Ancak şunu da belirtelim ki, Hz. Peygamber'in gelecekle ilgili bazı olaylarla ilgili bilgisinin bulunmadığını gösteren pek çok rivâyete de kaynaklarda rastlamak mümkündür. Örneğin *Recî'* ve *Bi'r-i Maûna* olaylarında ashâbın başına gelecek olan şeyleri önceden bilmiş olsaydı gerekli tedbirleri alacak, sahâbe suikaste kurban gitmeyecek ve acı olayların hiç birisi yaşanmayacaktı.[310]

Nitekim Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'de yer alan *"Ben gaybı bilmem."*[311], *"Şâyet gaybı bilseydim çokça hayır işlerdim ve bana bir kötülük de dokunmazdı."*[312] İfadelerini bu bağlamda unutmamak gerekir. Yine bu çerçevede bir örnek verecek olursak, bir düğün vesilesiyle def çalan câriyelerden birisi okuduğu şiirde: *"İçimizde yarın ne olacağını bilen bir peygamber var."* şeklindeki ifadesine Hz. Peygamber karşı çıkmış ve öyle demelerini menetmiştir.[313] Hz. Âişe'nin şu sözünü de bu çerçevede anlamak gerekir: *"Kim, sana Muhammed'in gaybı bildiğini söylerse muhakkak o yalan söylemiştir."*[314] Buradan da anlaşılıyor ki, Hz. Peygamber mutlak manada gaybı bilmez, ancak kendisine bildirildiği kadarını bilme imkanına sahiptir. İstikballe ilgili vermiş olduğu bilgileri kendi kafasından uyduramayacağına göre, bu tür rivâyetleri vahy-i gayri metlüv bağlamında söylediğini düşünmek en doğru olsa gerek. Aksi takdirde bu tür rivâyetler muallakta kalacak ve kaynağı konusu zihinleri meşgul edecektir.

---

307 Buhârî, Cenâiz, 4, Cihâd, 7. Ayrıca bk.İbn Sa'd, a.g.e., II,129-130; İbn Hişâm, a.g.e., IV, 18.

308 Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 188, 193.

309 Bkz., Ahmed b. Hanbel. Müsned, II, 176; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, VI, 218-219.

310 Bkz. Buhârî, Megâzî, 28, Cihâd, 9.

311 En'âm, 6/50.

312 A'râf, 7/188.

313 Buhârî, Meğâzî, 12; Tirmizî, Nikâh 6.

314 Buhârî, Tevhîd, 4.

XIII- KUR'ÂN-I KERİM'DE GEÇEN HİKMET KAVRAMININ SÜNNET OLARAK YORUMLANMASI

Kur'ân-ı Kerim'de hikmet kelimesi 19 âyette (20 yerde bir âyette iki defa) geçmektedir.[315] Hikmet kelimesinin lügat ve ıstılâh mânâları, Kur'ân'daki kullanımları üzerinde âlimlerin çok farklı görüşleri ve yorumları söz konusudur. Tefsir kaynaklarını bu açıdan analiz ettiğimizde bu durumu açıkça müşâhede edebiliriz. Lugatte hikmet kelimesi, Kur'ân, nübüvvet, ilim ve amel, fıkıh, sâlim akıl, itaat, ilâhî nûr, din, dînî öğütler, adâlet, hilm, anlamak, doğru söz, illet ve felsefe gibi manalara gelmektedir.[316] Hikmet kelimesi Kur'ân-ı Kerim'in her yerinde aynı anlamda geçmeyip, geçtiği yere göre değişik anlamlar içermektedir. Biz, burada bu geniş konunun detayına girmeden sadece Sünnet anlamındaki hikmet kelimesini üzerinde durmak istiyoruz. Kur'ân-ı Kerim'de -bazı âlimler tarafından- Sünnet olarak yorumlanan hikmet kelimesinin bulunduğu şu âyetleri verebiliriz:

"Ey Rabbimiz, onların içinden onlara Senin âyetlerini okuyacak, onlara kitabı, hikmeti öğretecek, onları (şirkten) temizleyecek bir peygamber gönder. Şüphesiz ki Sen Aziz ve Hakimsin." [317] Müfessirlerden Taberî (ö.310/922), İbn Kesir (ö.774/1373) ve Nesefî (ö.710/1310) bu âyette geçen hikmet kelimesinin Sünnet manasında kullanıldığını ifade etmektedir.[318] İbn Kesîr, Hasan Basrî (ö.110/728), Katâde (ö.118/736),

315 Hikmet kelimesinin geçtiği âyetler için bk. Bakara, 2/129, 151, 231, 251,169; Âl-i İmrân, 3/48, 81, 164; Nisâ, 4/54, 113; Mâide, 5/ 110; Nahl, 16/125; İsrâ, 17/39; Lokman, 31/12; Ahzâb, 33/34; Sâd, 38/20; Zuhruf, 43/63; Kamer, 54/ 5; Cuma, 62/2.

316 Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, 3.bsk., Beyrut, 1994, XII, 140; Râgıb el-Isfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, thk., Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., sh., 128; Fîrûzâbâdî, *Besâir*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II, 487; Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfi Istılâhâti'l-Fünûn*, thk., Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996, I, 701; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, hazırlayan: M.Ş.Yaltkaya ve Kilisli R.Bilge, M.E.B., İst., 1941, I, 676 vd..

317 Bakara, 2/129.

318 Taberî, a.g.e., I, 607; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997, I, 190; Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, Dâru'n-Nefâis, thk., Mervan Muhammed, Beyrut, 1996, I, 126.

Mukâtil b. Hayyân, Ebû Mâlik ve daha başkalarının da bu görüşte olduğunu belirtmektedir.[319]

"Nitekim, kendi içinizden bir peygamber gönderdik ki, o size âyetlerimizi okuyor, sizi temizliyor, size kitap ve hikmeti öğretiyor ve bilmediklerinizi size bildiriyor."[320] Burada da yukarıdaki gibi hikmet, Sünnet şeklinde yorumlanmaktadır.[321]

"Andolsun ki, Allah, inananlara, âyetleri okuyan onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten, kendisinden bir peygamber göndermekle iyilikte bulunmuştur. Halbûki onlar önceleri apaçık sapıklık içinde idiler."[322] Bu âyette de hikmet kelimesi Sünnet olarak tefsir edilmiştir.[323] Suyûtî (ö.911/1505) de bu âyeti verdikten sonra Şâfiî, Hasan Basrî, Katâde ve Yahya b. Ebî Kesîr'in (ö.129/746) buradaki hikmet kelimesini Sünnet olarak yorumladıklarını ifade etmektedir.[324]

"O, ümmîlere içlerinden kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderendir. Kuşkusuz onlar, daha evvel apaçık bir dalâlet içindeydiler."[325] Zemahşerî (ö.538/1144), buradaki hikmet kelimesini Sünnet olarak yorumlamaktadır.[326] Dikkat edilirse yukarıdaki âyet-i kerimelerde kitabı ve hikmeti öğretir ifadelerinde geçen "yuallimu" fiili peygamberimizin öğretici (muallim) olduğunu göstermektedir. Onun bu vasfı da Allah

319 İbn Kesîr, a.g.e., I, 190. Ayrıca bk. İbn Abdilberr, a.g.e., sh., 17.

320 Bakara, 2/151.

321 Bkz.Taberî, a.g.e., II, 40; bn Kesîr, a.g.e., I, 201; Nesefî, a.g.e., I, 137.

322 Âl-i İmrân, 3/164.

323 Begavî, *Şerhu's-Sünne*, thk., Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdülmevcut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, I, 178-179; Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,1988, I, 188; İbn Kesir, a.g.e., II, 433; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, el-Mektebetü'l-Asrıyye, Beyrut, 1995, I, 288.

324 Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne fi'l-İ'tisâm bi's-Sünne*, thk., Mustafa Aşûr, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, 1987, sh., 30.

325 Cuma, 62/2.

326 Zemahşeri, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs., IV, 102. Ayrıca bk., Taberî, a.g.e., XII, 89.

tarafından tescil edilmektedir. *"Ben muallim olarak gönderildim."* hadisiyle[327] peygamberimiz de bu özelliğini dile getirmektedir. Dolayısıyla peygamberimizin talim ve terbiye faaliyeti de göstermiş, ashabı her açıdan eğiterek terbiye etmiştir.

"...Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitabı ve hikmeti düşünün."[328] âyetinde de hikmet kelimesinin Sünnet manasına geldiği ifade edilmektedir.[329] Kurtûbî (ö.671/1273), âyette geçen *"hikmet"* kelimesi hakkında şöyle bir açıklamada bulunur: Hikmet sünnettir, yani kitapta mânâsı açıklanmayan konular hakkında Allah'ın murâdının ne olduğunun Allah Rasûlünün lisânıyla açıklanmasıdır.[330]

"...Allah sana Kitabı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediğini öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve inâyeti büyüktür."[331] İbn Kesîr, bu âyette geçen hikmet kelimesini Sünnet olarak yorumlamıştır.[332] Kastallânî de (ö.923/1517), âyette geçen Kitap ve hikmetten maksadın Kur'ân ve Sünnet olduğunu ifâde etmektedir.[333]

"Allah'ın evlerinizde okunup duran âyetlerini ve hikmetleri hatırlayın, Allah hiç şüphesiz herşeyin iç yüzünü bilen ve her şeyden haberdar olandır."[334] Taberî ve İbn Kesîr, burada da hikmet için Sünnet yorumunu yapmaktadır.[335]

---

327 İbn Mâce, Mukaddime, 17; Dârimi, Mukaddime, 32.

328 Bakara, 2/231.

329 Bkz.Taberî, a.g.e., II, 496; Beydâvî, a.g.e., I, 124; Nesefî , a.g.e., I, 182; İbn Kesîr, a.g.e., I, 289; Şevkânî, a.g.e., I, 307.

330 Bkz. Kurtûbî, *Câmiu'l-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993, III, 104.

331 Nisâ, 4/113.

332 İbn Kesîr, a.g.e., I, 567; Nesefî, a.g.e., I, 364.

333 Bkz. Kastallânî, *el Mevâhibü'l- Ledünniye Tercümesi*, terc., Şâir Abdülbâkî, Sad.: İ.Turgut Ulusoy, Hisar Yay., İst., 1984, II, 114.

334 Ahzâb, 33/34.

335 Bkz. Taberî, a.g.e., X, 299; İbn Kesir a.g.e., III, 494; Nesefî, a.g.e., III, 494; Şevkânî, a.g.e., IV, 349.

Şâfiî (ö.204/1819), *Risâle*'sinde hikmet kelimesinin geçtiği bazı âyetleri verdikten sonra hikmetin Rasûl-i Ekrem'in sünnetinden başka bir şey olmadığını ifâde etmektedir.[336]

Örneklerini verdiğimiz yukarıdaki muhtelif âyet-i kerimelerde, Yüce Allah, *"Kitap ve hikmeti"* yanyana zikretmektedir. İttifak olmasa dahi pek çok âlime göre, âyetlerde geçen kitap ile Kur'ân, hikmet ile de Sünnet kastedilmektedir. Bu yorumlar, Sünnet'in hangi konumda olduğunu göstermesi açısından fevkalde önemlidir. Mezkur âyetlerde geçen hikmet kelimesinin bazı âlimler tarafından Sünnet olarak yorumlanması, aynı zamanda Sünnet'in vahiyle olan ilişkisini de ortaya çıkarmaktadır. Kur'ân'da sünnet kavramının geçmediğini iddia edenlere de bir cevap niteliğindedir. Böylece Sünnet'in önemini ve konumunu bizzat Kur'ân-ı Kerim âyetleri bizlere anlatmakla beraber, hikmet kelimesini Sünnet olarak yorumlayan âlimler de, Sünnet'in sahip olduğu bu konumu ve önemi te'kit etmektedirler. Kur'ân ve Sünnet'in peşpeşe zikredilmesi aynı zamanda kaynak olmaları açısından da bir delildir.[337]

336 Bkz. Şâfiî, a.g.e., sh., 45.

337 Bu bölümde "Sünneti Doğru Anlamak" isimli çalışmamızdan azami derecede istifade edilmiştir.

NETİCE

Günümüz İslâm dünyası, Osmanlının yıkılmasıyla birlikte diğer alanlarda olduğu gibi, ilmî, kültürel ve medeniyet alanında da dış güçlerin hegomanyası altına girmiş, yozlaştırma ve dejenerasyon/inkıraz süreçleri yaşanmış ve hala da yaşanmaktadır. Uzun yıllar tüm İslâm âleminde işgaller söz konusu olmuştur. Bu işgaller, sadece fiziki olmayıp, aynı zamanda dini, ahlâkî, ilmî ve kültürel yönden bir takım müdahaleler yapılarak modernizmin hâkim olması sağlanmaya çalışılmıştır. İslâm dünyasına modernizm ve modernist akımların tasallutu söz konusudur. Bu bağlamda halkı Müslüman olan ülkeler, dinden uzaklaştırılmaya çalışıldığı gibi, dinî/ahlâkî yönden yozlaştırılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla devreye müsteşrikler girerek bu yıkımı ve dejenerasyonu gerçekleştirmek ve hızlandırmak için görevli kılınmışlardır. Hatta bu noktada İslâm dünyasının geri kalmasının sebebinin İslâm dini olduğunu ve bu sebeple reforme edilmesi gerektiğini empoze etmeye çalışmışlardır. Bunun uzantısı olarak da İslâm dinini kuşa çevirmek için sünnetsiz Kur'ân Müslümanlığı söylemini de ortaya atmışlardır. Sünnet ve peygamber devre dışı bırakılınca gerçekleştirmek istedikleri planları ve projeleri çok kolay bir şekilde halledebileceklerdi. Kur'ân'ın mana yönünden tahrif edilmesi daha kolaylaşmış olacaktır. Hadis karşıtlarının savunduklarının önemli bir bölümü, müsteşriklerin iddiaları ile neredeyse bire bir örtüşmektedir. Maalesef yerli bazı savunucular, müsteşriklerin temsilcileri gibi hareket etmekte ve onları aratmamaktadır.

İslâm toplumu, tarih boyunca risâletinin başlangıcından itibâren Hz. Peygamber'in otoritesini parçalamadan bir bütünlük içerinde kabul etmiş; dinin itikad, ibâdet, ahlâk, muâmelat ve ahkâmına ilişkin tüm kurallarını evrensel bir değer ve takip edilmesi/model alınması gereken bir hayat nizamı olarak benimsemiştir. Zira Hz. Peygamber'in tebliğ vazifesi, sadece sözlü bir anlatım değil, tüm yaşantısı ile topluma örnek olma vazifesidir. Sünnet'i devre dışı bırakarak Kur'ân'ın inanç, ibâdet, ahlâk ve ahkâma ilişkin emir ve nehiylerini doğru olarak anlamak ve hayata tatbik etmek mümkün değildir. Örneğin Kur'ân'da emredilen namazın vakitleri, kılınış şekli, zekâtın hangi mallardan hangi oranlarda verileceği, haccın nasıl yapılacağı, had ve ukûbâtla ilgili ahkâmın tam olarak nasıl uygulanacağı Kur'ân'da açıklanmaz. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm, küllî ve mücmel açıklamalar yapar. Bütün bunların nasıl uygulanacağını ve yapılacağını ancak bize sünnet öğretir. Dolayısıyla dinin ahkâmını incelediğimizde neredeyse ahkâmın % 80'ini sünnet oluşturmaktadır. Bu durumda sünnetin daha fazla bağlaması gerekir.

Sünnet'i reddetmek ve onu İslâm'ın kaynağı olarak kabul etmemek, Peygambersiz bir din tasavvur etmek demektir. Aynı zamanda Kur'ân'ın tamamını anlamak veya hayata tatbik etmek oldukça güçtür, hatta imkansızdır. Sünnet'in bağlayıcı olmadığını söyleyenlerin görüşlerini ispat için ileri sürdükleri söylemlerin hiçbiri ilmi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Tamamı tutarsız, ilmî dayanağı olmayan, zorlama ve çarpıtma görüşlerden ibarettir. Aklı başında ve samimi olan bir Müslümanın bu bâtıl görüşlerin peşinden gitmesi mümkün değildir. Sünnet ve hadisin kendi içerisinde bazı problemler varsa geçmişte olduğu gibi bugün de halletme yoluna gidilebilir. Ancak böylesine İslâm'ı ortadan kaldıracak şekilde hadisi inkar ederek sapık bir yol izlemek iyi niyetle izah edilebilecek bir şey değildir.

Son dönemlerde modernizmin etkisiyle Sünnet'i reddedip sadece Kur'ân ile yetinme düşüncesi ve akımı ilk önce Hind Alt Kıtası'nda, bilahare Ehl-i Kur'ân akımı/hareketi, Mısır'da kendini göstermiş ve daha sonra da ülkemizde bunun uzantısı yaşanmıştır. Halbuki İs-

lâm dini, tek kaynaktan ibâret olmayıp ikinci kaynak sünnettir. Tarih boyunca da tüm Müslümanlar, sünnetin kaynak oluşunda, sünnetin kısmen vahiy oluşunda, bağlayıcılığı, hüküm koyma yetkisini kabul etmede hiçbir tereddüt yaşamamışlardır. Yaptığımız bu çalışmada hadis karşıtlığının günümüzün bir fitnesi olduğu, hadissiz Kur'ân Müslümanlığı söyleminin bir fantezi ve hayal olduğu, Hz. Peygamber'in yetki alanının sadece tebliğden ibaret olmadığı, hüküm koyma ve beyan yetkisinin olduğu, kendisine bildirildiği kadarıyla gaybı bileceği, ilk müfessir oluşu, sünnetin vahiyle olan ilişkisi, sünnetin bağlayıcılığı, sünnete itaat ve ittibanın gerekliliği, sünnetin delil oluşu, hadislerin peygamberimiz döneminde yazıldığı, hadisin Kur'ân'a arz edilmesinde art niyetli hareket edilemeyeceği gibi konulara temas edilmiş ve ilmi olarak cevaplar verilmiştir.

Neticede herkesin, bu dünya hayatında sapıtmadan, şaşırmadan yolun sonuna kadar istikamet üzere olması için Kur'ân'dan ve hadislerden bize öğretilen şu duâları sürekli okumasında fayda vardır. Çünkü hiçbir kimse için, şeytan tarafından ayaklarının kaydırılmayacağı garantisinin olmadığı bilinmelidir. *"(Ey) Rabbimiz, bizi hidâyete erdirdikten sonra kalplerimizi kaydırma ve katından bize bir rahmet bağışla."* (Âl-i İmrân, 3/8) *"Ayaklarımızı sâbit kıl."* (Bakara, 2/250; Âl-i İmrân, 3/147) *"Bizi dosdoğru olan yola (sırât-ı müstakîme) ilet!"* (Fâtiha, 1/6) *"Ey kalpleri halden hale değiştiren Allah'ım, benim kalbimi dinin üzere dâim ve sâbit kıl!"* (Tirmizî, Kader 7; İbn Mâce, Mukaddime, 13)

KAYNAKÇA

Abülcelil İsa, *Peygamberimizin İctihâdları*, terc., M.H.Merttürkmen-A. Öztürk, Ank., 1976.

Abdülğanî Abdulhâlik, *Hucciyyetü's-Sünne*, terc.Dilaver Selvi, Şûle Yay., İst., 1996.

Accâc Muhammed Hatib, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, 3.bsk., Beyrut, 1980.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1748), *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs Ammâ İştehera mine'l-Ehâdisî alâ elsineti'n-Nâs* (I-II), 3. bsk., Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, 1352/1933.

Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), *Müsned* (I-VI), Çağrı Yay., İst., 1982 (Ofset).

Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1370/1951.

Ahmed Nâim - Kâmil Mirâs, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi* (I-XII), D.İ.B.Y., Ank., 1975.

Ağırman, Cemal, Hadîs Edebiyâtının İntikal Safhaları ve Kitâbet Meselesi, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, cilt: V, sayı: 1.

Akcaoğlu, Faik, *Hz. Peygamber'in Kur'an vahyi dışında bilgilendirilmesi*, basılmamış doktora tezi Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Akseki Ahmet, *Riyâzu's-Sâlhîn ve Tercümesi*, D.İ.B.Y., 7.bsk., Ank., 1981.

Aksoy, Hüseyin, *Hz. Peygamber'in Kur'an dışında hüküm koyması*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002.

Albayrak Halis, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, Şûle Yay., İst., 1993.

....., *Kur'ân'ın Bütünlüğü Üzerine*, Şûle Yay., 2.Bsk., İst., 1993.

Aliyyü'l-Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed (ö.1014/1605), *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa (Mevzûatü'l-Kübrâ)*, thk. Muhammed b. Lütfî es-Sebbâğ, 2.bsk., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986.

....., *el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzûa (Mevzûatu's-Suğrâ)*, thk.Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Haleb, 1389/1969.

Alper Ömer Mahir, İtaat Mad., *D.İ.A.*, XXII, İst., 2001.

Âmidî, Seyfüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebî Ali (ö.631/1233), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* (I-IV), thk., Seyyid el-Cemîlî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut,1984.

Aslan Abdülgaffar, *Kur'ân'da Vahiy*, Ankara Okulu Yay., Ank., 2000.

Atay, Hüseyin, *İslâm'ı Yeniden Anlama*, Ankara, 2001.

....., *Kur'ân'a Göre Araştırmalar*, Ankara, 1995.

Aydınlı, Abdullah, Hadis Karşıtlığının Yeni Gerekçeleri, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Kutlu Doğum Sempozyumu*, 2001.

....., *Hadiste Tesbit Yöntemi*, Kitabevi, İst., 2003.

....., Kur'ân-ı Kerîm'de Gâib Zamîrinin Bir Kullanılışı Bağlamında Hz. Peygamber'e İtaatın Mahiyeti, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2010, sayı: 13.

Begavî, Hüseyn b. Mes'ûd (ö.516/112), *Şerhü's- Sünne* (I-VIII) thk. Ali Muhammed Muavvız ve Âdil Ahmed Abdulmevcut, Dâru'l-Kütübi'l İlmiyye, 1. bsk., Beyrut, 1412/1992.

Beydâvî, Kâdî Nâsiruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer (ö.791/1388), *Tefsîru'l- Beydâvî Envâru't-Tenzîl Esrâru't-Te'vîl* (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Bigiyef, Musa Carullah, *Kitabu's-Sünne*, Ankara, 1998.

Birışık, Abdülhamit, *Hint Altkıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İstanbul, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *Edebü'l-Müfred*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1996.

....., *Sahîh-i Buhârî* (I-VIII), Çağrı Yay., 2. Bsk., İst. 1982.

Cassâs, Ahmed b.Ali er-Râzî (ö.370/980), *el-Fusûl fi'l-Usûl* (I-III), thk., Acil Câsim en-Neşmî, et-Türâsü'l-İslâmî, *Vizâratü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye*, Kuveyt, 1988.

Cerrahoğlu İsmail, *Kur'ân Tefsirinin Doğuşu ve Buna Hız Veren Amiller*, Ank., 1968.

....."Tefsir ve Hadis Kitâbetine Karşı Peygamber ve Sahabenin Durumu", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 9, 1962.

Tefsir Tarihi, Ankara, 1988.

Cevherî, İsmail b. Hammâd (ö.393/1003), *es-Sıhâh* (I-VI), thk., Ahmed Abdülgafur Attâr, Mısır, 1982.

Çakan, İ. Lütfi, *Hadîs Edebiyâtı – Çeşitleri – Özellikleri – Faydalanma Usulleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.

....., *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yoları*, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Neşr., İst., 1982.

.....,İslâmî Yapılanmada Sünnet, *Hadisin Dünü - Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun, 1993.

....., Sünnet'e Yönelik Tartışmalar, *Bilgi ve Hikmet Dergisi*, sayı:6, İst., 1994/6.

....., Sünnet'in Bütünlüğü, *Hz.Peygamber ve Aile Hayatı* (sempozyum), İlmi Neşriyat, İst., 1989.

Çakan İsmail L., Yaşar Kandemir, Rait Küçük, *Riyazü's-Salibin Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yay., İst., 2013.

Çakın, Kamil, *İlk Hicri Asırlarda Hadis Etrâfındaki Şüpheler ve Hadis İnkarcılığı*, doktora tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 1990.

Çeker, Orhan, Prof. Dr. Salim Öğüt'ün Makalesi Üzerine Kısa Bir Ta'lîk , *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 2006, sayı: 8.

Çelebi, İlyas, *İslâm İnancında Gayb Problemi*, M.Ü.İ.F.V.Y., İst., 1996.

Çetintaş, Recep, Sünnet'in Kaynak Değeri Üzerine, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 27, 2016.

Çimen, Fatih, Hadislerin Yanlış Anlaşılmasına Etki Eden Faktörlere Genel Bir Bakış, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: IV, sayı: 2.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân (ö. 255/869), *Sünenü'd-Dârimî*, (I-II), thk. Es-Seyyid Abdullah Hâşim, Pakistan, 1404/1984.

Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (I-XII), Sönmez Neşr., 2.bsk., İst., 1977.

Demirci, Muhsin, *Vahiy Gerçeği*, M.Ü.İ.F.V.Y. İst., 1996.

Denizkuşları, Mahmud, *Sünnet'i Terk Kur'ân'la Amel Meselesi*, Ribat Yay., Konya, trs.

Duman Zeki, *Vahiy Gerçeği*, Fecr Yay., Ank., 1997.

Ed-Dumeynî, Misfir *b.* Gurmullah, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, terc. İlyas Çelebi- Adil Bebek - Ahmet Yücel, Kitabevi Yay., İst.,1997.

Düzenli, Muhittin, "Hadise Yönelik Rasyonalist Yaklaşımlar: Ehl-i Kur'an Örneği", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, sayı: 33.

Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî el-Kefevî (ö.1094/1683), *el-Külliyât Mu'cemu fi'l-Mustalahâti ve'l-Furuki'l-Lugaviyye*, thk., Adnan Dervîş-Muhammed el-Mısrî, Müessesetü'r-Risâle, 2.bsk., Beyrut, 1993.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888), *Sünen-i Ebî Dâvûd* (I-V) Çağrı Yay., İst. 1981. (ofset).

Ebûbekir Sifil, Müslümanlığımızın Sünnet-i Seniyye ile İlişkisi, *İlim ve İrfan Dergisi*, Aralık 2014.

Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Muhakkak min İlmi'l-Usûl fimâ Yetealleku bi Efâli'r-Rasûl*, thk., Ahmed el-Küveytî, 2. bsk., Müessesetü Kurtuba, 1990.

Ebû Zehv Muhammed, *el-Ḥadîs ve'l- Muhaddisûn,* Dâru'l Kitâbi'l- Arabî, Beyrut, 1404/1984.

Ekinci, Muhammed Salih, *Hüccet Değeri ve Tedvin Açısından Sünnet,* Rağbet Yayınları.

Elbânî, Muhammed Nâsırüddîn, *el-Hadisu hüccetün bi nefsihi fi'l-akaid ve'l-ahkam* (Riyad: Mektebetü'l-Mearif, 2005). Türkçe Çevirisi Hadis Üzerine (Selefi Bir Yaklaşım) (çev. Mehmet Kubat, Konya: Esra Yayınlan, 1992).

....., *Silsiletü'l- Ehâdîsi'z- Zaîfe ve'l- Mevzûa,* (I-V) Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 1412/1992.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (I-IX), Eser Kitabevi., İst. trs.

Erdoğan Mehmet, *Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet,* M.Ü.İ.F.V.Y., İst., 1995.

Erul Bünyamin, Hadislerin Anlaşılması Meselesi (İslâm Geleneğinde Hadisleri Farklı Okuma Biçimleri), *Güncel Dinî Meseleler Birinci İhtisas Toplantısı (Tebliğ ve Müzakereler), 02-06 Ekim 2002,* 2004.

....., Hz.Peygamber'e Kur'ân Dışında Vahiy Geldiğini İfade Eden Rivâyetlerin Tahlil ve Tenkidi, *İslâmiyat,* cilt: 1, sayı: 1, Ocak-Mart, Ank., 1998.

....., *Sahâbenin Sünnet Anlayışı,* D.V.Y., Ank., 1999.

Er, Ümmü, *Hadislerin Şifâhî Rivâyeti Ve Hadis Hâfızlığı;* Yüksek Lisans Tezi, Isparta, 2015.

Ertürk, Mustafa, Nebevî Sünnet'in Târihî Gerçeklikteki Konumu Açısından *"Kur'ân İslâm'ı" Söyleminin İlmî Değeri, Hadis Tetkikleri Dergisi,* 2003, cilt: I, sayı: 1.

Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (ö.604/1207), *Mefâtihu'l-Gayb* (I-XXXII), Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1990.

Genç, Mustafa, *Sünnet-vahiy ilişkisi,* Beka Yayıncılık, İst., 2015.

Görmez, Mehmed, Klasik Oryantalizmi Hadis Araştırmalarına Sevk Eden Temel Faktörler, *İslâmiyât,* c.3, sayı: 1, Ank., 2000.

....., *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu,* T.D.V.Y, Ank. 1997.

....., Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu ve Yeni Bir Metodoloji için Atılması Gereken Adımlar, *İslâmî Araştırmalar*, c.10, sayı:1-2-3, Ank., 1997.

....., *Musa Cârullah Bigiyef*, T.D.V.Y, Ank., 1994.

Güler Zekeriya, Ebû Reyye'nin "Advâ Ale's-Sünne en- Nebeviyye" Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, sayı: 4.

Gül, Mutlu-Hüseyin Kahraman, Hz. Ebû Bekr ve Hz. 'Umer'in Hadis Tedvînine Bakışları ile İlgili Rivayetleri Tahlili, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD]*, 2015, cilt: LVI, sayı: 1.

Güngör, Mevlüt, Kur'ân'ın Hz.Peygamber'in Sünnetine Verdiği Değer, *Sünnet'in Dindeki Yeri* (sempozyum), Ensar Neşr., İst., 1997.

.....,Tefsirde Konulu Tefsir Metodu (Kur'ân Araştırmaları, I), *Kur'ân Kitaplığı*, İst., 1995.

Güven, Şahin, Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi-, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2001, sayı: 11.

Hâkim en-Nîsâbûrî Ebû Abdillah Muhammed b. Abdilâh (ö. 405/1014) *Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hadîs,* Neşr. : Seyyid Muazzam Huseyn, Mektebetü'l -Mütenebbî, Kahire, trs.

....., *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (I-V), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

Hatib el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö463/1071), *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, thk., M.Said Hatiboğlu, A.Ü.İ.F.Y., Ank.,1972.

Hatiboğlu, İbrahim, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, Hadisevi, İstanbul, 2004.

Hatiboğlu Nihat, *Kur'ân-ı Kerim'in Doğru Anlaşılmasında Hadislerin Önemi*, Ta-ha Yay., Ank., 1999.

Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed (ö.388/988), *A'lâmü'l Hadîs fi Şerhi Sahîhi'l Buhâri,* (I-IV) thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdirrahman es-Suûdî, 1. bsk., Merkezü İhyâi't-Türâsi'l -İslâmî, Mekke 1409-1988.

....., *Meâlimü's- Sünen,* (I-IV) el-Mektebetü'l -İlmiyye 2. bsk. Beyrut, 1401/1981.

Hâzimî, Ebû Bekr Muhammed b. Mûsâ (ö. 584/1188) *Kitâbü'l -İ'tibâr fi'n Nâsih ve'l Mensûh Mine'l -Âsâr,* thk., Abdülmûtî Emin Kal'acı, Silsiletü'l-Menşûrât Câmiatü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 2.bsk., Pakistan, 1989.

Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahifetü's-Sahîha,* Neşr.: Muhammed Hamidullah, terc., Kemal Kuşçu, İst., 1967.

Heysemî, Ali b. Ebîbekir (ö.807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (I-X), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988.

Hudârî Muhammed, *İslâm Hukuku Tarihi,* terc.,Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., İst., 1974.

İbn Abdilberr en- Nemerî, Ebû Ömer Yusuf (ö. 463/1070), *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih,* (I-II), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

İbn Arrak Ebu'l- Hasan Ali b. Muhammed (ö. 963/1555) *Tenzîhü'ş-Şerîati'l-Merfûa Ani'l -Ahbâri'ş-Şenîati'l- Mevzûa,* (I-II), thk, Abdülvehhâb Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Sıddîk, Dârü'l-Kütübi'l- İlmiyye, 2.bsk., Beyrut, 1401-1981.

İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali (ö.597/1201) *Kitâbü'l-Mevzûât,* thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. bsk. , Darü'l-Fikr, 1403/1983.

İbnü'l-Esîr el-Cezerî Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö.630/1232), *el-Kâmil fi't-Tarîh* (I-IX), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 6.bsk., Beyrut, trs.

İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî* (I-XIII), Mektebetü Dâri's-Selâm, Dımeşk, 1997.

....., *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (I-IV), (Hamişinde İbn Abdilberr'in el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb isimli eseriyle birlikte), Dâru Sâdır, Beyrut, 1328/1910.

İbn Hamza, İbrahim b. Muhammed el-Hüseynî, (ö.1120/1708), *el-Beyân ve't-Ta'rîf fi Esbâb-ı Vurûdi'l- Hâdisi'ş-Şerîf,* (I-III), El-Mektebetü'l-İlmiyye Beyrut 1402/1982.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Hazm, (ö. 456/1064), *el-Fasl fi'l-Milel ve'n-Nihâl* (I-V), 2.bsk..,Beyrut, 1975.

....., *el-İhkâm fi Usûli'l –Ahkâm,* (I-VIII), Beyrut 1403/1983.

....., *el-Muhallâ bi'l-Âsâr* (I-XII), thk., Abdülgaffâr Süleyman el-Bendârî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, trs.

İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân el-Bustî (ö.354/965), *el-İhsân fi Takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân (bi tertîbi Ali b. Beldân el-Fârisî),* Beyrut, 1988.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm (ö. 218/833) *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (I-IV) thk., Mustafa es-Sekkâ-İbrahim el-Ebyârî-Abdülhâfız el-Şelbî, Dâru'l-Haber, 2. bsk. Beyrut 1995.

İbn İshâk (ö.151/768), *Siyeru İbn İshâk*, thk., Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı , Konya, 1981.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr (ö.751/1350), *İ'lâmü'l –Muvakiîn*, (I-IV), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2.bsk., Beyrut, 1993.

....., *el-Menârü'l Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf,* thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, trs.

....., *Zâdü'l Meâd fi Hedyi Hayri'l İbâd,* (I-V) thk. Şuayb el-Arnavûd - Abdülkadir el- Arnavûd, Mektebetü'l- Menâri'l- İslâmi, 1407/1987.

İbn Kesîr Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* (I-V), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö.276/889), *Te'vîlü Muhtelifi'l- Hadîs,* Dârü'l- Ceyl, Lübnan, 1393/1972.

İbn Mâce, Ebu Abdillah el-Kazvînî (ö. 275/888), *Sünen* (I-II), thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Darü'l Fikr, trs.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem el-Mısrî (ö.711/1311), *Lisânu'l-Arab* (I-XV), 3. bsk., Dâru Sâdır, Beyrut, 1994.

İbn Sa'd (ö.230/844), *Tabakâtü'l-Kübrâ* (I-VIII), Dâru Sâdır, Beyrut, 1985.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b.Abdirrahman(ö.643/1245), *Ulûmu'l-Hadîs (Mukaddime)* thk. Mustafa Dîb Boğa, Mektebetü'l Farabi, 1404/1984.

İlâhîbahş, Hadim Hüseyn, *el-Kur'âniyyûn ve şubuhâtuhum havle's-sünne*, Mektebetu's-Sıddîk, Taif, 1989.

İmamoğlu, Tuncay, Düşünce-Eylem İlişkisi Açısından Din Algısı Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme, *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Ekim, Şanlıurfa, 2016.

İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Peygamber'in Hayatı*, terc., Mehmet Yolcu, Ekin Yay., 3.bsk., İst., 1998.

Kâdî İyâd, Ebu'l Fadl İbn Musa (ö.544/1149) *Şifâ-i Şerîf*, terc. Naim Erdoğan - H. S. Erdoğan, Çile Yay., İst., 1980.

Kanarya, Bayram, Ebû Reyye'nin Bazı Temel Hadis Meseleleri ile İlgili İddialarına İbn Yahya'nın Verdiği Cevaplar, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (DÜSBED)*, 2016, cilt: VIII, sayı: 16.

Karacabey, Salih, Hadisler Çerçevesinde Mugayyâbât-ı Hamse Meselesi, *U.Ü.İ.F.D.*, sayı: 6, Bursa, 1994.

....., Hadis Vahiy Münasebeti ve Tıbla İlgili Hadisler Hakkında Hattâbî'nin Görüşleri, *U.Ü.İ.F.D.*, c.4, sayı:4, Bursa, 1992.

Kandemir Yaşar, *İki Cihan Güneşi*, İst., 1996.

....., *Mevzû Hadisler*, D.İ.B.Y., Ank., 1975.

Kastallânî, Muslihuddîn (ö.923/1517), *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye Tercümesi* (I-II), terc., Şâir Abdülbâkî, Sadeleştiren: İ.Turgut Ulusoy, Hisar Yay., İst., 1984.

Karaduman, Fatma Tuğut, *Hz. Peygamberi dışlayan bir İslam anlayışının yaşanabilirliği*, (yüksek lisans) Cumhuriyet Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 2011.

Karaman, Hayrettin, Asr-ı Saadet'te Rasûlullah'ın Davranışlarının Bağlayıcılığı *(Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm)*, I-V, Beyan Yay., İst., 1995.

....., Bağlayıcılık Bakımından Rasûlullah'ın Davranışları, *Hz. Peygamber ve Aile (Sempozyum)*, İlmi Neşr., İst., 1989.

....., *İslâm Hukukunda İctihad*, D.İ.B.Y., 3. bsk., Ank., 1985.

Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı*, İnsan Yay.,İst., 1998.

Kettânî, Muhammed b. Câ'fer (ö.1345/1926), *er-Risâletü'l Mustadrefe*, Mektebetü'l -Külliyâti'l- Ezheriyye, Kahire, trs.

Kevserî, Muhammed Zahid, *Nazra abira fi mezaimi men yünkiru nüzule İsa aleyhi's-selam kable'l-ahira*, 2. bsk. Kahire, 1987.

Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara Okulu Yay., Ank., 1999.

....., *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 2. bsk. Ankara Okulu Yay. Ank., 1996.

Kırca Celâl, Tefsirde Yorumun Bağlayıcılığı Problemi, *Tefsirin Dünü ve Bugünü Sempozyumu*, Samsun, 1993.

Kubat, Mehmet, İslam Düşüncesinde Aklın Vahiy Karşısındaki Konumu, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 2011, cilt: VIII, sayı: 1.

....., Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Hadis'in Rolü, *Kelam İlmi'nin Yeniden İnşasında Geleneğin Yeri*, 2004.

Kurtubî, Ebû Abdillah, Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö.671/1273), *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân* (I-XX), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1993.

Kutluay, İbrahim, Çağdaş Oryantalistlerin İsnada Farklı Yaklaşımları Çerçevesinde Nabıa Abbott, *YDÜ I. Uluslararası Hadis İhtisas Sempozyumu*, 26-29 Nisan 2012.

Küçük, Râşit, Kur'ân-Sünnet İlişkisi ve Birlikteliği, *Sünnet'in Dindeki Yeri (Sempozyum)*, Ensâr Neşr., İst., 1997.

Koçkuzu, A.Osman, *Hadiste Nâsih ve Mensûh*, M.Ü.İ.F.V.Y., İst., 1985.

....., *Rivâyet İlimlerinde Haber-i Vâhidlerin İ'tikât ve Teşrî Yönlerinden Değeri*, D.İ.B.Y., Ank., 1988.

Koçyiğit, Talat, *Hadisçilerle Kelamcılar Arasında Münakaşalar*, A.Ü.İ.F.Y. Ank., 1969.

....., *Hadis Istılâhları*, 2.bsk., A.Ü.İ.F.Y., Ank., 1985.

....., *Hadis Tarihi*, A.Ü.İ.F.Y., Ank., 1977.

....., *Hadis Usûlü*, Ankara, 1987.

....., *İslâmî Da'vetin Mâhiyeti ve Hz. Peygamber'in Hutbeleri*, Kılıç Yay., Ank., 1994.

Köktaş, Yavuz, *Hadis Tarihi ve Usulü*, STS Yayınları, Ankara, 2015.

....., *Kur'an'a Aykırı Görülen Hadisler*, İnsan Yay., İst., 2014.

....., *Tüm Yönleriyle Akaid Hadisleri*, Marmara Üniversitesi İahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2013.

Köse, Saffet, İslâm Hukuk Düşüncesinin Bazı Problemleri, *İslâmiyât*, c.2, sayı:1, Ank., 1999.

Leknevî, Ebu'l- Hasanât Muhammed Abdülhay (ö.1304/1886), *el-Ecvibetü'l-Fâdile li'l-Esileti'l-Aşreti'l-Kâmile*, thk., Abdülfettâh Ebû Gudde, 3.bsk., Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Beyrut, 1994.

Mâlik b. Enes, (ö. 179/795), *el-Muvatta*, thk. Muhammed Fuat Abdulbaki, trs.

Mevdûdî, *Sünnet'in Anayasal Niteliği*, terc., N.Ahmed Asrar, 3.bsk., Bengisu Yay., İst., 1997.

....., *Tarih Boyunca Tevhid Mücadalasi ve Hz.Peygamber'in Hayatı*, terc., Ahmet Asrar, 3. bsk., Pınar Yay., İst., 1992.

....., *Tefhîmu'l-Kur'ân*, terc., heyet, İnsan Yay., İst., 1986.

Mevlâna Şiblî, *Asr-I Saadet* (I-V), terc., Ömer Rıza Doğrul, Günümüz Türkçesine Uyarlayan: O.Zeki Mollamehmetoğlu, Eser Neşr., İst., 1997.

Mübarekfurî, *Tuhfetü'l-ahvezi* (Mukaddime), Kahire 1386/1967.

Muhammed Ebû Şehbe, *Sünnet Müdafaası*, (I-II), terc. M. Görmez., M. E. Özafşar, Rehber Yay. Ank. 1990.

Muhammed Gazalî, *Fakihlere ve Muhaddislere Göre Nebevî Sünnet*, terc. Ali Özek, İslami Araştırmalar, İst., 1992.

Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber Zamanında Hadis Tedvini, *A.Ü..F.D.* IV, 1995.

....., *Muhtasar Hadis Tarihi ve Hemmâm ibn Münebbih'in Sahifesi*, Terc.: Koçyiğit Talat, Ankara, 1967.

Muhammed Takî Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, çev. Mehmet Özşenel, İzmir, 2007.

Muhammed Süleyman el-Aşkâr, *Efâlü'r-Rasûl ve Delâletühâ ale'l-Ahkâmi'ş-Şerîa* (I-II), Müessesetü'r-Risâle, 4.bsk., Beyrut, 1996.

Muhammed Tâhir Hekim, *Sünnet'in Etrafındaki Şüpheler*, terc., Hüseyin Aslan, Pınar Yay., İst., 1985.

Musa Cârullah Bigiyef, *Kitâbu's-Sünne*, terc., Mehmet Görmez, Ankara Okulu Yay., Ank., 1998.

Mustafa A'zamî, "Müsteşrik Schacht ve Nebevî Sünnet", *Oryantalist Yaklaşıma İtirazlar içinde*, (çev. M.Emin Özafşar) *Araştırma Yayınları*, Ankara, 1999.

....., Sünnetin Geçmişte ve Günümüzde İhmâli Meselesi, çeviren: Abdullah Aydınlı, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, sayı: 8.

el-Müttekî, Alaüddîn Ali el-Müntekî b. Husâmüddîn el-Hindî (ö.975/1567), *Kenzü'l-Ümmâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* (I-XVIII), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993.

Müslim Ebu'l- Hüseyn Müslim b Haccâc (ö.261/874), *el- Câmiu's-Sahîh*, (I-V), thk. M. F. Abdülbaki, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Lübnan, 1375/1956.

Nâdiye Şerif el-Umerî, *İctihâdü'r-Rasûl*, Müessesetü'r-Risâle, 3.bsk., Beyrut, 1985.

Nesâî, Ebû Abdirrahman, Ahmed b. Şuayb (ö.303/915), *Sünen* (I-IV), Çağrı Yay. İst. 1981, (ofset) .

Nesefî, Abdullah b. Ahmet (ö.710/1310), *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* (I-IV), Dâru'l-Nefâis, thk., Mervân Muhammed, Beyrut, 1996.

Nevevî, Ebû Zekeriyya, Yahya b. Şeref (ö. 676/1277), *Sahihu Müslim bi Şerhi'n- Nevevî*, (I-XVIII), 4. bsk., Darü'l- Ma'rife, Beyrut, 1997.

Nurettin Itr, *Menhecu'n-Nakd fiUlûmi'l-Hadîs*, 3.bsk., Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1997.

....., "Sahih Ahad Hadisin İtikadda Delil Olması", *Sünnetin Dindeki Yeri* (İSAV Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi), Ensar Neşriyat, İstanbul, 1998.

Ocakoğlu, Feride *1980-1990 yılları arasında Türkiye'de mealcilik akımı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Şanlı Urfa, 2010.

Önkal, Ahmet, Vahiy-Sünnet İlişkisi ve Vahy-I Gayr-I Metlüvv, *Kur'ân ve Sünnet Sempozyumu*, İst., 1999.

Özafşar, Mehmet Emin-Mehmet Görmez, Ebu Reyye ve Kitabı Üzerine, *İslâmî Araştırmalar*, 1991, c.: V, sayı: 1.

Özcan, Hanifi, *Maturidîde Bilgi Problemi*, İstanbul, 1998.

Özdemir, Veysel, Sahâbe ve Tâbi'înin Sünnet / Hadîs Karşıtlarına Yönelik Tavırlarına Dâir Rivâyetlerin Tesbiti, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslâm Sempozyumu Tebliğleri*, Şanlıurfa, Aralık 2016.

Özşenel, Mehmet, Hadiste İlk Musannifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* -, 2008, cilt: XII, sayı: 34.

....., İtikadi Konularda Haber-i Vâhidin Delil Olma Meselesi ve Kevserî'nin Konuya Bakışı, *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 2014, cilt: XIX, sayı: 37 (2).

....., "Usul Adlı Eseri Çerçevesinde Serahsi'nin Hadis ve Sünnete Bakışı", *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 33, (2012).

Öztürk, Mustafa, *Çağdaş İslâm Düşüncesi ve Kur'ancılık*, Ankara Okulu, Ankara, 2013.

....., "Dinî Hükümlerin Kaynağını Kur'an ile Sınırlandırma Eğiliminin Kaynakları ve Tutarlılığı", *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması*, 2010.

....., Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru -Kur'ancılık ve Kur'an İslamı Söyleminin Tahlil ve Tenkidi-, *Marife: Bilimsel Birikim*, 2010, cilt: X, sayı: 3.

....., *Tefsir Tarihi Araştırmaları*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Kur'an'daki İslâm*, İstanbul 1997.

Palevi, Alaaddin, *Peygambersiz Bir Din*, İ'tisam Yayınları, 2015.

Polat, Salahattin, Hadislerin Kur'ân'a Arzının Problemleri, *Sünnet'in Dindeki Yeri (Sempozyum)*, İslâmî İlimler Arştırma Vakfı, Ensar Neşr., İst., 1997.

....., *Hadis Araştırmaları*, İnsan Yay.,İst., 1997.

Râgıb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (ö.502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, thk., Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

Reşit Rıza, *Tefsirul Menar*, Mısır, trs.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr* (I-VII), terc., Sadrettin Gümüş-Nedim Yıldız, Ensar Neşr., İst., 1992.

Sakallı, Talat, Sünnetin Bağlayıcılık Açısından Taksimi, *S.D.Ü.İ.F.D.*, Isparta, 1995.

Sancaklı, Saffet, Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'ân-ı Kerîm'de Kendisini Uyaran Âyetlerin Analizi, *İslâmî Araştırmalar*, 2002, cilt: XV, sayı: 3.

....., *Sünneti Doğru Anlamak*, Rağbet Yayınları, 5. Bsk., İstanbul, 2017.

Sandıkçı Kemal, *Sahîh-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, D.İ.B., Ank., 1991.

Sehâvî, Muhammed b. Abdirrahman (ö.902/1496), *Fethu'l -Muğîs, Şerhu Elfiyeti'l -Hadîs*, (I-III) Dâru'l -Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1417/1996.

....., *el-Mekâsidü'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehira ale'l-Elsine,* thk., Muhammed Osman, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2.bsk., Beyrut, 1994,

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed (ö.490/1097), *Usûlü's-Serahsî,* (I-II), Kahraman Yay. İst. 1984.

Sıbâî Mustafa, *İslâm Hukukunda Sünnet,* terc., Edib Gönenç, Evs Yay., İst., 1981.

Soysaldı, H.Mehmed, Kur'ân Tefsirinde Hz.Peygamber'inYeri, *F.Ü.İ.F.D.*, sayı:3, Elazığ, 1998.

Subhi Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılâhları*, terc.,M.Yaşar Kandemir, D.İ.B.Y., Ank.,1971.

Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr* (I-II), thk., Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımeşk, 1996.

....., *el-İtkân fî Ulûmi'l- Kur'ân,* (I-II), terc. S. Yıldız - H. Avni Çelik, Hikmet Neşr. İst. 1987.

....., *Miftâhü'l -Cenne fi'l-İ'tisâm bi's- Sünne,* thk, Mustafa Aşûr, Mektebetü'l -Kur'ân, Kahire, 1987.

....., *Tedrîbü'r Râvi fî Şerhi Takrîbi'n- Nevevî,* (I-II), thk. A. Abdüllatif, 2. bsk. Dârü İhyâi's –Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut, 1399/1979.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdrîs (ö.204/819), *İhtilâfu'l-Hadîs,* thk., M.Ahmed Abdülazîz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1986.

....., *Kitabu'l-Ümm* (I-VII), 2.bsk., Beyrut, 1973.

....., *er-Risâle,* thk. M. Seyyid Keylânî, (1969 Kahire baskısından ofset) Kültür Yay. İst., 1985.

Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (ö.1176/1762), *Huccetullâhi'l-Bâliğa* (I-II) terc. M. Erdoğan , İz Yay. İst 1994.

Şâtıbî, İbrahim b. Musa (ö.90/1388), *el-Muvâfakât,* (I-IV), terc. M. Erdoğan, İz Yay., İst, 1990.

Şehmus, Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, İnsan Yayınları İstanbul, 2002.

Şengezer, Salih *Hadisleri Tedvin ve Tasnif Düşüncesinin Tarihsel Seyri*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2007.

Şentürk, Recep, Hadis Rivayet Sisteminin Soslolojik Boyutları: Bir Hâfıza Zinciri Olarak Din, *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri, Sempozyumu*, TDV. Yayınları, Ankara, 2003.

Şerif er-Radî, (ö.406/1015) *el-Mecâzâtü'n-Nebeviyye*, thk.Tâha Muhammed ez-Zeydî, Müessesetü'l- Halebî, Kahire, 1387/1967.

Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), *Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Feyne'l-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr* (I-V), el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1995.

....., *el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l- Ehâdîsi'l -Mevzûa*, thk. Abdurrahman b. Yahya, Matbaatu's- Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1380/1960.

....., *İrşâdü'l-Fuhûl ilâ Tahkîki İlmi'l-Usûl*, thk., Ebû Mus'ab Muhammed Saîd el-Bedrî, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1992.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (ö.310/922), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (I-XII), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.

....., *Târihu Taberî* (I-XI), Beyrut, trs.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, (ö.321/933) *Şerhu Meâni'l -Âsâr* (I-IV) thk. M. Zühri en-Naccâr-M.Seyyid Câdu'l-Hak, 2. bsk., Dârü'l Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1407/1987.

Tehânevî, Muhammed b. Ali b. Ali (ö.1158/1745) *Mevsûatü Keşşâfi Istılahâtı'l- Fünûn ve'l-Ulûm* (I-II) , thk., Ali Dehrûc, Mektebetü Lübnan, Beyrut, 1996.

Tehânevî, Zafer Ahmed, *Yeni Usûl-i Hadis*, thk., Abdülfettâh Ebû Gudde, terc.,İbrahim Canan, İzmir, 1982.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsa (ö.279/892), *Sünenü't-Tirmizî*, (I-V) thk. Ahmed Muhammed Şakîr - M. F. Abdulbâkî - İ. Adve Avad, Kahire 1357/1938.

Toksarı, Ali, *Delil Olma Yönünden Sünnet*, Rey Yy., Kayseri 1994.

....., Teşrii Değer Açısından Sünnetin Konumu, *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2014/2, sayı: 27.

Türkoğlu, Alaattin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Muhammed'e itaat,* (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, 2007.

Uğur Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, D.V.Y., Ank., 1992.

Ünal, Yavuz, *Hadisleri Tesbitte Yöntem Sorunu*, Etüt Yay., Samsun, 1999.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed en-Nîsâbûrî (ö.468/1076), *Esbâbu'n-Nuzûl*, Ta'lik ve tahriç yapan: Mustafa ed-Dîb el-Boğa, Dâru İbn Kesîr, 3.bsk., Dımeşk, 1997.

Yazoğlu, Ruhattin, Modern Düşüncenin Verilerinden Yola Çıkarak Yapılan Yanlış Din Yorumları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Yanlış Algılar ve Doğru İslam Sempozyumu Bildirileri*, 28-30 Ekim, Şanlıurfa, 2016.

Yerinde, Adem, *Ahkam ayetlerinin tefsirinde sünnetin yeri*, Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

Yılmaz, Orhan, *İbn Kayyim el-Cevziyye'nin hadis/sünnet anlayışı ve metin tenkidindeki yeri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

Yurtsever, Burak, *Hz. Peygamberin Kuran dışındaki hükümleri*, Yüksek Lisans, Erciyes Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / Hadis Bilim Dalı, 1999.

Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, terc. Bünyamin Erul, Rey Yay., İst. 1991.

Yücel, Ahmet, Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1998-1999, sayı: 16-17.

....., Hadislerin Yazılmasıyla İlgili Rivayetlerin Tenkit ve Değerlendirilmesi (http://www.sonpeygamber.info/ internet sitesi, erişim: 15.08.2016).

....., *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İFAV, İstanbul, 2015.

Zemahşerî, Cârullah Mahmûd b. Ömer (ö.538/1144) *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vücûhi't-Te'vîl*, (I-IV), Dâru'l- Ma'rife, Beyrut, trs.

Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Ku'ân*, Mısır, trs.

Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillah, (ö.794/1392) *el-Burhân fî Ulûmi'l -Kur'ân*, (I-IV), thk.Muhammed Ebu'l- Fadl İbrahim, Lübnan, trs.